Baština Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

Govor Imotske krajine i Bekije

Šimundiš, Mate

1971

Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

https://bastina.anubih.ba/items/6f975554-af9f-4336-bf92-59d21423e29b

Preuzeto s Baštine Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

https://bastina.anubih.ba/

AKADEMIJA NAUKA I UMJETNOSTI BOSNE I HERCEGOVINE

DJELA

KNJIGA XLI

ODJELJENJE DRUŠTVENIH NAUKA

KNJIGA 26

MATE ŠIMUNDIĆ

GOVOR IMOTSKE KRAJINE I BEKIJE

SARAJEVO

1971

AKADEMIJA NAUKA I UMJETNOSTI BOSNE I HERCEGOVINE

DJELA
KNJIGA XLI

ODJELJENJE DRUŠTVENIH NAUKA
KNJIGA 26

MATE ŠIMUNDIĆ

GOVOR IMOTSKE KRAJINE I BEKIJE

ANU BiH АНУ БиХ

Urednik
JOVAN VUKOVIĆ
redovni član Akademije nauka i umjetnosti
Bosne i Hercegovine

SARAJEVO
1971

ACADEMIE DES SCIENCES ET DES ARTS DE BOSNIE — HERZEGOVINE

MONOGRAPHIES

TOME XLI

SECTION DES SCIENCES SOCIALES

LIVRE 26

MATE ŠIMUNDIĆ

LA LANGUE D'IMOTSKA KRAJINA ET DE BEKIJA

ANU BiH АНУ БиХ

Rédacteur

JOVAN VUKOVIĆ

membre de l'Académie des sciences et des arts de Bosnie — Herzégovine

SARAJEVO

1971

S A D R Ž A J

PRIPOMENAK 7

I. UVOD 9

Naselja 10
Kretanje stanovništva (Historijat) 11
Današnji imotsko-bekijski govor 13
Struktura imotsko-bekijskoga govora 15

II. GRAMATIČKE OSOBINE 24

Glasovi 24

Samoglasnici 24
Samoglasnik ě 24
Poluglasovi 25
Samoglasnik a 26
Samoglasnik e 28
Samoglasnik i 30
Samoglasnik o 31
Samoglasnik u 32
Sonantno r 33
Dva samoglasnika skupa 35
Prijeglas 37
Afereza 38
Sinkopa 39
Apokopa 40
Svarabaksa 41
Metateza 42
Proteza 44

Suglasnici 45

Dentali d, t 45
Velari k, g 50
Zamukivanje glasa h i njegove zamjene 51
Labijali b, p 53
Labijal m 55

Labiodental v i refleksi od f 57

Glas v 57
Zamjene za glas f 58
Likvidni l, r 59
Likvidno n 62
Polunazalno i nazalno n 66
Sibilanti c, z, s 67
Afrikate č, ć 70
Afrikata dž 72
Afrikata đ 72
Spiranti š, ž 73

Špirantsko j i njegove oscilacije 74
Lateralni lj, nj 77
Skup šć 79
Skup žđ 79
Sandhi 79
Asimilacija 81
Sibilarizacija i palatalizacija 81

Mljaskavci 82
Uvod 82

III. OBLICI 85

Imenice 85
Imenice muškog roda 85
Oblici 85
Padeži 86
Naglasak imenica muškog roda 89

Imenice srednjeg roda 98
Oblici 98
Padeži 98
Naglasak imenica srednjeg roda 100
Suglasničke osnove 103

Imenice ženskog roda 104
Oblici 104
Padeži 105

Naglasak imenica ženskog roda 107
A-osnove 107
Uvod 107
I-osnove 114
Padeži 114
Naglasak imenica ženskog roda 115
I-osnove 115

Zamjenice 119
Lične i povratno-prisvojne 120
Prisvojne 120
Pokazne 121
Upitne ili odnosne 122
Neodređene 123

Pridjevi 124
Uvod 124
Padeži 126
Neodređeni oblik 126
Složeni pridjevi 132
Prisvojni pridjevi 134
Određeni pridjevi 135

Komparacija pridjeva 140

Brojevi 141

Glagoli 143

Oblici i naglasak 143

Uvod 143

Infinitiv 144
Naglasak infinitiva 145

Prezent 146
Naglasak prezenta 147

Imperfekt 149
Aorist 150
Naglasak aorista 150
Imperativ 152
Naglasak imperativa 153
Pridjev radni 154
Naglasak pridjeva radnog 155
Pridjev trpni 157
Naglasak pridjeva trpnog 158
Prilog sadašnji 159
Nesklonjive riječi 160
Prilozi 160
Prijedlozi 162
Veznici 162
Uzvici 162

IV. TVORBA RIJEČI 164
Uvod 164
Nastavci za tvorbu imenica 164
Nastavci za tvorbu pridjeva 179
Tvorba glagola 182
Dodatak tvorbi etnika 183

V. SINTAKSA 184
Rečenica 184
Kongruencija 184
Sintaksa vrsta riječi 185
Sintaksa oblika 190
Padeži 190
Sintaksa glagola 191
Infinitiv 191
Prezent 192
Imperfekt 193
Aorist 194
Perfekt 195
Pluskvamperfekt 196
Futur 197
Futur II 198
Imperativ 198
Kondicional 200
Glagolski pridjevi 201

VI. STILISTIKA 202
VII. PRIMJERI IMOTSKO-BEKIJSKOGA GOVORA 208
ZUSAMMENFASSUNG 214
POPIS KRATICA 216
KRATICE NASELJA 217
GLAVNA LITERATURA 217
KARTA GOVORA IMOTSKE KRAJINE I BEKIJE 221

ANU
BiH
АНУ
БиХ

PRIPOMENAK

U govoru Imotske krajine i Bekije (u daljem tekstu imotsko-bekijski govor) ranije nije sustavno pisano; isto tako ostaše neprikazani i okolni hercegovački, bosanski i dalmatinski govori. Ovaj govor spominjan je u općim raspravama o štokavskom narječju (v. u popisu literature djela M. Rešetara, A. Belića, J. Hamma i P. Ivića), ostali rijetki podaci ušli su uzgredno u druga djela (v. Rječnik Vuka S. Karadžića, Rječnik JAZU i sl.). Iz privatnih sam izvora saznao kako je u vremenu između dva minula rata (po prilici, oko 1930) prof. Đuro Grubor skupljao jezične podatke po Imotskoj krajini i Bekiji. Šteta je što Grubor nije objavio raspravu o imotsko-bekijskome govoru. Bilo kako bilo, ostaje ipak da je do danas ovo prvi opširniji prikaz dotičnoga govora.

Rođen sam na zapadnom dijelu Imotske krajine (Lovreć) i živjeh u rodnom selu do svoje dvanaeste godine. U toku školovanja povremeno sam dolazio u rodni kraj i provodio u njemu kraće vrijeme. Po okončanju studija službovah četiri godine u osnovnoj školi u Lovreću i sve sam to vrijeme iskoristio za skupljanje jezične građe. Više sam puta obilazio Imotsku krajinu i Bekiju stupajući u dodir s ljudima razne dobi, spola i zanimanja. Uzimah primjere koje nalažah u učeničkim zadaćama, privatnim pismima, zatim raznim spisima, starijim i novijim (kupoprodajnim ugovorima, zapisima o bolestima, bilješkama o događajima, matičnim knjigama i dr.). Većina je tih starijih zapisa pisana bosančicom.

Svi izneseni podaci provjeravani su više puta i potpuno su tačni. Tamo gdje nisu navedena mjesta u kojima se upotrebljuje kakav oblik, taj je onda općenit i čuje se na cijelom području. Pojedini su primjeri spominjani dva ili tri puta stoga što su zanimljivi s dva ili više gledišta (npr. u jednoj su riječi dvije različite glasovne promjene ili sl.), te sam se radi bolje preglednosti radije na nju osvrnuo još jednom na određenome mjestu, negoli je prvi put objasnio potpuno. Pretežno se ovo susreće u primljenicama.

Naravno, nešto je i promaklo mome uhu, ali nije izostavljeno ništa bitna, pa ovaj rad pruža cjelovitu sliku današnjega imotsko-bekijskoga govora.

Svima onima koji mi pružiše podatke ili pomogoše savjetom ostajem duboko zahvalan.

U Splitu, 6. rujna 1964.

Pisac

ANU
BiH
АНУ
БиХ

I. UVOD

IMOTSKA KRAJINA I BEKIJA

(Zemljopisni pregled i stanovništvo)

1) Kako se vidi u naslovu, radi se o dva područja koja, dakako, međusobno graniče. Imotska krajina nalazi se u Dalmaciji i pripada splitskom kotaru, Bekija leži u Hercegovini i spada u mostarski kotar. Unatoč tomu, oba kraja čine jedinstvenu cjelinu s obzirom na gravitaciono središte, Imotski varoš. Dapače k Imotskomu se priklanja i onaj dio Bekije kojega govor ne ulazi u ovaj rad, naprotiv južni i zapadni dio Imotske krajine oduvijek je bio okrenut prema Makarskoj, Omišu, Splitu i Sinju. U neku ruku Bekija je „imotskija" negoli sama Imotska krajina, jer je životno usmjerena na Imotski. I prostorno i po broju stanovnika Krajina je veća nekoliko puta od Bekije. Sada u Imotskoj krajini živi oko 60.000 stanovnika, u Bekiji — koja je ovdje obuhvaćena — do 20.000.

Udaljenost, mjerena zračnom crtom, od Biorina do Mamića, tj. između najzapadnijeg naselja u Krajini i najistočnijeg sela u Bekiji, iznosi tačno 50 km. Isto tako razdaljina od Tribistova do Rašćana, od najsvjevernije do najjužnije tačke, duga je 28 km.

Granica između ova dva predjela proteže se od sjevera prema jugu od sela Podzavelima, Vinjana (Posuških), Gorice i Drinovaca. Spomenuta sela ulaze u sastav Bekije. Od vrgorske općine, dakle od kraja koji nije u satavu imotske općine, ušla su samo Kozička Poljica zbog istih razloga kao i najveći dio Bekije, tj. zajedničkih govornih osobina. Stvarno onda u sklopu ovoga rada našla su se tri administrativna područja: prvi u cjelini, drugi svojim najvećim dijelom, treći gotovo simbolično.

Unutar navedenih razdaljinskih dimenzija ne uzdiže se nijedna uzvisina iznad 1.000 m, ali ih nekoliko gotovo dostižu tu brojku i sve su smještene na južnoj polovici, prema Biokovu. To je Vîlenjāk, Òrljača, Gràdina, Jàina, Jègulja i Kîtica. Inače kraj je sa sjeverne i južne strane prirodno zatvoren višim planinama. Od juga je već spomenuto Biokovo (1.762 m), sjevernu stranu, osim Aržana, zatvara planina Zavelim (1.346 m). S obzirom na ovo Imotska krajina i Bekija potpuno su otvorene u smjeru istok — zapad, relativno zatvorene prema sjeveru i najzatvorenije prema jugu.

Po sredini Imotske krajine i Bekije leži Imotsko polje, također u pravcu od zapada prema istoku, u duljini oko 20 km (od Lokvičića do južnog

dijela Mamića). I ono je najniži dio ovoga kraja, dijeleći ga tako na dva dijela, na dva stepeničasta prostora, jer je sjeverno od njega tlo uzdignutije. To vrijedi i za tlo zapadno od Imotskog polja od Lokvičića do Dobranja. Može se reći da se dotična „stepenica" proteže od Biorina sve do Mamića, s manjim odstupanjima.

b) Stanovnici obaju područja po narodnosti su Hrvati, katoličke vjere. Osim toga u tri manja sela nastanjeni su Crnogorci (v. § 3.) pravoslavne vjeroispovijesti. Tik ispod Imotskog nalazi se selo Glavina, njihovo ranije vjersko središte. Na drugoj strani polja, uz njegov rub, prostire se Nebriževac, koji je dio Podbablja, i Crnogorci u sastavu Krivodola. S obzirom na blizinu Imotskoga najviše se Glavina našla pod njegovim utjecajem, slično je i s Nebriževcem kao mjestom na raskrsnici cesta. Najkonzervativniji su Crnogorci koji su, doduše, ikavci kao i druga dva sela, ali čuvaju stanovite osobine zapadnocrnogorske akcentuacije, i to uglavnom stariji svijet.

NASELJA

2. a) Pojam sela ovdje je dvojak: odnosi se na zaselak i ujedno skupinu njih koji tvore zajedno jedno selo. Granice izmedu ovakvih sela gotovo i nema jer su zaseoci svagdje rastrkani, postoji jedino gdje je kakva prirodna zapreka, obično veći vis ili pak Imotsko polje koje je naseljeno samo na rubovima. Zbog takva stanja ovdje će biti spomenuta sela u pojedinim zonama, kojih je nekoliko, počevši od zapada pa na istok. Ujedno ovakav sistem naseobina u jezičnom smislu omogućuje veću ujednačenost, brže primanje noviteta i dr.

b) Na krajnem su jugozapadu: Bîorine, Cîsta, južni dio Lovreća (Òpānci), Mèdōv Dòlac; na srednjem jugozapadu je Grȁbovac i Ràstovac (administrativno dio Grabovca) i Zàgvozd.

c) Od njih se sjeveroistočno prostiru Krstatice, Ráščane Gôrnjē, Žúpa, Kòzičkā Poljíca, Slîvno. Sjeverno do Imotskog polja jesu Krivòdol, Poljíca, Pòdbablje, Podòsōje, Zmìjāvci i Rúnović. Ovdje treba posebno napomenuti manja naselja Crnògōrce i Nebríževac.

d) Na gornjoj „stepenici", na visoravni, smješteno je Dòbranje, Aržano, Svîb, Stùdēnci, Lökvičići, Lòvrēć, Rìčice, Pròložac Gôrnjī, Ìmotskī i Vínjani Gôrnjī. Uza samo polje nalazi se Pròložac, Glàvina i Vínjani Dônjī.

e) Bekija je nastavak Imotske krajine. Na Sjevernoj visoravni dolaze sela: Zágōrje Podzavèlim, Vîr, Čìtluk, Vínjani (Posuški), Bàtīn, Òsōje, Pòsušje, Ràstovača, Bròćanac, Cèrovi Dôci i Grádac. Na prvoj stepenici iznad ove, upravo po planinskom kraju, proteže se Trìbīstovo.

Kraj pod tač. e) zove se obično Gornja Bekija.

Ovdje je izuzeto selo Rakitno, na najdaljem sjeveru, jer se njegovi stanovnici ne osjećaju Bekijcima. Za se kažu da su planinštaci.

f) U preostali dio (Donju Bekiju) spadaju Gòrica, Sövići, Grùde i Mámići na sjevernoj strani polja. Na južnoj su samo Drìnōvci.

U Donju Bekiju ide još stanoviti broj sela, ali jezično ne pripadaju navedenoj cjelini.

KRETANJE STANOVNIŠTVA

(Historijat)

3. a) U historijatu Imotske krajine i Bekije svakako je najvažnije kretanje stanovništva (migracije), jer to u dobroj mjeri pruža jasniju sliku stanja sadašnjega govora. Ovo se može pratiti od doseljenja Hrvata pa do novijih vremena. Ipak su najvažnija pomicanja od dolaska Turaka pa naovamo.

Kada je stvorena prva hrvatska država, osnovana je Imotska župa i zna se da se u X st. prostirala na području sadašnje Imotske općine, išla na zapad do rijeke Cetine, sjeverna se granica protezala vrhom planine Kamešnice i Zavelima i dalje na istoku do ušća Rame; južnu je graničnu crtu sačinjavalo Biokovo. Središte je, dakako, bilo u Imotskome, po svoj prilici, u grčkoj Emothi. Kako se, dakle, vidi, stara je župa zapremala veći prostor negoli današnja Imotska krajina i Bekija skupa. Nalazila se između Livanjske, Cetinske, Primorske i Zahumlja.

Ako s turskom najezdom počinje migraciono doba na Balkanu, onda se vrijeme prije toga može nazvati predmigraciono doba. U tom predmigracionom periodu od nekoliko stoljeća bilo je također kretanja manjeg značaja, uvjetovanih političkim promjenama, ali je najveće moglo biti oko polovice XIII st. kad su provalili Mongoli. Ipak u odnosu na kasnije ovo nije znatno, a s obzirom na tadašnju manju razliku među našim narječjima, nije moglo imati znatnijih posljedica.

Sudeći po velikom broju stećaka (nadgrobnih spomenika), u ovim je krajevima bilo bogumilstvo veoma rašireno i stanovništvo relativno gusto naseljeno. O njihovoj je daljoj sudbini malo poznato; bilo da su se nekamo maknuli ili pak prešli na islam, svakako im je zagubljen trag u toku idućih stoljeća.

Imotski varoš pada 1493. g. u turske ruke i ostaje do 1717. g., do pripojenja Mletačkoj Republici. Turci su prodirali sporo osvajajući Hercegovinu, pa kretanja stanovništva ispred njih prema Imotskoj krajini i dalje na jugozapad počinju od 1415. g., kad je knez Hrvoje Vukčić Hrvatinić pozvao Turke u pomoć u borbu protiv ostalih velikaša suparnika. Pretpostavlja se da su Turci i ranije zauzimali Imotski, ali se u njemu nisu zadržavali. Od spomenute godine ostaju stalno u njemu. Napuštena imanja posijedali su doseljenici muslimani kao vladajući i posjednički sloj. Rječito o tome govore danas ruševine njihovih kula i narodna predanja. U raznim se mjestima spominju age i begovi; Arapovići[1], Čizmići, Ćijajići, Fazlagići, Merčani i dr. Današnja prezimena, Kasum, Mustapić, Šamija (Lo), zatim ponovo Mustapić (Lk, Md, Gr), Znaor (Plj) idu u prilog tvrdnji da su to ostaci muslimana koji su dolaskom mletačke vlasti prešli na kršćanstvo.

Padom Imotskoga počinje prvo veće iseljivanje stanovništva prema zapadu. Pod imenom hercegovačkih uskoka odlaze u Klis, da bi se poslije premjestili u Senj[2]. Pojedinačna i skupna napuštanja rodnih ognjišta bijahu

[1] O ovome A. Ujević piše: „U Prološcu se spominju age Fazlagići, Merčani, Čizmići i Nešmići; u Glavini Begovići, Ćijajići; u Zagvozdu i Zadvarju Arapovići, kod izvora Vrlike dizdari nepoznata imena, a tako i u Runoviću, Studencima i drugim selima" (Imotska krajina, 73).

[2] Ibidem.

svakodnevne pojave. Poznato je da je 1643. g. naseljenost rijetka. Iste godine 37 obitelji odavde seli na Brač.

U toku kandijskog rata (1645—1669) Imotska krajina i Bekija često su poprište bitaka, paljevina, pljačkanja i odvođenja u roblje na obje strane. Domaći hajduci i uskoci u tom razdoblju prodaju Veneciji oko 1.500 ljudi, muslimana i kršćana[3].

Zbog opće opasnosti bježali su domaći muslimani u Bosnu. Spominje se da su se neki naselili oko Banje Luke. Budući da je na ovom prostranstvu bilo malo stanovništva, Turci su bili prinuđeni pozivati izbjegle kršćane da se vrate. I taj poziv, čini se, nije bio bez uspjeha.

U toku velikog rata (1683—1699) iz Bosne je prešlo oko 4.000 ljudi i smestilo se po Dalmaciji. Više ih se nastanilo u Imotskoj krajini; tada su naseljena sela Aržano i Svib[4].

U toku peloponeskog rata (1714—1718) Imotski je dospio pod mletačku vlast. Tada je pobjeglo oko 800 stanovnika iz Lovreća, Studenaca, Lokvičića, Ričica i Poljica i naselilo se oko Zadvarja. Iste godine, po završetku rata, iz hercegovačkih sela Broćna, Goranaca i Mostarskog blata prešlo je u Imotsku krajinu 240 obitelji i trajno se naselilo oko Imotskog polja[5]. Novonastala granica između tadašnje Venecije i Turske na ovom području potpuno je umjetna, i to je ujedno današnja granica između Hercegovine i Dalmacije. Što je najnezgodnije, time je razdvojeno, bolje reći, presječeno Imotsko polje po dužini, jedan dio stanovništva odvojen od središta kojemu je gravitirao. Kako je u tursko vrijeme Imotski bio kadiluk i pripadao mu kraj do Ljubuškoga, to je njegov preostali dio turska upravna vlast nazvala Bekija (< od tur. bekiye < ar. bäqiyyä, „ostatak"). I ovaj naziv to područje nosi i danas.

Kako je poznato, do pada Imotskoga u mletačke ruke u njegovu su se okolinu nastanjivali došljaci katoličke vjeroispovijedi iz susjedne Bosne i Hercegovine. Nakon toga, zbog ispravka granice oko Trebinja, preseljuje mletačka vlast 180 pravoslavnih obitelji (1722) odatle i smješta ih oko Imotskog polja. To su današnja sela: Crnogorci, Glavina i Nebriževac. Pouzdano se zna da su stanovnici sela Crnogoraca doselili iz Zubaca, blizu crnogorske granice. Nebriževčani potječu iz Popova[6]. Sigurno je da su doseljenici bili ijekavci, međutim, odavno su primili ikavicu.

U toku mletačkog vladanja ne spominju se dalje nikakva skupna kretanja, ali je od tada pa sve do pada Bosne i Hercegovine u austrijske ruke bilo sporadičnih s obje strane granice. Zadnje brojnije napuštanje Imotske krajine i seljenje preko granice bilo je u toku prvih godina austrijske vlada-

[3] Ujević iznosi: „Ti ustanici (hajduci) primorci i izbjeglice iz Imotske krajine, u razmaku od 24 godine, za vrijeme Kandijskog rata i kasnije odvedoše iz okoline Imotskoga, Glavine, Prološca, Vinjana, Runovića, Gorice, Sovića itd. 1364 zarobljenika. Medu njima bijaše i dobar dio kršćanske raje. Ovu raju prodavahu Mlečanima na galije, godine 1668. oko 100" (Imotska krajina, 80).

[4] „Za velikog rata protiv Turaka se bore i njihovi kršćanski podanici u Bosni. Stoga ih mnogo, u strahu od turske osvete, napušta Bosnu i seli u Dalmaciju. Ovom prilikom doseliše se i ramski franjevci u Sinj (1687). Oni dovedoše iz turske Bosne i Hercegovine oko 4.000 obitelji i naseliše ih u Imotskoj krajini, Neretvi i Makarskom primorju. Ove seobe produžuju se i dalje od 1687. sve do 1723. g. Za njihova trajanja naseliše se i naša sela Aržano i Svib" (Imotska krajina, 87).

[5] Isto djelo, 88—89.

[6] Isto djelo, 91.

vine, iza pada Mletačke Republike, 1798. g., pa je vlast sprečavala silom dalji bijeg. U svakom slučaju, eventualno starinačko stanovništvo rijetko je danas u Imotskoj krajini i Bekiji[7]. Zanimljivo je spomnuti da na dalmatinskoj strani uz granicu i dublje u unutrašnjosti stanovništvo većinom vuče podrijetlo iz Bosne ili Hercegovine, tačnije kazano, južnije od crte Glamoč—Bugojno i s desne strane rijeke Neretve. Na susjednoj hercegovačkoj strani obratan je slučaj: ovdje stanovnici potječu uglavnom iz Dalmacije. Većinu ovih podataka nije teško provjeriti: ljudi u mnogim zaseocima znaju odakle su njihovi preci stigli i navode kao razlog bojazan od vlasti zbog nekog krivičnog djela, razne pošasti, ženidbe i sl. Upravo je granica pogodovala ovakvim događajima, osobito krivičnim, jer je bijeg preko međe oslobađao svake sudske odgovornosti. Na obje strane ima dosta zaselaka istog naziva (prezimena) pa su negdje svježe i međusobne rodbinske veze. Na pitanje: odakle su vaši pročedili? — najčešće su dobija odgovor: iz Bosne, Ercegovine, iz toga mista.

O smještaju bivših imotskih muslimana, koji su napuštali ognjišta, spomenuto je da su se našli oko Banje Luke[8], zatim su se drugi naselili oko Jajca, Kreševa, Mostara, Trebinja i Vitine.

b) Odlazak u prekomorske zemlje počeo je dosta kasno — tek u II polovici prošlog stoljeća i pojačao se na kraju i u početku našega. Između dva rata takvi su bili rijeđi. Uporedno sa seljenjem u obje Amerike odlazile su pojedine obitelji u Bosnu i Slavoniju. Uzevši sve u svemu, migracije van i u unutrašnjost nisu bile brojne, ali se osjećalo smanjenje stanovništva. U toku drugog svjetskog rata i nakon njega (kolonisti) prešlo je više obitelji u Slavoniju i Srijem i većina se tamo stalno nastanila, podržavajući odnose s rodnim krajem.

U posljednje su doba kretanja usmjerena prema gradovima Splitu i Zagrebu. Kada se spomenutim iseljivanjima pridodaju ova najzadnja, onda je vidljivo da puno ovdašnjeg svijeta živi izvan rodnog kraja. U ovom je Imotska krajina živahnija od Bekije. Proces je u snažnu toku.

DANAŠNJI IMOTSKO-BEKIJSKI GOVOR

4) Današnji imotsko-bekijski govor spada među novoštokavske ikavske govore jugozapadnog tipa. Kako je Bekija najzapadniji dio Hercegovine, razumije se da je utjecaj hercegovačkih govora na Imotsku krajinu bio i ostao vrlo jak, te se s pravom može reći za imotsko-bekijski govor kao cjelinu da se ubraja među „hercegovačke“ govore. Naravno, mjestimično se (pretežno na zapadnom dijelu) osjećaju elementi čakavskog narječja. Najvjerojatnije su ovo ostaci toga narječja koji su se mogli održati, zahvaljujući gotovo neposrednom susjedstvu s jugoistočnim područjem čak. narječja koje se u predmigraciono vrijeme moglo protezati i preko lijeve obale rijeke

[7] Kada se obratih A. Ujeviću, on u pismu od 2. listopada 1961. kaže: „Malo gdjeima strogo autohtonog stanovištva, a pogotovo na ovoj našoj vjetrometini izloženoj udar cima seoba sa svih strana. To bi se moglo s nešto većom sigurnošću tvrditi za biokovska i brdska sela naše Krajine“.

[8] Ovo utvrđuje M. Pavlović: „U Donjoj Grabanti su muslimani Karage, a ima drugih muslimanskih porodica iz Plive, Imotskoga, Cipića i nepoznatog porekla“ (O stanovništvu i govoru Jajca i okoline, 103). I D. Brozović je pronašao u dolini rijeke Fojnice neke stanovnike koji vuku podrijetlo od Imotskoga (Govor u dolini rijeke Fojnice, Uvod).

Cetine. Kako su te osobine najizrazitije u selima uz Biokovo, na krševitu kraju, njihov je govor sačuvao najviše starine. Ovdje je gotovo najstarije stanovništvo. Na žalost, naučno nije utvrđeno da igdje u Imotskoj krajini i Bekiji žive starinci pa je teško vjerovati da su i u tom priplaninskom kraju (Grabovac, Rastovac, Zagvozd), ali nije isključena ni pretpostavka da među njima ima starinačkih ostataka s obzirom na njihov život koji je bio vezan za Biokovo, gde su se najmanje odražavale političke promjene i gdje se gotovo nije osjećala vlast.

Glavne su oznake imotsko-bekijskoga govora ove:

a) Izuzev nekoliko izoliranih leksema, refleks glasa ě dao je i. I, prema tome, čitav kraj je potpuno ikavski. Gledan u sklopu okolnih govora (hercegovačkih, bosanskih i dalmatinskih), samo je dio jedne široke areje što se manje ili više proteže od mora do Save (ili pak Drave) i od Neretve na Zapad, izuzimajući Poljica i obalni pojas, sve do Zadra.

b) Skupovi *stj i *skj dali su svagdje šć. Budući da je šć karakterističan i važan u našoj dijalektologiji, bio je odlučan kao graničnik na istočnoj strani. Prateći ovaj refleks od zapada prema istoku, utvrđena je njegova granica koja je na najvećoj duljini relativna i apsolutna na kraćem prostranstvu. U pogledu refleksa ovih suglasnika Bekija nije jedinstvena, time je podijeljena. U ovaj rad ušao je govor njezina većeg dijela, izuzet je jugoistok gdje su refleksi *stj, *skj > št. Granica između tih refleksa, tj. između šćakavaca i štakavaca na istoku ide istočno od Cerovih Dolaca, izbija na brdo Vranić, obuhvatajući Gradac, Mamiće i Grude, skreće prema jugozapadu između Drinovaca i Ružića, zatim, obilazeći Poteševicu, izbija na brdo Milinu zasidu i spušta se na podnožje Biokova među Rašćanima i Kozicom. Apsolutnu granicu čini samo gorska kosa Milina zasida, koja je odvojila selo Kozička Poljica iako pripada vrgorskoj općini. U određivanju ostale granice služio je kriterij veće ili manje upotrebe. Tako u graničnim selima kao što su Cerovi Doci, Gradac, Mamići i Grude čuje se i št gdje bi se očekivalo šć, ali su sigurno u 75—80% šćakavačka. Isto tako u selima na štakavačkoj strani govori se u stanovitom postotku riječi sa šć umjesto št. Konačno: apsolutna je granica među govorima rijetka i moguća je tamo ako postoji kakva prirodna zapreka koja brani lak dodir ljudima.

Govori susjednih bosanskih sela, na krajnem sjeveroistoku i uzduž granice na zapad, potpuno su šćakavački. Međutim, dalje prema Livnu i Duvnu ima nekih odstupanja, ali i tamo osjetno prevladava šć umjesto št, pa u tom pogledu nema razlike između imotsko-bekijskoga govora i graničnih bosanskih.

Slijedi, dakle, da su Imotska krajina i najveći dio Bekije potpuno šćakavački. To ih, među ostalim, dovodi u bližu vezu s čakavskim narječjem.

c) Ostatak čak. narječja ili pak utjecaj (premda ne strogo čakavski) jest zamjena lj > j na jugozapadnom dijelu Imotske krajine. Ova se osobina pokazala dosta neotpornom i osjetno je podlegla utjecaju knjiž. jezika, pogotovo od svršetka drugoga svjetskog rata. U mlađega se svijeta slabo susreće, čuvaju je ljudi srednjih i starijih godina, ali su i oni prorijeđeni. Ovaj se refleks odrazuje zapadno od crte Župa — Rašćane Gornje, zahvaća Slivno, osjeća se u zapadnom dijelu Poljica, zatim izbija zapadno od Krivodola, presijeca Imotsko polje izlazeći ravno na Zavelim, na zapadnoj strani Ričica. Dakle unutar ove crte jedva ako je 8% stanovništva zamjenjuje lj > j, u

ostalih je uvijek lj na pravome mjestu. I ovdje se uočuje jača i slabija zona. U slabiju spada Dobranje, Aržano i Studenci, u jaču Lovreć, Medov Dolac, Grabovac, Rastovac, Krstatice i Slivno.

Po svemu izlgeda da će jakanje (zamjena j < lj) potpuno nestati u skoroj budućnosti.

d) Zamjena č > ć i dž > đ gotovo je cjelovita u Grabovcu, Rastovcu i Zagvozdu. Međutim, sjeverni zaseoci u Zagvozdu manje vrše tu zamjenu ili je uopće nema, ali je u pribiovskim zaseocima gotovo potpuna kao i u naselju Zagvozdu.

e) Najčešće je prelaženje m > n na kraju riječi (kòlinīn, Mârkon, vòlon, jèsan, mèćēn, dòbrōn) na cijelom prostranstvu Imotske krajine i u bekijskim selima uz granicu.

f) Među ostatke starine spada svakako čuvanje kratke množine u im. m. roda, kao: dùvi, kljúči, krùvi, púti, dâvli i dr. Kratka množina može biti i ostatak, odnosno veza sa čakavskim narječjem.

α) Dat., lok. i instr. množina zadržavaju varijantu starog oblika, npr.: drùgovīn, rástīn i dìvēćīn, gòvedīn (gdje je n < m), zatim gòram, vòdam, žènam i dr. pored gòron, vòdon, žènon.

β) Bez nastavka je nekoliko imenica u gen. mn. koji označavaju mjere, kao gȍdīn, kîl, lîtār, nēdīlj, ali je njihova upotreba svedena na najmanju čestoću.

g) U konzervativne morfološke osobine dolaze i oblici pokaznih zamjenica: ȍvī, ȍnī, ȍtī i tî, tā u znač. ovaj. Još nisu razvijeni noviji oblici ovaj, taj, onaj.

Dalje stoji dat., lok. i instr. mn. nàmi, vàmi.

h) Pojedine sintaktičke pojave svjedoče o ostacima starine. Neki se glagoli, npr., slažu s gen. mjesto s akuz. kao što je čȕt, glȅdat, sùsrist i vȉdit, pa je: čȕćeš môga ćâćē; jèsi l' glȅdā ovácā; bȉjā li sùsrijo dȉcē; vȉdili smo ljúdī i dr. Zatim se čuju ovakvi akuz. vremena: ù mladōst níje rádijo pa ù starōst glàdujē.

STRUKTURA IMOTSKO-BEKIJSKOGA GOVORA

5. a) U prethodnom su članu navedene arhaičnije crte imotsko-bekijskoga govora, bilo da imaju dodira sa čakavskim narječjem ili su ostatak starije štokavštine. I u većini se odnose na glasovno-morfološku stranu, što nije primarno za ocjenu jednoga govora. Najvažnije je u tome njegovo akcenatsko stanje koje pruža pravu sliku ovoga govora u kojemu su se javile i neke individualne crte, pa ga ponegdje čine melodioznijim od knjiž. jezika.

b) D u l j i n a. — U imotsko-bekijskom govoru duljina je jedna od bitnih karakteristika u njegovoj strukturi. Ne samo da je cjelovito sačuvana u određenim oblicima imenica, zamjenica, pridjeva, brojeva i glagola, već pokazuje tendenciju otpornosti i daljeg širenja. Gubi se u veoma malom broju leksema. Naravno, sve ovo vrijedi za normalno govorno tempo, u bržem govoru ili uzbuđenju dolazi do skraćivanja ili uklanjanja duljih slogova, u afektiranju se produljuju, kako je to u skladu sa psiho-fiziološkim stanjem govornog lica.

ANU BiH АНУ БиХ

Duljina je stalna u slijedećim kategorijama:

α) Uvijek je dug slog u gen. i instr. jd. imenica ž. roda a-osnova, npr. dolečînē, kûćē, planînē i dolečînōn, kûćōn, planînōn, visînōn, zatim u gen. mn. svih imenica: cûrīcā, diverôvā, kòrītā, kûpūsā, mástī, slástī, svíćā, úžā i dr., potom u dat. i instr. mn. imenica m. i s. roda i im. ž. roda i-osnova, kao: kàblīn, kòlinīn, mašklínīn, radòstīn, stàpīn, vràtilīn, žalòstīn. S njima se slažu određeni padeži pridjeva i većine zamjenica.

β) Isto su dugi slogovi u prid. određ. oblika, npr.: cȓnī — cȓno — cȓnā, dèbelī — dèbelō — dèbelā, u komparativu cȓnjī — cȓnjē — cȓnjā, dȅbljī — dȅbljā i dr. U pridjevima na -ći izvedenim od glag. osnova duga su uvijek dva sloga, kao: brìjāćī, cúrēćī, dréčēćī, grìjāćī, jâšēćī, kòpāćī, kùpāćī, òrāćī, pèrāćī, plȉvajūćī, prìmāćī, spàvāćī, šišāćī, tȓkāćī, râdēćī, žìvūćī i dr. U prid. kao cureći, drečeći, plivajući, radeći itd. duljina predzadnjeg sloga prenesena je iz 3. mn. prezenta, drugi su je primili analogijski prema njima.

Obavezno je dug zadnji slog u prilozima sadašnjim: bàcajūć, čúvajūć, dàdūć, gnjêčēć, kõljūć, lèžēć, lívajūć, nòsēć, párajūć, pèkūć, rûžēć, žègūć, žènjūć i dr.

γ) Također pris. pridjevi na -ov, -ev, -in imaju uvijek duge nastavke: brȁtōv, ȓtōv, svákōv, zèlēnkōv, máljēv, stríčēv, ûjčēv, ćáćīn, Ìvānkīn, sèstrīn, Šárkīn, tȉcīn, Tónīn, zmȁjēv i dr.

Analogijom prema njima duljinu su primili u m. rodu neki pridjevi gradivnoga i opisnog značenja što se tvore s pomoću nast. -ov: bòbōv — bòbovo — bòbova, jednako bòrōv, brístōv, dùbōv, dûbōv, gràbōv, jèlōv, kokùruzōv, kljènōv, lòzōv, mùrvōv, sìrkōv, smòkōv i dr. te gòtōv, jâlōv, sȉrōv, sùrōv.

δ) Ženska imena na -ana, primljena ovdje odnedavna, osjećaju se kao određ. pridjevi i pretežno se izgovaraju s dugim zadnjim slogom. To su: Andrìjānā, Dràgānā, Ìvānā, Marìjānā, Màrjānā, Mìrjānā, Smìljānā, Vèdrānā, Zòrānā, Žèljānā i dr.

ε) Zbog stezanja ao > a ovo je uvijek dugo u prid. radnim m. roda: čítā, nósā, poglédā, ríkā, vitlávā i dr. te im. kàbā, kòtā, mîsā, pogíbā, pòsā i dr.

ζ) Prema knjiž. magàrčić ovdje je màgārčić te nàrāncić, òbōjčić, tòvārčić, ùlōnčić.

η) Stalno je dug aoristno-imperfektni nastavak -še u 3. mn.: čvȍknušē, glèdašē, odnèsošē, rádišē, škàkljašē, zaprítišē i dr.

b) U korist razlikovanja značenja otpada duljina u deminutivnome nast. -ić. Govori se: bùtić, cȓvić, cvìtić, dàvlić, gràdić, mràvić, nòžić, pàsić, ròjić i dr. i bùtīć, cȓvīć, cvītīć itd. Oblici s duljinom stvaraju pojačanu deminuciju, upravo kao da ispred njih stoji „mali".

α) U pogledu duljine dvojstvene su imenice kao dȉvēr u kojih se djelomično gubi duljina u zavisnim padežima, pa je gen. jd. dȉvēra i dȉvera, dat. dȉvēru i dȉveru itd., zatim im. tipa cèsār: cèsar, onda bùnīšće: bùnišće, duvànīšće: duvànišće, konačno or. Bìjākova : Bìjakova.

β) Kolebljiva je duljina predzadnjeg sloga u nekih imenica i-osnova koje imaju duga zadnja dva ili tri sloga te se, u stvari, svagdje upotrebljuju oba oblika, često zavisno o duševnom raspoloženju govornog lica, govornom tempu i sl. Govori se: brèsposlēnōst, ìspaćēnōst, ìzmorēnōst, ìzmučēnōst,

nàmišćēnōst, nèpismēnōst, ùškopljēnōst, ùtovljēnōst, zàmišljēnōst i brèsposlenōst, ìspaćenōst, ìzmorenōst itd. Kako stoji, duljina je u predzadnji slog zavučena iz glag. prid. trpnog od kojega su stvorene navedene imenice (npr. bresposlen, ispaćen), ali nije stalna kao u svojoj osnovnoj riječi.

γ) Povremeno zamukuje duljina predzadnjeg sloga također u imenicama izvedenim od glag. prid. trpnog (kao ìscr̄pljēn, ìšūšēn): ìscr̄pljēnōst, ìšūšēnōst, nàdārēnōst, nàgnjēčēnōst, òbdārēnōst, òšūšēnōst, pòkvārēnōst, ràzmāžēnōst, sàčūvānōst, zàlūpānōst, zàmūćēnōst i dr. te se čuju i kao ìscr̄pljenōst, ìšūšenōst, nàdārenōst, nàgnjēčenōst, òbdārenōst, òšūšenōst, pòkvārenōst, ràzmāženōst, sàčūvanōst, zàlūpanōst, zàmūćenōst.

c) Duljina oscilira u prid. radnim: pȍčējo i pȍčejo, prȍklējo i prȍklejo, ùzējo i ùzejo, zȁvījo i zȁvijo, ali se pak dulji slogovi manje čuju.

d) Međutim, duljina je posve izgubljena u prezentu nekih glagola V vrste. Uzrok pojavi bijaše fonetske naravi: prijelaz glasa m > n na kraju 1. prez. jednine, što je dovelo do izjednačenja s glag. prid. trpnim: prez. pèčēn : prid. trp. pèčēn. I da bi se uklonila njihova neutralizacija, prezent je izgubio duljinu pa je: pèčen, lèžen (jaja), tèčen, vúčen, žèžen, zatim síčen, strížen, vršen, pa bòden, grízen, kráden, lízen, plèten, préden, trésen, vézen, zében i dáden, iznèsen, plòven, znáden, žíven i dr.

e) Nedvojben je uzajamni odnos duljine i uzlaznog naglaska. Naime, s pojavom težnje uzlaznog duljenja kvantitete srednjih slogova nekih vrsta prelazi u uzlazni naglasak. Tako npr. imenice kao bàrīlce, dìtīnjstvo, klònūće, svànūće i dr. govore se i barílce, ditínjstvo, klonúće, svanúće i više glagolskih imenica tipa kŕšćēnje: kršćénje, mòljēnje : moljénje. Ovakve su i im. kao òbrāslōst : obráslōst. U svih je njih češća mlađa inačica, tj. oblik uzlaznog naglaska.

6) N a g l a s a k. — U imotsko-bekijskome govoru, dakle cijelom području oba ova kraja, čuju se sva četiri novoštokavska naglaska, tj. književna. Jedino se primjećuje da je uzlazni (′) nešto dulji od književnoga, silazni (̂) također, ali manje, svega za jednu nijansu. Druga je stvar u afektiranome ili naglašenom govoru: tada su svi naglasci dulji, a dva duga mogu katkada prijeći u pjevanje. Naravno, suprotno je u brzu govorenju i jačem uzbuđenju jer se tada svi krate. Prema tome, dva su kratka naglaska (̄i ̀) istovjetna s „hercegovačkim", drugi su malo dulji. Iako je tako, nije bilo potrebno stvarati nove znake za ovo jer bi se time samo zamrsila tehnička strana naglašivanja.

a) U naglasnoj strukturi valja imati u vidu rečenični ritam, intonaciju, intenzitet i ostale govorne vrednote da bi se dobila prava slika dotične akcentuacije. Premda je imotsko-bekijska akcentuacija novoštokavska, razlikuje se od drugih novoštokavskih govora, ima svoje unutrašnje kretanje. U intonacionom smislu kreće se u smjeru uzlaznog duljenja i, na osnovu svega, moguće je postaviti slijedeće pravilo: ¯ > ̀ , zatim ̀ > ′. Događa se, što nije rijetko, i drugačijih zamjena tako da brzi (¯) prelazi izravno u uzlazni (′) ili se međusobno zamjenjuju silazni (̂) i uzlazni (′), ali na štetu silaznoga. Za obrnut proces, tj. kraćenje dugih slogova našlo bi se veoma malo primjera.

b) U načelu se silazni naglasci nalaze stalno na prvome slogu, zadnji slog ne može imati naglaska. Izuzetak čini emfatička intonacija u manjem

broju primjera, smanjivanje triju kvantiteta u gen. mn. nekih imenica m.roda koja dovodi ˆ nagl. u sredinu i neke tuđice koje ¯ ili ˆ zadržavaju na zadnjem slogu. Najobičajniji primjer emfatičke intonacije je pril. tàmān koji se čuje kao tamȁn ili tamân, npr.: tamȁn ću dôć. U uzvikivanju se govori: etȍ, đâvle!, ili: nosî, vrâže!, pokȍj mu dûši! U ovu kategoriju ide i sraslica dobàr dān, potom stegnuti izraz kolikȍš ili kolkȍš od kolìkō ȍćeš, kao: pònīću dŕvā kolkȍš, sàmo slòži.

α) Gen. mn. ovih imenica m. i s. roda u kojih se javljaju zaredom tri duljine češće zadržavaju silazni nagl. u sredini kao Dalmatînācā, domaćînstāvā, gospodârstāvā, jedînācā, klubâšācā, Makarânācā pored Dalmàtīnācā, domàćînstāvā itd. Očita je, dakle, ovisnost kvantitete i naglaska.

β) Izvan emfaze nalaze se svega dvije riječi u kojih u sredini stoji brzi, odnosno silazni naglasak. To je u tuđici barekînčād i primljenici iz knjiž. jezika gospodîčnā, koja je ovdje kontaminacijski shvaćena kao góspa dîčnā, odakle onda gospodična.

γ) U nom. jd. novije primljenice najčešće zadržavaju nagl. na kraju riječi, ali su se prijelazom ¯ > ˆ razvili dvojni obrasci pa se jednako upotrebljavaju, npr., kalodȍnt : kalodônt, koma(n)dȁnt : koma(n)dânt, liverȁnt : : liverânt i domaći izrazi nastali prema ovima: privarȁnt i privarânt, zavrkȁnt i zavrkânt. U ostalim je padežima uvijek ′ naglasak, što ujedno svjedoči o tendenciji uzlaznog duljenja. Jedina tuđica vašîst biva i vàšist zbog jačeg utjecaja knjž. jezika.

δ) U oblicima jednine imperfekta glag. na -avat i -ivat susrećū se trojaki naglasci, npr.: odòbrāvāše i odobrávāše, popìsīvāše i popisívāše, privàljīvāše i privaljívāše, zaùzdāvāše i zauzdávāše, ali se još, stvarno rijetko, može čuti i odobrâvāše, popisîvāše, privaljîvāše, zauzdâvāše kao ostatak starije akcentuacije, koja se drži zbog težnje da se spriječi stvaranje kvantitativna sloga iza sporog (`) naglaska.

c) Na jednosložnim riječima stoji samo brzi ili silazni naglasak te je, npr., bȁk, mrȅ, mŕk, štŕk, tȍp, mrû, tvôj, vô, znân i dr. Medutim, na riječima kojima se vabe ili, rjeđe, otjeruju životinje pored ¯ čuje se i ` te je: mȕjs i mùjs, pȕjs i pùjs tŕš i tr̀š, vît i vìt. Jednako je u 2. jd. imperativa: bȁc, dŕž, gȍn, nȍs, pȅc, vȍd pored bàc, dr̀ž, gòn itd. Razlog svakako leži u uzvičnosti zapovijedanja. Narav ovoga sporoga naglaska uglavnom slaže se sa standardnim sporim: obično je nešto kraći u imperativu i naginje prema brzomu, u riječcama vabljenja uzdiže se prema uzlaznomu.

d) I odviše je primjera u kojima se vidi duljenje kratkih naglasaka. Bit će navedeni tipičniji, inače se cjelina najbolje ogleda u III glavi ovog rada. Evo ih:

α) U brojnim imenicama, pridjevima, glagolima i prilozima proces prijelaza nije dovršen iako je mjestimice pri kraju. Tako je, npr., grȉjāč : : grìjāč, jādnīk : jàdnīk, kȁćūn : kàćūn, kòtār : kòtār; àzna : àzna, čȍja : : čòja, dȁća : dàća, drȅka : drèka, grȉpa : grìpa, pȍjata : pòjata, ŕpa : r̀pa, sȍja : sòja, svȁđa : svàđa, pa brȉtkōst : brìtkōst, plȍdnōst : plòdnōst, sītōst : sìtōst, sklȏnōst, sprȅtnōst : sprètnōst, trȏšnōst: tròšnōst. Ovakva razlika ostaje u svim padežima i na cijelom poručju Imotske krajine i Bekije. Pridjevi su u tome otišli nešto dalje. Govori se: bȁkrēn, brȁšnav, čȉtav,

čùdan, đàvlēn, glȍtan, ìskrēn, jȁdan, kȁmēn, krȋpan, krȍtak, lȁgan, lȁkōm, pȋtōm, pȓtēn, prȍstrēn, rȋđast, sȋrčēn, smȍlav, sùknēn, vȁtrēn, zmȋjast kao i bȁkrēn, brȁšnav, čȉtav, čùdan, đàvlen itd. U primjerima kao gȁdan, gȋbak, glȁdak, kȓtak, mȍdar, mȍkar promjena je došla u ostalim padežima te je gen. jd. gȁdna, gȁdna, dat., lok. gȁdnu, gȁdnu itd. Potpuno je jednako s prez. glagola brȍdit, prȍstit, sèlit, slȍmit, smȍčit jer se čuje brȍdīn i brȍdīn, prȍstīn i prȍstīn itd. U drugih je ova podijeljenost iz prezenta zavučena u infinitiv. Takvi su: gȕžvat, klȁnjat, mȁćat, pȁsat, trȁjat, tȓškat, ùzdat se pored gȕžvat, klànjat, màćat, pàsat, tràjat, tȓškat, ùzdat se. Istom su pojavom zahvaćeni veznici, prilozi i prijedlozi: ȁli, ȉli, ìspod, kȁdli, kȁnonō, nȅgo, nȉti, pȍkrāj, pȍvr, sȁdā, sȁmo, tȁdā, tȁdli i dr. uz češće àli, ìli, ìspod, kàdli, kàkonō, nègo, nìti, pòkrāj, pòvr, sàdā, tàdā, tàdli.

Zanimljivo je navesti da je ova pojava jača u zapadnom dijelu negoli u istočnom premda bi se, možda, očekivalo obrnuto s obzirom na Hercegovinu. I svakako težnja zamjenjivanja brzog naglaska sporim nalazi se u osrednjoj ekspanziji, šireći se ujedno prema istoku (Bekiji) koja je njome otprije zahvaćena, ali se ovo područje pokazalo donekle otpornijim.

e) U smislu ostvarenja težnje za potpunim uzlaznim duljenjem spori naglasak prelazi u uzlazni, a ovaj se dokraja učvrstio na svome mjestu. Prijelaz je, dakle, davno završen, izuzevši neke imenice m. roda. Govori se: dóčić, kóčić, kŕnčić i krnčić, lánčić, óvnić, šárčić, váljčić, zvónčić. Varijanta uzlaznog naglaska osjetnije je frekventnija u im. prítisak, záglavak, zákupac, zálazak, ználac i zločínac prema prìtisak, zàlazak itd. Brojnije su imenice s. i ž. roda: bilánce, cakálce, diténce, junáštvo, klubášce, mistánce, pisánce, povŕslo, propéće, rebárce, sunášce. Većini je uzrok deminucija u kojoj je izražena jača osjećajnost. Prema naglasku infinitiva dotičnih glagola izvedene su imenice brísāljka, gónjāljka, kájdānka, klízāljka, ljúljājka, písāljka, šétāljka, túrāljka, vózāljka, zatim augm. kóncina, kŕnčina, lánčina, šárčina, télčina, zálčina i posebno ljúbāvnica, píjavica, záručnica.

α) Bez razlike u semantici naglasno su razdvojeni neki glag. V vrste, kao npr.: bàcat i bácat, blìžat i blížat, màšat se i mášat se, glavìnjat i glavínjat, kapùcat i kapúcat.

β) Prema kvantiteti drugog sloga u infinitivu javila se varijanta uzlaznog naglaska. Izgovaraju se: nalíšmo, pečéšmo, savíšmo, umríšmo, zadríšmo kao i nàlišmo, pòčešmo itd. Za njima se povele složenice glag. brȁt — pobrášmo, ubrášmo, zabrášmo i dr.

f) Umjesto ¯ stoji ′ u imenicama náglednīk, námetnīk, pákosnīk, príglednīk, príležnīk, prípadnīk, ráspusnīk, súležnīk i ne čuje se varijanta sporog (ˋ) naglaska kakvu dopušta književni jezik. Prijelaz je također potpuno izvršen u: bojáznōst, družévnōst, dušévnōst, nabránōst i nabújalōst, gdje je, u stvari, zavučen iz pridjeva ž. roda, kao bojázna, družévna itd.

α) U ostalim slučajevima vlada dvojstvenost. Govori se: buróvna, jednáka, krváva, malúšna, sićúšna, žegárna prema bùrōvna, jèdnāka, krvāva, màlūšna, žègārna. Isto je i u slijedećim glagolima: bócat, láćat, ŕskat, sklánjat, splósnit, spráćat, správljat, túrit, vríškat i bȍcat, lȁćat, ŕskat, sklȁnjat, splȍsnit, sprȁćat, sprȁvljat, tȕrit, vrȉskat.

Najčešće se prilozi dokle i dotle govore dóklē(n) i dótlē(n) pored dôklē(n) i dôtlē(n).

β) Zbog emotivnosti koja je inače vidna u deminuciji nastao je oblik nagl. u imenicama s. roda na -ešce: briméšce, janjéšce, jaréšce, kaméšce, plaméšce, timéšce, viméšce uz brîmešce, jânješce itd. Oblici uzlazne intonacije odražavaju bliskost govornog lica prema značenju dotičnih imenica u sklopu govornoga konteksta.

g) U ovim je imenicama m. i ž. roda ¯ naglasak prešao u ˆ pa je samo: cêdula, cîkvica, klînčić, mlînčina, pâlčić, pâlčina, prîprava, prîprema, prîstava, râsvita, râzmina, slânčica, ûlica.

α) U više primjera ¯ > ˆ zadržavši i prvotnu varijantu. U pridjevima kao brîžan, grîšan, kûžan, pôsan, sûzan i vîtak jednako se čuju i brîžan, grîšan itd. u kojih su zavisni padeži dvojaki u smislu ¯ > ˋ, npr.: gen. jd. brîžna, brìžna, dat., lok. brîžnu, brìžnu i dr.

ε) Isti je prijelaz u jednosložnim glagolima: dît, drît, gnjît, krît, lît, lîst, mrît, plît, rît, vît i vrît prema nešto češćim dît, drît, gnjît, krît, lît, lîst, mrît, plît, rît, vît, vrît. Jednaka je razlika gotovo u svim oblicima.

γ) U prez. glag. bît, grîjat, pît, sîjat i šît češći su oblici bîjēn, grîjēn, pîjēn, sîjēn, šîjēn negoli bîjēn, grîjēn itd.

h) Odnos dvaju dugih naglasaka (ˆ i ˊ) nije u cijelosti čvrst, već se i ovdje javila težnja za uzlaznošću, ali i obrnuto:

α) U imenica blâgo, cvîće, înje, môre, rûvo, sûnce, ûlje, zêlje, zlâto pored množine blâga, cvîća, înja itd. česta je blága, cvíća, ínja, móra, rúva, súnca, úlja, zélja, zláta.

β) U muškome rodu (manje u srednjemu i ženskom) neodređenih dvosložnih pridjeva stoji ˆ naglasak namjesto ˊ, bilo da je prenijet iz temeljne riječi, iz određenoga oblika ili je katkada djelovala analogija. Evo nekih od tih pridjeva: bîsan, bôlan, glâdan, gôjan, gôrak, grîdan, krûpan, lâsan, mâsan, mlîčan, mrâčan, mîsan, plîtak, rûžan, slâsan, snîžan, stîdan, tâvan, têžak, tîsan, vîran, zlâtan, žêdan, žûdan.

i) U odnosu prema knjiž. jeziku stoji ¯ nagl. umjesto ˆ u im. bȍr, čvȍr, gr̄m, stȍg i tȍr, ali se može pretpostaviti da ovdje nije bilo bôr, čvôr itd.

4. a) Skakanje naglaska. — Među najvažnije osobine imotsko-bekijske akcentuacije spada skakanje silaznih naglasaka (¯ i ˆ) na proklitiku. U normalnom govoru ovo se provodi skoro u cjelini. Uzrok odstupanju leži u rečeničnoj intonaciji, odnosno posebnom naglasivanju određene riječi. Kada se uzmu u obzir razlozi koji sprečavaju skakanje naglaska, onda oni su i odviše maleni prema onima koji uvjetuju to akcenatsko prelaženje. Gledano statistički, u 90% slučajeva naglasak skače na proklitiku.

Ima dosta riječi, bliskih svakodnevnom životu, s kojih uvijek naglasak skače bez obzira na rečeničnu intonaciju. U svakoj je rečenici, npr., ù kuću, kràj vrtla, nà brdo, pȍ(t) cestu, ù šaku, zȁ vrāt, ù grlu, podà tebōn, međù braćōn, nȉs kosti, pȍd nogu, zà kravu i dr.

α) Kako stoji, naglasak skače neoslabljeno ili oslabljeno, tj. na proklетici je ¯ ili ˋ naglasak. Normalno je da namjesto sporoga dolazi uzlazni pred enklitičkim zamjeničkim oblicima kao: ná nju, pó nju, ú te, zá nju, u čemu se slaže s knjiž. jezikom, zatim sví troje, sví petero, sví šestero, sví

četvero. Ovdje se u tom otišlo još dalje: s mjernih jedinica naglasak prelazi na brojeve, kao: dvá kila, trí kvārta, pé nedīljā, sedàn godīnā, stó godínā, šéz dinārā, onda pó litra, pó kila, pónoć(i) i dr. Analogno ovomu, rijetko skače i s nekih imenica što označuju predmete i bića: dvá kamena, trí golūba, dví krave, dví kuće, trí brata, dví loze i dr. U upitno-uskličnim rečenicama koje počinju veznikom da bude katkad ′ nagl. na da, kao što je: dá šta će čòban! (Lo); dá di je bȉjo? (Md); dá si ga vȉdijo, bȉjo je mȓšav (St).

I ovo se tumači posljedicom opće težnje za uzlaznim duljenjem.

β) U usporedbi s knjiž. jezikom naglasak češće skače oslabljeno negoli neoslabljeno, ili pak opstoje oba preskakivanja. Za dvojako skakanje izrazit je primjer aorist nekih glagola kao što su: dȁt, pȁst, smȉt, smȓknut, tȕrnut, tȓgnut, vȓgnut, znȁt i njihove složenice, zatim sve složenice glag. ȉć. Jednako se čuje, npr., nè dado i nè dado, nè pade i nè pade, nè smide i nè smide, nè smrknū se i nè smrknū se i dr., ali je u množini skoro prevladao ˋ nagl., pa je češće nè dadošmo, nè padošte, nè smidošē uz rjeđe nè dadošmo, nè padošte, nè smidošē itd. Slično je i sa mnogima složenim prilozima koji se svagdje govore dvojstveno. Tako je: dònedāvno, dȍpola, dȍundā, pȍkasno, sȕvišē, ȕjedno, ȕjutro, ȕkrīž, ȕkrūpno, ȕmalo, ȕmisto, ȕnatoč, ȕpola, ȕpaprīko, ȕprāv, ȕsitno, zȁboga, zȁmalo, zȁradi, zȁrana i dr. pored dònedāvno, dòpola, dòundā, pòkasno, sùvišē itd. Isto je: dȍ jutrōs, dȍ sinōć, dȍ sutra pored češćeg dò jutrōs, dò sinōć, dò sutra.

Većina pridjeva složenih s prijedlogom pri ne osjeća se još kao jedna riječ ili ako jest, nagl. na pri skače oslabljeno i neoslabljeno. Kaže se, npr.: prȉdrāg — prìdrāg i prȉdrâg — pridrâg, zavisno o rečeničnoj intonaciji, efektiranju i naglasivanju dotičnog pridjeva. Ovako se vlada mȅk, lȁk, ȍštar, slȁdak i dr.

γ) Redovito se govori nè valjān, nè valjāš . . . prema vàljān, vàljāš ..., a počesto se čuje i nè poznān, nè poznaš . . . , nè razumīn, nè razumīš . . . Razlog je u uzvičnosti kojom se želi istaknuti niječnost pa silina intonacije prelazi na prvi slog.

8) T o n s k i r e g i s t a r. — U ostvarenju tonskog registra sudjeluju suglasnici i samoglasnici.

Suglasnici imotsko-bekijskoga govora izgovaraju se srednjim intenzitetom koji veoma malo vodi prema jačem. Prema tomu je i rezonantni prostor širi. Rijetko zvučni suglasnici postaju bezvučni na kraju sloga te se stoga zatvorenost i napetost, a s njima i visina malo kad javljaju. Inače se redovito vrši suglasnička asimilacija i disimilacija. Jedino izostaje asimilacija ako se složene riječi izgovaraju sa stankom ili pak zasebno, tako da svaka ima svoj naglasak. No, to već pripada afektaciji ili isticanju dotičnih riječi u rečenici.

U nekim imeničkim kategorijama nastupila je depalatalizacija velara k, g, pa se izgovara, npr., bàki, bȉki, skȍki, stȍgi, vȓtlogi, dat. jd. brȉgi od briga, skȉki, žȕki i dr., što utječe na ostvarivanje napetijih i tonski viših suglasnika.

Ostvarena je potpuna delabijalizacija m > n na kraju l. l. prez jednine i u većine drugih leksema uglavnom na nastavcima. Tako je stalno n umjesto m u instr. jd. svih imenskih riječi: dûbon, klȉnon, žȉgon, kòlinon,

kòriton, úžon, àljinōn, njîvōn, žȁbicōn; dòbrīn, gȁravīn, šȅvastīn — dòbrōn, gȁravōn, šȅvastōn; mòjīn, nîkakvīn, tvòjīn — mòjōn, nîkakvōn, tvòjōn; drûgīn, jèdnīn, stôtīn — drûgōn, jèdnōn, stôtōn, zatim u dat., lok. instr. množine: dùbljīn, klînīn, kòritīn, žȁbicōn, dòbrīn, tvòjīn, jèdnīn i dr. Ovomu se može dodati i č > ć, dž > đ i lj > j (jugozapadni predjel). Sve ovo skupa utječe na jačanje i podizanje tona.

Gledano u cijelosti, podizanje tonaliteta suglasnika svodi se na nekoliko njih, odnosno samo na neke vrste, pa ne mogu biti odlučni u odmjerivanju tonskog registra (barem što se tiče suglasnika), jer se velika većina rezonatorski ne suzuje, niti podiže.

Visinsku govornu skalu čini uzlazna intonacija u imotsko-bekijskom govoru (v. prethodna dva člana), za što ima vrlo mnogo primjera. Dotična je težnja jako izražena i čitavoj intonaciji u osjetnoj mjeri daje pjevnu vrijednost. Izrazito je ekspanzivna težnja za uzlaznim podizanjem.

9. V r i j e d n o s t g l a s o v a. — Premda se neki suglasnici u manjem broju primjera stvaraju na zatvorenim artikulacionim prostorima, što u cjelovitosti nije toliko značajno, stvorena je ravnoteža između suglasnika i samoglasnika. Uz suglasnike svi su samoglasnici srednje otvorenosti. Nema nekakva variranja samoglasnika s obzirom na promjenu naglaska. Izuzevši nazalizaciju, u zoni pojedinog samoglasnika nikad se ne nalazi nijedan tip. Isto tako gubljenje, eventualno kraćenje ili stvaranje kvantitete nema nikakvih posljedica na promjenu samoglasnika.

10) R e č e n i č n a i n t o n a c i j a. — Svaka rečenična intonacija ovisi o općoj akcentuaciji nekoga govora, o psiho-fizičkome momentu i o onome pojmu koji se želi istaknuti. U svemu je moguće uočiti uzlaznu tendenciju rečenične intonacije, njezino pomicanje prema sredini ili kraju rečenice, kako je, uostalom, u skladu s težnjom naglasne uzlaznosti. U normalnom govoru rečenična intonacija manje utječe na promjenu naglaska one riječi koja se želi naglasiti. U afektiranju, isticanju ili uzbuđenju, napokon i čuđenju i ironiji kraći se naglasci dulje gotovo do potpunog pjevanja, npr.: môj bráte, štà se dogódilo!; tâ žéna nìgdi némā míra; vêlikī mômci, vêlikī; túđā kôst némā smílovānja. Stvarno su ovi dugi naglasci duži nekoliko puta nego su dugi u svome normalnom izgovoru.

Kako su refleksom ě > i izjednačeni neko i niko, nekad i nikad ,među njima ipak ostaje razlika zahvaljujući rečeničnom naglasku: niko i nikad (u značenju neko i nekad) na početku rečenice nemaju naglaska, rijetko ga kad imaju ako su u sredini ili na kraju, pa se stapaju s naglašenom riječi iza sebe. Na primjer: nikad je bíla dòbra; nikat ćȁća dùgo spâvā. Prva se reč. izgovara kao: nikadjebíla dòbra, druga: nikatćȁća dùgo spâvā. Kada su spomenute riječi naglašene, znače nikad i nitko.

Težnju za premještanjem rečenične intonacije prema sredini ili kraju očituje prid. kolik, koji također srasta s riječi iza sebe, npr.: èvo brȁšna kolik ôćeš; kolik ôćete ùzmite; kolik îmā vâs tàmo? Skupa su izgovorene: kolikôćeš, kolikôćete, kolikîmā.

Češće se npr. čuju ovakve rečenice: donesvína pa ćemo se nàpit; poletâmo i vîdi štà je; ajdùkuću i víči. Okrnjeni se imperativ naslanja na susjednu naglašenu riječ.

Osim spomenutih standardnih naslonjenica osjeća se pomicanje i intonacije prema sredini i kraju rečenice u većini ostalih slučajeva. Dakako, lako su zamjetljivi i obratni primjeri, ali se tada najčešće radi o naglasivanju neke riječi i takav je naglasak pomičan, tj. zavisi o mjestu koji zauzima ta riječ u rečenici. Dezakcentiranje pojedinih riječi javlja se, dakako, u rečenici i prvenstveno je ovisno o govornom tempu i rečeničnom naglasku. U bržem govorenju prirodno je što se dvije ili više riječi stapaju u jednu naglasnu cjelinu, u drugom slučaju silina govora usredotočuje se samo na jednu riječ pa za ostale nema dovoljno snage i manje-više čuju se u visini neutralne intonacije, tj. ravno.

ANU BiH АНУ БиХ

II. GRAMATIČKE OSOBINE

GLASOVI

SAMOGLASNICI

SAMOGLASNIK ě

11. a) U Imotskoj krajini i Bekiji glas ě > i koje je u izgovoru izjednačeno sa svakim drugim. Ne samo što je ovaj kraj potpuno ikavski, već je takav i granični dio južne Bosne (i dalje na sjever) i zapadne Hercegovine, te ostali dalmatinski predjeli na jugu i zapadu. Medutim, praslavenski ě nije uvijek prešao u i nego ima nekoliko riječi, stalnih ili standardnih ekavizama, u kojima ě > e. Govori se bèlava (= vrsta sira) bèlavārka (= žena što pravi belavu), brèza — brèzōv, cèsār: cèsar, cèsta ili tèsta[9], dȅčko, dédo[10] u značenju djedov brat (Bekija), dȅlat čuje se uz prizvuk ponižavajućeg rada (drugo je délat se, kovanica, što označuje gegutanje ili vući se u hodu), zatim kùlēn, pa ȍbedvē: ȍbedvī asimilacijom e-i > e-e jer se govori samo dvi; obètat, obítelja, pogíbelj i priterávat se (Gr, Ar, Lo), pa starèšina starèšīnstvo < starējšina starējšinьstvo, zanovétat i zènica. Svagdje je prilog ȍslē(n) : ôsle(n) i ȍslīn : ôslīn, ali jedino pȍslī(n) : pôslī(n) s iznimkom pȍslē (Cr) i prȅma. Neposrednim dodirom primljeni su nazivi Beògrad pored Bijògrad i Srêm.

α) Među zanimljive pojave spada ekaviziranje (i)jekavskih oblika koji se primaju iz knjiž. jezika, kao bìlēžnica (: bìližit), rẽšit i rẽšēnje, svèckī u izrazu svèckī rat, svèckā situacija, žèlezo, žèleznī, žèlēžnica i žèlēžničār.

β) Pored paralelizama u prez. glag. mrit i vrit govori se mren, mreš..., vren, vreš...

b) Uvijek je prě > pri, npr.: prídivak, prìkasno, prìlīp, primlátit, prȉpeka, prískok, i dr., izuzev u prȅpelica (Ma, Gd, Gu, Cd, Ba, Rt, Pj, Ba, Os, Br, Za, So, Br, Ps) i hor. Predivènjāk, Predìvīšće (Ma), pa je jednako iskonskomu pri, i oba se zamjenjuju s prid, kojemu se često gubi -d,

[9] Studenački hidr. Dédino vrilo dolazi od musl. imena Dedo (hipokor od Derviš).

[10] Izrazom testa služi se stariji svijet. Isti je oblik Ivšić našao u Orašju (blizu Bos. Šamca) i Njegušima (Crna Gora), a njegov postanak tumači ovako: „testa postaje od cesta disimilacijom konsonanata, t.j. cesta > tsesta > testa“). Današnji posavski govor, 140). Budući da u imotsko-bekijskom govoru skup ts > c, ovakav bi onda razvojni put samo potvrdio izgovor cesta. Dakle, ovdje je moguća asimilacija sugl. c — t > t — t. Za ovo postoji potvrda u izgovoru top. Cȉsta, koji se u Bekiji obično izgovara Tista.

i govori se: prì kućōn i prìt kućōn, prì njimon i prìd njimon, prì ovōn gòmelōn i prìd ovōn gòmelōn.

c) Prijedlog prije glasi ovdje tako samo u Crnogorcima, inače je prîja.

d) Praslavenski skup nĕ- > ni: nĕčьto, nĕkъgda, nekъto > ništa, nigda, niko, te je nastupilo potpuno izjednačenje s refleksima ničьto, nikъda i nikъto. U Crnogorcima i Bekiji u ovim se primjerima čuva donekle ĕ, pa se pored ikavskih oblika govore i ekavski nĕšta, nĕgdā(r), nĕko, zatim nĕkad nĕkakāv i nĕkāko.

e) Umjesto kъde govori se samo di: dî si bîjo?, dî ćeš, i tako u složenicama dîkakāv, dîko : diko, dîšto : dìšto; u drugom je dijelu gdi: dìgdi, drùgdi : drùgdi, nîgdi, svàgdi. Razlog je u gubljenju eksplozivnosti glasa g na početku u skupu gd (< kd) nakon čega je uslijedio i prestanak njegove artikulacije.

g) Od stsl. svirĕlь čuje se svìrela (Vi, Kp, Sl), svagdje je inače svìrala.

POLUGLASOVI

12. a) Samoglasnikom a zamijenjeni su gotovo svi poluglasi koji nisu otpali. Obično se govori bȁk — gen. bàka, nom. mn. bàki i u prijevojnom stupnju bȉk i bȋk (Ar) — gen. bìka (bez množine) od bykъ.

b) Prijedlog sъ > sa dolazi obavezno pred glasovima s, š, z, ž kao: sa sìkirōn, sa sinòvīn, sà sluškinjōn, sà šakōn, sȁ šūšnjon, sà zīmnicōn, sa zòvnicōn, sȁ zlāton, sa žènōn, sa živìnōn.

Složen s infinitivima vlada se dvojako, pa je sȁbit: zbȋt, sàdit i rjede zdȋt, sàlīt : slīt, sànit : snît i dr., ali je samo sàkrīt i sakrívat, sàvīt i savíjat, sazíđat i sazidívat, ne čuju se skriti i sviti.

c) Govori se k < kъ u pokazivanju smjera glag. radnje, ispred drugoga k i g nikad ne dolazi ,npr.: îdēn kȕći, pòšā san kûmu, primàkniću se kòtlu; lètī glávonji; skȍknuću glaváru, svráti se gòvečetu. Oblik ka ne postoji.

d) Prijedlog obь > oba i ob, ali se osjeća težnja širė upotrebe oba negoli ob; govori se obàgnjīt, obàklat, obàmlit, obavézat ȍbaveza, obavíjat i dr. radi lakšeg izgovora. Dvostrukost je u obamòtat : obmòtat, obazíđat obazidívat : obzíđat obzidívat.

e) Prijedlozi nad, niz, od, pod, uz govore se pred enklitičkim oblicima zamjenica i glasovima s, š, z, ž ojačani samogl. a na kraju kao nȁdā nj, nîzā te, ȍdā se, pȍdā me, ùzā se, a analogno ovomu i nadà njiman, nizà vās, odà njī, podà tebōn, uzà nās pored nàd njiman, nìz vās. Govori se zatim: nada slúgōn, nîza strānu, odà zla, pȍda šūšnjon, uzà žito i dr. Odavle je ovakva upotreba prenesena dalje pa puni prijedlozi dolaze i ispred svake riječi, počinjala suglasnikom, suglasničkim skupom ili samoglasnikom, npr.: nada tíme, niza úzdu, ȍčešā se odà brata, poda lòzōn, uzà drvo, uzà kuću, niza čèlo.

f) I u glagolima što počinju suglasnikom prijedlozi iz, nad, od, pod, uz slažu se dvojako, kao ìzgnjīt : izàgnjīt, ìzlīt : izàlīt, ìzvīt : izàvīt, ìžēt < izžet : izàžēt, pa pivat ili plakat îza glāsa; — òdlīt : odàlīt, òdmetnut : odàmetnut, odmínut : odamínut, òdvit : odàvīt, òtpit < odpit : odàpit, òtplīt < odplīt : odàplīt; — pòdlīt : podàlīt, pòdmetnut : podàmetnut, pòdvīt :

podàvīt, pòticat < podticat : podàticat; — uz samo u povratnom glagolima: uspìlat se < uzpilat se : uzapìlat se, ùspivat se < uzpivat se : uzàpivat se, ušétat se < uzšetat se : uzašétat se, ušćípat se < uzšćipat se : uzašćípat se; — za prijedlog nada ima potvrda jedino u nàstrit < nadstrit : nadàstrīt.

g) U zamjenici тъ provodi se ъ > a, npr.: kùdalēn je tâ čòvik?; tā je kònj nāš. Ili -a otpada zbog primanja samogl. -i, pa je tî a ne taj. Zam. онъ i овъ potpuno gube ъ i primile su -i analogijom prema kòjī, te glase: ònī, övī, npr. ònī klīn, övī sîp.

h) Prilozi нѣкъгда > nīgdā ili nīgda (Bekija i drugdje), dakle izjednačeni su ikaviziranjem prvoga (vidi naprijed 1.) i novi oblik prima naveske -r, re > že i -arce: nīgdār(e), nīgdārce. Razliku u značenju ne čine navesci, već se stvara tako što „nekad" nema svoj naglasak pa se najčešće stavlja na početak rečenice ili u sredinu, npr.: nikad je òna dòlazila k vàmi; nikad si vòlijo ònū cùru; tî si nikad išla ù škōlu. Na kraju se naglasak može čuti: vòlīž ga nīkad, ili: vōlīž ga nìkad. Kako ispred iskonskog nikad obično stoji i negacija, na ovaj način je potpuno ostvarena razlika u značenju između obje riječi.

i) Gubljenje refeksa poluglasova u zatvorenim slogovima nije provedeno u zavisnim padežima im. pās — gen. pàsa, sān — gen. sàna i šāv — gen. šàva, nom, mn. pàsi, sàni, šàvi.

j) Pridjevi nàkī, tàkī i vàkī ne primaju nastavak -ъv, niti imaju neodređeni oblik, ali je pored toga kàkāv — gen. kàkva, odred. oblik kàkvī.

k) Pored blìznac i blìznica < bliznьcь govore se još i blìzanac blìzānka što je došlo prema pomičnom a u gen. mn. blìzanācā i blìzanākā.

l) Ovome pripada i pomično a u posuđenicama iz talijanskoga jezika koje se javlja zbog težega sugl. skupa nakon što je otpao završni samoglasnik, npr.: batìmenat < battimento, „sudska rasprava", bànak < banco, „klupa", cènat < cento, „centimetar", godìmenat < godimento, „užitak," kànap < campo, „polje", lîbar < libro, „knjiga", testàmenat < testamento, „oporuka", vundàmenat < fondamento, „temelj" i dr.

SAMOGLASNIK a

13. a) Izgovor glasa a jednak je njegovu izgovoru u knjiž. jeziku. Nazalizira se ispred n i nj, osobito kada je naglašen, npr. Ánka, Ánte, jânjci. Nazalnost je veća u česticama kojima se izriče potvrda, odobravanje, naslada, čuđenje i negacija gdje se u većini izgovaraju dva a, kao ą̄ą̄, ą̄ą ili ąą, katkada se među njima čuje trag zvučnoga h: ąʰą̄, ą̄ʰą, ąʰā ili ispred ʰą̄.

b) Kadšto a > e te se govori Àrep(in) (Kp, Gr, Ci, Lo), beljézgat — beljezgàrija prema béljit se, gen. mn. od čāvā i đāvā obično je čeválā, đeválā (Bi, Ci, Do, Sr, Lo). Govori se samo Màkreskā < Makraska. Prema malen stoji mālešan, a mālašan se manje čuje (Gr, Ra, Zg, Md). U prilogu nòćes i večères nastajanje ovoga e tumači se ъ > a > e[11] pored kojega se na cijelom području govori nòćas i večèras, međutim u ùžāčes, odakle je prešlo u ù dobrī čes, došlo je disimilacjom u-a-a > u-a-e; također i u ögre-

[11] U govoru istočne Hercegovine A. Peco nalazi: noćes, uzočes, rebac, repci, resti, naresti, jerebica (Govor istočne Hercegovine, 33—34), B. Jurišić u Pakoštanima bilježi jarebac (Rječnik govora otoka Vrgade, 32).

da ili ôgreda : ôgrada i ôgrada, pèčet, pèčetiti (Kl, Sl, Kr, Pd, Md, Lo, St), prîjetelj, prijetèljit i rjeđe tèpal, teplìna, stèplit (Ra, Gr, Zg, Md, Lo). Pored šäpēr (= vrsta uzla) govori se i šēpēr (Im. krajina) i svagdje šepèrat (tj. staviti u karantenu), npr.: rādi tìvuza je sèlo bîlo šēperāno trî nèdilje.

U rasti i vrabac skup ra > re : rêst, rébac, a čuje se i jarébac, jarébak i jerébac pučkim etimologiziranjem prema općenitijem jerèbica.

α) Često je e na mjestu a u tuđicama, obično u onima što su primljene u ranijim vremenima. Tako je berùnat : barùnat < tal. barrare, „varati", ovdje „dirati, odnijeti", ìnkenat < tal. incanto, „dražba", méljat < njem. malen, „bojati", ali ostaju mäler ili möler jer su primljene kasnije, mermeláda < franc. marmelade, pälegrāv < grč.-lat. paregraphus, vencùlet < tal. fazzoletto, „rubac" (Kp, Rg, Rš, Žu, Zg, Ra), vùndeć < tal. fondaccio, „talog".

β) U turcizmima je zamjena brojnija: àrget, àrgetovat < tur. yrgat< iz grč. argates, „nadničar", ovdje pomoćni radnik na građevini, bàlček < tur. balçak, „držak na sablji", barjèktār < perz. bayrakdar, čànjek — gen, čànjka (Lo, Md, Lk, Gr, St, Sv, Ci, Bi) < tur. çanak, pored jaràn ica < perz. yaran, „drug, prijatelj", kaže se i jeràn ica (Vi, Po, Pd, Pz, Pl, Pg, Lk, Lo), uz sakàgija čuje se i sekàgija (Ar, Lo, Kp, Rg, Žu) < tur. sakagi „„životinjska bolest", tòprek i tòprk < toprak, „okućnica", ovdje u prezrivu značenju „hraniti, koga besplatno", vùrset < ar. fursa, ovdje „vlast. pravo" i ze(j)íra „opskrba", < tur. zahire < iz ar. dehire. Glag. čalebŕknut i čelebŕknut složen je od tur. prefiksa çala, koji označuje ubrzanje radnje i k tomu još kucati i udarati, i našega brknuti.

c) Prema prez. nastavcima -in -iš . . . postali su inf. oblici dréčit. kléčit, kméčit, skìčit, véčit i zvéčit i zvúčit, manje se čuje dréčat, kléčat i dr.

α) Disimilacijom i — a — a > i — i — a nastao je oblik pìlištar, „betonski ili kameni prozorski stup", < tal. pilastro, „četverouglasti stup".

d) U više riječi a > o. Govori se samo bilòsopac (= veliki nož), najčešće se čuje dögođāj prema dogòdit, prilog dòli poveo je za sobom dòlēk[12], dolečìna, udoléčit zbog bliskosti značenja, zatim kòmīn <: kamina i lat. caminus, livoda < grč. livadion, što se ogleda i u oronimima: Livoda (Dr), Livode (Go), Livodica (Ma, Dr). Mnogo se govori u priloškoj izreci nàpomēt (: nàpamēt), odakle prelazi u lok. jd. na pométi, npr.: díte naùčilo pîsmu nàpomēt; ne mògu rèć, méte mi se na pométi (Lk, Lo, Ps, Rt, Pg, Vi, Br, Pz, Vp, Za, Ps, Vg, Ci, Či, Sv, Bi, Ar, Md), jedino pöprāt (Bekija, Vg, Vd, Ru, Zm) disimilacijom a — a > o — a, također je došla nápost i nápostovat (: nápast i nápastvovat). Umjesto otavina svagdje je ötovina (za otavu nema potvrde), pòstov < podstav, ròdokva (Do, Bi, Lo, Ar, St, Lo, Ri, Lk, Pg, Pz, Pd, Plj, Pj, Pl, Kl) i rásod (= mlado zelje za rasadbu), te brojni hor. Rásod, Rásodnik, Rásodnjāk na cijelome prostranstvu. Opće je š(k)ljöka i š(k)ljókat se prema knjiž. škljaka i ùstoša (Lk, Pl, Kl, St, Kr, Md) uz rjeđe ùstaša. Disim. je postao hor. Zàvole (Go) od Zavale.

Pored najčešćeg àjde čuje se i òjde[13] (Ar, Sv, Lo, Kp, Pd, Kr, Md, Pl, Lk, Ri, Pz, Ps, Os i drugdje) i àjme < tal. ahime, „jao", katkad i òjme (Md, Lo, Ci, St, Kp); isto u poštapalici bölon, npr.: štä činîš, bölon bräte!

[12] Također u pivsko-drobnjačkom govoru (J. Vuković: Govor Pive i Drobnjaka, 11).
[13] Isto i u istočnoj Hercegovini (D. Vušović: Dialekat istočne Hercegovine, 15).

— Podjednako u svim mjestima uz àli, jàli, àko govori se i òli, jòli, òko, zatim jèdo i jedvo; jesènos dolazi analog. prema lîtōs i pròlitōs i sùtro prikòjsutro od jutro. Jednako su rašireni kùdolē(n), övdolē(n), tùdolē(n) i ündolē(n) pod utjecajem česte upotrebe pril. doli. Asimilacija je nastupila u ötkolē(n) < odъkъle i ödotlē(n) < odьtle koji se jednako upotrebljuju s ötkalē(n) i ödatlē(n). Uz ösan govori se i öson, stô öson (Rt, Či, Br, Ba, Sv, Ar, Gu, Dr, Lo) i osondèsēt (St, Kp, Rš, Lo) zbog prvog o.

α) Niječni oblik prez. glag. vàljat pored najobičnijeg nè valjān,nè valjāš, nè valjā . . . čuje se i nè voljān, nè voljāš, nè voljā . . . (Lk, Md, Ci, Lo, St, Sv). Promjena nije nastupila u vàljān, vàljāš . . . jer je prvi samogl. pod naglaskom.) U dotičnom primjeru naglasak nema uveta za skakanje, ali će biti do ovoga ipak došlo zbog česta uzvična značenja niječnog prezenta.)

Iter. glag. obnóvljat, zàklonjat i zaklónjat, zàtvorat i zatvórat stoje u prijevoju prema obnávljat, zaklánjat i zatvárat.

β) U pozajmljenicama, među kojima je većina književnih, a > o u više slučajeva: čânčorit, „mučiti se u poslu, vrludati za koristi“, < tal. cianciare, „čavrljati“, Dòmljan ili Dòmjan < lat. Damianus, kobànica, pokobánit (se), zakobánit (se) < tal. gabbana, kònaba i kònap od srednjolat. canába i canapus, kòrizma < tal. quaresima, koštràdīna < tal.-ven. castradina < lat. castrare, „suho ovčje meso“, Omèrika, omèrički (Gu, Cd, Ra, Lo, Md,), òtres otresírat (Ci, Do, St, Sv, Lo, Go, Ru, Vd i drugdje): àtres atresírat < franc.-njem. adressieren, ovàncat < tal. avanzare, „napredovati, postići“, pòrkēt (Ar, Bi, Lo, Pz, Ri, Pg, Md, Sl, Rg) : pàrkēt < njem. Barchent, sòmet < njem. Samt, špòret < njem. Sparherd, šugòmān < tal.-ven. sciugaman, „ručnik“. Imenica novàka < tur. nafaka < iz ar. nafaqa, „trošak za hranu“, kontaminirala se s prid. nova i znači novost, promjenu.

d) Samoglasnik a > u: isumìtat, prisumìtat, analogno glag. žmúrit svagdje se kaže jedino žmúrak.

α) Uz glavne brojeve češće dolazi prijedlog su negoli sa, npr.: ùšli smo ù zīmu sù dvā vòla; krénišmo iz Brišníka sù sedan natòvarenī kónjā; bȉjo bi dànas bògat su pedesétak ovácā; öpro bi se jâ ȉ su trī čòvika. Redovit je prijedl. su uz zamjenice ko, što i čiji, manje se čuje uz koji i koliki: sù kīn si do pódnē, tàkī si po pódnē; sù čīn îć ka nêmān pàrē; sù čijīn kònjon vȑšete; nè znām sù kojīn je dõšla; su kolìkīn nóvcon pòlazīš na pàzār.

β) Među primljenicama su bùmbāk < grč. bambakion, „pamuk“, kumpàran < tal. capperone, „ogrtač, kratki kaput od domaćeg sukna“, puntàpet < pantapetto, „čioda“, mèdulja < franc. medaille nastala je srodnošću žutih boja meda u ukrasnog znaka, kao i glasovnom jednakošću.

Književni turcizam barem < bari ovdje je bàren, bàr, bùr i rjede bȉr.

e) Iza j stari samoglas ę prešao je u a u glag. prìjat, ùjāt se, zabújat i zàjāt. U im. jâčmāk < ječьmykъ najprije je bilo jačmik, potom asimilacijom jačmak.

SAMOGLASNIK e

14. a) Nema zatvorenoga ili previše otvorenog e, ni diftongiziranog; na cijelom se području glas e jednako čuje i potpuno se podudara s izgovorom

u knjiž. jeziku. Iznimno je kao potvrdna čestica: ȅ i ȅe, eȅ nešto zatvoreniji te između njih i ispred e osjeća se prizvuk zvučnoga h.

b) Pored čapŕljat govori se i čepŕljat (St, Sv, Do, Bi, Ci, Lo, Md, Gr, Ra, Zg, Kr, Lk), gȕšćarica (Im. krajina i ponegdje u Bekiji), bàgram (Gu, Gd, Ma, Cd, Br, Ba, Rt, Či, Ps, Os), čakavska jematva ovdje je jàmatva, najvjerojatnije je došla analoški prema glag. jàmit, i jasènas (Lo, Ci, Sv, Lk, Gr, St, Do, Ar) od jäsēn. Umjesto prema govori se prȁma (Bekija, Im, Vg, Vd, Gl, Zm, Ru) i vèčara, vèčarat, večarávat, vèčārnī i vèčārnjī; kada se glag. žȅgnut odnosi na suho meso žešćeg ukusa, obično se kaže žȁgnut, npr.: ì ovē mi gödinē žȁgli pŕšuti i slànina. Susjedno selo Žeževicu u obližnjim selima (u onima što s njome graniče) nazivaju Žèžavica i ktetik žèžavačkī (Ra, Gr, Md, Lo, Ci), ali ostaje Žežèvljanin i Žežèvōjka zbog toga što su pod naglaskom. Osobna imena Mladen i Serafin glase najčešće Mlàdan i Saràvīn.

α) Nije rijetka promjena e > a u tudim riječima: bùcāl < tal.-ven. bozzelo, „mali zarez, komad drveta udubljen unutra, čahura“, ovdje „betonski ili kameni tuljak na čatrnji kroz koji se izvlači voda (Md, Kr, Gr, Ra, Zg,), (j)àkrep < tur. akrap, „štipavac“ (Md, Lo, Po, Pl, Kp, Rg, Rš, Žu, Sl), dùšek : dùšak < tur. döşek (Imotska krajina), džìgarica < tur, çiger i salámet < tur-ar. selamet, „sreća, zdravlje“.

β) Iz njem.-franc. Galanterie > galantarija prema prvotnom aktivumu galantar, gdje je završni -er > -ar shvaćen kao nastavak naših imenica, potom je nastupila disimilacija a-a-a > a-e-a što prelazi i u galèntār. Franc. e također posredstvom njem. jezika u riječi ménage prešlo je u a, tj. manjáža, iz čega je izveden glag. mànjat. Grč.-tal. camera > kȁmara, „soba“, i izvedenice kamàrat, iskamàrat, „praviti sobe u kući“, làncūn < tal. lenzuolo, „plahta“, te tastàmenat (Ci, Lo, Žu, Rš, Gr, Gu, Dr, Ru) < tal. testamento, „oporuka“.

c) Kao zamjena za e javilo se i u očìnāš (= naziv molitve) analog. oči naš (= početak molitve), jèlin, Kàmīšnica (knjiž. Kamešnica), lèmiš i prìzime (Br, Ma, Gu).

α) U više primljenica iz talijanskog jezika ili njegovim posredstvom zatvoreno e prešlo je u samogl. i: àcid, „kiselina“ < lat. acetum, bèštīma, beštīmat, beštimàdūr, beštimàdūrskī < tal.-ven. bestemmia, bestemmiare, bestemmiatore, potom bìkār, bikárit, bìkārskī, „mesar, mesariti, mesarski“, < beccaria, „mesnica“, bùtīga, butīgār < tal. bottega, „trgovina, prodavaonica“, ovdje isto i izvedenica „prodavač, trogovac“, isplodírat, isplózija < lat. explodere, ìzistovat < esistere, „opstojati“, kadīna < catena, „lanac, veriga“, ovdje „ukrasni lančić od zlata ili srebra“, hor. Kòstila < costelo, „vrsta drveta“, mànistra < tal.-ven. manestra, „juha“, ovdje „tjestenina“, pìpīta < španj. pepita, „vrsta tkanja“, ovde „vrsta tkanine“, pȋpūn < grč. pepon, „zreo“, ovdje „ukrasna tikvica, dinja“, pîz, pìzat, pizávat < peso, „težina, uteg“, prîša, prîšit < presa, „uzimanje, hvatanje“, ovdje „žurba, žuriti“, sić < secchio, „kabao limeni“, sikírat se, sikiráncija < seccare, „zanovijetati, ljutiti se“, sìnjāl < segnale, „svjetlosni znak“, spîza < spesa, „trošak, kupovina“, šîje < sei, „šest“ u igri na prste zvanoj làmura (la mora), vȉbra < febbre, „ognjica, vrućica“, i vòrtica < fortezza, „tvrđava“.

Iz franc. je prîcîzan < précis (Ru, Zm, Dr, Pj i drugdje) analog. prema pril. pri.

Prema kilòmetar govori se i cintòmetar < lat.-grč. centimetar (Md, St, Lo, Sv, Ci, Do i drugdje).

β) Njemačke su posuđenice u rjeđoj upotrebi. To su gibíra, gibírat < gebühren, „pripadati", špicèrija < Spezerei < iz. lat, species i štrîka: štrìka < Strecke, „tračnica", tâlīr < Taler, „vrsta austrijskoga kovanog novca".

γ) Tako je i < e u bùbrig < tur, böbrek,[14] iglènda, iglèndisat < od tur. glag. osnove eglen- „razgovarati", „zabavljati", mèlim : mèlem < mehlem, „ljekovita mast".

d) Glas e > o u slavonizmu bùndova, koji se čuje pored tikva, i čolòpek, lõpūv (Bekija), zatim zásoban, zásobice i uzásobice prema ŏsoba. Od mlađega ili školovanijeg svijeta moguće je čuti npr. četvòrica, petòrica i dr., inače je svagdje četvèrica, petèrica, desetèrica itd. (v. još § 16. b).

e) Glas e je dao u: vrîtula ili vrîtula < tal. frittella, „uštipak". Obično se govori Vràncūskā, Vràncūz, vràncūskī, kakav je izgovor došao preko njemačkog jezika, ali se čuje od starijih ljudi i Vràncēškā, Vràncēz, vràncēškī < tal. — ven. francese, gdje c ispred e ne prelazi u ć kao u talijanskom jeziku.

α) Od turc. zerre < ar. derre, „sićušna čestica, djelić" postalo je zèra i s navescima: zérka, zèrica i zèricu, sve u značenju malo.[15]

SAMOGLASNIK i

15. a) Na mjestu i stoji a u tuđicama barèkīn, barekìnat < tal. biricchino, „mangup", baškòta, baškòtīn, (iz) baškòtat < tal. biscotto i biscottino, „prepečen kruh", možda kontaminacijom s turc. bàška u značenju posebno, latànije < grč. litaneia i zéjtan < tur. zejtin, „ulje" (Bekija).

b) U domaćim riječima negdje je e namjesto i, pa je bret(v)ùlīn (Lk, Pr, Pl, Md, Lo, St, Sv, Ci, Bi) pored brit(v)ùlīn, mâlēn < mьlinъ, gòmela, gomèlat, nagomèlat (Imot. krajina) : gòmila i dr. Pridjev tihan ovdje je samo tȅjān — odred. oblik tȅjānī, a složen djelomično zadržava i, npr. îstijāna vòda brîg lòmī.

α) Češće dolazi e > i u posuđenicama kao âbet < tal. abito, „franjevačka odora", i ostalih redovnika, belègija < tur. bilegi, „brus", belènčūk < tur. bilezik, „narukvica", dèšpet, dèšpetan < tal. dispetto, „prkos", derèkte, dèrektan: dirèkte, dìrektan < lat. directus i prema ovome mlađa tuđica dȅrektūr, derektùrica, kà(j)el ili kà(j)ejo < tur. kail „zadovoljan", kànela < franc. canule, kapètān < tal. capitano, komésija[16], komèsār, komésījskī < tal. commissione, commissario < iz lat. committere kontaminacijom s meso, klènika < grč. kline, „postelja", lâpeš (Md, Lk, Lo, Ci) <

---

[14] Đ. Daničić bubreg izvodi od bubregъ, ali smatra kako je tamna postanja (Oblici srpskoga ili hrvatskoga jezika, 367).

[15] Oba oblika upotrebljuje M. Begović u Dunji u kovčegu, i to: „ . . . ako mu se i zere svidi, isprosi za ženu" (str. 96); „ . . . ni zeru jače nije njezino srce zakucalo" (105).

[16] Na otoku Vrgadi također komesija (B. Jurišić: Rječnik govora otoka Vrgade, 54).

lat. lapis, „olovka“, letùrđija < grč. leitourgia, melìjūn: milìjūn i melìjōn (Bekija) < tal. milione; rèskīr, reskírat < franc. risque, „opasnost“, ovdje „opasnost i posigurati se, nasrnuti“. Radi težnje za jednačenjem povele su se dvije, mlađe, primljenice: stepéndija, stependírat < lat. stipendium i telegéncija, telegêntan < inteligencija. Asimilacijom i — e — i > e — e — i stoji u tetrè(j)ika < tur. titremek, „sitan, treperav nakit“. Izrazit je primjer narodnog etimologiziranja strùka velègrānā, „vrsta nakita u obliku grančica“, < tal. filigrana.

c) U riječi pòzov samogl. o ne dolazi od i, već je imenica izvedena od zov. Nju postepeno istiskuje knjiž. oblik poziv.

d) U < i u duvènica (Žu, Rš, Rg, Kp) analogno glag. nàdut, nadùvēn; pored bìliška, bìližit govori se i bìluška, bìlužit (St, Sv, Ci, Lo) < : bělěgъ kontaminacijom s lúžit lúžēnje; isto je i tèljug (Ri, Pz, Pl, Ru, Lo, Ci, Dr) prema općem tèljig, ali nije mogućno objasniti razlog promjene.

α) U je također došlo od i u primljenicama: kátul < tur. katil < ar. quatil, „krvnik“, ovdje „zlo, zloćko, vragoljan“, lòpuža < dal. — rom. lopisa < lat. lapideus, „kotluša“, ovdje još i „lupež, lupežina“. Analogijom prema lug postala je lùkšija, „kuhani pepeo na vodi“, < lat. lixia. Svagdje je bez dvostrukosti Žùdija žùdīnskī kao i u ostalim štok. govorima pored češćega Žīd žīdovskī.

f) Samoglasnik i > j u prid. dòjdūćī[17] na isti način kao i u složenicama glag. ići (< iti), dalje se govori: ùjme òca ì sīna[18] . . . umjesto: u ime . . . Od i opet postalo je jöpē(t) : jòpe(t).

SAMOGLASNIK o

16. a) Na mjestu o nalazi se a u riječima àcā(l), (knjiž. ocjel), oron. Bìjākova : Bìjakova, top. Glámač i Ìmackī (u selima izvan neposredne okolice) i komàrāč (Cr) uz opće koròmāč, pored pònor i pònar (St, Kr, Sv, Lo, Ci) i hor. Pònar (Lo). U pril. krīјamicē (Gl, Pl, Pz, Plj, Pg, Zm, Ru, Pj, Md, Lo, Ci, Ar) stoji prema prid. krīјātan; svagdje su dvojstveni ödonlē(n): ödanlē(n) < odonьle, ödovdē(n): ödavdē(n) < odovdьe i ödovlē(n) : ödavle(n) < odovьle, zatim ökolo i ökola, rādo i rāda. Svagdje se govori pretežno pāprīko uz pöprīko, hor. Paprìkuša (Či, Ma, Lo). Od glag. pòmoć 2,3. aor. glasi pömože i pömaže analog. prema 3. prez. pòmāžē (Imot. krajina).

α) U riječima uzetim iz stranih jezika o > a u patéka, patèkār(ica) preko njem. Apotheke, kàraca, „kočija“, < tal. carrozza, karasèrija < franc. carrosserie, lâjtman < prema njem. Lieutenant, „poručnik“, i pamìdōr, „rajčica“, < tal. pomodoro (Plj, Pb, Pj, Kl), škàrtac, „papirnata kesica“, < tal. scartoccio, travàrina < tal.-ven. trovar, ovdje „vrsta novčanog nameta za ispašu“, pa je kontaminirana s travom.

b) Bez izuzetka svagdje je grèb,[19] pa je odatle zavučen u grêblja; u Mamićima je hor. Grèb, u Drinovcima Grèbine, Grèpčić u Posušju, slično

[17] Oblik dojdući piše A. Kovačić u pripovijeci Seoski učitelj.

[18] U senjskom govoru: ujme oca i sina i jopet (M. Moguš: Današnji senjski govor, 39).

[19] U govoru istočne Hercegovine A. Peco navodi im. greb i nekoliko hor. iste osnove, zatim ne mereš, ne mere . . . (Govor istočne Hercegovine, 37).

i drugdje. Svagdje je šćávelj (: knjiž. štavolj). Niječni prez. glag. mòć pored ne mògu, nè možen i nè moren čuje se češće i nè mežen, nè mežeš... i nè meren, nè mereš . . . U 2. jd. dolazi do stezanja, te je nè meš i nè moš. Analogijom prema evo, eto govori se enàkō, evàkō, evlikī, evlìkačkī i evìkačkī. Sve su ove dvostrukosti opće na cijelom području.

α) Općeniti su oblici na -ero, -erica: čètvero, četvèrica, pètero, petèrica, dèsetero, desetèrica, dvàjestero, dvajestèrica i dr. Ukoliko se i čuju oblici na -oro, -orica, to je iz književnog jezika.

β) U tuđici apselûtno, pored još apsalûtno i apsolûtno < lat. absolutus, „potpun", e je moglo doći asimilacijom a-a > a-e. Od tal. polastro, „pile", bilo bi pulastar, medutim svagdje je pùlastre, pa se neotpadanje krajneg o razumije kao utjecaj im. s. r. na -e, prvenstveno pile. Uz šotòbrāge najčešće je šetòbrāge < tal. sottobraghe, „gaće".

c) U < o stoji u nekim domaćim riječima kao što su bùzāvci (Imotska krajina), gùsumača, ùgrc, u uzviku ùjme pored àjme i òjme, npr.: ùjme mèni!, zatim u kulécat (knjiž. koletati), prúsat se prùsālina (prosati se, skitati se, skitnica) i guvórit : govórit (Žu, Ra, Pj, Lo). Umjesto lič. zam. on govori se ûn — ùno — ùna (zaselak Selaci, Rg) i pril. ùndā(n) : ùnda(n) u znač. onda i onuda, únde i únden (Bekija), ùndalē(n) : ùndolē(n). Ovi su nastali prema tùdā(n) i tùdalē(n). Disimilacijom je òskuruša (Dr, Gd, Br, Za, Ma, Gu, Či, Cd, Tr, Rt, Ba, So), također hor. Oskuruša (Dr), pòlug[20] umjesto polog (= jaje što stalno leži na kokošjem gnijezdu), analog. prema poluga. Svagdje je pril. túte, koji se izvodi od tote[21].

α) U posuđenicama iz tal. ili onim riječima što su prispjele posredovanjem književnoga jezika gotovo uvijek o > u: bùća, bùćat < bocia, „drvena kugla", gàrbūn < carbone, „ugalj", màrūn < marrone, „kesten", pùrtela < sportelo, „vratašca", tàpūn < tal.-ven. tapon, „vrsta čepa", tràkūn < grč. trachomma, „očna bolest", vàgūn < tal. vagone. Opće tuđice također: provèsūr i pulìtika i dr. Bez promjene su bònaca < bonaccia, „tišina na moru", pörat < porto, „luka", pôrtik < portico, „hodnik" i dr, Pod utjecajem knjiž. jezika poprimaju izvorni oblik bômba, bombadírat. bòmbōn, döktōr i dr.

Rjeđe se zadržao stariji oblik čòrapa < tur. çorap, istiskuje ga noviji čarapa i raširenij bičva.

SAMOGLASNIK u

17. a) U odnosu prema ostalim samoglasnicima u je doživio najmanje promjena. U > a u glag. šmàgnut. Od tur. ajum > ájam, uájmit, „konjsko oglje u vršidbi", čavàlda < tur. çuvalduz, „velika igla", „màst, màstit < мьстъ < lat. mustum, moglo je doći prema našoj riječi mâst, mástiti. Od perz. mužde, „veselje", i tur. sufiksa -luk stvoren je maštùluk < muštuluk disimilacijom u — u — u > a — u — u.

---

[20] U Tijesnome se govori polok (F. Stojanov: Prilozi poznavanju narodnog govora u Tijesnome, 160).

[21] Za pril. tote P. Skok veli: „Tote je nastalo od totu dodavanjem sr. r. to uz tu (P. Skok: Novi prilozi proučavanju govora žumberačkih čakavaca, 228).

b) Glagoli II vr. pretežno su prešli u IV. vr., pa u infinitivu svršuju na -it pored -ut, npr.: klèknit, mètnit, trësnit i dr.[22]

c) U > o u bobùljica prema bóba, dogùljast : dugùljast (Žu, Rš, Lo, Pt, Kr, St), kokúlja ili kòkūlj i kokùruz, kokùruzōv disimilacijom u-u > o-u, okočénit od prijedl. oko i oséknit, pònemōć, (Lo, Ci, Sv, St) uz pùnemōć; namjesto e stoji o analog. im nèmōć, čemu se onda priključuje prijedl. po na početku riječi. Ròbāč je posve zamijenio im. rubač, i to prema ròb, ròbit, a pored škŕgućat, škrgúćat stoji i škŕgoćat, škrgóćat (Plj, Kr, Ra, Sl, Lk, Lo, Pj, Ci, Bi, Sv, Do).

α) Iako se manje čuje turc. kùsūr, frekventni su izvedeni glag. pokusùrat se i skusùrat se, „poravnati novčane uloge u zajedničkom računu", koji se govori i pokosùrat skosùrat (Plj, Kr, Sl, Kl, Gl, Lk, Gr, Pl, Md, Lo, Ra, Ci, Bi, St).

d) Samogl. u > v u im. vŕč od lat. urceus.

SONANTNO r

18. a) Negdje se javlja težnja za sažimanjem riječi u kojima dolazi i < ě, rě i re > r, zatim slog er > r̥, a zahvatilo je i ostale samoglasnike u položaju ispred ili iza r, poglavito u riječima primljenim iz drugih jezika. Dakako, u više primjera razvojni proces nije dokrajčen, te ostaje upotreba dvostrukih oblika bez ikakve semantičke razlike. Ovamo spadaju prvenstveno glagoli kao strt : strît, ždrt : ždrît, ali samo im ždŕlo, i njihove brojne složenice. U prid. radnim ostaje također sonantno i suglasničko r premda su sonantizirane dublete više u upotrebi, tako ostaje dr̄(j)o : drîjo, str̄(j)o : strîjo, ždr̄(j)o : ždrîjo. Poglavito se čuje prid. iskrnji,[23] za oblik iskren, iskreni nalazi se potvrda samo u školovana svijeta. Stsl. sręšta > srića stječe se u opoziciji nesrća, što je dalje preneseno u ostale izvedenice : nèsrtan, nèsrtnīk, nèsrtnjāk i unèsrćit, unèsrtit : unèsrićit, unèsritit.

α) R je desonantizirano u inf. trât (: tr̄t), i obavezno u složenicama, prema m. rodu prid. radnog trâ : tr̄(j)o, odavde trâlo — träla; u izvedenici satàrluk, „gazenje njive", od osnove satar- i tur. sufiksa -luk zavučeno je iz prez. sàtarēn. Kako i < ě ispada, slož. glagola tîrat (pòtrat, zàtrat i dr.) dospjele su u homonimiju sa slož. glagola trat. Sonantnost je izgubljena u m. r. prid. radnih ùmro i ùpro (: rjeđe upro).

Dvojnost se zadržava i u glag. oprmáćit, „operušati i prirediti živad za gotovljenje", oškŕnit, „otvoriti malo vrata ili prozor" i zgŕknit prema opermáćit, oškrínit, zgraknit. Stegnuti su oblici komunikativniji od nestegnutih.

Imenice se manje kolebaju, u njima prevladava r̥ i dvostrukosti su rjeđe, pa je kòprva, povŕslo i povríslo (Rš, Gd, Gu, So, Či, Cd, Ba, Rt, Žu, Br, Rg), ržèvina ili ržènina (< raževina), „ječmena slama", trpètljika, „vrsta

[22] U Imotskim rječnicima ovakvi glagoli nisu bili podvojeni, svršuju samo na -uti, npr.: potegnuti, žagnuti, ganuti, obsidnuti, zgusnuti, raskinuti (M. Kosor: Dva trojezična rječnika nepoznata auktora 18. stoljeća, 280).

[23] Svakako je sonantiziranje došlo ranije jer se u Filipa Grabovca nalazi „iskrnje štovati" u Cvitu razgovora (Stari pisci hrvatski, III, 159).

trave", i isti horonim (Lo) i vȓž (: knjiž. vriježa). Novija primljenica derle glasi uvijek dȓle ili dȓle.

β) Daždevnjak se reflektirao u tri varijante: drždènjāk, daždènjāk i daždènjēk, i to stoga što je davno nestao izraz dažd, s njime i semantički osjećaj vezan uza nj. Uz njegovu pojavu vlada i praznovjerje: nije ga sretno dirati ili ubiti.[24]

Sažeti vok. bȓte čuje se pored brȁte (Kp, Ps, Rg, Žu, Či, Br, Tr, Cd, Ba, Rt, Br, Gu, Bl, Lo, Ma). Do kraćenja je dovela njegova česta upotreba poštapalačke naravi u duljem pripovijedanju.

Od toponima sažeti su Aržano < lat. Sarsentum, neslužbeno Ȓžanovo, etnik Ržánčanin, ktetik ȓžanskī i Òštrc (brdo kod Tribistova).

b) Dakako, sažimanje je obuhvatilo veći broj tudica i, za razliku od domaćih riječi, one se gotovo ne kolebaju, lako se prilagodile težnji gubljenja samoglasnika u korist r.

α) Evo posuđenica iz lat. i tal. jezika: lȁbrcast ili labȓcast < tal. labbrata, doslovno „udarac po ustima", ovdje „brbljav", grdèlīn < tal. cardellino, mȓgīnj, mrgìnjat < lat. marginus, „kamen međaš, postavljati međaše", prsóna < tal. persona, „osoba", przèntat : prezèntat < tal. presentare, „predstaviti", ostaje im. prèžēnca, ali przèntlo, „narukvica" < tal. presentino, „darak, gizdelin", nastala je ispadanjem e, te nakon toga prijelazom n > l. Dalje, pȓžūn, pržùnjēr < tal. prigione, prigioniere, „zatvor, zatvorenik", crkveno - lat. sacristia > sakrìstija : sakarìštija, „sobica u crkvi pokraj oltara", uz ovo i kȓst, kȓšćanin, kȓšćānskī < lat. christianus, međutim ostao je naziv rìšćanin, rišćanskī za čovjeka pravoslavne vjere, jer su ga u takvu obliku unijeli kasniji doseljenici s istoč. područja. Ovome pripadaju škrlàtīna : škrljàtīna < tal. scarlattina, „šarlah" i rijetki izraz trtàljūn, „način podvezivanja vinskih mijehova", < tal. tartaglione, doslovno „mucavac". Iz grč. je ime Ȓkāndel < Arkandel.

β) Posuđenice iz njemačkog u većini su primljene u stegnutom obliku, odnosno kao takve su dospjele ovamo: Bȓne, Bȓnāda preko tal. Bernardo, Bern(h)ard. Glavni njem. grad ponajviše se čuje kao Bȓlīn, bȓlīnskī, prijedlog ober, „nad", > obr i dolazi u slož. napr. òbrkèler < Oberkeller, „natposlužitelj", òbrlājtman < Oberleutnant, ali se pridava i domaćim izrazima: òbrbudàla, òbrkùvār, òbrtèstār i dr. i òbrst < Oberst, „pukovnik". Rjede se čuje vȓbānt ili vrbȁnt, „zavoj, gaza", < Verband i vȓtālj < Viertel Teil.

Iz engl. jezika štȓlīn(g)a < sterling, govori se obično lîra ili vúnta štȓlīn(g)a.

γ) Neki turcizmi nisu ustaljeni i bit će najviše zbog toga što je duga nazočnost žive turske riječi u našim krajevima djelovala na podržavanje izvornih oblika. Tako je Dȓvēnta : Dèrvēnta, dževȓdān : dževèrdān < çever, ȓsuz ȓsuzan < ar. — tur. arsuz, „razbojnik", ȓšum < tur. hişim < iz perz. hišm, rvà(j)i < ervai, „isti", ȓz u izreci: nêmā ȓza ni òbraza < ar. — tur. ird, „čast", sȓbez(an): sèrbez(an) < serbes, „slobodan", tòprk : tò-

[24] Brozović je zabilježio veći broj inačica njegova naziva u govoru kraja oko rijeke Fojnice i dodao da tamošnji svijet praznovjeri o daždevnjaku (D. Brozović: Govor u dolini rijeke Fojnice, 91—93).

prek < toprak, ovdje „besplatno uzdržavanje koga“ i vrtùtma : vertùtma < vurtutme, „zbrka, metež“.

DVA SAMOGLASNIKA SKUPA

19. a) Nadu li se zajedno dva samoglasnika, slijevaju se u jedan ili bivaju razdvojeni sugl. j ili v: u složenicama ponajviše ostaju, rjeđe izvan njih. Stezanje zahvaća i neke samoglasnike odijeljene glasom j, zatim samoglasnike u dvjema riječima kada jedna njime svršuje i druga počinje.

α) Skup aa > a u gen. jd. im. grâ, prâ, strâ, pa je tako gen. akcenatski i obično izjednačen s nom.; uz ovo su veoma rijetki oblici: gràa, pràa, stràa; u dat., lok. i instr. zadržao se zijev ili je narušen glasom v, te se govori: gràu i gràvu, pràu i pràvu, stràu i stràvu. Imperativ ajde krati se ako su pred njim ma i odma : màjde ili májde i mâjde u molbi ili afektiranju.

β) Zijev je uklonjen u brojevima od deset do dvadeset stezanjem ae > e: jedànēst, dvánēst, trínēst . . . devètnēst. Ali dvà(j)est, trì(j)est. U tudici ëroplān < grč.-lat. aeroplanus i mëštar < tal. maestro, „učitelj“; stoji u àjer < lat. aer, „zrak“, razjedinjen sugl. j, i u kampàjel : kampànel < tal. campanile, „zvonik“, nakon što je ispalo n. — Grupa aje > a u prez. pòznājēn: pòznān, sjàjēn : sjân i tkàjēn : tkân; — aho > o: òrovina, òrōv (Imotska krajina).

γ) Skup ao < al uglavnom je a osim u nekih imenica i pridjeva stranog podrijetla (v. § 33): àcā i rjeđe àcāl, dâvā, kûtā, mîsā, òrā, pàkā, Pâvā, pogíbā, svřdā, vèrā (< feral), vřtā i prid. nâgā : nágāl, (o)krúgā, pödā. Bez izuzetka je slijevanje izvršeno u glag. pridjevima radnim, npr., dâ, krâ, pâ, popárā, rišívā, pošuškívā i dr.[25] Starija složenica naovarьno > návārno, zьlva > zaova > zâva i toponim Zástrog (: < Zaòstrog), ostaju onomastici Rāōs (Md) i Znàor (Plj). Također ne dolazi do promjene u slož. s prilozima kao naòštrit, sàōvćit, zàoblica i dr., niti u mladim primljenicama iz knjiž. jezika: crtaóna, čitaóna, prodavaóna i radaóna, ali pored kupaóna, praóna i kupavóna pravóna. Jakom analogijom prema ostalim padežima očvrsnuo je oblik žāōc < žalac (Ma, Gu, Cd, Br, Či, Tr, Br, Gd). Veznik kao > ko, međutim, poprima se iz knjiž. jezika u obliku kàvō; jednako je zijev narušen glasom v u prid. radnim koji prodiru istim putom, pa su, npr., lâgāvo, nàšāvo, trâgāvo itd.

δ) Do stezanja ao > o došlo je u sredini riječi prez. Koròglan i hor. Koròglavina (Go) < tur. kara, „crn“, i oglu, „sin“; najrpije se ao slilo u o, zatim je prema njemu asimilirano a > o u prvom slogu.

b) Glas v, po pravilu, uvijek razbija skup au: Avustrija avustrijànskī, àvuto, bâvūk, čâvūš, jâvūk (ispor. Jâvūk, naziv izvora rječice Vrljike), kàvūć, kàvućūk, pâvūk, pâvūn, mjavúkat, ù vārju < u arju < tal. aria „zrak“. U màvuna, mavùnat v nije nastalo od h, već je ušlo po istom osjećanju, kada je h ispalo. U slož. obično v ne dolazi, npr.: nàudit, nàušnice; drugdje se a gubi: pa unda > pûndā, za inad > zînād i ovaj je oblik otvrdnuo te je izjednačen s inad, pa se obično preda nj opet meće prijedl za: za uzinad > : zuzînād.

[25] T. Maretić utvrđuje ovu pojavu u priličnoj mjeri u jeziku dalmatinskih pisaca XVIII stoljeća (Jezik dalmatinskih pisaca XVIII stoljeća, 185).

U posuđenicama iz njem. au > a: šàrāp, šarápit < Schrauff, „vrtanj", ûrlap < Uhrlaub, „dopust".

α) Glas j razdvaja -eo < el u prid. dèbejo i kà(j)ejo < tur. kail, „sporazuman", i prid. radnim ìzvcjo[26], klêjo, mêjo, ötējo, pöčējo, prêjo, üzējo, zäžējo, žčjo i dr. U sredini riječi jedino u stējāna i stējena (Bekija) < steona, ali je ušlo i v, pa je stêvena (Imot. krajina), nakon čega je u prvom slučaju o > a, a u drugom o > e.

U tudici ramatîžma < grč. rheuma najprije je eu > e, potom je a < e došlo asimilacijom.

Slož. prid. vitlèušast čuje se obično kao vitlèvušast.

d) Unutar skupa io < il stoji također glas j u svim prid. radnim kao bìjo, krîjo, màknijo, tàknijo, žívijo i dr. i u pridjevima: bìjo, čijo, mìjo, prìtijo (knj. pretio), smìjo, z(d)rìjo. Isto tako j ruši zijev u imenicama i u nekim pridjevima izvedenim iz njih, npr.: bijòna, Bìjākova ili Bìjakova (: Bìjōkova), bìjākovskī, dìjo, dìjoničkī, dijoba, prîjoblaka, hor. Sòlijovac (Ma), zatim u domaćim i stranim riječima mlađega postanja: avìjōn, avìjōnskī, gostijóna, gostijóničār, gostijóničārka, gostijóničkī, râdijo ili rádijo i râdijōn ili rádijōn, radijóna, radijóničkī, učijóna, učijóničkī, prȁtijovac, ràvijovac, tùžijovac.

e) Samoslasnički skup iu > u u trùmp, trùmpovat < tal. trionfo, „slavlje", kako se zove vrsta igre na karte.

α) Upada glas j između samoglasnog r i o < l u prid. radnim glag. dȓt, tȓt, vȓć i ždȓt : dȓjo, tȓjo, vȓjo, ždȓjo.

β) Ija > i u prezimenima: Bèšlīć < Bèšlijić < tur. beşli, „petak" (Vi), Dùjmīć < Dujmijić (Ar), Kurèvīć < Kurevijić (Lo), Sàmardžić < Samardžijić < tur. semer < grč. sagmárion, „drveno sedlo" (Bi), Tùrīć < od Turijić < or. Turija, Zaràdīć < Zaradijić < nadimka Zaradija (Lo).

Ija > i u vápit : vàpijat, prez. vápīn i vàpijēn; —iji: > i u neodred. zam. îkojī : îkī, nîkojī : nîkī, svȁkojī : svȁkī. U 3. prez. jd. ije > i u ovim glag. brî : brîjē, dî : dîjē, dnî : dnîjē, krî : krîjē, mrî : mrîje, pȍbī : pȍbijē, pȍlī : pȍlijē, sàmlī : sàmlijē; u svim je licima prîspīn : prîspijēn od prìspit (= prispjeti), štîn : štîjēn i zdrîn : zdrîjēn. Svagdje se govore oba oblika.

h) Skup oo > o kada je nastao od ol : gô, prístō, stô, sȍkō, stô, vàžō < tal. fagiuolo, „grah, mahuna", izuzetak je prid. radni bȍjo od bȍst. Uz ovo pripada i promjena u zatvorenom slogu prid. bolan - bolno - bolna, koji se najčešće čuje kao bôn — bôno — bôna, bóna, òtār[27] < lat. altare, dat, lok. i instr. mn. od vô koji pored vòlīn glase vôma i vômon ili vôman < voomon (-an) < volmon (-an) i slož. pridjevima s prid. -okast: mȉtvōkast, slìpōkast, vrànōka, vrànōkast, zèlōka, zèlōkast. — Kako glas h uvijek zamukuje, ostaje oho > oo > o pa je dódit, grôt grôtan, ôl ólit se, ali se govori dòodak (mlađa primljenica s čak. područja i označuje napoličarski dio prihoda).

[26] U A. Kačića stoji oblik izvejo (T. Maretić: Jezik dalmatinskih pisaca XVII stoljeća, 189).

[27] Banovac, Kadčić, Marić uvijek pišu otar (T. Maretić: Jezik dalmatinskih pisaca XVIII stoljeća, 193). Otar također u govoru kraja uz rijeku Fojnicu (D. Brozović: O problemu ijekavskošćakavskog (istočnobosanskog) dijalekta, 139).

α) Pokazne zamjenice onako i ovako, ono i ovo gube početno o slijevanjem s istim glasom susjedne riječi: ono onako > ono nako, ovo ovako > ovo vako, tako nastaje i no[28], vo — tim više što su često jedna akc. cjelina gdje je naglašena druga riječ, npr. ovovàkō, ononàkō. Na takav način početno o isčezuje u ako, priko, tako vako i eno, eto, evo, kao npr.: ak ȍvō bȕdē, ùzmi ga; nòz ga prik ȍnē njȉvē; ôn tak ȍće, mî ne žèlīmo; eno ovo > en ȍvō, eto ona > et òna, evo Osik > ev Ȍsīk, ovo osta > ov ȍstā itd.[29] Ovdje pogotovo prva riječ gubi naglasak i tako prirasta uz drugu. Svakako uzvičnost je u ovome imala vidnu ulogu radi ekonomičnosti izgovora. U toj službi prilozi eno, eto, evo zadržavaju naglasak ȅn òde kȕći, ȅt úđe, ȅv néma ga.

β U najnovijoj primljenici bìrō < franc. bureau — gen. je birȍva, dat. birȍvu i dr.; -oi > i: ko i > ki, npr. ôn je kì tī.

γ) Samoglasnički skup oa > a u rezèrvār < franc. réservoire, „spremnik"; — oja > a samo u im. pâs; — oje > o u prisvojnim zamjenicama mojega, svojega, tvojega > môg(a), svôg(a), tvôg(a) i mojemu, svojemu, tvojemu > môm(u), svômu(u), tvôm(u), zatim u brojevima dvojega, trojega > dvóga i tróga, dvojemu, trojemu > dvómu i trómu. U zam. koji i toji proces stezanja nije završen, pa je pored kȍjēg(a) i kȍjeg(ā), tȍjēg(a), tȍjeg(ā) još kôg(a) i kóga, tôg(a) i tóga, isto dat. i lok. i instr. kȍjīn i kîn, tȍjīn i tîn; u gen. jd. ž. roda oje: > e, ostaje kȍjē i kî, tȍjē i tē, dat i lok.. kȍjōj i kôj i tôj, instr. kȍjōn i kôn, tȍjōn i tôn.

i) Samoglas. skup ui > uj: ȕjst, ȕjtit i ùjme (u značenju radi i u križanju) rjede ùime i ùjime, gdje je j sekundarno. Govori se npr.: ujme čègā si óvde?; ujme òca i sīna, ili samo: ujmòcā i sina. Zbog velike komunikativnosti i uzvičnosti ovaj je izraz još više reduciran, kaže se i mòcā i sina, zatim ujmȉsusovō : imȉsusovō i mīsusovo < u ime Isusovo.

j) Uz trùo govori se i trùjo. Ostaje bèduo (Rš, Rg, Žu, Kr, Sl, Kp) < tur. bedhu, „zloćud", ali je općenito bèduvast prema rjeđem bèduast. Skup uo < ul u prid. radnim daje uvijek ujo: búknujo, míknujo, víknujo i dr. — Im. mȁća[30] (pored rijetko maćuva) postaje od maćuha te je izjednačena s mȁća (: mȁćat) < tal. macchia, „mrlja"; uho > o: dôvi (tj. duhovi) i ûlož (= uholož); uhu > u: mûr < tur. muhur, „pečat", (Bekija), potom lok. im. utorak i usta bez prijedl. u koji se stopio, npr.: dóđi útorak, jȁbuka je ústīn.

PRIJEGLAS

20. a) Nema prijelaza o > e iza palatala u instr. jd. imenica m. i s. roda, pa je uvijek samo kováčon, sȓpićon, (j)ićon, krȁjon, pȍljon, králjon, žbànjon, budalášon, nóžon, spúžon i dr. Također ostaje o iza staroga nepčanog r. gospodáron, pastíron, rȉbāron. Prijelaz nije nastupio ni kasnije nakon pojave sekundarnog j, te je grȉjon, mȉjon : míjon i òrijon (Bi), smíjon.

[28] U ARj VIII, 946, naveden je primjer: vidi no mjesto.

[29] U srijemskom govoru B. Nikolić nalazi: on b' umro; d' ideš; ak' imam (O govoru Srema, 278).

[30] J. Vuković vidi u ovoj promjeni malu redukciju glasa e: maćea maćea> maća (Govor Pive i Drobnjaka, 22).

Skoro sve imenice m. roda imaju kraće nast. u množini (v. § 60. e), ali su se i one povele za ostalima i govori se bȍjovi, brȍjovi i mùžovi.

b) U im. što svršuju na -c, -ac, -lac instrumentalni je nast. -on mjesto -en (< em) kao strícon, pròbōjcon, ùdārcon, žìvcon i brànijōcon, kócon, žètaōcon. — Kako nije poznat prijeglas, nisu se javili ni oblici kao nosen, mrazen, niti nosevi, mrazevi.

c) U skupnih je im. nastavak -a u nom. mn., u dat., lok. i instr. -n (< om): dr̄vlja i dr̀vlja, dûblja i dùblja, grȁnja i grànja, jàsēnja, kàmēnja, tr̄sja i tr̀sja, onda dr̄vljon i dr̀vljon, dûbljon i dùbljon itd. (O ovome vidi još § 66.)

d) Od im. što svršuju na palatal tvori se prisvojni pridjev nast. -ōv, i na -ēv, npr.: sèstrićōv, Márkovićōv, oráčōv, robáčōv, zmȁjōv, králjōv, pânjōv, žbànjōv, mûžōv, spúžōv ili sèstrićēv, Márkovićēv, oráčēv itd. I ovako ostaje u cijeloj paradigmi. — Pridjevi dočetka na -āći i -ēći imaju dvojake nastavke u jd., tj. -og/a/, -om/u/ i -eg/a/, -em/u/: plètāćōg/a/ i plètāćēg/a/, plètāćōm/u/ i plètāćēm/u/. Analogijom prema njima i drugim brojevima poveo se i red. broj trȅćī. Preglašeni su oblici funkcionalniji, što pospješuju pris. pridjevi kao jârčēv, màgārčēv, pívčēv koji zbog jotovanja nisu podlegli težnji za uklanjanjem prijeglasa.

AFEREZA

21. a) U § 19. h. objašnjen je gubitak početnih samoglasnika pokaznih zamjenica i nekih prijedloga. U ostalim našim riječima afereza je neznatna, ali je jače zahvatila tudice. Razlog otpadanja tih glasova pretežno je akc. prirode. Kako je moguće zaključiti, promjena je zahvatila ponajviše one koje nisu imale naglasak na prvome slogu kad su primljene, pa se zbog toga početak riječi pomicao prema jače intoniranom samoglasniku.

b) Uopćen je oblik dlága mjesto udlaga, pored okrúgā čuje se i krúgā (Lo, St, Kp), nȍmādne < onomъdьne (Bekija); dês i stràguša (= puška) nastale su analogijom prema dȅsit se i pril. strâg(a).

c) Slog ku- otpada u kùruz, kùruzovina (Pd, Plj, Ru, Dr, Pj). Osim akc. razloga do ovog je došlo i zbog udvojenog sloga.

d) Bit će medu najstarijim tudicama s aferezom Tâlija, Talìjān, talijānskī prenesena iz lombardskog narječja. I većina drugih potječe iz romanskih jezika ili grčkog; primljene su posredno ili iz knjiž. jezika. Tako je dvòkat < lat. advocare, ćále < tal. occhiale, „naočare“, krèzit ili krezȉt < franc. écraser, „zdrobiti“, nakon toga je izvršena promjena a > e. Iz franc. élastique preko tal. elastica > lâštrika, „rastezljiva gumirana vrpca“, gdje se r uvuklo kasnije. Opći je naziv lètrika[31], lètričār, lètričnī < gr. elektron. Od grč. hemorheo > hemoroidi > maròidi nakon zamukivanja h i disim. o — o > a — o, mèndat < tal. emendare, „popraviti“, ovdje „iglom popraviti odjeću“, pȉštula pištùlār < tal. epistola < grč. epistello, „poslanica“ i rèmeta < tal. eremita < grč. eremos, „osamljen“, ovdje „crkveni zvonar“, nékcija i njékcija pored inékcija < lat. injicere, „umetnuti, ubrizgavanje“, parácija < tal. operare < lat. operari, „poslovati, raditi“, i pàrāt < tal. apparato < lat. apparere, „pripravljati, naprava“,

[31] U Senju se govori lastika i letrika (M. Moguš: Današnji senjski govor, 27).

analogno glag. párat párānjc, patéka preko njem. Apotheke (Imot. krajina), provizácija < lat. ad providere, „opskrba“, pètīd < tal. apetito, „tek u jelu“, pozícija < lat. opositio, „oporba“ i time je izjednačena s pozicijom, tj. položajem. Tal. orecchino > rèćīne, „naušnice“, orologio (= sat) > oroloj, onda je otpao prvi i poslednji glas, ostalo je, dakle, rolo i disimilacijom o > e došlo je rèlo; od aspirin > spìrīn, „vrsta lijeka“, tèntat, natèntat < tal. attentare, „činiti zlo, dirati“, ovdje „navesti na zlo“, tèrnīt < lat. aeternus, „krovna pločica“, vàndēlje[32], vanđejòskī < tal. evangelio < grč. euangelion, „blaga vijest“, vît, vìtat, izvìtat < tal. affitto, „najam, zakup, najamnina“.

e) U nekim riječima otpada prvi slog: batìmenat < tal. dibattimento, „rasprava pred sudom“, rašpòdēnca < tal. corrispondenza, „podudaranje, dopisivanje“, ovdje „dopisnica“, (osim toga gubi se sugl. n u skupu -nd-), telegéncija telegêntan < tal. intelligenza intelligente, vormírat < lat. informare, „obavijestiti“, telèrija telérac < njem, Artillerie iz franc. artillerie, „topništvo“.

f) U turc. je manja afereza, — tako je čèrma < aşerma, „ogrtač“ (Gd, Cd, Rt, Ps, Br, Ba, Či, Ma, Gu), ćìndija < ikindi, „predvečerje, popodne“, glènda glèndisat : iglènda iglèndisat < eglen, „razgovor“, rãbadžija < araba, „kočija“, ovdje „kočijaš“, škíja < eşkija, „domaći duhan“, i šláma < aşlama, „vrsta trešnje“.

SINKOPA

22. a) Ispadanje samoglasnika unutar riječi ima uglavnom osnovu u naravi bržeg priopćivanja i u povišenoj intonaciji pojedine riječi u rečenici. U govoru Imotske krajine i Bekije sinkopa je uopćena, usporednost ovisi o raspoloženju govornog lica i o govornoj situaciji.

b) U prid. lãgan glas a se vlada kao pomično a: lãgno — lãgna, làgna, ali nije rijetko čuti ni lãgano — lãgana, lagàna. Prema glag. plàzit nastalo je plàcat < palacati ili palucati zbog istovjetna značenja.

c) Imperativ ajde — ajdemo — ajdete doživio je više promjena, afereskih i sinkopskih, te je: ãjd i àjd, ãj i âj; àjē i àje služe za tjeranje goveda: àjē Mìlova; àjdmo i àjmo, àjdete >: àjte, òjte, ãjt, àjt > ãj, àj. U oštroj zapovijedi je ãjt ili ãj, u blažem naredivanju ili molbi âjt i âj. — Ispadanje glasa e u 2. prez. glag. tît (književ. htjeti): ćeš > ćš > š i oćeš > oćš > oš gotovo je prevladalo nad upotrebom nestegnutog oblika. To š dolazi u futuru prvom iza svake riječi kao i ćeš te se osjeća kao da je s njome sraslo, npr.: kà š pôć, s kòjīn š govórit, môm u š dât, tî š dànas pláti; vàko š učìnit, štà š rádit sùtra. Odavle se proteklo dalje: žèni š ùzēt kȓpu; vòlu š trùnut slàmē; za gòžđenīn š vrátīn čãmit; čètvrtī š bȉ na rédu i dr. Oblik ôš ili òš služi samo za pitanja: oš jôš prilívat?; oš ù polje?; oš písat písmo? — Govori se dôjdan — dôjdno — dôjdna < do jedan, dvòjstruk i tròjstruk, zâjdno i zâjdničkī prema zãjednica. — Isto e ispada u top. Sàrājvo i sàrājevskī : sàrājskī, ali ih istiskuje književni oblik.

[32] U Imotskim rječnicima stoji vandelje (M. Kosor: Dva trojezična rječnika nepoznata auktora 18. stoljeća, 226).

d) Sinkopa samogl. i je potpuna u broju čètri[33] koji je oblik stvoren prema tri, izuzev u Crnogorcima, gdje je čètiri, i prid. radnom ödnjo, pored dönijo, prönijo i dr., zbog uzvičnosti u čestoj kletvi: ödnjo te đâvā. Od imena Marìjān ostali su padeži bez -i-: Marjána, Marjánu ... Usporedna je u imperat. òdē/r/ — òdērmo — òdērte : òdi dē/r/ — òdi dērmo — òdi dērte, pa gòndē/r/ — gòndērmo — gòndērte i stàndē/r/ — stàndērmo — stàndērte pored stàni dē/r/, gòni dē/r/ itd. i u ž. r. prid. radnog vîdla : vîdila, npr.: jes vîdla kà je pròšā? (Lo). Noviji izraz žilòžder (= filoksera) čuje se obično kao žlòžder najvjerojatnije analogijom prema im. zlo (ispor. žlögodina < zlogodina).

e) Samogl. o je izgubljen u prid. onlìkī[34] (on je u stvari ọ zbog l), ovlìkī i tlìkī, čuje se i klìkī (Ci, Lo, Gr, Ra, Zg), obično je kolkö š umjesto koliko ćeš.

f) Usporedno se gubi i u prilogu ûjtru i ôjtrōs: od jutros, potpuno u žmánce (Imot. krajina), čemu može biti uzrok uzlazna intonacija na slogu iza njega.

g) I u nekim se primljenicama javlja sinkopa: čàmpra ili čámpra < tur. çalpara, „lančić", ovdje „kljuka, hvataljka", drēto < tal. diretto, „ravno, pravo", matrìjāl, gen. matrijála, màtrijālan < tal. materia, mlûn < tal. mellone, „dinja", moblizácija, moblizírat < tal. mobilizzare, vetrìnār < tal. veterinario < lat. veterinarium, dosl. „tegleća stoka".

APOKOPA

23. a) Skoro u najviše slučajeva samoglasnici na kraju riječi otpadaju radi potrebe bržega govora, gopotovo u onih najčešćih u svakodnevnom govoru. Uglavnom je usporedna (fakultativna) i tek ih je neznatno općenitih.

b) Opće apokope -a nema. U vok. žen. osobnih imena, trosložnih, otpada -a kada se dozivanjem izražavaju strah, bol, ljutnja i upozorenje, npr.: Màtij, vô! Màrij! Pàvic! Uvijek je u uzviku i obično ne slijedi dulja rečenica iza doziva. Prema ovome odnose se jednako trosložni i višesložni nazivi domaćih životinja, ali ovdje osim navedenih razloga dolazi još do izražaja vabljenje i milovanje, kao: Dràgulj, mòja, nâ, nâ; ùćike, Mìlov, ùćike; Zèkulj, mâlā, Zèkulj. — U đava -a se gubi u čestoj kletvi: đâv t' ödnjo i đav t' ödnjo

Bez obzira na uzvičnost, u normalnom govoru ponekad zamukne -a u prilozima dosta, kuda, sada, tada i tuda, npr.: kâžēn ti döst je bílo zlà; kut prôđē kŕtica, šûšī se tráva, zatim u imperativ. čestici neka: rèci mu nek povède vòla.

c) U apokopi -e deiksa že > re >: r u veznicima, prilozima i zavisnim padežima nekih zamjenica i brojeva kao kàdār < : kàdāre, tùdār <: tudare, njègār, övomūr, jèdnōgar i dr. (v. još § 33.1.). Slično je juže > jûr, pa je npr.: píši jûr ödēš.

α) Priložni komparativ (pö)višē ili (pò)višē ostaje češće bez -e: môj vîtā je viš kùćē; poviž gòmilē su löze.

[33] Od dalmatinskih pisaca 18. stoljeća četiri piše samo Lučić (T. Maretić: Jezik dalmatinskih pisaca XVIII stoljeća, 236).

[34] Onliko i ovliko pišu Kačić, Knežević i Zoričić, ovliku Banovac (Isto djelo, 183).

β) Usporedna je apokopa također u 3. prez. glag. bȉt i tȉt, tj. j' i ć́, npr.: brȉgā j' ti je zâ nj; ć̀āć́a ti j' dȍnijo smȍkāvā; ć́' kúma dònīt? — i u ironično-negativnoj uzrečnici: òć́', dȁ! — Nast. -še se gubi u imperfektu, pa je bȉjā za sva tri lica u jednini pored bȉjāše.

γ) Kao što -a iščezuje u uzvičnom vok. ženskih trosložnih imena, tako -e nestaje u dvosložnih žen. i muš. zbog istog razloga. Zovu se: Ân! Îv! Mâr!, Ânt!, Pêr!, Stîp!

d) Opća je apokopa -i u inf. svih glagola: brȁt, čùpat, potézat, uvaljívat, žalòstit, îć, mȍć, pȅć, žȅć i dr.

α) Dalje je opća apokopa -i u glag. prilogu sadašnjem: béčēć, čȅkajūć, dâjūć, ìdūć, kùjūć, mlâčēć, nȍsēć, plȉvajūć, pôdūć, prilívajūć, zabiljívajūć, zapisívajūć, žȅnjūć i dr.[35]

β) Vrlo česta je pojava otpadanja -i u 2. jed. i 1, 2. mn. imperativa, pa se pored pravilnih oblika obično govori: donès — donèsmo — donèste, dȓž, dȓž — dȓžmo, dȓžmo — dȓšte, dȓšte, gȍn, gòn — gȍnmo, gònmo — gȍnte, gònte, vȉd — vȉdmo, vìdmo — vȉte, vìte (< vitte < vidte). Svagdje su u upotrebi oblici brzoga i sporeda naglaska. K njima spadaju klȍnit, kȓšit, òdit, plòvit, polètit, pȓžit, zvònit i pom. glag. glag. bȉt. (v. još § 140. a). — I nestaje u 2. prez. glag. bit — jes' i s', npr.: jes òtišā?; jez bȉjo? tî s īn dâ; tî s tȃmo.

d) P normalnom govoru obično su okrnjeni enkl. oblici lične zamjenice mi, ti se, veznici ali, jali, joli, ili i li, npr.: dâj m' jèdan òras; tô t' je bîlo dòbro : mî smo s' urédili; àl' je mȍgā ùčit?; jȁl' nȅ znā svòju mȁtēr?; dódi jol' tî jol ôn; ìli š îć il' òstani; je l' dȅ?!

e) Prilozi doli < dolě, gori < gore, radi i (o)zadi < od zadi < ot zadi često gube -i, naročito uz imperativ, kao npr.: dȍl pódi!; aj gȍr nȁ brdo!; vȉka je rad njȉzī; priblížijo mu se ȍzād. Kada su s imperat., najčešće su naglašeni ili je na njima još i rečenični naglasak.

f) Ni apokopa -o nije opća. U vez. ako, kako, nego -o često otpada, npr. àk je tȃmo, nèka me zôvnē; kàk mȍžēš sòvat tùdēga čòvika; níje strîc dâ odílo neg brȁt, — zatim u pril. amo, anamo, tamo koliko, ovliko i toliko. Govori se, npr., ajd âm!; dâj kolik mȍš!; zar ònlik ȉmāš grȍžđa! i dr. — Prilog malo ostaje bez -o obično u korelativu malo po malo, npr: tâ se stvâr proćúkala i mȁl pò mal i svȅ je dȍšlo nȁ vidȉllo.

α) U talijanskim primljenicama, po pravilu, uvijek otpada -e i -o: bòkūn < boccone, „komad", kâr < carro, „kola", vàpōr < vapore, „parobrod", žȕnat < giunto, „mišić".

SVARABAKSA

24. a) U glag. zàvrāst, zavrázit (= dirnuti koga, izazvati koga, Pl, Rg, Ri, Lk, St, Lo, Ci i drugdje) pored zàvȓst i zavȓzit umetnuto je a najvjerojatnije u težnji za razbijanjem homonimije s glag. vȓst se (= oblijetati, skitati se). — Glas e je stalan u prez. žȅnjēn, žȅnjēš . . . gdje je e zavučeno

[35] U Imotskim rječnicima stoji: trčući (M. Kosor: Dva trojezična rječnika nepoznata auktora 18. stoljeća, 227).

iz infinitiva žȅt; oblika žnjem nema. Također je e u instr. jd. zam. mȅnōn[36] prešao iz ostalih padeža. Od bȓtvit izvedena je bȓtvela, „kakva na vratima", kontaminacijom s britva, čemu je dodat tal. formant -ela, ali se -i- zadržalo, pa je i brìtvela (Ar, Bi, Ci, Sr, St, Lo, Md, Gr, Ra). U pril. mȉsečino, npr. prîmā mȉsečino vèliku pláću, stoji -i- iz misečina (knj. mjesečina). U glag. IV vr. kojih korijen svršuje na -j zavučeno je i iz 3. jd. imperat. u cijelu paradigmu kao: bròji — bròjimo — bròjite, ovako je i gòjit, kròjit, pòjit, ròjit, vòjit, znòjit se. — U svèkruva i jètruva glas -u- mogao je doći zbog skakanja naglaska na prvi slog i uz pomoć analogije prema zanimanju: u kući je, po pravilu, samo svekrva prigotvoljivala kruh, pa su često izrazi svekrva i kruv spominjani skupa, jer je o kakvoći kruha zavisio svekrvin ugled. Tako su se obje riječi pojmovno približile i donekle akustički izjednačile, kontaminirale. Potom je -u- zavučeno u jetruva, dakle u isti glasovni skup (Ci, Bi, Sv, Ar, Lo, St, Md, Lk, Pz, Kl, Ri, Pl).

b) U nom. jd. ulazi a u primljenicama iz talijanskoga u màrač — gen. mârča < marzo, „ožujak", vȍlat, „svod", < volto, „lice, obraz".

c) Glas -e- narušuje skup -nr- u vojničkoj primljenici vȅnerīk < njem. Fähnrich, „zastavnik", -u- u alárum < njem. Alarm < iz franc. alarme, „uzbuna", iz njemačkog su također štùrum < Sturm, „napad, juriš", i švárum < Schwarm u izreci švárum lînija, „streljački stroj". Ukinute su sugl. grupe šr i kr umetanjem -a-: šàrāp ili šàrāv < Schrauff, „vrtanj", i sakarištija < crk.-lat. sacristia.

α) U im. pijaca < tal. piazza, „trg, tržnica", i pìjat prema rječem pjȁt < tal. piatto, „pladanj, tanjur", i je uzeto iz tal. govornog jezika u kojemu se na tome mjestu nalazi polu -i.

β) U turc. belèmez, „tupavac, neznalica", < bilmez -e- je ušlo zbog težine skupa -lm.-

d) A je prionulo u pril. ìprijūba, manje ìprijūba, te ȍtprīda i ȍzāda : ȍzād.

α) Kontaminacijom im. víza < lat. visum i tal. aviso, „obavijest", postala je avíza u značenju viza.

β) Pokazne zam. oni, ovi nametnule su početno -o u ȍtī-ȍtō-ȍtā. Zbog težeg izgovora početnog skupa stoji odlíto umjesto dlito.

γ) Tudice bandit i komit primile su završno -e i govore se bàndite, kòmite, pa su tako prešle među im. s. roda pod kojih je utjecajem i došlo ovo drugotno e.

METATEZA

25. a) Metateza je zahvatila domaće izraze i neke stranog podrijetla: očituje se i u današnjem vremenu uglavnom u posuđenicama kako bi bile glasovno prilagođene naravi našega jezika. Naravno, osim fizioloških razloga kao uzrok promjena dolaze do izražaja i druge lingvističke kategorije (narodno etimologiziranje, analogija i dr.). Zbog nepostojanja osjećaja o egzistiranju tuđih riječi u svijesti obična čovjeka smatraju se one domaćim,

[36] J. Hamm misli da je ovdje refleks prasl. ъ/ь, ali dopušta i mogućnost ovakve analogije (Štokavština donje Podravine, 52).

pa kako im nije značenje uvijek odredeno ili potpuno jasno, dok se ne ustale, podvrgnute su kolebanju u izgovoru, nekad i krupnijim promjenama.[37]

b) Najopćenitija je metateza u komp. prid. lîp — lîšpī — nâjlîšpī; razlog je prvenstveno fiziološki: težina izgovora okluzivno-afrikativnog skupa -pš- i donekle usamljenost nast. -ši u komparativu (v. još § 30).

α) U pazuho[38] zamuklo je h, potom promjena: pazua — pauza, > onda je a > o zbog asimilatornog djelovanja prijedl. pod u čestom izricanju: pod pauzon < pòt pauzōn ili pòt pouzōn i s umetnutim v, dakle pòt povuzōn. Ovaj je oblik odavde prešao u ostale padeže. Prijedlog pot je srastao s imenicom, pa se obično govori pòtpoūza (Imot. krajina).

β) Potpunost metateznog oblika je šûnjka[39] < njuška i prema ovome glag. šûnjkat, a ponovnom metatezom šnjútit (Rg, Kp, Rš). Uzrok je njezin onomatopejski: slušajući svinjsko njuškanje, čini se kao da se najprije čuje ili najviše puta ponavlja šuštavi zvuk koji odgovara približno glasu š, kako to donekle potvrduje ponovljena promjena šunjkat > šnjutit.

γ) Općenit je, dalje, i augm. galebina < balegina; za balega nije nađena potvrda. Mjesto ovdole(n) govori se vŏdalē(n) (Gu, Br, Pj, Ma, So, Ba, Br, Tr, Za, Gd).

c) I ovdje je zastupljena poznata zamjena kt > tk: lâkat, nŏkat : > lâtak, nŏtak (Bi, Ci, Lo, Md, Sv) koja je potekla iz zavisnih padeža; prema notak govori se također pòdnotkica i zànotkica. Isto je dektètīv < detektiv < lat. detegere i tur. mùtke : mùkte < muft, „besplatno".

α) Premetanje jr > rj općenito je bàrjāk, rjeđe barìjāk, barjàktār i dem. bárjo < od tur. byrak i bùrjum : bùjrum < tur. buyrum, „skupa, odjednom", i vàrjecāk: vàjercāk < njem. Feuerzeug, „upaljač". Razlog je svakako neobičnost skupa jr u našem glasovnom sustavu. U selima jugoistočno od Imotskoga (Žu, Rš, Rg, Kr, Kp, Sl, Pj) upotrebljuje se naziv sàrnač (vjerojatno mu je u korijenu mađ. szar, „cijev, šupljina") za betonirani i nadsvođeni zdenac (čatrnju), ali se katkad čuje i sàrānč gen. sàrānča i dr.

β) Glagl. zàbavljat češći je kao zàbljevat — prez. zàbljevān (St, Lo, Ci) zbog skupa vl gdje je a < e zbog disimilacije. Tako je ìzdavit <: ìzvadit (Md, Gr, Lk, Lo, St, Pl, Sv, Ci, Ra, Bi).

d) Upitni oblik 2. i 3. mn. prez. svih glagola obično ima riječcu li pred nast. -mo -te, npr.: òće li mo pôć?; ìdē li te k svòjōj kŭći; donèse li te bàlūn, ìgrājte dvî ûre; vŏzī li mo kumpíre? Budući da su ovi nast. nestabilni, dolazi ispred -te zamjenica to u prez. glag. tît i futuru I; govori se:

[37] O istom pitanju J. Vuković ispravno zaključuje: „Svaku novu stranu reč nesvesno narod dovodi u vezu s kojom poznatom rečju po sličnosti u značenju ili u izgovoru, i prema glasovnim osobinama dotične domaće reči nastaju promene u primljenoj novoj reči (Govor Pive i Drobnjaka, 26).

[38] Sominjući ga u žumberačkom govoru, P. Skok doslovno veli: „Upor. pahuza u Imotskom (Vuk) ARJ 9, 707)." Stvarno je u ARj pazuha na 726. str. i ovdje nije navedeno kako se govori u Imotskome, niti ju je u takvu obliku mogao čuti Vuk Karadžić, jer je mnogo ranije u imotskom govoru zamuknuo glas h. Dapače, u svome Rječniku bilježi Vuk pauza, navodeći da se ovako izgovara u Imotskome. Skok, dakle, nije točno pročitao Vukovo bilježenje. (Novi prilozi proučavanju govora žumberačkih čakavaca, 224).

[39] Šunjka se govori i izvan imotsko-bekijskoga govora (Sinj, Duvno i dr.), potvrđuje je i Dinko Šimunović u rečenici: „Šunjka ti je kao u papagala, a gledaš kao vještica" (Porodica Vinčić, 90).

òće tō te vî?; òće tō te òbavit; pèće tō te vî dòbro bûdē ili brâšna; pònīće tō te na ramènīn kat krênēte; pokòpaće tō te mi tŕsja prĭja rúčka. Jednako je i s česticom de u 1. i 2. mn. imperativa: donèsi dē mo — donèsi dē te, narédi dē mo — narédi dē te i dr., pa je preneseno i u oba 3. lica, tj. nèka dē donèse — nèka dē donèsu, nèka dē nàrēdī — nèka dē nàrēdē.

Odvajanje nastavka u množini zavučeno je iz jednine, osobito 3 .lica jer su oblik i dodatak (li, to, de) očvrsnuli, postali osnovom, pa su dalji nastavci dodavani njoj s kojom ujedno čine akcenatsku cjelinu.

e) Dat. lič. zamjenice nama ili nami utjecao je na stariju zamjenu nâmastīr nâmastīrskī : mânastīr mânastīrskī < grč. monasterion.

f) Među civilizacionim riječima koje se postepeno usvajaju spada aritmetika, koja se češće čuje kao artimètika < grč. arithmos, možda zbog početnih slogova u tudici artilerija, koja je prihvaćena ranije i skraćuje se u telèrija. Pučkom etimologijom došao je glag. kostantírat < lat. constare gdje je glas n pomaknut natrag zbog im. kost. Radi lakoće izgovora postala je nevróza nevrózit se (Gd, Ma, Ps, So.). Zamjena m -j > j — n (< m) u trăj(e)vān, trăj(e)vānskī, rjede trâvanj, trâvanjskī < engl. tramway nastala je zbog izgovorne teškoće skupa mv.

g) Metateza je također potpuna u domaćim riječima: koròmāč, „Achillea millefolium“ < komorač, kòzlac, „Arum L.“, postao iz gen. jd. kozalca > kozlàca. Djelomična je u spùlāžina (Ci, Lo, Sv, Md) pored spùžālina (= puževa kućica).

α) Zamjena likvida l < r u pozajmljenicama nije nepoznata u imotsko-bekijskom govoru. Tako je kalàndōra, „svijećnica“, < tal. candelora, kăpurāl : kăpulār < njem. Korporal < tal. caporale, „niži čin u vojsci“, od tur. kalpak > klopak i daljim promjenama klòbūk, te konačno kolòbūk etimologijom zbog sličnosti s kolom. Od tal.-ven. piron < iz novogrč. peiruni, „viljuška“, postao je pìnjūr. Riječ šàlvare < tur. şalvar, „ženske hlače“, obično se govore šàrvale (Imot. krajina).

Ime Klara < lat clara glasi svagdje Krâla. Pučkim etimologiziranjem izjednačen je dèrdān < tur. gerdanlyk, „ogrlica“, s đèndār < tal. gendarme, „oružnik“, uzet iz njemačkog, pa se kaže: ù curē dèndār ŏko vrāta.

I konačno, među najnovije primljenice spada vakùltēt < njem. Fakultät, koji se čuje i kao valkùtēt.

PROTEZA

26. a) Vidljivo je u prethodnom članu kako glas j često rastavlja dva samoglasnika. Ista je pojava češće izvan pojedinih riječi, odnosno među dvjema riječima bez razlike jesu li naglasne cjeline. Govorna prejotacija zavisi o tempu govora: u odmjerenom govoru je rijetka, kada govorno lice pripovijeda nešto što ga ne zanima, javlja se u priličnoj mjeri, a najčešća je u bržem govoru, uzbuđenju i ljutnji. Onda se j lijepi, gotovo uza svaku riječ koja počinje bilo kojim samoglasnikom, osim r, ako je ispred nje veznik i ili ni: Jùtrōs i Jíva dòšla k nàmi; kònac i jìgla su mètnūti nà misto; evo bi Jàndrija dòšā da znâ zà ovō; jòš níje zàtrpān nì pūt ni jàvlija; Adam ì Jēva su ĭstrāni ĭz raja; đâk ù škōli ùčī vràncūskī i jènglēskī; nì jōn nè bi

tô da mȍže; vȉdī sȁ brīga dòbro sèlo i jòkolicu; svȁkī dân je u dȑvīn: ȕvīk su jōj sìkira i júže zȁ vrāton; zabòlilo ga ȉ joko ȉ jūvo i dr.

α) Ako je u riječi j bliže njezina početka, nema govorne prejotacije, npr.: dȍšli su strîc ì ujac; kúpijo plâz i òjicu zà mālē pàre. Odstupanje od toga pravila je u imperat. ajde, npr.: svŕši pòsā i jàjde kȕći ȍdmā!

Ovakav umetnuti glas j u govoru čist je, po prilici, u jednoj trećini slučajeva, inače je i̯ (v. § 41.). Ovdje se osjeća približavanje i + i u nepotpuno stapanje, pa se i još više gubi.

b) Zbog česte upotrebe j je sraslo s akuz. mn. zam. on[40], npr. dà jī vȉdīš, zàplakā bi; kȁd jī vrâtīš, pódi u dȕćān. U selima uz hercegovačku granicu (Ra, Rg, Kp, Sl, Pj, Ru) govori se obično Jèrcegovina, Jèrcegovac, jèrcegovskī.

α) Potpuno je glas j srastao u jàspra < grč. aspros, „bijel", ovdje u značenju bilo koji novac, zatim jùrtat < tal. urtare, „gurnuti", ovdje „napasti snažno, udarati", jačèrma[41] < tur. aşerma, „vrsta suknenog ogrtača" (Imotska krajina) i jèndek < tur. hendek < iz perz. kendek, „jarak" (Ru, Gu, Go, Gd, Ps, Br, Br, So, Ba, Za, Pl, Pg, Lk, Pg, Kl, Md). Ovdje nije h prešlo u j, već je dodano, što posvjedočuje oblik endek, koji se ogvori u ostalim selima.

β) Nije potpuno sraslo u jènga, „pratilica mladina u svatovima" < tur. enge, već se usporedo čuje i ènga.

c) Protetsko n postoji samo u nûgā — gen. nûgla i núgla i moglo je doći iz sintagme vъn ǫglě > vъ nǫglě, slično kao u lič. zam. kon je i jega < nje i njega, i hid. Nûgā (Ru).[42]

Nema potvrde za protetsko v.

SUGLASNICI

DENTALI d, t

27. a) Uz opće nètijāk, netijàkinja, nètijākōv nađe se rijetka potvrda i za nètjāk, netjàkinja, nètjākōv < netij i netьja i samo rȍdijāk, rȍdijākōv, rȍdijāčkī < rodijakъ. Oblici na -ijak svakako su leksička infiltracija, a ne ostatak starine. Nije razvijen oblik trećina, već je trètina < tretiny.

b) Od im. sȍldāt i zànāt izveden je apstraktum dočetkom -čija: soldàčija, zanàčija, prid. sȍldāčkī i zànāčkī stvoreni su prema vojnički i sličnim primjerima. Hid. Opáčac (Pl) postaje od Opatčac. Sugl. t u navedenim slučajevima nestaje zbog fizioloških razloga.

α) Skup tg > g u posuđenici migepȅk < iz njem. mit Gepäck, ovdje „način slanja robe željeznicom". Ovo dolazi radi lakšeg izgovora.

β) Tl > klj u primljenicama pèklja, pèkljat i izvedenicama pekljánac, pèkljara < njem. Bettler betteln, „prosjačenje, prosjačiti", ovdje „rupa za

[40] Oblik ji namjesto ih redovit je u Makarskom ljetopisu (Starine 47).
[41] U Sinjskoj krajini čuo sam također ječerma.
[42] Nuga se govori u Makarskom primorju. Sinjskoj krajini i u južnom predjelu Duvanjske općine.

dugme, brbljati, brbljivac, brbljivica". Iz knjiž. jezika ulazi šeprtlja, šeprtljiti i prima se kao šèprklja, šèprkljit, iz ovoga pak pŕkljat, „brbljati, lagati" i pŕkljara, prkljánac.

γ) Samo u jednom slučaju dl > l: líto[43] pored odlíto (Lo, Md, Sv, Gu, Gd, Ma, Či, Pj, Ba, Ps, Po, Rt, Br, Cd, Vp, Za, Tr) zbog težine izgovora skupa dl na početku riječi. — Slož. vukòdlak, povukòdlačit se češće se čuju vukòzlak, povukòzlačit se (Dr, Ru, Os, Zm, Pd, Pj, Plj, Pl, Im, Pg, Vi, Pz i drugdje) asocijativno prema zlo.

δ) Suglasnički skup dv > v u plòvodina (< plodvodina), koja se ne osjeća kao složenica, pa će jamačno to i blizina drugoga d biti uzrokom nestajanja skupa dv.

b) Zbog fizioloških razloga t ispada u skupu -stn- u s. i ž. rodu pridjeva na -stan: bȍlesno — bolèsna, mâsno — másna, rädosno — radòsna itd., pa je djelovala analogija na m. rod i govori se bolesan, masan, milosan, radosan, slasan, žalosan i dr. Ipak se govori i bȍlestan (Cr, Rt, Či, Pj, Tr, Gd) zbog učestale upotrebe im. bolest u kojoj se krajnje -t ne gubi.

α) Prema im. krst, misto, prst i vrsta stoje odred. pridjevi kŕsnī, mĩsnī, pŕsnī i vŕsnī kao i u knjiž. jeziku. Premda je t ispalo, nije došlo u pitanje njihovo značenje jer je preostali dio riječi dosta jasan, jedino je nastupila homonimija s prid. misni koji se odnosi na misu i misto, zatim prsni označuje ono što je kao prst i prsi.

β) Skup tcn > cn u perfektivnim glag. gegùcnut : gegúcnut, gùcnut, kulécnut zavučeno iz gegùcat : gegúcat, gùcat, kulécat gdje zbog fiziol. razloga tc > c.

γ) Grupa dn > n provedena je djelomično na čitavu području u prez. dȁdēn : dȁdnēn, pȁdēn : pȁdnēn, smȉdēn : smȉdnēn, prȅnēn se : prȅdnēn se, kao i u inf. prȅnut se : prȅdnut se. Pored kȁdnō i sȁdnō < kad ono, sad ono, obično je kȁnō i sȁnō, npr.: kȁnō tî bíla ù vrtlu, mî te trážili; sȁnō mî dâj što si ȍbetā.

c) U im. jêtnjāk dnj > tnj vjerojatno prema iter. jêtkat.

α) Sugl. skup. dn, tn često prelaze u dnj, tnj: râdnjīk, râdnjičkī, pûtnjīk pûtnjičkī, vîtnjīk, vîtnjičkī u težnji za lakšim izgovorom tog skupa. Inače na ovu promjenu utječu srodni pridjevi sufiksa -ni i -nji kao òčinjī, prĩdnjī, sûdnjī : sûdnī, zȁdnjī, západnjī : západnī, kûtnjī : kûtnī, pûtnjī : pûtnī, sùbotnjī : sùbotnī.

d) Suglasničke grupe tsk i dsk > ck u odred. pridjevima kao àutomȁckī, brȁckī, dvòkackī (advokatski), ègipackī, lègrūckī (< regrutski), Ŕvāckā, splĩckī, svȁckī, svèckī i dr. bez ijedne iznimke. Što se u selima oko Imotskoga govori Ìmoskī za razliku od naziva Ìmackī, koji je općenit u mjestima dalje okolice, to dolazi od tal. Imoschi, kako je varoš službeno nazivana u toku posledn ja dva stoljeća. Isto: bròckī, bŕckī, gȍspockī, gràckī, ljùckī, ùreckī.

α) Prid. invalidski i kanadski primaju se kao invàlīckī i invàlīskī, kànāckī i kànāskī; što je samo lûrskī : Lurd < franc. Lourd, to je odatle jer glas r otežava izgovor afrikate c u skupu. rc. Takoder se izreka: sidi s mirom čuje: sĩd s mîron i sĩ s mîron.

[43] Na otoku Vrgadi govori se lito i zlaka (B. Jurišić: Rječnik govora otoka Vrgade, 42).

β) Ispred sugl. f i m ds > c u tuđicama ùncut ,ùncuski, njem. Hundsfott, „hulja, nitkov" i làncman, làncmanskī < njem. Landsmann, „zemljak". Jednako t iščezuje u odred. pridjevima na -ski izvedenim od tuđica što svršuju skupom -nt: àtlānskī, bìzānskī, lèvānskī, kòrīnskī, reverênskī, špekùlānskī. Prema privarânt, zavrkânt stoji privarânskī, zavrkânskī.

γ) Govori se špörskī pored špört.

e) Glas k mjesto t u skrádat (Lo, Ci, St, Lk, Pl, Pg) mogao je doći prema glag. skŕ'at se s kojim je gotovo jednak u značenju. Tako se i junak narodnih priča kaže Naskrádin < tur. Nasruddin.

α) Skup str > sr u sŕšljen (Bekija, Vg, Vd) što je uglavnom prešlo u šŕšljen disimilacijom s — š > š — š.

β) Radi olakšavanja izgovora t i d se gube pred morfemom -stvo: bògastvo[44], bràstvo, dvòkastvo, òsustvo, prokléstvo, ùpustvo, zatim gòspostvo, invalístvo, náslistvo, srèstvo, vòstvo, a podjednako se govori ljùctvo i ljùstvo.

γ) Slično je s glag. prisustvovati i suprotstavljati se koji se govore prìsustvovat i suprostávljat se.

f) Prijedlozi ȍzād(a) < ot zadi, òzdāl < ot sъdol i òzgār < ot sъ gor gube t ispred s i z zbog težine izgovora[45].

γ) Zubni suglasnik d često ispada pred bezvučnim suglasnicima u prijedlozima nad, od, (is)pod[46] i prid, zamjeničkoj riječci god, prilozima kod, sad, kud i vez. kad. Govori se npr.: mûrva prùžila grâne nà krov; ò sinōć nísan zàspā; ispò kućē je dubòka čàtrnja; níje sĭjo pri njègova vráta; di gö su ùšli, pîli su; vòlīn bît kò našē njîve; sà ću zàpivat; kù mĭslīš krénit?; kà je bĭjo u lòzon?

β) S obzirom na čestu upotrebu takvih krnjih oblika, gotovo su oni očvrsnuli pa dolaze i pred zvučnim suglasnicima i rjeđe pred samoglasnicima, npr.: kù īdē?; ka òna ȍće, nek čînī.

γ) U slož. s prijedl. nad, od, pod, prid d se obično gubi ispred č, ć, g, p, s, š, z također u težnji za lakoćom izgovora. Govori se: òčamit, pòčistit, pòplet, oćakùlat, naglédat, náglednīk, nápis, òplovit, oslúžit, prísidnīk, nàšumār, pòšit, òzvat se, nazvíždat, umjesto odčamiti, podčistiti, odćakulati itd.

g) Lt > ld samo u vâlda, „nabor na haljini", < njem. Falte.

α) Skup nt > nc u blêncav, blêncast, blénco, pòblēncavit i zbàncat < zbantati, „pozliti od uživanja duhana", najviše zbog glasa n.

β) U skupu pt otpada t u lèpīr, lepìrica (Ma, Gu, Cd, Za, Br, Ps, Gd, Rt, Ba, So, Kl, Plj, Pg) ili lepùrica, lepùrat : lèptīr (Ar, Bi, Ci, St, Lo, Kl, Pz, Plj, Lk, Md); svagdje se govori šàpljat umjesto šaptati što je postalo od prez. šapljen > šàpjēn umetanjem epentetskog l.

---

[44] Imenice bogatstvo i prokletstvo pišu Franić, Lastrić i Pavlović (T. Maretić: Jezik dalmatinskih pisaca XVIII stoljeća, 201).

[45] Objašnjenje prema Maretićevoj Gram. i stil. hrvatskoga ili srpskoga jezika, čl. 78. a.

[46] B. Jurišić je zabilježio u vrgadskom govoru: nasri sride, ispo Gradin, ispo smoke, ku ćete (Rječnik govora otoka Vrgade, 49). A. Peco donosi mnoštvo primjera otpadanja suglasnika d na kraju prijedloga i veznika, npr.: ispo sita, umrije o gladi, po dubom, ka ću, ka ste, ku si navro, svuku sam luto (Govor istočne Hercegovine, 105).

γ) Sugl. skup st > c samo u početnom slogu im. cábā : cáblo[47] càkā : càklo.

h) T ispada u grupi stk u im. jedànēska, dvánēska . . . i devètnēska zbog težine i zgovora. Isto je u drugim padež. im. nàprstak — gen. nàprska, u nom. jd. zálisak djelovala je analogija prema ostalim padežima.

α) U im. i-osnova, glagola i pridjeva na -st gubi se -t ako iza njega stoji suglasnik, pa se tako nađe t u sredini sugl. skupa. Može se čuti, npr., budàlas kònj, trùlikas jâsēn; níje mu kòriz grádit; tô svîs ljùckā nè može povládit; ólōs mu glávón zavȉtila; mî smo brîs lâni pòsikli; vî ćete vàdit mās pöslīn. Ako izmedu -st i takve riječi dolazi prijedlog s, onda se po ispadanju glasa t stapaju oba suglasnika s, te je u govoru: pȁ s kònja, rȇ s tȅbōn, mȅ s mètlōn umjesto past s konja, rest s tebon, mest s metlon. Ovakve su promjene češće u bržem govoru. Izvan skupa ostaje uvijek: budalast, trulikast, past, rest i dr., npr. budàlast òstajē i pȁst ù vodu; díte će rêst.

i) Zbog teška izgovora stl > sl u primljenici rèslo, „ostatak metražne robe", < njem. Restl.

α) Pučkom etimologijom t ispada u srûčan, srûčnōst, srûčnjāk, te se kaže npr. srûčan u pòslu; zà tō se ȍće vèlikā srûčnōst. Kako se ovo odnosi poglavito na radove rukom, pretežno obrtničke, to je poistovjećeno s prid. ručni.

β) Glas d se gubi u skupnom izrazu grozd grožđa koji se najčešće čuje kao grȍz grȍžđa zbog težine skupa -zdgr- jer je inače grozd.

j) Prema prid. na -cast (bricast, ricast i dr.) postao je lȁbrcast i glag. labȓcat, „brbljati", < tal. labbrata, „pucket ustima".

α) Skupna mn. imenica jânje i tèle glasi jânjāc i tȅlāc. C mjesto d moglo je doći prema usporednom nom. mn. jânjci i tȇlci ili hipokoristiku jánjac i pejorativu télac.

l) Na kraju riječi t > ć u prijedl. suproć koji se sporadično govori uz češće sùprot. Isto je u izrazima stranog podrijetla kao kòmoć, „ogrlje" < komǫtъ prema sr.-vis. njemačkom Komat[48], toponimu Lòvrēć < Lovrętъ < lat. Laurent(i)us, i Velèbić analogno oronimima kao Vranić.

α) T > d u im. pȍstād - gen. pȍstādi i postádī disimilacijom t -t > t-d. U prid. glâtak, rîtak, žîtak t je prešlo iz s. i ž. roda gdje je d asimilirano i krnjátak prema gen. krnjátka < krnjadak.

β) Disimilacija suglasnika djelovala je u beštimàdūr < tal. -ven. bestemmiatore, „psovač", pètīd[49], „tek pri jelu", < tal. appetito. Od tal. selvatico : salvatico, „šumski, divlji, grub", > šalvadîgo, „nikogović, rugo, kojetko", najprije ozvučenjem t > d, potom k > g (šalvadiko > šalvadigo).

γ) U talijanskim primljenicama cèrāda < cerata, „voštano platno", i pòšāda < posata, „jedaći pribor", ovdje samo „nož", t je prešlo u d analogijom prema ostalim tudicama na -da, kao što su brigada, kalada i dr.

m) Na mjestu d stoji j u glag. glȅjat-prez. glȅjām (Gd, Ba, Či, Cd, Br, Rt) koje je zavučeno iz imperativnog usklika glej, npr.: glȅj, ȅno ga.

[47] Banovac, Kačić i Kadčić, te još neki dalmatinski pisci 18. stoljeća pišu cablo (T. Maretić: Jezik dalmatinskih pisca XVIII stoljeća, 186).

[48] Ovako tumači P. Skok (Novi prilozi proučavanju govora žumberačkih čakavaca, 228).

[49] Oblik petid na otoku Vrgadi (B. Jurišić: Rječnik govora otoka Vrgade, 59).

a) D > t u primljenicama tèstîr < tur. destur, „sloboda“, i tûnja umjesto dunja < grč. chydonia. U prvom je slučaju uzrok promjene asimilacija, u drugom je razvojni proces išao u dva pravca: od chydonia nastala je kъdunja, odavle pak gdunja > dunja i kъtunja > tunja.

n) Umetanje sugl. d u skup zr opća je pojava i starijeg datuma[50], tako je obàzdrit se, odavle i obàzdirat se, zdrâk, zdrâka i zdrìjat, zdrìjo, zdrîlōst. Pučkom etimologijom prema ždèrat govori se buldòžder, „razrivač, kopač“ < engl. bull, „bik“, i dozer, „dremač“.

α) Pučkom etim. t je umetnuto u im. stòpica prema stopa (Lo).

β) D prianja uz prilog bädavād < tur. badihava[51].

o) Inf. -t otpada uvijek u futuru I bez subjekta: dâ ću, ìma ćemo, kòva ćeš i dr., pa takav krnj ostaje katkad i sa zamjenicom, npr.: mî ćemo kòpa iza pódnē; tî ćeš mu učìni ljúbav; tô se mȍže pròda; nê znā odlòmi krûv.

α) Nadalje, t otpada u 3. jd. glag. bit, dakle jȅs (Bekija); govori se: ôn jȅs óvde; jȅs, bȉćemo svȉ. Kako je ovo usamljen slučaj otpadanja sugl. t u skupu -st, na kraju riječi, bit će da je ovo utjecaj bližih hercegovačkih govora[52], a uzrok leži u pojačanoj ekspriratornosti samogl. e, zatim u strujnosti s iza kojega izgovor glasa t zahtijeva veći napor.

β) Otpada t u ćäge < tur. kjagat, „papir, pismo“, (Bekija) prema našim im. kao pile, tele.

γ) D otpada u pril. zärā (Gr, Ra, Zg, Kr, Md, Lo), kako se govori u jugozapadnom susjedstvu oko Zadvarja, u Poljicima i drugdje, asimilacijom i kasnijim stapanjem s glasom t iz gen. toga (od to), tj. zarad toga > zarat toga > zara toga.

δ) Glas d se gubi u dva(j)est, tri(j)est, četr(j)est, šes(e)t[53].

ε) Prasl. skup tьj > ć. Čest je imperativni prilog ća > tьja, npr. äj ćä, tj. idi ća (= dalje); za pospješivanje bržeg hoda volova u ralu ova riječca stoji ispred imperativa i obično mijenja naglasak: ćâ ájde. Od nje je izveden glag. ćäkat, ćäknut u znač. opominjati volove ili orati. Govori se bez izuzetka brȁća, cvȉće, prȕća, sȁća, smèće, uskrsnúće, trȅćī, žȉće[54] i dr. Raspelo je svagdje propéće, ali je u Bekiji propétlje, te smètlje umjesto smeće. Ovdje je na osnovu propet- i smet- dodat nast. -lje, kako je to i u nekim čakavskim govorima.

[50] U Banovca: obazdre se, obazdrimo se, zdraka; u Kačića: zdraka i zdrilost (T. Maretić: Jezik dalmatinskih pisaca XVIII stoljeća, 186).

D. Vušović nalazi u istočnoj Hercegovini zdrio i zdraka (Dialekat istočne Hercegovine, 29), A. Peco, zapadno od njegova područja: zdreti, zdrela, zdrenuti, zdreli, zdrak (Govor istočne Hercegovine, 108), B. Jurišić je ustvrdio da je suglasnik d umetnut u iste riječi u vrgadskom govoru: zdrak, zdraka, zdri, zdrilo, zdrijati (Rječnik govora otoka Vrgade, 50).

D. Daničić unosi zdraka i ždraka (Oblici srpskoga ili hrvatskoga jezika, 18).

[51] Isto i u posavskom govoru (S. Ivšić: Današnji posavski govor, 27).

[52] Oblik jes govori se u istočnoj Hercegovini (D. Vušović: Dialekat istočne Hercegovine, 31), u Pivi i Drobnjaku (J. Vuković: Govor Pive i Drobnjaka, 32), istočnoj Crnoj Gori (M. Stevanović: Istočnocrnogorski dijalekat, 57), u Crmnici (B. Miletić: Crmnički govor, 387) i današnjoj istočnoj Hercegovini (A. Peco: Govor istočne Hercegovine, 106). U Dubrovniku je utvrđen već u 16. stoljeću (M. Rešetar: Najstarija dubrovačka proza, 55).

[53] M. Hraste je utvrdio da se -t u bračkom govoru znatno reducira ili se gubi pred samoglasnicima (Čakavski dijalekat ostrva Brača, 27).

[54] U Imotskim rječnicima stoje oblici: bitje, začetje, padnutje (M. Kosor: Dva trojezična rječnika nepoznata auktora 18. stoljeća, 278).

r) Skup dьj > đ u svim primjerima kao što je krȁđa : krȁđa, lâđa, léđa, sȕđa : sùđa, vȉdu i dr.

s) U arhaičnom obliku 2. jd. imper. glag. dôć — dój dē pored frekventivnijeg dódi dē i dód dē, kako se vidi, ne stoje skupa oba sugl., već je de zasebna riječca i dodava se ostalim licima imperativa.

VELARI k, g

28. a) U Imotskoj krajini i bekijskom području im. kći svagdje glasi ćêr izuzev nekih sela na istočnom dijelu (Gd, Ma, Gu) gdje se rjeđe čuje i oblik šćêr, koji se proteže duboko u Hercegovinu. To š došlo je od h ili, možda, od k kada je otpao ъ (nakon izjednačenja obaju poluglasa) i skup št > ć, pa je t (< d) u tći zamijenjeno glasom h, dakle hćer > šćer[55].

b) Prilog gdi[56] svagdje je dȉ, ali ostaje u slož. dìgdi, nȉgdi, svùgdi; skup gd > jd u uzrečici dàbōgdā, koja se obično govori dàbōjdā[57], zatim se čuje svàjdi pored svàjdi, rijetko svàgdi. Isto je i tur. mèjdān : mègdān < ar. meydan. Kako su domaće riječi složenice, promjeni g > j pogodovalo je i gubljenje osjećaja za njihovo prvotno značenje, a sama je promjena olakšala izgovor.

c) U primljenicama iz talijanskog jezika skup kj (chi) > ć: ćàpat, ćâpit < chiappare, „zgrabiti“, gȕća < tal. -ven. guchia, „potkošulja“, kanòćāl ili kanàćāl, „dalekozor“, < cannocchiale, kućàrīn i kućèrīn, „žličica“ < cucchiaino, mäća, maćat < macchia, „mrlja“, ovdje „biljna bolest, kila, dobiti kilu; mrlja, zamrljati“, mȉća < micchia, „potpaljivač“, rèćīna < orecchino, „naušnica“, rìšćat i uzrečica àla rȉšćo < rischiare i rischio, „odvažiti se, odvažnost“, sȉć < secchio, „kanta za vodu“. Kako je većina riječi primljena posredstvom venecijskog narječja u kojemu se ovaj skup izgovara približno kao naš šć, manje je promjena izvršeno na ovdašnjem tlu.[58]

d) Suglasnički skup gl > kl u štìklīć (Gu, Ma, Gr, Za, Br, So, Tr, Či i drugdje).

e) Sugl. g otpada na početku sloga u slogu gr > r u rijetkoj im. ŕnjac (namjesto grnac), „veliki lonac“, u kojoj je nj < n došlo iz zavisnih padeža zbog glasa c. G je nestalo zbog siline uzlaznosti na samogl. r.

α) Uz potvrdnu česticu „dabògme“ čuje se „dabòme“[59] i „dabòrme“; glas r umjesto g zavučen je iz uzrečice „bȍrati“, koja se izriče da bi se izbjegao usklik ili psovka „bogati“. Iz istih se razloga gubi g u dabogme.

f) Sugl. skup ks > s u tuđicama ìsān < tur. iksan, „čeljade“, pèsinjav, „nečist“ < tur. peksimet < od perz. peksimad i rùsāk < od njem.

---

[55] Vidi ARJ IV, 927.

[56] U Imotskim rječnicima stoji: „misto gdi boluju nemoćnici“ (Kosor, isto djelo, 227).

[57] Na Šolti, Čiovu, Drveniku i bližoj obali M. Hraste bilježi oblike: da boj da i mejdan (Osobine govora otoka Šolte, Čiova, Drvenika i susjedne obale, 132), B. Jurišić na Vrgadi: osvajdi i nigdi (Rječnik govora otoka Vrgade, 42).

[58] M. Hraste ovo smatra osobinom venecijansko-dalmatinskog jezika kojim se govorilo u primorskim mjestima cijeloga čakavskoga područja (Čakavski dijalekat ostrva Brača, 25—26).

[59] U vrgadskom govoru: bome (B. Jurišić: Rječnik govora otoka Vrgade, 48), u istočnoj Hercegovini: borati (A. Peco: Govor istočne Hercegovine, 99).

Rucksack, „naprtnjača". Što se govori èspres i kòmples < od lat. ex press i complecti, nije zbog ispadanja glasa k, već je primljeno iz talijanskog espresso i complesso.

α) Skup ks stoji u mladoj primljenici iz govornog jezika maksìmāl < lat. maximus koja se upotrebljuje u izreci „po maksimálu" i u tàksa, taksírat < grč. taxis. Primanje obih vezano je usko za svakodnevni život od 1. svjetskog rata do naših dana. Prva se isključivo odnosi na cijenu racionirane hrane, druga na razne namete, te je i mogla ostati u izvornom obliku. I najnoviji izraz auto-taxi izjednačen je s njome, pa homonimijski izraz taksa označuje novčani namet i prijevozno sredstvo koje se također skuplje plaća.

β) Preko vojničkog života ušla je šaljiva riječ kŕîškoléga < njem. Kriegskollege, „ratni drug", u kojoj je najvjerojatnije u skupu -gsk- otpalo g, onda je sk > šk analog. prema škola.

γ) U gen. mn. od màzga skup zg je razbijen pomičnim a, dakle mazágā, ali je došlo i do disimilacije z-g > z-k te se usporedno čuje i mazákā.

Zg > g u dròza (Kr, Žu, Rg). Ovaj se promjeni uzrokom može smatrati težnja za lakšim izgovorom.

δ) Pravilna je asimilacija skupa zk u zavisnim padežima im. mòzak — gen. mòska itd. Za mn. nema potvrde. Nije potpuno objašnjiv sk > zg u pluralia tantum mŕzgāvci, „dio nosa od vrha nosne kosti do čela" (: mŕskat, smŕskat). Otpada tumačenje analogijom prema prid. mŕzak, već je prilično uvjerljivo kako je na to utjecao zvučni efekat koji nastaje useknjivanjem.

g) Umetnuto je k u èksēncija, „žestoka kiselina, kvasina", < lat. essentia, „bitnost, glavni sadržaj" (Ma, Gd, Gu, Za, Os, Či, Br, Cd, Tr, Ps, Rt, Ba, Vp, So), maksírat < fran. massage, „trljanje", škrabùtina < srobot i to će biti nakon što je s > š (v. § 26.) prema škrapa i škrip, jer ova trava uglavnom raste na takvu tlu.

k) K > ć u žmîćat, prez. žmîćēn (< žmikati) analog. glag. mùćat, mùćkat jer su slični i po značenju. Ć > k u kùćūn : kàćūn < tur. kakun, „šafran".

α) K > g u àgācija, „bagrem" < grč. akakya posredstvom venecijskog izgovora, bagùlīna, „štap", < lat. baculum. Od tal. carbone ovdje je gàrbūn i kobànica < gabbano asim. k — b < G — B. Krbava u Lici ovdje je Gŕbava prema grbav.

l) Stariji navezak keže > kere kao dodatak prilozima doli, gori, ovde, pola, sada, tada, tada, tamo, unda, unde, tute i dr. skraćuje se postepeno do samoga k. Tako je, npr., sàdākēre : sàdākēr : sàdāk i dr. Budući da su frekventniji oblici s k, osjeća se tendencija skraćivanja ovoga neveska.

m) Sugl. g > k u hor. Kòmōlje (: gomolj) u Gorici.

Zamukivanje glasa h i njegove zamjene

29. a) U govoru Imotske krajine i Bekije nema glasa h i, sudeći prema nekim starijim zapisima (matičnim knjigama, kupoprodajnim ugovorima

i dr.), iščeznuo je davno, sigurno prije dva i po stoljeća, a vjerojatno i više[60]. Također ne postoji u bližim bosansko-hercegovačkim i dalmatinskim govorima. Ako se gdjekad i čuje, to je iz usta školovana čovjeka ili onoga tko oponaša knji. izgovor. Iako je h potpuno zamuklo, nije uvijek nestalo bez traga. već je često zamijenjeno sugl. j, v, k, š.

α) Završno h se gubi u gen. mn. svih pridjeva, zamjenica i brojeva, npr.: donèsi žûtī cvîtōvā; bíla san u mòjī; dòznaće tô ìs trećī ústā.

β) Bez ikakve zamjene gubi se početno h ispred samogl.: àjdūk, ajdukòvat, éljda, èrav, îtar îtrōst, ôd, òdit. Jednako je i sugl. skupu sa h kao prvim članom, tako je lâd, lâdan, ládit, lápit, rána, ránit, râst, ràstovina, top. Ràstovac < hvrast, rbina, rpa, rskat, rskavica, vála, válit, vâtat, vrcat, vrcit < hvrcati, vrkat < hvьrknọti i pom. glag. tît < hъtěti. Jednako je u onom. Rámić (Ci) i Ràmljāk (Či).

b) Glas h zamukuje kao prvi član skupa u sredini riječi : òprlit (kad se nedozrelo grožđe ili drugo voće osuši od vrućine) prema prid. prhak, koji se ovdje skupa s krhak prometnuo u prtak, odnosno krtak, što je došlo od s. i ž. roda gdje je skup hk > tk, jednako u iščénut : iščénit < čehnọti, òglunut : òglunit, ali glûv, prnut : prnit i pr'at, sànut : sànit, strúnut : strúnit : truh, natruha, ùvat se, ùvānje < upъvati se došlo je nakon što je pv > f.

c) Međutim, izuzetak čini glag. tùknut : tùknit (knjiž. tuhnuti),prid. radni tùkā — tùklo — tùkla i tùknujo : tùknijo, prid. trpni tùknjēn i tùknūt itd. i glag. žùknut : žùknit, prid. radni žùkā — žùklo — žùkla i žùknujo : žùknijo, prid. trpni žùknjēn i žùknūt itd. (ispor. kajk. žuhek) : knjiž. žuhki. Ovo radi očuvanja osnove u m. rodu prid. radnog — tuka, žuka — jer bi ispadanjem suglasnika nastao težak zijev.

β) Svagdje je samo krèn, ali će biti podržan jačim utjecajem s čakavskog područja, odakle se uglavnom i doprema ovo rijetko povrće.

b) Ispadanje glasa h u intervokalnom položaju (v. još i § 9.) dovodi do kontrakcije, zamjene sa j, k, š, v ili ispada netragom. Onome što je izneseno u navedenom potrebno je dodati ovo:

Zbog razbijanja zijeva j stoji na mjestu h u top. Bījorine, odavle pak Bijórčanin, Bijórčānka i Bījōrka, bījorskī (službeno Bihorine — revnošću općinskih službenika), čōja, díjat, kíjat — prez. kîjān i kîšēn, lija < lěha, lîje (: knjiž. lihi), njìjōv, zatim je nastalo u zavisnim padež. imenica grîj, mîj i odavle mìjūr podmijúrit, smîj, siròmaj i dr.[61] odakle je j prešlo u nom. jd. Uz siromaj još su siròma i siròmāk, gdje k nije poteklo od h, već je to tvorbeni nast. -ak kao u junak.

e) U svega nekoliko primjera h > k: ōćūk te pùkić na užem području (Ma, Gu, Gd, So, Či, Br, Tr, Ba); prema knjiž. jeziku primljena je òraknjača (= vrsta rakije) i zaktívat kao posljedica jačeg dodira s knjiž. jezikom (v. još tač. d ovog §). Ime Ràkēla : Ràkela, prid. Ràkēlīn i Ràkelīn, primljeno je iz tal. Rachela.

[60] Glasa h uopće nema u Matičnoj knjizi Crkve Sv. Ane u Poljicima, koja je početa voditi 1748. godine i pisana je bosančicom. Tako, na primjer, pod brojem 1. spomenute godine piše: „Ja d. Luka Zuić pastir ove carkve s. Ane selo Poljica i Krivodo krsti dite rodeno od zakoniti zaručnika . . .“ U Imotskim rječnicima piše: ajduk, aramija, imba i dr. (M. Kosor: Dva trojezična rječnika nepoznata auktora 18. stoljeća, 268).

[61] U Matičnoj knjizi Poljičke župe (1750. god.) nalazi se sugl. j namjesto h u domaćem onomastiku: „. . . od zakoniti zaručnika Antona Kujundžića i Mande Mijaljevića ove župe“.

f) Jedinstven je slučaj ozvučivanja glasa h u međusamoglasničkom položaju u ûgōr < huhor, „kresta“ (Kp, Rg, Rš, Žu, Kr, Sl), inače je drugdje ûvōr ili ûvor.

g) Najčešće v stoji na mjestu h u slučajevima koji se susreću u većini štok. govora. Tako je npr.: bùva, bùvāč, čèvulja, dem. čèvuljica < čehulja, jóva, júva, kùvat, kùvār, kùvarica i prid. kùvetan, mùva, mùvār (= neka trava) mùvat se, ŏduva, púvat, pùvāljka (= želj. cijev, služi za razgaranje vatre, u prenes. znač. kaša), štāvōr (Bekija) < stahor, ûvo. Iz istih razloga iz kojih je j < h stoji jednako i v: ćûv - gen. ćûva u formuli : nêmā nì ćuva vîtra, zatim dûv — prid. dùvat, glûv i nadim. glùva, glúvo, glúvonja, krûv — prid. krûvōv, plāv u znač.: plav vo ili konj, sûv, suvòća, tŕbuv. Prema sûv — súva i hid. Sùvaja (Imot. krajina).

h) Najprije u vojničkim primljenicama iz njem. jezika potom i iz drugih jezika glas ch > k gotovo uvijek: àptāk, „mirno!“, < Habt acht, gdje otpada krajnje -t, cvìlig : cvìlik, „vrsta platna“, < Zwillich, dürk, „skroz“, < durch, gevîkt, „uteg“, < Gewicht, pĕk u izricaju : îmā je pĕk < Pech, „smola“, plĕk, „mjed“, < Blech, rìktat rîktovat i metat. rîtkovat, prema ritko, „ispraviti“, < richten, šîkta „smjena“, < Schicht, špàker, „kuhinjska peć“, < Sparhed, tèpik, „sag“, < Teppich, vàkmājstor, „narednik“, < Wachtmeister, vàkman, „stručnjak“, < Fachmann, vèkter, vèkterica, „bolničar“, < Wächter, vènerīk, „zastavnik“, < Fähnrich.

α) Posredstvom vojničkog života u doba Austro-Ugarske primljeno je Ćĕk, Ćekinja, ćĕskī od čes. Čech.

β) Grčki glas x preko tal. ch dao je također k u im. Àrkānđel < archeangelos i rjeđim izrazima pàrok, paròkija, paròkijskī < tal. parroco, parrochia, „župnik, župa“, i patrìjārka < patriarca, „nadbiskup“. Od lat. h > k u konòrāl, „nagrada“, < honorarium (Ci, Sl, Lo, Ar, Os, Kr i drugdje).

γ) Udomaćuju se termini mekànika, mekàničkī, šâk, tĕknika, tĕkničkī. Budući da su ovo najnovije primljenice, vjerojatno su i one uzete iz tal. mecanica, technica i dr.

δ) Također u novije vrijeme primljen je prid. vŕkōvnī u izreci : vŕkōvnī zapovìdnīk iako je im. vrh najčešće vŕ - gen. vŕa, rjeđe vŕva. Kako je prenesen iz vojske, to je ovo samo nastavak procesa zamjenjivanja h za k u vojničkim i drugim izrazima. Sudeći po starijim zapisima nastalim na ovome tlu, ova se pojava počela javljati tek u drugoj polovici prošlog stoljeća i sada se još uvijek širi.

LABIJALI b, p

30. a) Češće se zamjenjuje jedan glas drugim, pa b > p u im. pàtrlj, dem. patŕljak i patŕljčić (ispor, onom. Pàtrlj u Podbablju), ali je badŕljica i batŕljica pored patŕljica. Promjena je nastala disimilacijom b — d > b — t, iz ovoga u daljem procesu asimilacijom b — p prema glasu t. Glag. pazdŕkat, „klatariti se, vucarati se, besposleno hodati“, došao je od bazdrkati disimilacijom b — zd > p — zd; odavle su onda izvedene im. pàzdrk i augm. pàzdrčina.

α) U primljenici pićèrīn, „rakijska čašica“, < tal. biccherino gdje je p < b analog. prema píće, pȉt, tal. — ven. bugazzar > spȕga, spȕgat etimološko-kontiminacijski sa spȕžva, spȕžvat.

β) Glas b > v u posuđenici veslȉđen, „bosiljak“, < grč. basilikon (Bekija), potom iz ovoga meslȉđen (Imot. krajina) i vùštīna, „grudnjak“, < tal. busto.

b) Glas p > b u bàndūr, bàndūrskī, hor. Bandùrica (Lo) < mađ. pandür, „stražar“, analogijom prema banda < tal. banda, „strana; rulja“.

c) P > v u šévat, òševastit, šȅvast, odakle i nadimci šȅva i šȇvo. Razlog ove promjene nije jasan. Od tal. peperone, „ljuta paprika“, > pavèrūn disimilacijom p — p > p — v.

d) U skupovima koje tvori prijedlog ob (< obь) s nekim suglasnikom najčešće se gubi b/p ili usporedno opstoje oba oblika : òkop okòpat, rijetko opkòpat, npr. okòpat gòmilu ili, da bi se izbjegla istoznačnost, dodava se prilog okolo : okòpāj ökolo mûrvē, umjesto: opkopaj murvu; zatim je okòlit, okolíšit prema pril. okolo i im. òkolīš. Pred glasom l skoro su svagdje dvojni oblici : òlāndrina, olàndrat i òblāndrina, oblàndrat, olàkšat : oblàkšat, òlaskat : òblaskat, olétat : oblétat, olípit : oblípit, olòkat se : oblòkat se. Bez dvojnosti je u òblog, oblòžit. — Pred sugl. m uvijek se gubi ovo b ako skup nije razbijen (v. § 12.). npr.: ömama, omámit, òmlitavit, omòlat, „popuštati“, < tal. molare, òmrknut i dr. Prijedl. ob ne ostaje svagdje ni u slož. s početnim n, tako je onáglit, onèmoć, onímit, ali onòsit : obnòsit, onòvit : obnòvit. — Ispred s potpuno b nestaje: oskòčit, òskok, öskrba, oskŕbit, oslúžit, oznáčit i dr., a pred š se gubi ili opstaju usporedno sva tri oblika kao npr. òšit : òpšit : obàšit, ošétat : opšétat : obašétat, ošćípat opšćípat : obašćípat, òšunjkat : òpšunjkat : obàšunjkat. Kad se ob nađe pred t, dolazi do dvostrukosti: otèretit i optèretit, otòčit : optòčit, otŕčat : optŕčat, otúžit : optúžit, ali òtužba, òtūženīk i òvtužba, òvtūženīk, gdje bt > pt > vt. Obično se govori övzīr u smislu uzimanja u obzir, stvarno je öbazīr, obàz(d)irat se, ali obárit, obŕšit. — U skupu sa ž uglavnom b iščezava: ožvákat, òžeć, òžēt, ožùtit i dr., dvojan je glag. òžalit : òbžalit. — U grupi bv (ob + v) svagdje v ispada kada isti nije narušen: obárit, obesèlit, obézat se, òbēznica, òbēznīk : obavézat se, obàvēznica, obàvēznīk, òbiknut se : òbiknit se, (za)obládat, òbŕć i obŕšit.

α) Prijedlozi obnoć i obdan glase övnōć,[62] övdān; ispred ć (< št) glas b > p > v u òvćenī, övćina, ovćînār, övćinskī i prema njima glag. övćit : ôvćit.

e) Sugl. skup pč > č u čèla[63], čèlīnskī (ispor. onom. Čèlār u Svibu, hor. Čèline u Lovreću, hid. Čèlīnka također u Lovreću i or. Čèlīnka u Drinovcima, što svjedoči da je p odavno nestalo. Tako je unutar riječi u glag.

---

[62] U istočnohercegovačkom govoru A. Peco nalazi ovnoć i ovzir (Govor istočne Hercegovine, 95).

[63] Imenice čela, šenica, tica pišu Kačić, Lučić, Palikuća i Zoričić (T. Maretić: Jezik dalmatinskih pisaca XVIII stoljeća, 197), M. Hraste bilježi na Braču: čela, šenica, sovat, tica, tić) Čakavski dijalekat ostrva Brača, 27), jednako i M. Moguš u Senju (Današnji senjski govor, 42), A. Peco u istočnoj Hercegovini: sovat, sovka, sovanje, šenica, tica (Govor istočne Hercegovine, 102).

Zanimljivo je da je u Imotskim rječnicima oblik ptica (M. Kosor: Dva trojezična rječnika nepoznata auktora 18. stoljeća, 334).

púčit, napúčit, izvedenom od püp, npr.: napúčila gòra prïja vrïmena.Na to ispadanje djelovao je glag. púčit < puk koji je s njime glasovno srodan.

f) Skup bd > d u im. nàdār (od nabdar) gdje je, po svoj prilici, najprije bd prešao u vd, potom je onda ispalo v. Riječ se veoma rijetko čuje i znači glavara zemljišnog ureda.

α) Skupovi bl, pl > pl, bl u posuđenicama rèpublika, rèpupličkī < lat. res. publica asim. prema glasu p i blômba blömbovat < franc. plomb.

β) Uz klüpko kaže se skoro posvuda i klüko radi lakšeg izgovora, iz ovoga i klukášce pored češćega klubášce.

γ) Tijek razvoja skupa pn > n još je u procesu, ali se može ustanoviti njegova veća upotreba u promijenjenom stanju u glag. II vrste. Tako je ćäpit, dŕnut, känut, klänut, klënut, läpit, lüpit, šünut, šćínut, šïnut, škrönut, dakako, i njihove složenice prema ćäpnut, dŕpnut, käpnut itd. Zbog česte upotrebe glag. čüpat održao se čüpnut bez promjene.

δ) Pored zòbnica obično je zòvnica, „torba iz koje zoblje konj".

ε) Grupa br > pr u tudicama prênza, uz brênza brènzat, „kočnica, kočiti", < njem. Bremse, što će biti prema prijedl. prez koji se čuje rjeđe uz brez (ispor. i brezime), a mz > nz radi lakšeg izgovora. Također njem. Brotsack > pröcāk, „lovačka torba", primljena iz nekadašnjeg vojničkog žargona.

h) Na početku riječi ps > s: sòvat, sòvāč, sôvka, govori se gdjegdje i sèto, sètēnja, uglavnom je psèto, psètēnja, psïna zbog izgovora päs - gen. pàsa, rjeđe psà. Isto u uzrečici sâlmi Dàvidovi < grč. psalmos, „hvalospjev". U sredini je u klìpat, doklìpat ili dòklipat < klipsati prema klïpat, tj. padati s kojim se gotovo i naglasno izjednačio. — Ps > ms u lìmsat (Rš, Rg, Ps) <: lipsat.

i) Gotovo je općeštokavska i općečakavska pojava otpadanje glasa p ispred š u šènica[64], šèničēn, šèničenica i pt > t u tïca tïć tïčijī, or. i put Tìčinova ulica (Ma) zbog toga što okluziv otpada pred afrikatom i drugim okluzivom, kako je i ovdje na čitavu području. Radi lakoće izgovora komp. lipši glasi lïšī (Cg), jer su oni, sudeći po svemu, doselili poslije nego je ovdje izvršena metateza u ovome obliku (v. § 15. b.).

j) Novija primljenica iz knjiž. jezika lopta i loptati se, koja istiskuje riječ bàlūn < tal. — ven. balone, ponegdje se čuje i lövta lövtat se (Ri, Za, Pz, Vi, Pg, Pd, Ps, Ar, Lo, Md).

k) Glas b ispada u èsāp (Imot. krajina) < tur. espap, „roba, odjeća".

LABIJAL m

31. a) Glas m je u cijelosti postojan na početku riječi, u sredini se negdje osjeća oscilacija m/n i na kraju, uz neke iznimke, prelazi u n. To kolebanje unutar riječi javlja se obično kao zamjena po mjestu izgovora ili radi govorne lakoće.

b) Na početku m > n u pril. nàloprīn : màloprīn (Lo, Md, Lk) zbog asim. m — n > n—n; krajnje -n nije postalo od -j(a) već analogijom prema ôslīn i pôslīn. Drugi je slučaj u im. nàpa, pored koje se govori màpa, vje-

[64] Šenica u Makarskom ljetopisu (Starine 47, 301).

rojatno je uzeta iz njem. Mappe. Razlog promjene moguć je u disim. m-p > n-p.

ā) Glas m > v zamjenom po mjestu izgovora u prövećūran, provećúrit, provećúrnōst.

c) Početni skup mn > n u nȍgī, nóštvo, nožìna, nòžit zbog usamljenosti upotrebe, u sredini daje ml u brojevima sedàmlēst i osàmlēst, koji se češće upotrebljuju bez promjene, ili se m gubi u glag. dȓnut : dȓnit anal. dȓnit < dȓpnit. Drugdje mn > vn: gúvno, tàvnica tàvnit tàvničār, također or. Tàvnica (Go, Lo), s. i ž. rod pridjeva taman glasi tâvno — távna, odakle je zavučeno u muški rod, pa je tâvan.[65]

d) U grupi -mstv glas m oscilira do n, ali se obično ne govori kao čistije n, npr. jànstvo, odavle jânčit, ùjānčit se, kúnstvo, pòbratīnstvo itd.

α) U skupovima mk i mt m prelazi u n. Tako je u im. m. roda pomičnoga a u zavisnim padežima: mòmak — gen. mònka, nom. mn. mônci[66] prid. mònkōv, prema ovome i ime Mònčilo. Jednako je s im. nàramak-nàrānka, pòtomak-pòtōnka, ùlomak-ùlōnka itd. Jedino nema prijelaza u gen. mn. gdje je skup razdvojen, pa je mòmākā, nàramākā itd. Ista je pojava u glag. pântit — pântīn, plàncat < plamtiti, plàncān i u enklizi grôn t' ùbijo ako je izvan ovoga samo grôm. Ovako nastali glas n je prilično nazaliziran skupa sa samogl. pred sobom, izuzev donekle samoglasno r, kao u kȓmak — gen. kȓnka, kȓnčić, kȓnskī kada je r nijansirano nazalizirano.

β) Analogno glag. utàknit primljen je izraz utakmica kao ùtaknica. Im. mezìnica ima n iz hipokor. mezínče, koji je nastao prema barekínče, živínče i dr.

γ) Suglasnik m > v u nazivima trava: kavòmila < lat. chamomillae (puni naziv: chamomillae flos) prema kava i rùsovača < rusomača (Capsella bursa pastoris) analogno im. kao drinovača, grabovača, jasenovača.

e) Ispred p i b umeće se glas m u glag. gumbìčat se, pogumbìčat se (Lo, Ci, St, Vg, Za, Pg, Pz, Vi, Ri i drugdje), tj. „pohvatati se za gubice, tući se", što će biti vezano za glas n od staroga nazala. U posve rijetkom nazivu mjeseca oktobra može se čuti òktōmbar[67], svakako, prema septembar (Gr, Ra, Rš, Žu, Lo). Ime Imbro < ar. Ibrahim općenito je u Imot. krajini. (O dodatnome m u kratici pra < lat. fra vidi § 34. b.)

f) Naprotiv, u ovom skupu m ispada u klȅpast, klȅpav (< klempav), klȅpat, otklépit bez jasnih razloga.

g) Po pravilu, svako m > n na kraju riječi. Iznimno se zadržalo u dvadesetak riječi od kojih su neke tuđeg podrijetla. Takve su, npr., Àdam,

---

[65] Banovac i Filipović pišu: guvno, tavna i tavnica (T. Maretić: Jezik dalmatinskih pisaca XVIII stoljeća, 202), u Imotskim rječnicima dolazi oblik tavnica (M. Kosor: Dva trojezična rječnika nepoznata auktora 18. stoljeća, 274). M. Hraste je utvrdio da se na Braču govori tavno — tavna (Čakavski dijalekat ostrva Brača, 27), jednako i J. Vuković u pivsko-drobnjačkom govoru (Govor Pive i Drobnjaka, 27).

[66] A. Peco nalazi oblike: monci, kandžija, sedandeset, pantin, upantila, zapantili smo (Govor istočne Hercegovine, 93—94), inf. pantit u govoru uz rijeku Fojnicu (D. Brozović: O problemu ijekavskošćakavskog (istočnobosanskog) dijalekta, 150).

Oblike monka, monku, monkom, monci i dr. čuo sam oko Ljubuškoga, Lištice, u Prisoju kraj Duvna i u Sinjskoj krajini. Unatoč velikoj raširenosti skupa mk > nk i mt > nt, u Imotskim rječnicima piše: ulomci (M. Kosor: Dva trojezična rječnika nepoznata auktora 18. stoljeća, 278).

[67] U Matičnoj knjizi Poljičke župe stoji: „Go. 1748 na 20 otombra".

bàjam, dȋm, drîm, dùlum, dutùrum, grôm, járam, kûm, lâgum, nájam, pòdrum, ràkam, Rîm, ȓšum, sâm, srâm, ûm, Zavèlim, zùlum i dr. Do ovoga dolazi u promjenjivim riječima, a m > n u nepromjenjivim i nastavcima. Ostalo o n < m u (§ 35.).

LABIODENTAL v I REFLEKSI OD f

A. GLAS v

32. a) V ispada u skupu cv u riječci cȍk, odavde glag. cȍknit : cȍknut, còkoćat i cȍkica, „okrugla mrlja na platnu". Također u tudici cìbuk, „dvopek", < njem. Zwieback.

α) Suglasnički skup čv > č u hor. Mòčārnīk (Lo i drugdje), Mòčārnī dòlac (Ma). Ne čuje se riječ močvara, rijetko se nađe potvrda za prid. močarni izvan horonima.

β) Prilog jedva povodi se za jeda, pa se obično kaže jèdo jȅdimicē. Čini se da u im. mȓtac — gen. mrtàca i mȓca ne ispada v nego se korijenu mrt- daje izravno dočetak -ac.[68]

γ) Skup gv > g u gȍžđe, goždàrija, gòždēn, goždȉja i top. Zàgozd, zàgoškī < stsl. (za)gvozdъ. Sudeći po ovome pojava je vrlo stara[69]. Također, der kv > k : kȍčka, kȍčkat, ràskocat se prema zovu kòc-kòc kojim se vabe kokoši, ali i na kraju temeljnog dijela stranih riječi u imenu Páško < tal. Pasqua i prȁska < breskva.

δ) Zv > z u zȕka, zúkat prema onomatop. uzviku zû.

b) U grupi svl gubi se v u sláčit[70], prȉslaka i ponegdje u instr. jed. zamjenice vlȉkī u rečenici, npr.: bȕbnijo ga s lȉkīn kȁmenon (Imot. krajina). — Isto vl > l na početku làtat <: vlatъ i tudicama u kojih vl nastaje od fl: lȁndra < làndrat òlāndrina, slov. flandra < bav.-njem. Fläderlein i lȅk, rijetko, vlek, „zakrpa", < njem. Fleck.

c) Skup vn > n u glag. lȁnit : lȁnut prema im. lȃv, što je došlo analog. glag. lánit : lánut, „uraditi što brzo". Iako se govori žȓvanj, žȓvan i žȓvna, češće se čuje žȓna < stsl. žrъny.

d) V nestaje u grupi svr: srâb[71], (o)sràbat (se), sràbljiv, sȓbež, sȓbit radi lakšeg izgovora; u govoru nema gubljenja: ȁj s vrâgon; pȍlijo ga s vrìlōn vòdōn.

O vrabac > rebac v. § 3. b).

α) Vr > r u mànōre, „vojničke vježbe". < tal. manovra u rječniku starijih ljudi koji su je prenijeli iz austr. vojske.

e) Stariji oblik zam. vьsь realiziran je u vȃs, ali je u ostalim padežima metatezni oblik, pa su prema njima s. i ž. rod: svȇ-svȁ. Sve > se u slož.

[68] Ovako misli A. Peco za gen. jd. mrtàca kakav se čuje u istočnoj Hercegovini (Govor istočne Hercegovine, 82).

[69] Ispor. oronim Gvozd u sjevernoj Hrvatskoj.

[70] U pisaca 18. stoljeća Markija i Terzića T. Maretić je našao: slačiti, slačen, slači, slačeći (Jezik dalmatinskih pisaca XVIII stoljeća, 202).

U istočnoj Hercegovini A. Peco bilježi slaka (= povlaka), što odgovara ovdješnjem slačit (Isto djelo, 82).

[71] Oblici srab i srbit govore se na Braču i u Senju (M. Hraste: Čakavski dijalekat ostrva Brača, 27, M. Moguš: Današnji senjski govor, 42).

semògūć: níje nīko semògūć, ili: semògūćī bôg na nèbu; u mn. svi > si jedino u Sisvéti : Sìsvēti (ispor. top. Sesvete kraj Zagreba i u Žumberku sesvešćak, naziv studenoga mjeseca).

f) Grupa vstv daje stv u králjēstvo[72], zdràstvo, zdràstvenī radi lakšeg izgovora.

g) Od brîtva u kontaminaciji s tal. coltellino, „nožić", nastao je britvùlīn, potom i bretvùlīn zbog disimilacije, odavde pak britùlīn i bretùlīn kad je izgubljen osjećaj za osnovnu riječ (Gr, Ra, Zg, Md, Kr, Žu, Lo, St, Ci, Bi, Sv, Do, Ar).

O umetanju glasa v izmedu dva samogl. v. § 19.

h) Iza -st umeće se v u prez. glag. nápastvovat — nápastvujēn i nápostvujēn, gdje je prešlo iz im. nápostvo koja se čuje pored nápast ili nápost.

α) Narodnim etimologiziranjem prihvaćena je pozajmljenica sirena kao sviréna prema svírat, svírale.

U glag. ìzvut, nàzvut v je ušlo iz iter. izúvat.

i) Dodato je v posudenici vrajtóze, „jahaće hlače", njem. Reithose prema vräj < njem. frei, „slobodan", što se čuje u priličnoj mjeri.

j) U domaćim riječima umjesto v stoji b u brtèno (Ma, Gd, Br, So, Gd, Či, Ba, Za, Cd, Pj, Tr, Rt) i u glag. krábit (se), raskrábit[73] (od osnove korv), i ovo je opća pojava na cijelome jugozapadnom području štokavskog narječja.

k) Sugl. v > m u mencùlet (Gd, Ba, Cd, Tr, Rt, Ps, Os, Či), „ruppčić", vencùlet < tal. fazzoletto i rèzērma (Lk, Md, Ri, Pz, Za, Vi i drugdje), „jednomjesečna ili dvomjesečna vojna vježba", < tal. riserva, „zaliha".

l) Na mjestu v nalazi se j u jápno[74], jàpnēn, zajápnit i l u top. Lèpīc (kraj Makarske) vjerojatno prema lepîšat.

B. ZAMJENE ZA GLAS f

a) Glas f dosad nije nigdje primljen na cijelome ovom području niti u obližnjim krajevima. Ukoliko je i prihvaćen, primili su ga školovaniji ljudi koji žive u varoši ili manjim središtima, zatim službenici, obrtnici, trgovci i dr.[75] Otkako je provedeno osmogodišnje školovanje, pojava je uzela maha i, kako izgleda, ukorijenit će se njegov izgovor u doglednoj budućnosti.

b) Na mjestu f u izrazima stranog podrijetla javlja se p ili v, odnosno u nekim se primjerima usporedno nalaze oba. S obzirom na starost tih primljenica, dâ se zaključiti kako je u ranijem periodu bila češća zamjena f > p, sada je gotovo prevladala realizacija f > v. Tako je p u ćè(j)ip (negdje

---

[72] Većina dalmatinskih pisaca XVIII stoljeća piše kraljestvo (T. Maretić: Jezik dalmatinskih pisaca XVIII stoljeća, 202).

[73] Glag. krabiti imaju u svojim rječnicima Della Bella, Belostenec, Voltić i Stulić. Mihovil Pavlinović piše: „U mladosti je krabio vosak") ARj v, 428, i 488).

[74] M. Moguš smatra da je ovdje dodat glas j (Današnji senjski govor, 43).

[75] Zanimljiv je podatak iz Matične knjige Poljičke župe unijet 1750. godine od iste ruke. Pod red. brojem 7 stoji: „. . . i bi kum Petar sin po. Pilipa Kujundžića", a pod 13. piše: „Bi kuma Jelina ž. Franc Kujundžića". Župnik Zuić (danas se piše: Zujić), koji je upisivao podatke, bijaše domaći čovjek, no držim da je zbog reda Sv. Frane i franjevaca upisao Frano umjesto Vrano. Razlog je, dakle, izvanjezični.

i ćè(j)ib), „želja, volja“, < tur. kejif, gàrīpula, „karanfil“, < tal.-ven. garofolo, grànpat, „drljati“, < od tal. granfia, „šapa“, grip, „zahvat“, < njem. Griff, kâmpor < ar. kafur, Mùstapa i onom. Mùstapić (Lk, Md, Gr, Lo)< ar. Mustafa, ŏpica, „majmun“, < njem. Affe, imena Píla < grč. Philomena, Pìlip < grč. Philippos, pògača < lat. focacca, kratica pra < lat. frater, „riječca za oslovljivanje franjevaca“, solup solùpan < tur. zülüf, vàkup (u top. Kulen-Vakup, Donji Vakup i dr.) < ar. vakuf, „zadužbina“ i žìrapa < ar. žirafa.

α) Od domaćih izraza dvojan je glag. pròpućkat (i pròpićkat) : pròvućkat, ostalo su tudice: jèptīn, jeptinòća i jèvtīn, jevtinòća < grč. efthinos, prīgat[76]: vrīgat, „pržiti hranu“, < tal. frigare, Rápo i Ravà(j)el < hebr. Rafael, sèpta, osèptit se: sèvta, osèvtit se < tur.-ar. sefta, „prva prodaja u jutro“, švêra < tal. sfera, „kazaljka“.

c) U najviše pozamljenica iz raznih jezika f > v, pa je liverânt, lïverovat < njem. liefern, vàkīn, vakìnat < tal. facchino, „nosač“, vàmīlja < tal. famiglia, „obitelj“, véla < mad. fel, „vrsta, boja“, vîn < njem. fein, vùzbāl njem. Fussball < od engl. football i dr.

U novijim riječima, ako se primaju ili rijetko spominju, stoji gotovo uvijek v, npr.: nàvta, vìlim < engl. film, vòto-(a)pàrāt.

α) Svi ostali izrazi, pa imena i prezimena, naši i strani toponimi imaju samo v mjesto f. Tako je vrùla, zavrkávat, Vráno, Vránković, Vójnica,Vòrkušēvci, Vïladêlvija, Vînskā, Vràncūskā itd.

LIKVIDNI l, r

33. a) Artikulacija glasa l odgovara njegovu izgovoru u knjiž. jeziku. Gotovo se isto može reći i za glas r, ali ipak, premda rijetko, javi se pred naglašenim samoglasnikom na početku riječi nešto tvrđe r, ekspiratornije. S obzirom na rijetkost upotrebe takvoga r, nameće se tvrdnja i o individualnom karakteru te pojave, pa i ne dopušta govoriti o dva glasa.

b) Na kraju riječi l je uglavnom prešlo u o. Potpuno je ostvaren prijelaz u m. rodu glag. prid. radnih ako nisu uzeli funkciju pravnih pridjeva, u drugim slučajevima ostaje završno l. Ovaj se proces širi u novije doba jer je otupljen ili je nestao osjećaj zamjene krajneg l > o; na gubljenje osjećaja utječu donekle i novije tuđice u kojih je glas l na kraju. U nekih se pridjeva održala dvostrukost upotrebe pa je bîl : bìjo, čīl : čijo, nâgāl : nágā, ŏbal : ŏbā, tŏpal : tŏpā, vrīl : vrìjo, zdrīl : zdrìjo; ostaje u im. bôl i kâl, „način kaljenja željeza“, rásol i ždrâl, zatim u top. Krivòdol,[77] onom. Bonòvil (Pl), Žùžul (Plj), te osobnim imenima Bârtul, Emil, Mijòvil, Ravà(j)el.

α) Brojniji su primjeri medu posuđenicama, osim navedenih osobnih imena, i suvišno ih je sve navoditi. Takvi su, na primjer, ânđel : ânđejo, àpostol < tal. apostolo < grč. apostello, „pošaljem“, dŭpal < tal. duplo, „dvostruk“, grùndāl < tal. granda, „streha“, ovdje: „najniža krovna ploča s koje se obaraju kapi“, kábel < engl. cable, „izoliran električni vod“, <

[76] U M. Držića: „Gledah ali je isprigan ali je ispečen“ (Dundo Maroje, II čin)

[77] U Matičnoj kbjizi Poljičke župe ubilježeno je 1748. godine: „selo poljica i Krivodo“. Poslije se niže još nekoliko potvrda istog oblika. Sudeći po ovome, sva je prilika da je kasnije l vraćeno u nom. jd prema zavisnim padežima.

lat. capsulum, „uže“, kardìnāl < tal. cardinale, „glavni, osnovni“, < lat. cardo, „stožer“, kátul < tur. katal, „zlo“ ,kônzul : kônzuo < lat. consul, „vrsta izbornog čina“, kao ostatak ranijega govornog jezika (drugi se oblik čuje u južnim selima, Žu, Rš, Rg, Kp), matrìjāl < lat. materia (čemu je u osnovi mater = majka), mùrāl < tal. murale, „krovna greda“, pâl < tal. palo, „stup električni“, škàndāl < tal. scandalo i dr.

c) Na kraju sloga unutar riječi l u nekim im. prelazi u samog. o: dòlac — dóca, kòlac — kóca, stòlac — stóca i òtār < lat. altare, pa se oba glasa o stapaju ili ostaje zijev kao čùvaōc, glèdaōc, màvaōc, vlàdaōc, odnosno glas j razbija zijev u gònijōc, mòlijōc, vàrijōc u skupu io, (v. § 9.). Opće su pojave kao čuvaoc i gonijoc, jedva im odolijeva i književni jezik.

α) U ostalih imenica s osnovom na -lc ostaje l: pâlac — pâlca, prélac — prélca, pûlac — pûlca < lat. pulsus, tàlac — tàlca, „tvrdo dno, dubina“, túlac — túlca, znâlac — znàlca i dr. Uz ovo stoji stariji izraz tòlmač tòlmačit[78], kojim se u većini služi svijet srednjih i kasnijih godina.

d) Sugl. l > lj pred nastavkom -ba u mòljba i žàljba, ali su pod utjecajem knjiž. jezika prevladali oblici mòlba, žàlba u administrativnom značenju, u pravom ostaje žaljba kao sinonim plača i moljba za umoljivanje i tješenje. Bôljka mjesto boljetica (Ar) nastaje zbog glasa k. Iz im. seljak prešlo je lj u sèljskī i záseljak, iz vřlja, vŕljat u vrljúdat.

α) Nije jasan prijelaz l > lj u riječima bàljučka (Allium arenarium), dïljat[79], íljat (Ci, Do, Bi, Sv) i žèljud[80], žèljudac.

β) Suglasnik l > lj u àmbulja < grč. anabolion, „dugačka vreća“, te primljenicama iz talijanskoga: bàdīlj < badile, „lopata“, bùrljat i búrljat < borlare, „mutiti vodu“, ali je hor. Búrlovača (Ps), inače povodna njiva, što svjedoči da je promjena mlada i nastala na našem tlu. Zatim kòstelja < tal. costello, „visoko drvo, rodi crnim bobicama“, mâljta < tal. malta < njem. Mörtel, „žbuka“ (Gd, Gu, Ma, Či, Ps, Ba, Cd, Rt, Br, Za, Os, Pj, Tr, Vp).

γ) Glas l > n u mûnta, mùntat, muntávat < tal. multa, „globa“, u čàmpra, „kandža“ < tur. çalpara l je najprije prešlo u n, odavde u m.

ε) Zbog glasa nj stoji lj u prid. òkōljnjī.

e) Skup bl > blj u komp. bljïđī : blïđī i im. bljúza bljùzica < njem. Bluse zbog glasa b.

α) Skupovi gl, kl > glj, klj u gljìstina, gljïza, ùgljizat, „grudica brašna u kaši ili puri“, pa gljög, gljògina, gljògōv; promjena kl > klj dođe samo na početku riječi: kljèn, kljènovača, kljènovina, kljènōv, potom onommastik Kljénak (Plj), top. Kljènovac (Lk), hor. Kljènovac (Go) i Kljènovā stòžina (Ma). Izvan ovoga kraja, u blizini Vrgorca, postoji top. Kljénak. Općenito je kljïca i kljïčav, kljïčavit, pròkljičavit, čuje se kljízat : klízat (Md, Lo, Gr, Ra, Zg, Ci, Sv), kljíšća : klíšća (Lo, Lk, Ci, St, Sv, Do, Md, Gr, Ra, Zg, Kr). Top. Klis obično je Kljïs[81] i ktetik kljïškī u zapadnim selima (Bi, Ci,

[78] S. Ivšić je isti oblik našao u Magić maloj (Današnji posavski govor, 190).

[79] U Tijesnome dilati (F. Stojanov: Prilozi poznavanju narodnog govora u Tijesnome, 160).

[80] Donose ga Broz i Iveković s napomenom da se upotrebljuju u Imotskome, ali nisu objasnili promjenu (Rječnik hrvatskoga jezika II, 865).

[81] U Makarskom ljetopisu piše: „Ovoga misecca poče kuga na Kljisu“ (Grada 47, 343).

Do, Ar, Lo, Sv, St, Lo, Md, Gr, Ra, Zg), ali je jakanje bilo nešto jače, pa je Kljȉs, kljȉškī donekle otvrdnuo, međutim zbog živih veza ovog područja sa splitskim zaleđem mladi je svijet primio književni izgovor. Adekvatno ovomu i dječja igra „klis“ čuje se u ovome predjelu kao „kljis“ i „kjis“. Negdje prȉključēr i zȁključēr uz prȉkjučēr i zȁkjučēr nalog. glag. ključȕat.

Namjesto glina općenito je gnjȉla, i to valjda starom narodnom etimologijom prema prid. gnjil s obzirom na sivkastu „gnjilu“, boju tog minerala. U Mamićima je hor. Gnjȉlavīšće.

β) Neutralizirali se glag. klesati i kresati, ostao je krèsat — prez. krȅšēn prema krès, „živac kamen i kamenit predjel“, te krèsivo, „kamičak iz kojega trljanjem sijevne iskra“.

g) Skup pl > plj. u im. rijetke potvrde šȕpljika < tal. supplica, „molba, prošnja“, analog. prema prid. šuplji.

α) Sugl. skup šl > šlj u tȉšljer, tȉšljerskī < njem. Tischler, „stolar“.

β) Skup tl > tlj u im. vrtljénjak (Bekija, Vd, Vg, Kp, Kr, Os i drugdje), hor. Vrtljénjak (Ma) disimilacijom prema sugl. nj.

h) U domaćim riječima l < r u lèbro[82], obično pored rèbro, zbog disimilacije, zatim u plìsnac, „vrsta jela“, analog. prema plîs, plȉsnav. Promjena je češća u tudicama: bùkara, „drveni vrč“, < tal. boccale < od novogrč. bokalión, cùksvīrel. „čin u austr. vojsci“, < njem. Zugsführer, legrūt, legrutácija < franc. récrue, lepetírat, „dovesti pištolj u stanje za pucanje“, < lat. repetere, pälegrāv : palègrav < lat. paragraphus < grč.para grapho, pîrūla < lat. pilula, lùmbat < tal. rombare, „tutnjiti, ovdje „rušiti“ (Lo, Md, Lk, Ci, Sv, Do, Bi, St, Pz, Vi, Gr, Ri, Ra, Zg, Žu), tèlār, telárit < tur. telal, „glasnik“ (Imotska krajina) i vèljvēber, „čin u austr. vojsci“ < njem. Feldwebel.

α) R > lj jedino u pril. nàpobēdalj, „lijeva ili desna strana tijela na kojoj se leži“, čemu se može pretpostaviti analogija prema pedalj. U Bekiji se izgovara nàpobēdar.

ε) Prema pril. kao doklen, unden stoji n mjesto r u jùčēn (Cr).

γ) Disimilacijom r — r > n — r postalo je n u mladoj primljenici šànžēr < franc. chargeur, „spremnik u strojnog oružja“.

e) R > z u zèzdalija : zèzdelija < tur. zerdali < od perz. zerd âlû, „prunus pseudoarmenica“ (Imotska krajina) vjerojatno prema glag. zèzat.

i) Ispalo je l disimilacijom u blàgosōv, blagosívat, blagosòvit i tudicama basàmat < grč. balsamon, „balzamirati“, i sànītra < tal. salnitra, „vrsta umjetnoga gnoja“, zbog težine skupa ls i ln.

j) Gruparšnj > šnj u prid. jùčešnjī : jùčēr radi lakšeg izgovora. Također r ispada u tudicama kùmpīr < njem. Grundbirn, mašírat < njem. marschieren, „stupati“, skovúčit < tur. kivirçik, „saviti, skovrčiti“, šáža, „čovjek na položaju“, < franc. charge i ponegdje tràvēsa, „kecelja“, <tal. traversa, pored običnijeg traversa.

k) Prema im. slava stoji prid. valìslav, dakle s umetnutim l. Jednako i klàšūn : kàšūn, „veliki sanduk“, < tal. cassone analog. imenici klašnje, „dio tkalačkog stana“, mȉrlīs, mùrlūv, mirlìsat, mirlìšat, mìrlušat < grč.

[82] U vrgadskom govoru: lebro (B. Jurišić: Rječnik govora otoka Vrgade, 47).

myrissa, da bi odavde ispadalo r, pa se čuje češće mȉlūv, mȉlišat, mȉlišit, mȉlušit, potom šîmlija, „majmun“, < tal. scimia.

α) Umetnuto je r u lâštrika, „gumena vrpca“, < tal. elastica.

l) Nekadašnji navezak že > re, a taj se opet krati pa ostaje r. Dodaje se pril. ȕndār, tàdār, tùdār, odònudār, odòtudār, odòvudār i dr. i gen. jd. zam. ȍnogār, ȍvogār, tȍgār, dat. ȍnomūr, ȍvomūr, tȍmūr i njȅmūr.

O dodavanju u istim pril. v idući §.

m) Zbog uklanjanja dvaju palatala -ljenje je najčešće prešlo u -lenje: gúlēnje, mòlēnje, vòlēnje, žèlēnje. Međutim, -njenje u najvećoj mjeri ostaje, pa je bránjēnje, duvánjēnje, činjenje, kàšnjēnje i dr. uz rjeđe bránēnje,[83] duvánēnje itd.

n) Stari skup lьj > lj: prístōlje, ûlje, vàndelje, vèsēlje, žêlje, zbȋlja i dr.

LIKVIDNO n

34. a) Suglasnik n > l u primljenicama dùlum < tur. dönüm, „mjera za površinu zemlje“, jàndel, „hajde!, ukloni se!“ < tur. jandan, osobno ime Jërolim < lat. Hyeronimus disim. r-n-m > r-l-m, kàlūn < tal. canone, „top“, màksul : màksun < ar. maksum, „dijete“, rèngel < njem. Röntgen, šàltīn, „vrsta platna“, < šàntūng, vìlanac : vìlānc < tal. finanza, zèndil : zèndijo < tur. zengin „imućan“. Kako stoji, u većine je primjera došlo do promjene disimilacijom n-m > n-l.

α) Glas n > m u onom. Mìkulić (Lo, Vi) svakako od imena Mikula; dis. im. n-k-l > m-k-l; jednako se govori pèlim i pèlin, ali samo pèlimača, „ljekovita voda“, petrùsim i petrùsin < tal.-sicil. petrusinu, „peršin“, smìtljika, smìtljikav : < snijet vjerojatno prema glag. smȉćat kao što je i mišádor, „salmijak“, < tur. nişadyr analog. glag. míšat, šijūn < tal. - ven. sion, „nevrijeme, pljusak“ (Plj, Pd, Kl, Sl, Os, Zm, Ru, Kr, Sl).

β) Ispred p, b. ostaje n: jedánput, stránputica, zelènbāć; jedino je ȉmba, ȉmbēn izvan složenice.

γ) U pozdravu „vâljēn bôg“ n > m, pa je takav oblik prenesen u „vâljem Isus“, koji se stvarno izriče „vâlje Mȉsus“ ili samo „valjemȉsus“.

δ) Riječca dom < lat. dominus, što se meće pred svećenikovo ime, nije nastala od don, već se održao lat. korijen.[84] Zanimljivo je da je ovo m dodato kratici pra < lat. frater pa je pram Bŕne, pràm Petar (Sl, Pj), dakako ispred b, p.

b) Glas nj stoji namjesto n u stòdinjārka : stódinjārka, spȍnja, spònjit, zaspònjit, za što nema odredene analogije. Govori se svagdje strȕnja, strùnjača, strȕnjav i strȗnjka (Rš, Kp, Rg, Žu) prema rȕnja, rȕnjav, dakle riječima slična značenja, màslinjav i tràvinjav, tràvinjavit, zatràvinjavit analog. lùginjav, lùginjavit. U drînj i trn̄j : drîn i trn̄ (Bekija) prešlo je nj

[83] Za ovakve je oblike Maretić našao dosta potvrda u jeziku dalmatinskih pisaca 18. stoljeća (Jezik dalmatinskih pisaca XVIII stoljeća, 196).

[84] Marulić svoju Juditu namjenjuje „Gospodinu dom Dujmu Balistriliću“. Dalje, dom Ivan i dom Jurom zapisano je u glagoljskim spomenicima 1651, kako potvrđuje B. Jurišić u Rječniku govora otoka Vrgade, 39.

iz skupnog oblika drȉnja i drìnja, tȓnja i tȓnja, hor. Poda drínjon, Tȓnj, Tȓnjak (Dr), ali Tȓn (Či) i Tȓnovac (Lo).

α) U nekim tuđicama n > nj u intervokalnom položaju: kužìnjat < tal. cucinare, „kuhati", màkinja < tal. machina, „šivaći stroj ili svaki drugi", manjižat se < tal.-ven. manizar, „češati se ledima o što, vrpoljiti se", pìpīnja (Rš, Rg, Žu, Kr, Kp): pìpīna drugdje < od tal. pipita, „neka kokošja bolest". Ovaj osamljeni prijelaz t > n došao je prema uzviku pî — pî — nȁ kojim se vabe kokoši. Dalje slijede: ruvìnjat, „srušiti", < tal. rovinare, spànjāk, „vrsta zelenja", < njem. Spinat; oblici magazìnjēr i mìnjēr postali su od tal. magaziniere i miniere. Izvan ovoga je čàtrnja, „betonirani zdenac", < mad. csotorna < lat. cisterna, gdje je došlo do stezanja radi težnje za sonantnosti glasa r.

c) Umetnuti slog na > ra u lat. pozamljenici prakaràtūr[85], „zaštitnik", nastaloj od prakatur < precator. Kontaminacijom s njome došlo je prakaràrōrje, „čistilište", iz metat. oblika pragàrōrje < tal. purgatorio. Ostaje (is)pùrgat, „iscijediti gnoj iz rane".

d) Pored nego govori se i vègo (Im, Pj, Go, Pg, Cd) zbog njihova istovjetnog značenja u suprot. rečenicama.

e) Prez. glag. pòčēt[86] glasi pȍčmēn, pȍčmēš . . ., kao i u većine drugih zapadnih štok. govora, i odavde je m zavučeno u pòčimat, prez. pòčimān, pòčimāš . . .

g) Skup kn, gn > knj, gnj u knjȁ, knjȁt, nàknjat, „bolest žita i trave; crvenjeti, nacrvenjeti koga po licu (najčešće natrijati bradom)", < tur. kina < ar. hinna, „biljka Lawsonia intermis L"., knjèginja, knjèginjīn, knjêz[87], knjêzōv < got. kuning (Rš, Rg, Žu, Zg, Ra, Gr, Md, Kr, Lk, St, Do, Sv, Ci, Bi), prezime Knjéžević (Gr) i Knjezòvić (Lk). Opći je izgovor gnjízdo[88], gnjízdat se, gnjízdit se, gnjôj, gnjòjit, gnjòjār, zagnjájat; iter. smrknjívat došao je analog. glagolima danjívat i svanjívat. Govori se zatim samo krágla, „kravata", < kragna < njem. Kragen te règlimàntel < njem. Regen, „kiša", i Mantel, „ogrtač".

h) U skupu ln otpada n kao nepodesan za izgovor u kȅler, kȅlerica, kȅlerit < njem. Kellner, „poslužitelj u gostionici".

i) Ime Komnen (uzima se iz narodne pjesme i simbolizira hrabra čovjeka) > Kòmlen > Kòmljen > Kòmjen > Kòmnjen, a ponegdje mu na početku pridaju i sugl.s prema glag. skòmlit, skòmljavina, „kričati, plakati, plač, krika", pa je Skòmlen, Skòmljen itd.

α) Skup pn > n u trȅnut : trȅnit analog. prema trȅnut, tj. zatresti, pa su tako izjednačeni. Govori se: trȅnit ȍkon i trȅnit gránōn.

j) Otpada n u ìnkerat, inkèrtat : inkàrtat (Bi, Ci, Lo, Md) „ožbukati, žbuka", < tal. incartamento.

---

[85] ARj XI, 359.

[86] Potvrda se nalazi u Makarskom ljetopisu: „i počmu jisti i piti" (Grada 47, 293), u F. Grabovca: „. . . počmu oditi" (Cvit razgovora, Stari pisci hrvatski XXX, 159).

[87] U vrgadskom govoru: knjez, knjezac (B. Jurišić: Rječnik govora otoka Vrgade, 43).

[88] Kačić, Kneževi, Lučić i Marić uvijek pišu gnjizdo i gnjoj (T. Maretić: Jezik dalmatinskih pisaca XVIII stoljeća, 196).
U Srijemu također gnjizdo (B. Nikolić: O govoru Srema, 276).

k) Pored plȅsnut : plȅsnit govori se jednako i plȅnut : plȅnit — prez. plȅnēn, plȅnīn, gdje je sn > n prema glag. kao bȁnut : bȁnit.

α) Skup šn > šl u mášla, „kravata“, < njem. Masche.

l) Suglasnički skupovi tn, dn > t, d u glag. mȅtit, prez. mȅtīn pored mȅtnut i mȅtnit, prez. mȅtnēn i mȅtnīn (Lo, Lk, Kl, Pj, Plj, Md, Sv, Ci) i òrduk (u)òrdučit, „red, urediti (se)“, < njem. Ordnung.

m) Za prijela zn > zl nadu se rijetke potvrde u zlȁmenovat, zlaménje[89] (Ar, Do, Sv, Lo, Md, Zm, Sl i drugdje) pored izrazito češćeg znȁmenovat, znaménje; čini se po svemu da su promijenjeni oblici pred potpunim iščeznućem.

n) Skup nc > njc u primljenicama iz njemačkoga: ànjcūk, „odijelo“, < Anzug i gȁnjc < ganz., „sasvim“, u izreci gȁnjc nȍvī, npr.: dȍnijo nà sebi gȁnjc nȍvo odílo.

ȁ) Suglasnički skup nk > njk zbog glasa k. Tako su žen. etnici Bòsānjka[90], Cìgānjka, Slàvōnjka, strânjka, pa je odavde zavučeno u muš. etnike i ktetike Bosánjac, Slavónjac, stránjac, te bòsanjskī, cìganjskī, strânjskī i stràn̄skī (Bi, Ci, Do, Ar, Sv, Lo, Pl, Kl, Md, Kr, Sl, Rg, Kp, Plj, Pj, Pd). Zavučeno je nj iz stranjka, stranjski u hor. Stránjak (Dr) i Stràn̄īk, Stràn̄īšće (Ma). Budući da se govori Cìgan(in), ovdje nije uvjeta za prijelaz n u nj. I drugdje je sta pojava ukorijenjena, pa je cr̄njka, cr̄njac, crnjútak (što je moglo nastati i od komp. crnji); čànjak : čànjek (Imot. krajina) < tur. çanak, „drvena posuda za vodna jela“, čūnjak < tur. künk < perz. gunk i článjak i drínjak, gdje je nk > njk u zavisnim padežima, zatim prešlo u nom. Novoprimljena tudica šûnjka < njem. Schinken, „krmeći but“, izjednačila se s metateziranim oblikom šûnjka, tj. njuška (v. § 15,b).

β) Ista je pojava provedena u glagolima, obično se čuje cȉnjkat, màn̄jkat[91] < tal. mancare, „nedostajati“, prsténjkat se, tūnjkat, „govoriti nazalno“, zr̄njkat i zvȍnjkat. Govori se pȓstēnja i zr̄nja, pa su i ovi oblici mogli utjecati na prijelaz, ali će to biti sporednim uzrokom. Im. màn̄jak čuje se jedino u izreci „manjak mu je“, i to veoma rijetko što potkrepljuje tvrdnju da je promjena postala u infinitivu. Inače ta je im. počela prodirati od nedavna iz knjiž. jezika. Da je razlog ovomu glas k, vidi se u prid. vànjkenī, onom. Vránjkić (Lo, neslužbeno) i Vránjković (Gd).

o) Na kraju riječi skup nk (< ng) > k u već spomenutom òrduk i štèluk, „rov, položaj“, < njem. Stellung zbog nepostojanja ovakva sugl. skupa na kraju u našemu jeziku.

p) Zbog težine artikulacije skup nl > l u ìlet, „vrsta pamuč. tkanine“, < njem. Inlett i ravàluk, ravàlučit, „lagani konjski trk“, < tur. rahvan i sufiksa -luk. Drugdje u istom položaju glas n prelazi u nazalnost (v. idući §).

r) U formantu -inče n > nj u marvínjče i živinjče, pored marvínče, živínče, analogno prema svínjče, ali se opet ovo povelo za njihovim izvornim oblikom, pa se čuje i svínče. Zbog jednaka završetka za njima se dalo

[89] U F. Grabovca: „. . . ukažite jim zlamenje (Cvit razgovora, Stari pisci hrvatski XXX, 159).

[90] Susjedni etnik Kàtūnjka (: Katúni) i ktetik kàtūnjskī mogao je doći prema Katúnjanin.

[91] A. Kačić upotrebljuje oblik manjkat (T. Maretić: Jezik dalmatinskih pisaca XVIII stoljeća, 159).

barekínjče, „zao dječak“, < tal. biricchino. Iz ovoga i prid. màrvīnjskī, žìvīnjskī, barèkīnjskī uz màrvīnskī itd.

s) N otpada u izreci „me se čìnī“ nakon gubitka samogl. i, zbog bržega govora.

α) Skup nš > š u ïšuma : išuma, „napokon, konačno“, < tal. insomma prema našemu i šuma.

š) U glag. nànīć prešlo je n iz ùnīć; ne govori se inf. naići.

α) U domaćim riječima glas n je katkad umetnut pred d i g. Govori se samo gùndalo <: gǫdsly, prema njemu i gúndit, gundulìjat, možda od onomatopejskoga gun-gun, kojim se često oponaša zvuk gusala. Kontaminacijom s turc. jènga < enge nastala je jèngulja. Umjesto piga čuje se jedino pïnga, pïngav, pòpingavit prema im. kao tanga, zinga.

β) Umetanje glasa n je češće u im. uzetim iz drugih jezika obično ispred sugl. t (: > c), d, c, č, g, kao što je bulèntīn „listić, cedulja“, < tal. bullettino, cèntlo, „šat. krilo“, < njem. Zelt nakon metateze lt > tl, u nazivu Dàlmāncija < Delmata, ali dalmàtīnskī (v. niže), ìngīr, „pastuh, nerast“, < tur. aygir, kalàmīnta < tal. calamita, „magnet“, kànsela ili kàmsela, „mrtvačka nosiljka“, < tal. casela, kòmēndija, komendìjāš, komendìjat kao vrlo raširena štok. pojava, mîntra, „biskup. kapa“, < grč. mitra, pànčat se, „miješati se u što“, < tal. impacciarsi, pendìsat, „kazniti“, < pedepsa < grč. paideúo, „odgajam“, špàncīr, špancírat, „šetnja“, < njem. Spazier i vencùlet, „rupčić“, < tal. fazzoletto (Kp, Sl, Kr, Rg, Rš, Žu, Zg). Prema tal.-ven. maistral, „ljetni vjetar s mora“, ovdje je manìštrāl vjerojatno od glag. mànit — imperat. màni, jer vjetar puše na mahove.

γ) U domaćim riječima n je uskočilo pred t u glag. kotrljati se, nakon čega je glas t prešao u d, pa se svagdje čuje kondrljat se pored rjedeg kotrljat se.

t) Glas n prianja uz dat., lok. i instr. imenica m. roda i nekih ž. roda, uza zamjenice i brojeve, te uz više priloga i vez. kada. Govori se: kàdān, ödmān, òvdān, skòron, tàdān, tùdān, ùndān (< onda) i ùndān (< onuda), potom u slož. sa le: kùdalēn, ödovlēn[92], övdalēn, tùdalēn i ùndalēn, u kojima je još a > o, pa su dvojni (v. § 3.): dàklēn, dóklēn, ötkolēn, ötolēn pöslīn, pötlen, öslin i dr. Rjede su u upotrebi odman, tudan i undan. Isti, se izrazi nalaze i bez toga n, ali nije mogućno ustvrditi nikakvu pravilnost prianjanja jer su češći oblici s dodatnim n.

α) Glas n je potpuno srastao s riječi râdijōn : rădijōn analog. im. radijona.

u) Na kraju otpada n u im. krême i plâme (Imot. krajina, Vi, Vp, Go) prema im. kao brime, pleme.

α) Glas n ispada u primljenicama kada su u riječi dva ili tri suglasnika n. Iz vojničkog su jezika unijete itedânt : itedânt, itedantúra, itedânskī : itedânskī < lat. intentus („pozoran, pažljiv“), komadânt : komadânt[93],

[92] U ovim se primjerima glas n redovito dodaje u čakavskim govorima. Tako, na primjer, u vrgadskom govoru: daklen, doklen, oklen, potlen (B. Jurišić: Rječnik govora otoka Vrgade, 22), u Senju: doklen, dotlen, dovlen, odavlen (M. Moguš: Današnji senjski govor, 37).

[93] A. Peco je zabilježio u istočnohercegovačkom govoru: itedânt, komadânt, koferencija. Ispravno je primijetio: „Ovo su sve riječi koje u naše vrijeme ulaze u narodni govor i mogu biti primane u takvom obliku i sa akcentom koji nije u duhu akcenatske sisteme ovoga govora“ (Govor istočne Hercegovine, 104).

komadânskī, komadȁnskī < tal. comando, „zapovijed, naredba“, ali ostaje komanda. Od ostalih civilizacionih riječi ušle su ižînjat, ižìnjēr, ižinjèrica, ižìnjērskī < tal. ingeniere < franc. ingenieur i koveréncija < tal. conferenza, „dogovor, sastanak“; njima pripada i ime Kostàntīn (koje se ovdje ne nadijeva) < lat. constans, „postojan“. Pri oponašanju junačke narodne pjesme (a ona je još veoma živa u Imot. krajini i Bekiji) čuje se u govoru udvojenica zìdan tàvnica < tur. — perz. zindan, „tamnica“, svakako prema zîd i zîdān.

v) Stari suglasnički skup -nьje > nje: bránje, čúvānje, gòvōrēnje, mȉcānje, písānje, stánje, življēnje, žvákānje i dr.

POLUNAZALNO I NAZALNO n

35. a) Glas m na kraju riječi prešao je u n, izuzev nekih imenica i imenskih oblika (v. § 31.), pa kako je to sekundarno n izjednačeno sa svakim drugim n i doživljuje jednake promjene, to će oba biti razmatrana kao jedan glas. Prijelaz m > n na kraju riječi osobina je čakavskog narječja, nastala pod utjecajem romanskih jezika[91], prvenstveno talijanskoga. Može se dodati da je ovom procesu, pored ostaloga, pogodavala i još pogoduje — čakavska akcentuacija i u vezi s njome fiziološki razlozi. Čakavsko završno -n ili -n < m nisu čisti, već sa samoglasnikom ispred sebe tvore jednu nazalnu cjelinu. Isto je i ovdje, samo što ide to do potpune nazalnosti u odredenim prilikama.

Na dalmatinskom je kopnu na jugu i zapadu (Makarsko primorje, Poljica, Sinjska krajina) prelaženje m > n općenito, te su Imotska krajina i Bekija dio jednoga šireg prostranstva.

Izgovor glasa n u Imotskoj krajini i Bekiji nije jednak: čist je na početku riječi i u intervokalnom položaju, na kraju obično nazalizira samogl. ispred sebe i u skupovima -nd, -nt (uglavnom u tudicama) na svakome mjestu. Nazalnost zadnjeg sloga može biti ovisna o osnovnim govornim vrednotama i kreće se od čistog izgovora u pažljivu izlaganju — što je manje — pa preko lagane ili osrednje do potpune nazalnosti. U kraćem razgovoru s istim licem mogu se čuti sve varijante izgovora — od čistog n do pravog nazala. Tako se, na primjer, na pitanje: što radiš? — mogu čuti ovakvi odgovori iz usta istog čovjeka: pèčen (čisto), pèčen (malo do osrednje nazalno) i pèčę. Razlog je psiho-fiziološke prirode čemu osobito pogoduje kvantiteta samoglasnika ispred -n u l. prez., instr. jed. imenica a-osnova, dat., lok. i instr. mn. većine imenica m. i s. roda i pridjeva, u prid. trpnim na -en, zatim u nom. jd. nekih im. m. roda (màlēn, bàlūn i dr.). Kako govorna snaga opada prema kraju riječi i rečenice, javlja se težnja za kraćenjem cijelog sloga, te kao konačnica svega dolazi do njegova stapanja u cjelinu. Naravno ovaj jaki činilac djelovao je i na one riječi kod kojih završni slog nema duljine ili je naglašen, kakav je posebno slučaj u jednoslož. riječima (krâsan, mlȋn, plȋn, tèčen).

b) Pravi su nazali najčešće kada se glas n nade ispred likvida l, r i palatala l u govoru normalnog tempa. U domaćim su izrazima gotovo nepoznati takvi sugl. skupovi (nl, nr, nlj), već dolaze samo u rečenici, pa se u tom

[91] I. Popović u ovome iskojučivo utjecaj romanskih jezika (Istorija srpskohrvatskog jezika, 131).

slučaju ne može govoriti o konstantnim primjerima, odnosno očvrsnulom obliku neke riječi u kojoj je provedena dotična glasovna promjena. Slično kao u sandhiju i protezi. Ako riječi sadržavaju punu nazalnost i izvan toga položaja, to je stoga što takav slog biva nazalan bez obzira je li iza njega riječ.

U skupu nl glas n i samogl. pred njime izgovaraju se potpuno nazalno u cigą̀luk i jogų̀luk. Izvan ovoga evo nekih primjera: mẽni ọ̑ lážē; ùdarijo ga téškọ̄ rúkọ; pričépila dȉvetą ljùtiku; pùno pîję̄ ràkijē; vȍdį̄ ljúbav; p ụ̑ lȉvak vína; môrą̀ lòvit rȉbu.

SIBILANTI c, z, s

36. a) Manje je promjena u prva dva glasa, više ih je doživjelo s, i to u sugl. skupovima zbog svojih fizioloških svojstava.

b) Glas c > č asim. u čïča zíma, odavde i čïč, „lagan, hladan vjetar", zatim čïčat umjesto cičati.

α) Sugl. c > ć u ćićērka (Vicia cracca) najvjerojatnije prije cićerka, onda ćićerka.

β) C > t u im. tèsta, koja se čuje pretežno iz usta starijeg svijeta pored cèsta, uz ovo i hor. Vȓtā viš tèstē (Ma), inače se često cesta uzima za objekt prema kojemu se odmjeravaju horonimi, te se govori: pori tèstē, ispo tèstē, nȉžē tèstē, viš tèstē! (npr. njiva, bunar, dub i dr.).

c) Sugl. z > č u belènčūk, „okrugla karika", < tur. bilezik, bit će nakon umetanja glasa n.

α) Ostaje nerazjašnjen prijelaz z > ž u pris. zamjenici njȇžīn[95] — njȇžino — njȇžina i njéžīn — njéžīno — njéžina.

d) Umjesto rosopas (Chelidonium majus), govori se rȍsopād ili rȍsopāst, što svjedoči da je posrijedi nar. etimologija prema pȁdat i pȁst.

e) U primljenici iz lat. c > s: pròses < processus i prosésija < processio zbog mlađega ven. izgovora u kojemu je starije c prešlo u s. Na kraju riječi dava š u recèpiš (ili racèpiš), „priznanica za predanu stvar na pošti", < lat. recepis.

f) Asimilacijom po mjestu tvorbe često s prelazi u š: pâšoš, pâšoškī < lat. passus, top. Pòšušje i pòšuškī, šûša, šúšit, šûšanj, onom. Šùšnjār šùšica, šùšičav, šúšak, „krpelj" i onom. Šúšak (Gd), zatim top. Šùšāk[96]. Jednako je u primljenici šûšter, šûšterskī, „postolar", < njem. Schuster. Asim. je nastupila i prema glasu ž u šûžanj, šùžānjstvo, žûžnjit.

β) Glas š je u ïšton[97] došao kontaminacijom sa zam. što i u ȍšpica sa špȉca, „bobica u voću", a spašávat zavučen je iz prid. rad. spȁšēn.

β) Sugl. s > z u tudicama kȁnavāz, „vrsta platna", < franc. canevas i vèz < ar. fes. jednačenjem po zvučnosti prema početnom sugl. v.

---

[95] Zoričić upotrebljuje oblik nježin, Maretić ga uočuje, ali se ne upušta ni u kakvo tumačenje (Jezik dalmatinskih pisaca XVIII stoljeća, 233).

[96] Većina se ovih riječi govori ovako i u Senju (M. Moguš: Današnji senjski govor, 41).

[97] U pjesmi Mave koprenice napisao je O. Mažibradić:
Ja te ću čekati, ištom se, čuj, ne ckni.

g) Grupa cvr > čvr također asim. po mjestu tvorbe: čvŕčak, čvŕčat, čvŕčit i čvrčòkan (= nadimak, koji se pridijeva čovjeku velikih ili izbuljenih očiju). Kako je došlo do homonimije glag. čvŕčat i cvŕljat, to se ovaj poveo za disimilativnim oblikom, pa je najčešće čvŕljat, čvŕljit i samo čvŕljak umjesto čvarak. U vezi s ovom promljenom je i im. čvŕka i glag. čvŕknut : čvŕknit.

h) Jednako je i grupa smr dala čmr preko čmr u čmŕka, čmŕkat, čmŕknut : čmŕknit <: stsl. смрькъ. Izrazi šmŕkavac i šmŕkljivac primaju se iz knjiž. jezika.

α) Prijelaz sk > ck u glagl. grîckat, lâckat, lâckav, mlâckat, mlâckav može se objasniti onomatopejom kao težnjom za izražavanjem jače piskutavosti koja se javlja radom usnih organa. U kojih je piskutljivost manja, nije došlo do ovakva prijelaza kao što su, npr., dŕskat, (: dŕsat), käskat (: käsat), prâskat i dr. Za njima se poveo lîskat se : lîska u znač. umiljivati se, pa je najčešće lîckat se, lîcka. Prid. sëockī, pored sëoskī, postao je prema ìmackī, ŕvācki.

β) Sk > šk u škòrīć (Lo), „rani ječam", (< skorić) nakon što je zaboravljen osjećaj značenja prvotnog naziva.

γ) Primljenica mäčkara[98] < tal. mascara razvila se iz oblika maškara kontaminacijski s im. mäčka najviše zbog nakaradna odijevanja u doba karnevala. Međutim, u izreci: màskārnī pòsā, i: što je šála, što je màskara — nije nastupilo prelaženje jer se njihovo značenje ne dovodi ni u kakav dodir s karnevalom. Prema mačkara došla je i mäčkula, „mali top za uveseljivanje", < tal. mascolo.

δ) Drugačije je sa škùreta i škúro < tal. - ven. scureta, scuro, štrõliga, štrolìgat < strolega, strolegar, „zirkanje, zirkati", i ostalim riječima u kojih je glas s u talijanskome, kao bëštija, õštija, škîca i dr., jer se ove riječi u venecijskom narječju izgovaraju glasom bliskim našemu š, pa je ovaj glas lako zamijenjen našim suglasnikom š.

i) Suglasnik z > ž asimilacijom prema drugom ž u žèlēžnica, žèlēžničk-, žèlēžničār i žlížda (svagdje po Imot. krajini) pored žlízda.

α) Zbog suglasnika lj glas z > ž u prid. bojàžljiv : bojáznōst (i knjiž. bojazan), odavde u slož. bõgobojàžljiv, onda gojàžljiv : gojáznōst, te u inst. jd. im. mîsā — mîšlju, za kojom se povela rîšlju umjesto ričju (samo u molitvi).

β) Zv > žv u hid. Jäžva (Gl) : jäz, zajázit.

j) Sugl. grupa zgl > žl u žlõb[99], ižlòbit poslije ispadanja g valjda da se udalji od značenja im. zlo.

k) Starijeg je postanja i šire govorne podloge promjena sm > cm u cmîlje (ispor. onom. Cmiljanić), ali se nadijeva žen. ime Smìljanā, koje je ovdje novijeg datuma.

l) Glas š stoji mjesto s u nastavku 1. i 2. mn. aorista, npr. lètišmo — lètište, mètošmo — mètošte i dr., jakom analog. prema 3. mn. gdje je uvijek š. Isti glas ispada u 1. mn. aor. pomoćnoga glag. bit kada je u kondicionalu,

[98] Ovako tumači i P. Skok (Novi prilozi proučavanju govora žumberačkih čavaca, 264).

[99] Isti je oblik u Rečniku srpskohrvatskog i nemačkog jezika II J. Ristića i J. Kangrge. U D. Daničića zglob i žlob (Oblici srpskoga ili hrvatskog jezika, 23).

npr. dà bimo mî òtišli ù grād, vîdili bi cìrkuz. Najčešće ovdje stoji oblik bî za sva lica.

m) Skup cn > čn što je potpuno normalno u prid. gràničn-, mâtičnī, rèpičnī, tr̀tičnī i mâtičnjāk, tr̀tičnjāk : gràn̄ica, mâtica, rèpica,tr̀tica.

n) Zbog glasa nj prelazi z u ž u prid. trpnim bùlāžnjēn, prâžnjēn, zvîžnjēn i dr.; u gròžničav i kòžičav stvara se asimilacijom prema glasu č.

o) Iz glag. mîšat zavučeno je š u sùmišnica[100]. Glas s ispada iz skupa sn u glag. tênut (ili tênit): tèsat i tèsla.

p) Prijedlog s asimilacijom prelazi u š u komp. kâšnjī[101], lâšnjī (: kasan, lasan), zatim obično pred riječima što počinju sugl. nj i djelomično pred onima s lj. Najčešće se govori: š njègovīn[102], š njîman, š njôn, š njîvōn, ponekad, npr., š ljubìcōn, š ljúdimon i dr.

r) Skup sp > šp u pošpŕdnja, pošpŕdat se i špŕdnja, špŕdat se zavučen iz augmentativa šprdàčina koji je ovdje postao asim. prema glasu č. U zapadnoj je Hercegovini, a donekle i u Bekiji, za Dalmatinca naziv Špérac, odakle onda i prid. špèrskī od grč. hesperos, „zapadnjaci".

s) Skup st > št u glag. pùštat i pùštit pored pùstat i pùstit (uz najčešće pùšćat i pùšćit), te (na)štovŕljit se, „hoditi na slabašnim, nesigurnim nogama", : stovŕljac, „mladić šesnaestih godina", i àpoštol, apoštòlskī prema rjedem àpostol, apostolskī < tal. apostolo.

š) Radi lakšeg izgovora grupa škr nastaje od skr u glag. škŕbat, „nedostajati", ôškrba : ôškrba i öskrba : ôskrba, oškŕbit : oskŕbit, hor. Škribínovac (Ma) i škrabùtina, „Clematis vitalba", < skrebutina (v. objašnjenje u § 3.). Ne mijenja se u skrînja i dem. skrínja skrînjica < lat. scrinium.

t) Suglasnička grupa str > štr potpuno u glag. štrljàcat, „svjetlucati", (:< strljat, tr̀lja) i štröp, usporedno raštŕkat[103] i štrépit, tj. i rastŕkat i strépit. S njima je izjednačena lîštra, „popis", < tal. lista, umetanjem sugl. r.

α) Glagol ustručavati se ovdje je uštrucávat se, uštrùcat se kontaminacijom sa štrùca, „kruh izduljena oblika", < njem. Strutzen, potom onda uštručávat se, uštrùčat se, pa se oba oblika podjednako čuju.

u) U novijoj posuđenici skup js > jc: švâjc-(a)pàrāt, švâjcovat < njem. schweissen, „zavarivati kovine", vjerojatno kontaminacijom sa „švâjcer", tj. muzar, koju su riječ torbari prenijeli iz austrijskih krajeva.

v) Jedinstvena je zamjena grupe ćstv u pokućstvo koje se izgovara pòkustvo, pòkujstvo.

x) U prid. trp. korjenito se z izgovara i kao ž: grìžēn i grìzēn, mùžēn i mùzēn, vèžēn i vèzēn, međutim glas s je po pravilu š u brûšēn, nòšēn, prŏšēn, trèšēn, osim usporednosti tr̀šēn : trêsēn.

y) Glas s je prionuo uz im. spŕćija < grč. proikion kontam. s glag. spŕkljat zbog srodnosti u značenju i skulàrīna „šal", < tal. collare sa skùla, „škola", < tal. scuola.

z) Prema tìnjat stoji tînj (: knjiž. stijenj).

---

[100] U Boki Kotorskoj sumjesa (I. Broz i F. Iveković: Rječnik hrvatskoga jezika).

[101] Ovi se oblici općenitiji. Tako D. Šimunović piše: „Kašnje sam se toga sjetio" (Tudinac, 50).

[102] Ispred ovih zamjenica prijedlog s uvijek pišu š Knežević i Macukat (T. Maretić: Jezik dalmatinskih pisaca XVIII stoljeća, 200).

[103] Badrić i Knežević pišu: raštrkano (T. Maretić, isto djelo, 198).

37. a) Izuzevši krajni jugozapad i varoš Imotski, na cijelom području oba se glasa potpuno razlikuju u izgovoru i pismu. Nema spomena pojmovima „meki" ili „tvrdi" glas, kako se inače dosta čuje u drugim štok. govorima. Izgovor glasa ć je jedinstven, govori se uvijek kao afrikata bilo da je etimološki ili mlađeg podrijetla. Vrijedi isto i za glas č. Umjesto sugl. č izgovara se najčešće ć u jugozapadnom kraju: u Rastovcu, Grabovcu, u većem dijelu Zagvozda (južnome i zapadnom, tj. onom uz Rastovac i Grabovac) i manjem dijelu Medova Doca) u predjelu zvanom Goričaj, koji također graniči s Grabovcem). U stvari, ova su sela najistočniji rub jednoga većeg prostranstva koje se stere prema Poljicima (omiškim) i Makarskom primorju gdje je provedena zamjena č > ć ili, u najboljem primjeru, stanovništvo upotrebljuje oba glasa, ali ih brka zamjenjujući njihova mjesta. (Isto vrijedi i za izgovor dž > đ.) Granični zaseoci uz Lovreć, Cistu i Biorine susjednih Katuna, Kreševa i Blata na Cetini služe se s oba glasa, zamjene su rijetke, pa se od ove strane nimalo ne osjeća utjecaj ćakavizma.

b) Imotski je varoš ćakavačka oaza u sredini koja cjelovito razlikuje i pravilno upotrebljuje i č i ć, ali se unatoč svemu održala i proširila na blizo selo Glavinu. Većina se stanovnika imotske varoši služi i glasom č koji se po akustičnim svojstvima približuje sugl. ć kada se nalazi pred samoglasnicima stražnjeg reda, međutim on podjednako dolazi i na mjestu glasa ć. Brkanje je potpuno. Imotski slučaj samo potkrepljuje tvrdnju da je zamjena č > ć u gradovima i njihovoj okolici (u Bosni i Hercegovini) nastala pod utjecajem tuđe vojske i činovništva[101], ovdje pak mletačke vojske i činovništva. Ovomu valja dodati da je u toku XIX stoljeća, tj. u vrijeme austrijske vladavine i kasnije, skoro do sredine XX stoljeća, u Imotskome djelovalo činovništvo pretežno iz primorske Dalmacije u govoru koje nije imalo glasa č, pa je tako nastavljena tradicija koja je stvorena u XVIII stoljeću, u vremenu venecijanskog upravljanja. Služiti se u govoru glasom ć namjesto č smatralo se otmjenošću, te neki namjerno posizahu za tim.

c) Na ostalom području stoji glas ć mjesto č u glag. ćućat i ćućit, zatim ćûćnut : ćûćnit i ćûrnut : ćurnit, dakle s umetnutim r, onda u im. ćûćanj, ćućavac (= vrsta krumpira) i nadimcima Ćućak (Lo) i Ćûrko (Ci)

[101] P. Ivić je sretno pretpostavio (v. Die serbokroatische Dialekt, 161) da je u govorima bosanskohercegovačkih gradova došlo do izjednačenja č — ć, dž — đ u korist ć i đ zbog obitavanja turskih posada i useljivanja Turaka u gradove. J. Vuković je razradio i znanstveno osnažio Ivićeve pretpostavke (v. Refleksi međujezičkih dodira u fonetskim osobinama bosanskohercegovačkih govora, 8 — 17). Osim turskih posada Vuković spominje i tursko činovništvo koje bijaše jednakim činiteljem u djelovanju na proces jednačenja dotičnih suglasnika. Kasnije, u doba austrijskog vladanja u Bosni i Hercegovini ovaj proces još je više ubrzan, prešao u ekspanziju.

Sve što je utvrđeno za Bosnu i Hercegovinu, važi i za imotsku varoš. Kada je Venecija zaposjela Imotski 1717. godine, prvi njegovi stanovnici bijahu ostaci turske posade pokršćenici, i venecijski vojni i građanski službenici. Poslije je Venecija privukla više, svojih obrtnika i odličnika kojima je dijelila plodnu zemlju po Imotskom polju. Dakle, i Turci i Talijani (Venecijanci) nisu mogli u svome izgovoru usvojiti naše glasove č — ć, dž — đ, već su ih prilagodili svomu fonetskom sastavu. Može se reći da je sve do drugoga svjetskog rata činovništvo pretežno bilo iz primorske i otočke Dalmacije, pa je svojim govorom samo proširivalo postojeće stanje. Varoško je stanovništvo pritjecalo iz okolnih sela i ubrzo podlijegalo govornim navikama uglađajući se u domaću kremu. Naime, držalo se znakom elegancije govoriti samo ć i đ, glasovi č i dž smatrani su ostakom seljačkog mentaliteta. Manje ili više ovakvo mišljenje prevladava i u našem vremenu.

disimilacijom č-č > č-ć i napokon č-ć > ć-ć. U im. ȍćūk i ȍćūkōv stoji ć prema ćȁća i mȁća (= maćuha), jer su sve tri riječi bliske po značenju i mnogo se spominju jedna s drugom. Što je ć u dȅćko, plȁćka ili pljȁćka[105] (negdje i pjȁćka), plȁćkat, pljȁćkat, plȁćkāš i pljȁćkāš tumači se fiziološkim razlogom zbog sugl. k, odnosno u drugom primjeru i asimilativnom težnjom prema mekoći skupa plj. U brànīć, mèdīć, vòdīć nastao je analogno prema imenicama kao podić, stolić; u im. žûć zavučen je iz žućak i komp. žûćī. Pored općeg polùčāk, „drvena posuda za žito", govori se samo polùćānica (Rš, Rg, Kp, Kr) kao ćakavizam primljen iz obližnjeg Zagvozda i Grabovca. Kontaminacijom novoprimljene im. čȅtka sa šćȅta postala je šćȅtka. „brijaća četkica". Primljena je gotovo samo u ovoj kombinaciji i postepeno se odvaja kao ćȅtka u općem značenju, ali je još uvijek u najraširenijoj upotrebi brùškīn, bruškìnat < tal.-ven. bruschin.

d) Č > ć u tudicama Ćȅk, Ćȅkinja, Ćȅskā, ćȅskī < češ. Čech — jamačno su donesene iz austrijske vojske, a prema ovome je primljen ćȅk, ćȅkōvnī < engl.-perz. check, ćȅpica, „kapa bez sunčana štita", iz čes. ili slov. čepica. Ćikuláda je uzeta od tal. ciocolata, inače je od meksičkog čokolatl, a ćùtura < rum. ciutura < lat. cytula također iz austrijskoga vojničkog jezika. I u talijanskome i rumunjskom ovi se glasovi izgovaraju približno kao naše ć. Isto je ć u turc. ćȅsma < çesme, „izvor", glag. ćȉkat : ćikat, „izazivati", < çyk i prema ovome ćȉka (= opušak), ćûst, ćûstek, „krupan, skladan", < tur.-perz. çust. Kolebljiva je ćivija : čivija, „čavao" < çivi (Bekija).

α) Sugl. č > ć u glag. gàlačit, zagalàčit i kràčat, okràčat, pokràčat analogijom prema jàračit, povláčit, kònčat i dr., u glag. napŕčit se č je zavučeno iz im. pŕč. Otprije se upotrebljuje trätit, „dangubiti, trošiti preko mjere", ali ga u posljednje vrijeme potiskuje träčit, istog značenja, koji je prenesen iz Slavonije i zbog jake analog. glagola na -čit lako prodire. — Glagol cìčat doživio je veću promjenu, i glasovnu i semantičku: najprije je asimilacijom postao čìčat, odavde i čìčit, onda je nastupila disimilacija kojom je dobiveno čićat i čìćit, te konačno ćìćat i ćìćit. Danas su u upotrebi oblici cìčat, cìčit i čìčat, čìčit u značenju „jaukati, plakati, žaliti", a ćićat, ćićit označuje ptičji cvrkut, ptičje pjevanje.

e) Prema kȍrāk — nom. mn. kȍrāci dolazi korácit, prikoracívat, iz ovoga pak koràcat.

f) U nekoliko glag. V vrste, 2. raz. glas ć je iz prezenta prešao u inf. osnovu, potom u ostale oblike, pa se nigdje više ne čuje etimološko t. Tu spadaju còkoćat, grákćat, kĭpćat, klĭpćat, krȅćat, krèkećat, lăpćat, lèpećat, mèćat, prèćat, srĭćat, sùsrićat, sŕćat, škrgóćat, zàplićat, zgŕćat i zvèkećat i dr.

g) U glagl. pȅć, rȅć, sȉć prelazi č iz prez. u imperativ, pa su dvojaki oblici: pèci i pèči, rèci : rèči, síci : síči, tèci : tèči i jednako u ostalim licima.

h) Sugl. skup čn > šn u top. Sèbīšina (između Runovića i Drinovaca), kako je nazivlju domaći stanovnici, inače je ostala Sebična za sve iz daljih sela. Uz vĭčnī i vĭčnjī čuje se (jedino u molitvi) vitnjī, litnji i raditnji.

i) Skup ćnj > šnj u prid. sĭnošnjī analog. kao današnji.

j) Stari sugl. skup čr > cr: crípnja, crîvo, cŕv.

[105] S. Ivšić ga je zabilježio u Davoru, a promjenu č > ć tumači blizinom glasa k (Današnji posavski govor, 203).

k) Zbog glasa ć ispada s u sugl. grupi -ćsk- u kteticima: lòvrēćkī, mëtkovićkī, pérkovićkī i sl., ali se ne čuju od prezimena kao kilićki, perićki, prlićki i dr., već jedino od onih koji postaše pravi toponimi.

AFRIKATA dž

38. a) I glas dž je standardan i u potpunoj upotrebi svagdje osim na spomenutome jugozapadnom predjelu (v. § 37.) gdje je izjednačen sa đ. Ondje je đäba, đámija, đëp, náruđba, svìđođba i dr. Drugdje ne dolazi ni do kakve zamjene jednoga drugim niti možda zbog njegove rijetkosti do udvojena čitanja, tj. da bi se izgovarao d-ž.

b) U riječima primljenim iz književnog jezika skup džb > žb: naružba, sržba[106], svìdožba, a òtažbina se čuje sasvim rijetko.

c) Suglasnik dž > č u pànča pànčat se, „kandža, miješati se u tuđe poslove", < tur. pençe < perz. penge, a vjerojatno i čòlan : džòlan, „oveća kost", možda od tur. çolak, „sakat u ruku".

d) Turski dočetak -džija > -čija u im. topčija, soldàčija, zanàčija.

AFRIKATA đ

39. a) Jedinstven je izgovor glasa đ: svagdje je kao standardna afrikata i bez znakova mujiranja.

b) Praslav. dį > j u mèjāš i njegovim izvedenicama mèjāšnīk — gen. mèjāšnīka (ra)zmejášit i dr., hor. Mèjāš, Vèlikī mèjāš (Ma), Mèjāškē tòrine (Dr), ali je pored ovoga mëđa, mëđit : mèđa, mèđit. (Oblici s nagl. gotovo su bez izuzetka istočno od Imotskoga, na zapadnom su području oba oblika.)

α) Onom. Žäja (Ar, Md), neslužbeno Džäja <: čak. žadja, slov. žeja.

β) Također dį > j u gospoja[107], prema knjiž. gospođa, rus. gospoža, ovdje i u stegnutu obliku góspa (= bogorodica), u im. prèjica (: predica).

c) Rödijak prema f. rödica nije postala od negdašnjeg rodьjaъ, a možda ni od rodijakъ, već se ovdje najvjerojatnije radi o leksičkoj infiltraciji (v. § 17.). Ali se čuje i rödāk (Bg, Ma), pa je razumljivo da su se ukrstila oba starija oblika.

d) U ostalim primjerima dį > đ : čäđa, prèđa, svàđa, žêđa, pogádat se, vríđat, u komp. blīđī : bljīđī, mlàđī, rīđī, slàđī.

e) Prilog prije glasi svagdje prīja; njegov je razvoj tekao ovako: *perd'e > pred'e, pa bi dalje zakonito bilo *pridě, ali d > j, i tako je nastalo prije; umjesto e na kraju došlo je a prema prilozima sada, tada, unda i sl.

---

[106] Banovac, Vladimirović i Zoričić pišu: otažbina, sržba, svidožba (T. Maretić: Jezik dalmatinskih pisaca XVIII stoljeća, 189).

[107] P. Skok također ovako tumači postanak oblika gospoja (Novi prilozi proučavanju govora žumberačkih čakavaca, 260).

f) Suglasnik đ je u prid. trpnim kao gȍdēn, rȍđēn[108], vȉđēn, vȍdēn i dr., međutim u glagolskim imenicama jotovanje nije izvedeno dokraja možda zbog disimilativne težnje da se izbjegnu u riječi dva „meka" suglasnika, pa je gȁđēnje[109]: gȁdēnje, gȍdēnje : gȍdēnje, vȉdēnje : vȉdēnje, vȍdēnje : vȍdēnje, ali samo rádānje, ròdēnje i izricaj dovidénja.

α) Što je glas đ u prez. i imperat. glagl îć : îdēn,[110] îdēš . . . i ídi, nek îdē, ídimo . . . , to je stoga jer se nalazi u njegovim slož. kao nâđēn, pôdēn, nádi i dr. U inf. osnovu glag. zídat, zvíždat i glòždat (gdje je ž umetnuto analog. prema zviždat) zavučeno je đ iz prez. zîdēn, zvîždēn, glȍždēn koji se tvori nast. -jen.

g) Kako su pojedine riječi uzimane iz tal. jezika u duljem vremenskom razmaku, njihov glas đ zamjenjivan je našim j ili ž, odnosno u najmladim pozajmljenicama nije dolazilo do promjene. Među prve spada, svakako, ime Júre i svetkovina Jûrjeva < Giorgio < grč. Georgios, demèjāna < damigiana < engl. - perz. demijohn, jàketa, „kaput", < giachetta, jûšto, „tačno", < giusto i mànjat : màndat, „jesti", < mangiare. U drugim je ž od ven. z : pržūn, pržùnjēr, „zatvor", < prigione, rûžina, rûžinjav, „plijes", < ruggine, vàžō, „grah", < fagiulo, žùnat, „mišić", < giunto, žùrnāta, „nadnica", < giornata. Ove su bez zamjene: đirávat, „šetati tamo-amo", < girare, vijad vijàđat, „putovati", < viaggio i dr.

SPIRANTI š, ž

40. a) Izgovaraju se oba kao u knjiž. jeziku osim djelomično u Grabovcu i Rastovcu, gdje su nešto mujirani, naginju izgovoru s i z, ali ne u svakom položaju, već obično u sugl. skupovima.

b) Zamjenom po zvučnosti š > č u čepùrina, čûnjka, čùnjkat, tj. njuška, njuškati (Ci, Bi, Do, Im, Gl), u primljenici čēte, „sedam", < tal. sette posredstvom venecijskog izgovora (Ru, Dr, Go, Pj, Vd, So, Pj, Pb, Plj), dolazi u igri prstima zvanoj làmura (< tal. la mora), drugdje je šēte, kako je u ven. izgovoru. Prema općem šemàtōrje, „groblje", < tal. cimentorio čuje se i čemàtōrje (Ci, Bi, Do).

α) Umjesto šojka govori se sôjka analog. im. sȍja.

ε) Š > ž u zabožúrit : zabažúrit kont. sa žúrit te znači gubiti vrijeme i zabašuriti. Pored sùmpreš, sumprèšat, sumprešávat < tal. sopresso, „glačalo", čuje se sùmprež, sumprèžat, sumprežávat i vrîžak < njem. frisch, „svjež", uz češće vrîšak, vjerojatno zbog glasa r.

c) I obratno. Pored žùljat usporedno je u upotrebi šùljat, šúljit, npr. šùljat krùv, zatim samo òšuljak, òšuljina, (= žitni otpaci") i obično se njima (ovim glagolima) nutkaju djeca da bolje jedu. Za ovo je prikladna analogija

[108] U Matičnoj knjizi Poljičke župe zabilježeno je pod red. br. 1 godine 1748: „. . . karsti dite rodeno od zakoniti zaručnika". Prilikom prijegleda iste knjige zapisao je tadašnji makarski biskup: „Na 19. sičnja 1751. Vidjen i povraćen.". Uspoređujući sve jotirane i nejotirane oblike, lako je utvrditi kako je nejotiranih veoma malo, što će reći da je tijek ove jotacije bio tada pri kraju.

[109] Ista se dvojnost susreće u djelima dlamatinskih pisaca 18. stoljeća (T. Maretić: Jezik dalmatinskih pisaca XVIII stoljeća, 203).

[110] Potvrđuju se u Imotskim rječnicima: „čoban koji ide za pašom" (M. Kosor: Dva trojezična rječnika nepoznata auktora 18. stoljeća, 334).

prema glag. šúljat se, ali je uvjerljiviji psihički činilac u gubljenju zvučnosti glasa ž prilikom tepanja.

α) Pored žlïčica, „uleknina među prsima i trbuhom“, govori se i zlïčica (St, Lo, Ci, Sv, Lk, Md), nastala disimilacijom ž — č > z — č, a nije posve isključena ni analogija prema nom. mn. zli.

β) Suglasnik ž > r u vezniku jèrbo ili jèrbo < ježe + bo, prez. glag. mòć najčešće je mòren, mòreš, mòre . . . , 3. jd. prez. od kázat prešlo je u veoma frekventnu poštapalicu, te je uz kâžē i käžē : kärē, npr. dònosī, kärē, mäsla i, kärē, krùva pâ ćemo ïst. Iz ovog oblika r prodire u ostala lica u pravoj prez. službi.

d) U glag. gàmižat < gъmyzati ž je iz prez. gàmižēn . . . zavučeno u inf. osnovu i druge oblike.

α) Imperat. od lȅć i strïć glasi lèzi : lèži, strízi : stríži analog. oblicima gdje je glas ž; bez dvostrukosti su pomòzi i žèži. Jednako je i u glag. na -ći u kojih je korjenito (v. još § 140. i).

e) Od tal. cucina, „kuhinja“, nastala je kùžīna, kužìnjat, ali ne izravno iz ć već iz đ, odnosno ven. ž (v. još § 29.).

f) U prid. trpnom sj i zj se jotuju uvijek: dònošēn, kòšēn, pröšēn, trèšēn, gäžēn, mäžēn, vòžēn i dr., međutim u glag. imenicama nastupa djelomično disimilacija zbog dvaju palatala, pa je nòšènje : nòsènje, kòšènje : kòsènje, gùžènje : gäzènje, máženje : mázenje prema ostalim glag. oblicima u kojim su s i z.

g) Š se dodava im. škòrnjača, tj. kòrnjača, analogno škörovača, tj. žohar.

SPIRANTSKO j I NJEGOVE OSCILACIJE

41.a) S obzirom na položaj glasa j u riječi i samoglasnik uz koji stoji, ili je intervokalno, postoje, u stvari, dva glasa: prvi je čisti i istovjetan je glasu j u knjiž. jeziku, pa se ovdje tako i bilježi, drugi je oslabljen i bit će označivan kao i̯.

Čisto j može biti svako i svagdje, što ovisi o naravi govora i govornikovu raspoloženju: u polaganu govorenju i afektiranju gotovo je najčistiji, ali općenito uzevši ovakav dolazi na početku riječi i među samogl. stražnjeg reda. Takav je, npr., u jâre, jäsle, jókat, jûčēr, júnac, te ispred prednjih kao jèdan, jèla, jïst : ïst ili u sredini: mòja, gen. jd. löja, 3. mn. prez. kùpujū, váljajū, glag. prid. läjala, napájala.

α) Glas j stoji manje iza suglasnika. Skup rj je bez promjene u Jûrjeva, nárūčje, pêrje, ùzdārje, u top. Zàdvārje, Zágōrje i dr., ali prelazi i u rlj: oron. Òrjača : Òrljača (Md), Ôrje : Ôrlje, komp. šïrjī : šïrljī, škûrja : škûrlja, „bič“, < tal.-ven. scuria. Vàrjača se govori još vàrljača i vàrnjača, gdje je skup rlj > rnj. Ili je skup ponekad narušen: bàrjāk i barìjāk (Lo, St, Ci, Do, Lk) ili r nestaje u bajèktār (Ci, Lo, Sv, St, Do), odnosno j otpada u hor. Barektàruša (Go). Također se koleba iza suglasnika s, z, ž, govori se: bûsja : bûslja, kläsja : kläslja, tŕsja : tŕslja, potom komp. dûžjī : dûžlji, nìži : nïžjī : nïžljī, tèžljī (Imot. krajina). Bez promjene je u im. sjâj i složenica glag. sjájit, sjárit, sjúrit.

b) Najočitije je slabljenje glasa j kad se nađe među samogl. prednjeg reda ili barem uz jednoga od njih. Stupanj oslabljenosti nije jednak, već se kreće od normalne oslabljenosti do potpunog ispadanja. Na to utječe intonacija samoglasnika uz koji stoji ili među kojima se nalazi, a na ispadanje blizina drugoga j u istoj riječi ili u najbližoj u rečenici. Često se događa da u različitim oblicima pojedine riječi opstoji više varijanata: od čistog i preko jedne (ili dvije) varijante oslabljenog do potpunoga gubljenja. Npr. bȍjat se — bȍj̑īn se, bȍīn se; bójit — bój̑īn, bóīn, bóijo, bóio; brȍjit — brȍj̑īn, brȍīn, brȍijo, brȍio; rȍjit, rȍj̑it, rȍit, rȍj̑īn, rȍīn, rȍijo, rȍio; zagájit, zagáj̑it, zagáit, zàgāj̑īn, zàgāīn, zagáijo, napȍjit, napȍj̑it, napȍit, nàpoj̑īn, nàpoīn, nepȍijo, napȍio; sjájit, sjáj̑it, sjáit, sjájīn, sjáīn, sjáijo, sjáio i dr. Govori se dalje: dȍila, jáj̑e, jáe, oron. Jàina (Sl), zàjimat zàj̑imat: zàimat, zatim dȍnijo j̑e : dȍnijo e : dȍnio je : dȍnio e, rànijo j̑e : rànijo e : rànio je : rànio e. Korjenito j ispada ovdje radi lakše artikulacije nakon umetanja drugoga j u nastavku -io ili tu stoje oba od iskona.

α) U komp. m. i s. roda opisnih pridjeva i nekim prisvojnim (ujedno i opisnim) čuje se također oslabljen izgovor ili j ispada: bȉlj̑ī, bȉljī : bȉlj̑ē, bȉlie, bȉljē, mȍkrij̑ī, mȍkrīī — mȍkrij̑ē, mȍkrīē, zelènij̑ī, zelènīī — zelènij̑ē, zelènīē, pa govedj̑ī — gȍvedīī — gȍvedij̑ē, gȍvedīē, jànjetij̑ī, jànjetīī — jànjetij̑ē, jànjetīē, pȁsij̑ī, pàsīī — pȁsij̑ē pàsīē. Pored ovih govore se i neoslaljeni oblici ponajčešće u odmjerenom izlaganju. Najmanje se oslabljenost događa u ž. rodu, i to zbog samogl. a.

β) U imenicama na -ija i pridjevima nastalim od njih kao àvlija, bàlija, gàlija, Àndrija, Màrija, Tàdija, obično je čist glas j ili vrlo malo oslabljen, ali je u njihovim prid. oslabljenost jača ili pak j nestaje, pa je àvlij̑īn : àvlīn, bàlij̑īn : bàlīn, gàlij̑īn : gàlīn, Àndrij̑īn : Àndrīn, Màrij̑īn : Màrīn, Tàdij̑īn : Tàdīn i Tàdīn (: Tàdīn dȍlac, hor., Lo). Isto je u zamjenicama dočetka na -iji: čȉj̑ī i čȉīī, kȍj̑ī : kȍīī, u mn. mȍj̑i : mȍi, tvȍj̑i : tvȍi. Bit će da je ovo slabljenje iz množine donekle utjecalo na nom. jd. jer se osjeća i prva varijanta oslabljenosti — mȍi, svȍi, tvȍi, i u im. gnjôi, krôi, lôi, závoi, znôi; one imaju samo kratki oblik u množini, ali je pravi uzrok fiziološki. U dat. jd. ž. roda prid. i zam. (bilijoj, mojoj) mnogo manje je procesom slabljenja zahvaćeno krajnje j. Radi očuvanja značenja ostaje sek. j u im. grîj, mîj, smîj.

γ) Glas j[111] slabi ili se gubi i u prez. glag. u kojih je nast. -jen, -ješ . . . , npr.: bȉj̑ēn, bȉēn, lȁj̑ēn, lȁēn, lȉj̑ēn, lȉēn, okȍpāj̑ēn, okȍpāēn, smȑzāj̑ēn, smȑzāēn, trȕj̑ēn, trȕēn i dr.

c) U l. jd. i 1, 2. mn. imperativa ispada j u nastavcima radi lakšeg izgovora, te je jedino, npr. bî — bîmo — bîte, drî — drîmo — drîte. Ovakv, su još glag. brȉt, dȉt, grȉjat[112], krȉt, lȉt, mlȉt, pȉt, sȉjat, smȉt, šȉt, tȉt, vrȉti zrȉt.

d) Zbog samogl. i na početku otpada i u ȉdro : ídro[113], ȉdrit : ídrit, îd, ídit i îst, íće, rjeđe je jidro, jid itd. Ispred e j se dejotira u glag. ȅcat i

[111] Gubljenje glasa j ili njegovo svođenje na i D. Vušović smatra posljedicom njegova položaja među samoglasnicima (Dialekat istočne Hercegovine, 22), međutim J. Vuković je određeniji i navodi da je j toliko artikulirano koliko je potrebno za prijelaz od artikuliranoga glasa i do e, imajući u vidu i rečenični naglasak (Govor Pive i Drobnjaka, 13).

[112] Također u Pivi i Drobnjaku (J. Vuković, isto djelo, 70).

[113] Jednako i na otoku Braču (M. Hraste: Čakavski dijalekat ostrva Brača, 21).

nadimku ȅcalo u znač. plakati, zbog izricaja ȅ, ȇ, ȇ koji se kao štucavica jave u plaču.

e) Glas j > lj u kìljat analog. prema kvȑljat i pȉljat, „komadati“, < tal. pigliare, gdje je prvi gotovo sinonim glag. kijati, drugi također srodna značenja i òžuljak (= treći mjesec) prema žûlj, ožùljat.

α) Sufiks -jiv > -ljiv : -iv. Iza sugl. d, t samo je -ljiv: čùdljiv, gàdljiv, ganùtljiv, smȑdljiv, stìdljiv, šćȅdljiv, šmȅdljiv, šùtljiv, izuzetno dolazi pàntljiv i pàntiv. Dvojaki su iza p, b, m, š, pa je gràbiv : gràbljiv, plàšiv : plàšljiv, razùmiv : razùmljiv, stràšiv : stràšljiv, stȑpiv : stȑpljiv, ùšiv: ùšljiv, zadùšiv : zadùšljiv.

f) Na mjestu j stoji v u drugovàčijī[114] zamjenom po mjestu izgovora.

g) Sugl. skupovi gj, kj > glj, klj u komp. dùgljī i mȅkljī, odakle je prešlo u dúgljit, dugljìna, hor. Dugljìne (Dr), mȅkljat, mekljìna.

k) Suglasnički skup mj > mlj. Ime Dàmjan < lat. Damianus govori se općenito Dàmljan, rjeđe Dàmnjan. Razvoj je išao od izvornog oblika na promjenu mlj > mnj. Ostaje samo tàmljan[115] umjesto tamnjan.

l) Pored pòkōjnī govori se svagdje pòkōjnjī i pòkōnjī, gdje j ispada zbog težine skupa jn.

m) Zbog blizine dvaju j prvi otpada u kásija, „marelica“, < tur. kajysi (Kl, Plj, Pd, Pl, Gl, Zm, Ru, Go, Dr, Pj, So, Gu, Gd).

α) Prema našemu izricaju ȅ vála nastao mu je sinon. ȅvalā < tur.-ar. eyvallah, „tako je bogami“.

β) Iz fizioloških razloga nekad se gubi j u enklizi iza d, l, n, npr. tûd e mlȉn, mâlj e tȇžak, vônj e rûžan, ili drugoj riječi: mâlj ȅdnāko túće, zatim krà njegā, krà dāvla. Odavle se prenosi pred ostale riječi: pokrà kućē, ukra gòmilē.

n) Skup zj > d : ùzjašit > ùžjašit > ùždašit [116] i ùždāt < ùžjāt < uzjahati, gdje je ž došlo asimilacijom z — š > z — ž, onda žd > žj zbog rijetkosti ovog skupa, ali se govori ùjašit (Dr, So, Zm, Ru, Os) analog. prema nàjašit, pòjašit.

o) Od dvojestruk, trojestruk ostalo je dvòjstruk, tròjstruk i odavde je zavučeno u ostale ovakve pridjeve, kao jednòjstruk, četveròjstruk, peteròjstruk, deseteròjstruk, stòjstruk.

p) Sugl. j prionuo je na početku riječi u jàkrap i jàkrep < tur. akrap i akrep, „štipavac“, uz koje se još čuje i neprejotirani oblik. — U sredini riječi ušlo je u gâjba < tal. gabbia, „krletka“, i kájdur < tur. kadir, „sposoban“, ovdje indecl.

α) J se metatiziralo u slož. prikòjsutra (: s jutra), odakle je prenijeto u zakòjsutra. Od gùjina kontaminacijom s gùsina nastala je gùjsina (Md, Gr, Ra, Lo, Lk, Ci, St, Sv, Do, Bi). Bit će tur.-ar. hatir, „pamet, misao“, ovdje „žao mi je, krivo mi je i dr.“ također najprije bilo ahtor, potom je h > j, te je samo ájtor, npr.: òstā mu ájtor što ga cùra òstavila.

r) Stari skupovi čьj, sьj, šьj dali su čij, sij, šij: gùščijī, mȁčijī, pȁčijī, gùsijī, pàsijī, kokòšijī.

[114] D. Brozović ga je zabilježio u Kreševu (Govor u dolini rijeke Fojnice, 49).

[115] U vrgadskom govoru: tamljan (B. Jurišić: Rječnik govora otoka Vrgade, 44).

[116] Govori se i u istočnoj Hercegovini (D. Vušović: Dialekat istočne Hercegovine, 17).

Nekadašnji skupovi bьj, pьj, vьj, mьj na najširem prostoru realizirali su se u blj, plj, vlj, mlj, dakle dûblja, grêblja, snöplja, tüpljī, ljúbāvlju, zdrâvlje, gr̄mlja (v. još § 32.).

LATERALNI lj, nj

42. a) Izgovor obaju suglasnika jednak je književnom, jedino na odredenome području skoro svaki glas lj može prijeći u l (v. dalje), odnosno nj je malo nazalno ispred glasova c i k u primjerima kao gúnjci, jânjci, Slavónjci, cr̄njka, čùnjak — gen. čùnjka — nom. mn. čùnjci, zr̄njkat i dr.

b) Češće lj prelazi u l. Prema obìlat stoji pril. ïzobīla, u plöska, splósnit došao je disimilativno prema prid. trpnom spljôsnjēn > splôsnjēn, im. mulika, „sivkasto tlo", mogla je nastati analogno prema mul ili mulica, jer se mulj nigdje ovdje ne govori. U žvàle, žvàlit l se razvilo prema glag. bàlit koji je s njime blizak u značenju. Što se govori spïlica pored imenice špîlj, to je odatle jer je ovaj oblik stariji.

α) Od glag. pŕljat nije rijedak nadimak Pŕle, „opečen čovjek po licu", i onom. Pŕlić (So).

β) Pored beljézgat, beljezgàrija jednako se čuje i belézgat, belezgàrija također prema bäla, bälit.

γ) Zatilak se preinačio u zátijōk preko zavisnih padeža: od zatylъkъ > zatilak — gen. zatilka > zatioka i zatijoka umetanjem j. Takve su još pràn-čijōk i rázdijōk : pràn̂čiōk, rázdiōk nastale od prančilak i razdilak.

c) Pored prid. dônjī govori se i dôjnī (St, Ri, Pz, Go, So, Dr i drugdje), te hor. Dôjnā mâlā (Go), Dôjnī dòlac (Dr). Postanje oblika dojni nije jasno jer ne proizlazi izravno iz osnove i nastavka dol-ьnь koji je dao donji, ali je moguće da je prema sugl. nj glas l prešao u lj i dobiven doljnji, zatim je lj moglo prijeći u j, što nije rijedak slučaj u štokavskim govorima.

(O prijelazu lj > j v. još § 18. i 21.)

d) Sugl. lj > nj u im. antrèšenj, „prostor izmedu dviju vreća na samaru", < antrešelj < srednjolat. intersellare, „svrh svega drugoga".

e) Suglasnik nj > n u im. jàganac — gen. jàgānca[117] iz zavisnih padeža u kojima je skup njc > nc radi lakšeg izgovora. Ovo je molitveni arhaizam, inače je svagdje jânje. Zbog disimilacije nj — j > n — j u glag. níjat nakon pojave drugotnoga j i obrnuto u im Vlâjina. U živòtina[118] mjesto životinja n je došlo kontaminacijom s augm. imenice život.

f) Prid. crven glasi cr̄njēl (na većem prostranstvu Imot. krajine) i cr̄ljēn (Bekija, Bi, Zm, Ru, Vd, Vg) što odgovara starijem črьv-jen > črvljen > crljen, iz ovoga zamjenom lj > nj i n > l na kraju postalo je crnjel; hor. Crljènica, Cr̄ljenī dóčić, Cr̄ljenī pòdīć, Cr̄ljenē zìdine (Ma). Od lj > nj i u tràvnjača zbog istih razloga. Kontaminirani su pŕljak i pr̄nja, pa se govori i pr̄njak u istom značenju kao i prljak, „suho drvo za kamin".

---

[117] Kačić i Terzić pišu jaganca, Kadčić jagancu, jaganče (T. Maretić: Jezik dalmatinskih pisaca XVIII stoljeća, 195).

[118] Također životina u Makarskom ljetopisu (Grada, 47, 91).

g) Suglasnički skup mnj nije postojan gotovo nigdje, obično se ostvaruje u mlj: dîmljāk dîmljačār, pômlja[119], pômljiv, sûmlja, sûmljat, sûmljiv, sûmljičit, sûmljivac.

h) Skup njn > jn u prid. sjâjna : sjájna < sjanjna radi lakšeg izgovora (Imot. krajina).

i) Grupa -njstv- > -jstv- u ìmājstvo, neìmājstvo.

j) U dubljìna i dúbljit[120] zavučeno je lj iz komp. dùblji.

α) Glagoli potápat i uklápat razvili su usporedni oblik s lj: potápljat, uklápljat prema prid. radnom pòtopljēn, ùklopljēn, a analogno njima javio se ukápljat, „sahranjivati"; također prema prid. radnom ùlūpljēn (od ulúpit) postala je lupljina > ljùpljina, „ljuska" (Imot. krajina) : ljùpina. Uz istovarívat i istovárat, pomirívat javili se istovarljívat, istovárljat[121], pomirljívat, što je jamačno došlo iz glag. kao opkoljívat, pristávljat.

k) Kontaminacijom škàvet, „ladica", < tal. scafetto i skrînja stvoren je škanjàvet (Ci, Do, Sv, Lo, Ar, St, Md, Kl, Plj, Za, Pz, Ri).

m) Glas lj otpada u m. r. prid. šúpā zbog jake analogije prema prid. radnim na -a.

n) Stari skupovi lě, ně > ni, li u svim slučajevima, npr.: lîk, lìkār, lîn, lîto, nïko, nîm i dr.

o) Nekadašnji skupovi lьj, nьj na kraju riječi realizirali su se u lj i nj: ûlje, zêlje, ìmānje, stèčēnje. (O ovome vidi ostalo dalje u istom čl.).

p) Zanimljivo je da zaseoci Lendići i Selaci (Rg) nemaju glasa nj u svome govoru. On je u svakom položaju prešao u j, pa je npr.: jègōv, jîva, jûšit, rājēn, bŕja, jàje (= janje), kŏj, svíja i dr. Jedino je nj u tudici pinjaca < tal. piazza. Ovakvo drugotno j jednako je svakome j. Pojava je izolirana i svedena na vrlo usko područje i prilično iščezuje.

r) Bez obzira na prijašnje jezično stanje na zapadnom području od crte Studenci — istočni rub Medova Doca — Rašćane, uključujući djelomično ovdje Poljica, Krstatice i Slivno, svaki glas lj može biti j. Čuje se, npr., dùbljī, jājak (< ljaljak, „vrsta gomolja"), jûj (< ljulj), klûč, pjûska, slòmjēn, zèmja i dr., izuzevši većinu prid. radnih ovdašnjih glag. I i V vrste kao bîljēn, mòljēn, sìljēn, vòljēn, žèljēn i dr.[122] Ovaj se kraj nastavlja od današnje granice čakavskog narječja (Poljica, rijeka Cetina), pa je ova osobitost, najvjerojatnije, njegov ostatak. Na ovakav zaključak navode i podaci o starini pojedinih naselja: ako vode podrijetlo iz dalje prošlosti, obično njihovi stanovnici češće upotrebljuju glas j namjesto lj; mlade stanovništvo ili ga ne pozna, ili se u njega sporadično javlja jakanje. U sistemu rastrkanih zaselaka nije moguće odrediti tačnu granicu zamjene lj > j. Dapače, u istom se zaseoku različno govori a često se u tome razdvajaju i članovi iste obitelji. U svakom slučaju jakanje se brzo gubi i još se nalaze samo njegovi ostaci kao male oaze.

[119] Oblici pomlja, pomljiv, sumlja, sumljiv u Badrića, Kadčića, Kneževića i Matića (T. Maretić, isto djelo, 194), pomlja u Makarskom ljetopisu (isto djelo, 309), u Grabovčevu Cvitu razgovora akuz. pomlju i pril. pomljivo (Stari pisci hrvatski, 160). B. Jurišić nalazi na Vrgadi: pomlja, pomliiv (Rječnik govora otoka Vrgade, 47), A. Belić u Novome dimljak (O čakavskoj osnovnoj akcentuaciji, 4).

[120] Jednako i u govoru uz rijeku Fojnicu (D. Brozović: Govor u dolini rijele Fojnice, 57).

[121] S. Ivšić ih nalazi u Posavini i navodi da su prešli iz glag. kao objavljivati, proslavljati (Današnji posavski govor, 191).

[122] Jednako se čuju i na otoku Braču (M. Hraste: Čakavski dijalekat ostrva Brača, 23).

SKUP šć

43. a) Prema ovomu skupu šćakavska je cijela Imotska krajina i Bekija osim jugoistočnog dijela (v. § 4.) i samo su krajni dio jednoga šireg prostranstva što seže na zapad i jug do mora, te na sjeveru dublje u Bosnu.

b) Po postanku skup šć je dosta raznolik: nastaje od prasl. stj i skj, od sk ispred samogl. prednjeg reda, zatim od stьj, sь + č i asimiliranjem glasa s uz ć. Postoji mnogo potvrda za takav refleks, dapače rijetki su primjeri u kojima stoji skup št. Govori se dȁšćica : obično dȁščica (Bekija) i štȉca (Sl, Kr, Kp, Pj) < dъštica, ȉšćēn, išćat : ìskat, iskorȉšćat, iskòrišćēn : kòristit, kȑšćēn, kȑšćēnje, pìšćēt, pȉšćat, pȉšćit, pìšćak : pȋsak, prez. prȃšćēn ili prȁšćīn < inf. prȁšćit (: práskat, prȁska), prȋšć, (pot) prȉšćit : prȋšt (Gd, Ma, Pj, Cd, Či, Gu), pŕšćīn, pŕšćat i pŕšćit, pŕšćavac (:pŕskat), pùšćat : pùštat, prez. ŕšćēn i ŕšćīn < ŕšćat, ŕšćit : ŕska, ŕskat, aor. 2, 3. jd. stȉšće : stȉskat, zatim šćâp, šćédit, šćèdiša (< skęděti), (š)ćèsrce < tьšte srce, šćēta, šćínit, šćȋr : štēta, štínit, štȋr (Gd, Ma, Br, Či, Tr, Za, Os, Rt, Gu). Dalje se govori šćućúrit, tíšćat i tíštit, trìšćica : trìšćica, (iz)vìšćat, vòšćit, vòšćina: vȍsak, vríšćat i vríšćit : vrȋsak i dr.

α) Skup šć je uvijek u imeničkim sufiksima -ašćina, -išće, npr.: budalášćina, brezobrášćina, nevaljášćina, siromášćina, pa bùnīšće, duvànīšće, kòsīšće, kumpìrīšće, plândīšće, zèmljīšće i dr.

c) Svaki završni skup -st u futuru I disimilacijom prelazi u šć nakon otpadanja -t: bȍšću, krȁšću, mȅšću, vȇšću i dr.

SKUP žđ

44. a) I skup žđ je raznorodna postanja: razvio se od prasl. grupa *zdj, *zgj, novoštokavskim jotovanjem od zdьj, zgьj i asimilacijom glasa z < s ispred đ. Također se izgovor pomiče prema zđ (Gr, Ra), ali u manjoj mjeri, te nije potpuno čisto zđ kao u drugim štok. govorima (Dolina rijeke Fojnice, Piva i Drobnjak i dr.) Skoro se istovjetan proces razvio u skupu šć (v. § 43.), pa se oba podudaraju u tome što su prevladali potpuno i daju izrazit pečat govoru cijeloga ovoga područja. Bez izuzetka uvijek su navedeni skupovi dali žđ. Primjeri su ovi: dréžđit, dròžđit, zvìžđak zvížđat zvižđùkat.

b) Među mlađe spada gȍžđe, grȍžđe, etnici Rogòžđanin, Zagòžđanin, zatim glag. žđȕpit < s đupit s opozicijom žđȁpit, onda ž đákon, ž đâvlon i dr.

SANDHI

45. a) Gubljenje zvučnosti suglasnika ili pak dobivanje stvara promjenu završnog suglasnika, ravnajući se prema početnom glasu slijedeće riječi. I sandhi ovisi o naravi govora: u bržem izlaganju provodi se skoro u potpunosti, u sporijem je govoru polovičan, a prilikom afektacije ili polagana izlaganja gotovo je neznatan. Obično se govori, npr.: pòrup se nè vidī; tô ti je gât pŕljavī; ôn je vrâk pri đávlīn; prȍdāli mu grîs pòkvārenī. Isto tako: òtaz dâjē pùnōn šȁkōn; gònjādž gȍnī pȕno vȍlōvā; kȕ ćeš, mrâg dȍlazī; dà mi je kâb dòbra vína; donèz bŕzo dvâ šćápa; vȉdīn, brâte, kòpāž đubòko.

b) Izvan sandhija zvučni suglasnici na kraju ne prelaze u bezvučne osim sporadično u god. kod, kud i sad više-manje na cijelom području, pa se čuje: ko gȍt ȍće, nèka dȏdē âmo; koliko gȍt imàdū, svȅ ćemo jīn kúpit; làko je čòviku kat īmā škôlu; dâj mu kat ȍće; sȁt ùzmi ako nísi mögā prīja; čînī mi se sȁt je bȉjo óvde. Usamljen je slučaj u zaseoku Mrnjavcima (Lovreć), kojega stanovništvo spada medu starinačkije i ovdje se obično gubi zvučnost na kraju. Govori se: bȏk, dȉt, dûp, dûk, kláteš, lûk, prâs, zît i dr. U dekl. ovo nije provedeno npr.: nêmā dȉda; vȁša kȍkōš u lúgu; zavŕnili se rȍzi ù prāza. Iznimno im. brik (< brig) ostaje u jd. bez promjene: krȁj brīka, pȍd brīkon i dr.

Umjesto bilig govori se bìlik, nom. mn. bìliki i bìlici (Bg); svagdje je pȅlūt kontam. s pȅrūt, te je stvorena homonimija obih riječi.

c) Pretvaranje zvučnih sugl. u bezvučne na koncu riječi svojstveno je nekim indoevropskim jezicima (bugarski, njemački, ruski), u nas kajkavskom narječju. U osnovi je slabljenje sonornosti fiziološka pojava: govorna jačina slabi prema kraju riječi i to opadanje ide do gubitka zvučnosti. Osim toga, drugi su razlozi u asimilaciji i sandhiju, također fiziološke naravi, odredeni i gotovo stalni. I tamo gdje nije ukorijenjeno gubljenje zvučnosti, o njemu je moguće govoriti kao o posljedicama tih dviju kategorija. Tako vez. kad i pril. nad, kod, od, pod valjda u polovici slučajeva u govoru dolaze ispred bezvučnih suglasnika, pa kako su veoma frekventni, razumljivo je što su nekad asimilirani i u položaju gdje to ne traže jezična pravila. Promjena završnoga sugl. jedne riječi u istoj rečenici dva ili, možda, tri puta ne može uvijek biti bez odstupanja. Prati li se ta pojava u duljem razgovoru, opaža se da su udaljivanja češća zbog gubitka pažnje ili umora.

d) Ne postoji udvajanje jednakih suglasnika, već se uvijek potpuno stapaju ako tome pogoduje govorno tempo, tj. u normalnom govoru. Tako je: dub bi rušijo > dûbi rùšijo; lonac curi > lòna cúrī; već će se nać > vȅće se nâć; dok kaže > dokâžē; pop prīđe > po príđe; pas svīleni > pâ svīlenī. Stapanje se jasno očituje u uzreci kap po kap i kaže se: víno ìskapilo kâ pȍ kāp.

e) Ispred č, s, š, ž glas c se asimilira i potom udvaja: mladovac čeka > mladóva čȅkā; steklac se ženi > stèkla se žènī; pri njin junac šaravit > prì njīn júna šàravit; kozlac žeže po ustin > kòzla šèže po ústīn. C > z ispred z: magrac zvoni > màgara zvònī; stric zove > strî zòve.

f) Kad se n nađe pred b i p, u odmjerenijem govoru, prelazi u m kao npr.: ôklēm bî ôn? òbisijo stùdēm bȓk nìz gubicu; kàmēm pȁđe nȁ nogu. Isto je u 1. prez., gdje je inače m > n pa odavde opet m: prȁvīm bȁčvu, kòpām bùnār, trâžīm prâ, nȍsīm pȕšku. Složenice jedámpūt i stràmputica čuju se rjeđe u ovom obliku.

g) Prijedlog s palatalizira se u š ako je ispred lj i nj, npr.: obògatijo se š ljùtikōn; di se ne žívī š ljúbavi, kùća pròpadā; pòšā š njóme nà pūt; dȁvā ga š njȉvōn zâjdno ȍdnjo. — Pred dž i đ sugl. s > š > ž: ž džámijōn, ž džèpon, ž dȍgotōn, ž dȕbron, ždȕpit i dr.

h) U prijedlozima brez (prez), iz, raz, uz -z > ž nađe li se ispred suglasnika ž, dž, đ, lj, nj, npr.: brež džèpa, iž đàvlijē kùćē, ražljútit, ùž njivu. Uz glas j vlada dvojakost i čuje se: ùž jamu i ùz jamu: brež jèlē i brez jèlē.

i) U brojevima pet, šest, devet i deset -t otpada zbog stapanja s glasom đ jer najčešće ovi izrazi stoje uz imenicu dinar, dan, godinu i riječcu

puta. Tako je, npr.: pet dana > ped dana > pê dánā; ispred godina i puta -t otpada zbog fizioloških razloga. Brojevi bez krajneg -t djelomično su očvrsnuli.

ASIMILACIJA

46. a) Asimilacija po mjestu tvorbe uža je negoli u knjiž. jeziku: a) zbog češćeg ispadanja prvog suglasnika iz skupa (pociknit, prisidnik, osić, otrčat i dr.), i b) što brzi naglasak na prijedlogu često priječi asimiliranje suglasnika (ödpočējo, pödkopā : otpòčēt, potkòpat).

α) Složenice s ovakvim prijedlozima i ne osjećaju se takvima, još su u procesu stapanja, pa je moguće čuvati ovakve riječi odvojeno izgovorene, npr. od počet, pod kopat i dr. Asimilacija je, dalje, ovisna o tempu govora i rečeničnom naglasku: u običnom govoru, bez žurbe ili uzbuđenosti, asim. egzistira u najvećem broju primera, u uzbuđenju svedena je u smanjene granice; u odmjerenijem govoru ili isticanju neke riječi zapažaju se rjeđe promjene zvučnih sugl. u bezvučne.

SIBILARIZACIJA I PALATALIZACIJA

47. a) Govor Imotske krajine i Bekije obiluje desibiliziranim oblicima ili u dosta primjera vlada dvojnost. Većina slogova -ki i -gi može ostati pored promijenjenih velara. Dakle, polovično je prelaženje k, g > c, z u dat. i lok. imenica a-osnova ili ga uopće nema, kao npr.: nȍgi i nȍzi, rúki : rúci, slïki : slïci, slȍgi : slȍzi, snági : snázi, zâslugi : zâsluzi; ili je samo: bánki, bȕki, skïki, slúgi, vlȁgi, tŕki, tȕki, vïki i dr. U nom. dat. lok i instr. množine jednaka je stvar: bìligi — bìligīn, bùbrigi — bùbrigīn, ćúki — ćúkīn, dèrneki — dèrnekīn, dáki — dákīn, stálki — stálkīn, ùčeníki — ùčeníkīn, vrâgi — vrâgīn prema bìlizi — bìlizīn, bùbrizi — bùbrizīn, ćúci — ćúcīn i dr., ali ízlozi — ìzlogīn. U jednosl. im. uglavnom ne nastupa promjena u mn., npr. bàki — bàkīn, bìki — bìkīn, skȍki — skȍkīn, stȍgi — stȍgīn, sváki — svákīn, trìki — trìkīn. Odstupanje od toga čini bŕk — bŕci, snîg — snîzi i vûk — vûci.

b) Pred sufiksima -etina, -ica, -ić, -ina glasovi k, g u manjoj mjeri prelaze u č i ž:

α) Dvoobличne su imenice: guskètina, kruškètina, patkètina, puškètina, rukètina, pored guščètina, kruščètina itd. Ostaju nepromijenjene brigètina, mukètina, nogètina, strugètina, strukètina.

β) Deminutivni su oblici polovično palatalizirani: drȁžica, mȕčica, nȍžica, rùčica, ali brȉgica, bȕkica, drȁgica, snàgica, vlȁgica.

γ) Dvostrukost je potpuna u jednosl. imenicama: bàkīć, đàkīć, mràkīć, vràgīć i dr. prema bàčić, đàčić, mràčić, vràžić. Sufiksno -i običnije je s duljinom nepalataliziranih oblika, ali kvantitetu mogu imati u oba slučaja ili su pak bez nje.

δ) Dvojaki su augmentativi što se tvore nast. -ina: bàkina i bàčina, đàkina : dàčina, klàkina : klàčina (< tal. claco, „kreč"), mràkina : mràčina, svàkina : svàčina, a u im. u kojih se gubi augmentativnost i kad ista prelazi

u pejorativnost, promjena je opća: dèrnečina, drùžina, kŕnčina, mùličina (: mulika), nàrānčina (: nàranak), vràžina i dr.

c) Održali su se sibilariz. pridjevi jèdnāci i kolìci (kolik je nestao, čuje se kòli, indecl.), npr.: jèdnāci su kô od jèdnē mātere. Drugi dolazi samo uz prid. vas: pìvali su svì kolìci. Međutim, nije rijedak ni desibilariz. oblik jèdnāki. Ovo je, svakako, ostatak jednoga stanja koje je bilo općije[123].

d) U svemu ovome uočljivo je da se u govoru starijeg svijeta češće susreće — c, z, k, g u većem broju riječi, naprotiv u mlađih je taj osjećaj slabiji, ali se ponovno vraća pod utjecajem škole.

MLJASKAVCI

UVOD

48. Pored ostalih izražajnih sredstava (govornih i negovornih) pojedina narječja i govori, tako reći, obiluju mljaskavim (avulzivnim) glasovima koji su strukturalno zasebna govorna kategorija. Od njih posve nisu čisti ni književni jezici, ali je moguće ustvrditi da postepeno iščezuju kultiviranjem jezika i podizanjem opće kulture. U govornom jeziku imaju određenu funkciju, funkciju neposrednog izražavanja, komunikativnu, ekonomičnu i praktičnu. I baš zbog takvih osobina oni su relativno brojni i funkcionalni. Uočljiva je njihova akustična sličnost s onomatopejama, katkad poneki stoje na granici, ali se ne mogu izjednačiti s njima: to su dvije vrste govornih jedinica, dvije jezične kategorije, u izražajnom, sadržajnom i akustičnom značenju. Avulzivni nisu govorni glasovi tipa ostalih glasova, onomatopeje jesu: oni ne oponašaju zvuk iz prirode, onomatopejama je oponašanje glavna osobina: avulzivni su skučeni u prostoru životne djelatnosti (dodir sa stokom ili s djetetom i neke općenitije duševne manifestacije), onomatopeje mogu slijediti većinu vanjskih glasova i zvukova.

Uočljiva je povezanost mimike i gesta s avulzivima: popraćeni su obično mimičkim naprezanjem lica, pokretima glave i ruke, katkad i drugih dijelova tijela. Odnos avulziva, na jednoj strani, i mimike i gesta, na drugoj, opširnije je pitanje, ali se jednostavno može reći da se dopunjuju; izrazitost napinjanja mišića lica nastaje ponekad zbog težine artikulacije. Tonski dijapazon avulziva nije dug i pretežno je niži, pri tvorbi visina naglo pada, duljina note je različna.

Budući da mljaskavi glasovi postoje u svima našim narječjima, svakako da će ih biti jednakih na širem području, ali ih je jedva moguće usporedivati jer nisu opisani, znanost ih je bila zanemarila. Avulzivi su u govoru Imotske krajine i Bekije brojni i skoro se svi upotrebljavaju u svakome mjestu, jedino se svima ne služe ljudi različite dobi, što je ovisno o poslu uz koji se izriču pojedini avulzivi. Kako nisu „glasovno" određeni, to neki svagdje nisu potpuno jednaki: postoji manja razlika u duljini, u boji i visini tona, ali u značenju nema odstupanja. Njih nekoliko nisu uzeti u obzir zbog isuviše lokalnog značenja, i u potpunosti neodređena pa su ovdje registrirani općenitiji.

[123] U Imotskim rječnicima stoji: „kojom se mnozi oli svak služi" (M. Kosor: Dva trojezična rječnika nepoznata auktora 18. stoljeća, 227).

49. Ovaj se tip tvori u stražnjem dijelu usne šupljine: vrh se jezika priljubi s alveolama, srednji i stražnji dio jezika se pomakne prema gore i natrag povuku prema resici, koja zatvori ulaz u nosnu šupljinu. Resica se naglo povrati u svoj osnovni položaj, jezična se masa pomakne malo prema srednjem nepcu i tada nastane kratak eksplozivan glas slabe jačine. Obično se ponovi dva-tri puta uz lagano pokretanje lica lijevo-desno. Njime se izražava neugodno iznenadenje, zaprepaštenje i čudenje, kao da se hoće reći: Ajme! Kuku! Što se dogada!

Približno odgovara onomatopeji: km, km, km.

50. Srednjojezični semantem, akustično sličan žabljem kreketu, služi za nasmijavanje male djece, a stvara se na lijevoj ili desnoj strani usta, lateralan. Ta se strana usana povuče natrag i otvori najviše do sjekutića, čeljusti se razmaknu i povuče se zrak pa se rub jezika trlja o gornje zube i postepeno podiže, u obliku polukružnice, do njihova korijena. Na tome mjestu prestaje vibracija. Podizanjem jezika mijenja se modulacija, ton se podiže, jačina slabi.

Akustički je srodan skupu glasova: ččč, ččč.

51. Akustički veoma bliz glasu u tač. 2. i ima istu svrhu, tj. nasmijavanje malog djeteta. Artikulira se tako da se jezik potpuno savije prema gore dok mu vrh dopre iznad gornje alveole i pri tvorbi se kreće do polovice srednjeg nepca. Udišući, vrh jezika titra i trlja se o nepce. Tamnije je boje od svoga srodnika, tonski niži i nešto šuštav. Stoji po sredini između prednjega i stražnjeg avulzivnog tipa i označuje prijelaznost između prednjih i stražnjih avulziva. Njegovo stvaranje prati obično brzo treskanje licem lijevo desno. Čuje se kao: čr, čr, čr.

52. Po mjestu tvorbe spada u glasove prednjega avulzivnog tipa i ima široku skalu značenja. Akustički je puno sličan poljupcu ili glasu ć, samo što u njegovoj tvorbi zračna struja prolazi obrnutim putom. Pravi je okluziv. Stvara se na tvorbenom mjestu od glasa d do j te može biti interdentalni ili palatalni. S obzirom na njegovu izražajnu produktivnost, važni su, dakako, gesti i mimika koji pritom diferenciraju značenje: a) pokazuje se njime čudenje i zaprepaštenje, lice se lagano kreće lijevo-desno u duljem luku, b) žalost se pokazuje sporim pomicanjem glave od jednoga ramena prema drugome, c) negiranje uobičajenim pokretom glave: ne, ne!, i d) vabljenje stoke jednom ispruženom rukom otvorene pesnice.

Onomatopejski se može prikazati kao: ću-ću.

53. Čisti piskutavi interdental, u stvari, akustički sličan produljenom pisku suglas grupe -cst- bez zvučnog dijela tih glasova. Kada se izgovara dulje i potpunije, djeluje kao sliveni interdentalni okluziv. Srodan mu je po šuštanju i svrsi bilabijalni interdental kojim se nareduje: Tišina! Molim mir! — a glasovno se približuje skupu -ps-, samo se ovome može dodati još t koje se, naravno, izgovara šapatom.

54. Ovaj bilabijalni avulziv služi: a) za nasmijavanje djeteta, b) izražavanje prezira, čudenje i obezvredivanje uz pokretanje glave u stranu i mrštenje lica, i c) ogradivanje od čega, npr.: Što me se tiče; Baš me briga! a istovremeno se odmahuje rukom ili otklanja. Tvori se čvrsto sljubljenim usnama koje mogu biti malo ispružene. Pod pritiskom zračne struje usne se malo razmaknu i manji dio usana zatreperi.

Stječe se utisak kao da se u neprekinutom nizu izgovara sugl. skup: pcpcpcpc . . .

55. Sredina stisnutih usana se izduži iza okruži, potom se naglo načini mali kružni otvor povlačeći jače zrak. Tada nastaje reskiji zvuk kojim se služe jahači konja da konj potrči ili, ako trči, da ubrza grab. Prema potrebi ponavlja se koji put. Ima bliskost i s glasom c.

56. Po mjestu tvorbe i načinu artikulacije odgovara glasu u tač. 52 i jedino su usne više ispružene, otvaranje je nešto sporije i ton malo niži. Razmak ponavljanja je dulji; njime se nasmijava dijete (u naručju), pružajući mu ruke ne bi li uzvratilo svojim. Kao da se izgovara pu-pu-pu.

57. Opusti se vilica i usta se napune zrakom, produlje se malo usnice i na čitavoj se širini brzo otvaraju i zatvaraju. Iz grla se ispušta glas koji se tako prekida, a miješa se s klepetom usana. Tako se draže ovnovi i podstječu na tučnjavu, znači: Udru! Drži!

Donekle je blizak slogu: du-du-du.

58. Glas ovakve naravi može se nazvati interdentalno-bilabijalno-glasovni. Kada se stoka napaja, pospješuje se napajanje onomatopejom: vòč, vòč! kojom se oponaša zvuk što ga čini zračni mjehur pri izlasku iz vode. Ispred ovog voč doda se avulziv i čini se da je to jedna riječ. Zubi su malo razmaknuti i vrh jezika zatvara dio tog otvora, usne su olabavljene, te ispuštanjem jače struje zraka zavibrira vrh jezika, usnice puno brže, kao da ih naprosto odbacuje struja zraka. Ovako kombiniranim glasom pojačava se onomatopeja, a to ujedno potvrđuje bliskost avulziva i onomatopejskih izraza. U cjelini bi se mogao prikazati onomatopejom tr-vòč, tr-vòč.

ВиН АНУ БиХ

III. OBLICI

IMENICE

IMENICE MUŠKOG RODA

OBLICI

59. a) Muška osobna imena na -e, -o u većini se sklanjaju kao im. ž. roda, npr. Ánte, Júre, Máte, Pére, Vláde - gen. Ántē, Júrē, Mátē, Pérē, Vládē, isto Brúno, Íko, Júko, Krúno, Marínko, Mlàdēnko, Níko, Vèsēljko, Vráno, Zdrávko — gen. Brúnē, Ikē, Krúnē itd. Andēlko, Milēnko i Mīško idu po muškoj i ženskoj. Ne prelaze u ž. rod Đúro, Jóvo, Símo i dr., već je gen. Đúra, Jóva, Síma (Cr). Jednako je i s prezimenima kao Čále (Gd), Čójo (Lo), Kóštro (Vg), Lébo (Rt), (Pb), Pézo (Lk), Šégo (Os).

α) Ovamo pripadaju imenice odmila, tepanja ili nadimci koji se tiču rodbinskih odnosa ili se daju po kakvoj tjelesnoj osobini. Sve su dvosložne i u većini ′ naglaska, manje ih je naglašeno silaznim. To je bábo, brájo, bŕko, drágo, côlo, čóvo, ćáko, ćéle, ćúko, dído, díko, drágo, gále, gáre, gíco, glúvo, gólo, góljo, góso, jádo, káre, kljájo, mŕzle, pîrgo, pláčko, pŕvo, ródo, slíne, smóto, smŕdo, stríko, ševo ili šēvo, účo, újo, vóko, vúko i dr. Također noviji izrazi koji se stvaraju ili primaju potpadaju žen. sklonidbi ako imaju ovakvu narav.

b) Iz a-deklinacije prešle su pöslūg, prīūz, ùporāb, isto i slŏbōd, ali se u posljednje vrijeme osjetno vraća pod utjecajem česte upotrebe u javnom životu. Zasad opstoje oba oblika i prvi se svodi na uže značenje, u smislu prostornosti, npr.: díte je ìmalo vèlik slŏbōd ù kući.

α) Svagdje je lītra pored lītar, ali se govori i kīl - gen. kìla (Bi, Ci, Do, Sv, Ar, Lo, St, Lk, Md, Gr, Ra, Zg, Kr, Žu, Pj, Rg, Rš, Kp).

β) Dvojstvena je im. ága pored àga, vok. jd. ága i âgo gen. mn. ágā, ostali su padeži dvojaki i neizmijenjeni.

U im. slúga vok. jd. glasi općenito slûgo, ali se našlo i nekoliko potvrda za oblik slúga (Sv, Ri, Lk, Pz, Tr, Sl, Kr), u nom., akuz. i vok. mn. uz slûge govori se i slúge (Lo, Ci, Kl, Sl, Kr, Pj) zbog naglaska ostalih padeža.

c) Prema negdašnjim oblicima i-deklinacije ljudьmь i ljudьmi još se zadržava u dat., lok. i instr. mn. ljúdma (Lo, St, Ps, Lk, Ci, Dr, Cd, Ma, Gu, Tr, Br, Gd, Kp) kao i kônjma (Md, Lo, Gl, Za, Cr, Pl, Pg, Ri, Ra, Gr, Zg).

α) Iz i-deklinacije posve je prešla im. mȉd-gen. mȉda, polovično kŕpež, mlȉč, pílež, ráskoš, sítnež i srbež, te je u jednakoj službi, npr., gen. kŕpeža i kŕpeži, mlíča i mlȉči itd.

d) Imenički nastavak -in dosta je nestalan u im. kao čobanin i na cijelom prostranstvu približno jednako su u upotrebi oba oblika, tj. čòban, Cìgan, dûšman, krȉšćan, rȉšćan pored čòbanin, Cìganin itd. Povode se za njima mȉšćānin i úkućānin, pa je mȉšćān (Go, Lo, Vg, St, Pt, Lo, Ra) i ùkućān (Dr, Pj, Ru, Zm, Plj, Pd, Md, Ci, Lo).

Im. Srb nalazi se samo ovako u svijeta srednjih i starijih godina, mlađi primaju knjiž. oblik Srbin.

U cjelini ostaju etnici na -janin, napr.: Gòričānin, Grȁbovčānin, Krstatičānin, Poljìčanin, Ràstovčānin, Ričičānin, Zmìjavčānin, Žúpljanin.

e) Razvoj nekih imenica što se završavaju na -lac pošao je posebnim putem kakav se vidi i u knjiž. jeziku, ali bez njegova znatnijeg utjecaja. Tipična je za njih im. pratilac, koja se čuje kao prȁtijovac i prȁtijōc, i obje su varijante glasovno i akcenatski potpuno postojane u svim oblicima. Nominativni je oblik nastao analogijom prema ostalim padežima, npr.: gen. jd. pratilca > pratioca, pa je onda zijev razbijen umetanjem sugl. j i nastalo je pratijoca, odakle poslije pratijoc. Dulji oblik nastao je kontaminacijom ovoga i sufiksa -ovac (mladovac, pelimovac). Mjereći ovu dvojnost može se ustvrditi da kraći primjeri kao glasovno pogodniji i praktičniji bivaju češće u govoru. Takve su još gònijōc : gònijovac, mȉslijōc : mȉslijovac, ràni jōc : ràni jovac, rònijōc : rònijovac, žȁlijōc : žȁlijovac.

Otvrdnule su im. krčeōc (također hid. Krčeōc, Plj) i stȁraōc zbog njihove česte upotrebe. U njih nije došlo do pojave sekundarnog oblika.

j) Posuđenice, pretežno civilizacione riječi, što svršuju neobičnijim sugl. skupom, obično primaju samogl. a kao, npr., kȁnap (< tal. campo, polje), tastàmenat (< tal. testamento, oporuka), vundàmenat (< tal. fondamento, temelj) i dr.

PADEŽI

60. a) Genitiv jednine. — Bez nast. je dan u izrekama: ȍd dān dȍ dān i ȉz dān ù dān[121], zatim glad i kraj uz prijedl. od, npr.: ȕmro ȍd glād; òt krāj dò krāj gȍdinē. Ovdje spada i iščezla im. god, koja se još održala u enklizi ȍd gōd dȍ gōd; govori se: ȍd gōd dȍ gōd ȕživā pòtēžūć pénsiju.

b) Vokativ jednine. — Nastavci -e i -u često se zamjenjuju ili oba kao paralelizmi stoje u nekim oblicima: brȍdu i brȍde, dȉmu : dȉme, dȉnāru : dȉnāre, dȍmu : dȍme, gȁdu : gȁde, glâsu: glâse, grâdu: grâde, krstu : krste, pàripu : pàripe, prstu : prste, rȍdu : rȍde (ali u znač. rođak samo rȍde), smrâdu : smrâde, Splȉtu : Splȉte, vȅzīru : vȅzīre i dr. prema oblicima palat. osnova kao bȅrāču, ȍrāču. Ovakve su i one što se završavaju na -ar, bez obzira je li ranije bilo palatalno ili nije, kao cȁru : cȁre[125], dâru : dâre, gȍspodāru : gȍspodāre, rȉbāru : rȉbāre, šȏvēru : šȏvēre, tȏrbāru : tȏrbāre. Umjesto češćeg -u stoji -e u onih što se svršavaju na palatal: Blâže (nom. Blaž), kȏčijāše, kovāče, Mȉloše, mûže, ȍrāče i dr.

[124] Jednako se izriče u Tuzli i okolici (I. Brabec: Govor Tuzle i okolice, 63).

Od im. na -ac dvojne su mȉsēcu : mìsēče i mȕdracu : mȕdrače.

Velari k, g ne prelaze uvijek u č, ž, ostaju oba oblika. Može se ustvrditi da je ovakvo morfološko dvojstvo uglavnom zastupljeno u jednoslož. i dvoslož. imenicama, manje u ostalim. Dvojni su: Bȏšnjāku : Bȏšnjāče, mrâku : mrâče, pâpku : pâpče, stâlku : stâlče, bôgu : bôže, brîgu : brîže, stȍgu : stȍže, vrâgu : vrâže, ali samo krîku, rîku, Pròlogu (top.).

Bez nast. su pátak, pétak, tétak radi izbjegavanja skupa -tk- nakon ispadanja glasa a. Isto tako i brȁtac.

c) L o k a t i v j e d n i n e. — Neki tipovi jednoslož. i dvoslož. imenica očuvali su akcenatsku razliku prema ostalim padežima, u drugih je došlo do izjednačenja s dativom jd., te ostaju usporedno u lok. oba oblika. Najpotpunije je razlikovanje u jednoslož. imenicama silaznog naglaska: bôg — bògu, brîg — brígu, brôj — bròju, grâ — gràu, gràvu, grâd — grádu, lôj — lòju, pîr — píru, plôt — plòtu, rôg — rògu, smôk — smòku, snîg — snígu, têg — tégu, zbrôj — zbròju i dr. U većini im. ˜ naglaska uz lokativ stoji i dativni oblik: dȋm — dȋmu, dìmu, dȕv — dȕvu, dùvu, klȋn — klȋnu, klìnu, sȋr — sȋru, sìru, ali samo kȓst — kȓstu, rȁt, ràtu. Jednako je i s dvoslož., npr. ȁmbar — ȁmbāru, ambáru, gȍvor — gȍvōru, govóru, nȍtak — nȍtku, nòtku, ȍblāk — ȍblāku, obláku, vȓšāj — vȓšāju, vršáju i dr. zatim isto u troslož. tipa nȁpadāj — nȁpadāju, napadáju, zȁgrljāj — zȁgrljāju, zagrljáju, zȁvežljāj — zȁvežljāju, zavežljáju.

Prema ovome naglasno se razlikovanje smanjuje u im. s dva i više slogova. Osim toga, suženo je i pojavom usporedne varijante deklinacijskih oblika u im. tipa prȁg, rêp, pȕšāč, kȓpelj, jer se nova poklapa s lokativ. naglaskom, npr. gen. jd. prȁga — pràga, rêpa — répa, pȕšāča — pušáča, kȓpelja — krpèlja.

d) I n s t r u m e n t a l j e d n i n e. — Iza palatalnih sugl. i likvida c, z dolazi uvijek nast. -on (< em), pa je, npr., jârcon, králjon, mrâzon, mûžon, pânjon, prvíšon, rȍjon, stòlićon[126] (v. još § 20. a).

e) N o m i n a t i v m n o ž i n e. — Stari je nom. ostao u top. Rášćane i Dòbrīnče (dio Medova Doca), u susjednim vrgorskim Drȁgljāne i Zȁvojāne i sinjskom Ȕgljāne (blizu Biorina).

Od drugih nast. postoji samo -ovi, i to u manjem broju primjera, uglavnom jednosložnih i nekoliko dvosložnih. Ovo je, dakako, jedna od najvažnijih morfoloških osobina toga govora po kojoj je istovjetan sa štok. sinjskim govorom, štokavsko-čakavskim poljičkim i čak. govorima srednjodalmatinskih otoka. Čuvanje starine do danas uvjetovano je i dodirom s tim govorima. U Bekiji se, medutim, osjeća lagan utjecaj istočnijih hercegovačkih govora, te su oblici duljih nast. nešto brojniji i frekvnetniji. Stariji svijet izbjegava primanje duljih nastavaka, upravo ih upotrebljuje najmanje što može; ljudi srednjih godina proširuju taj ograničeni krug, mlađi vidno gube osjećaj za ovaj konzervatizam. U primanju novijeg dolazi do izražaja afek-

---

[125] D. Vušović isto nalazi u istočnoj Hercegovini (Dialekat istočne Hercegovine, 36).

[125] U dalmatinskih pisaca 18. stoljeća uglavnom vlada dvojnost u nastavcima instr. jd. i nom. množine (T. Maretić: Jezik dalmatinskih pisaca XIII stoljeća, 208).

Zamjena nast. -om < -em česta je u banatskim govorima (P. Ivić: O govorima Banata, 151). J. Vuković bilježi u selu Imljanima oblike: gajom, nožom, kopačom, pištoljom (Govor Imljana, 41).

tiranje i pomodnost. Utjecaj knjiž. jezika na ovu kategoriju nije toliko jak, ali je vidan što dokazuju im. u kojih su oba nastavka, npr. bȓci — bȓkovi, dȉvēr — dȉverovi, pȍsti — pȍstovi i dr.

Ograničeno je prelaženje velara k, g > c, z (cȉk — cȉki, stȍg — stȍgi i dr.) također i u dat., vok, lok. i instr. (v. § 47.).

f) Genitiv množine. — Stari je gen. dosta rijedak, susreće se jedino u mjernim jedinicama uz brojeve koji određuju dotičnu mjeru i običnije u živahnijem i afektivnom govorenju. To su im. dân, dînār, dùkat i lìtar, npr.: u pé dān dòšā kȕći; za stó dinār kúpi kàpulē; nè bi zà sedan dȕkāt òvdān pròšā po nòći; dȍsta ti je dvàjes lìtār vína. Mlađi se svijet njime manje služi.

Nast. — iju nekadašnje dvojine stoji kao paralelizam prema -i, -a, -ova; cȓv — cȓvijū[127], cȓvī, gȍst — gòstijū, gôstā, mrâv — mràvijū, mrávī; nȍtak — nòtkijū, nȍtākā, pȓst — pȓstijū, pȓstī, pȓstā i zûb — zùbijū, zùbī, zȕbōvā, zubóvā.

Jači je utjecaj i-deklinacije te osim u navedenim primjerima nast. -i dolazi još u čòvik — ljúdī, ȍglāv — oglávī, pâr — párī, rêd — rédī, sât — sátī, sûd — súdī, tîr — tírī (< tal. tiro „pucanj") i usporedno s drugim oblicima stoji još u ovima: brâv — brávī, čâvā — čávlī, đâvā — đávlī, grȅbēn — grebénī, kòmād — komádī, kòračāj — koračájī[128], kòrāk — korákī, lâtak — látkī, lîst — lístī, mȉsēc — misécī, ȍbičāj — običájī, ȍbrūč — obrúčī, pȍrodāj — porodájī, pȍzdrāv — pozdrávī[129], strûk — strúkī i šȍlad — šóldī (< tal. soldo, „novčić") i žûlj — žúljī. Uz svaki ovaj padežni oblik stoji po jedan ili dva druga, kao čaválā: čâvālā, koračájā : kòračājā, listóvā : lìstōvā itd.

U nekih im. pomičnog a stoji u sredini silazni (ˆ) naglasak da bi se uklonile tri duljine. Govori se, npr. Dalmatînācā, jedînākā, Makarânācā, Mostârācā, savîtākā, zgodîtākā i dr. pored Dalmàtīnācā, jèdīnākā itd.

g) Dat., lok. i instr. množine. — Sva tri su padeža izjednačena u nastavcima i naglascima, pa u nekih im. zbog toga postoje akc. dvojnosti.

I ovdje govor Imotske krajine i bekijski održava čuvanje starine: nast. -a nije primljen osim što se kao paralelizam nalazi u kônjma[130], ljúdma i zùbma; svagdje je dakle -im koje je delabijalizacijom dalo — in, te je, npr., bronzínīn, gonjáčīn, junácīn, krȕvīn, pisárīn, rātīn, svātīn, i dr. Nast. -in uvijek je dug.

Ostalim im. što su zadržale nast. -ima prionuo je sugl. -n[131], pa dalje pod utjecajem nastavka -on iz dat., lok. i instr. a-deklinacije ovo -an prelazi u -on[132], te pored „pravilnih" na -in postoje dvojstveni oblici u ovim imenicama: dân — dániman, dánimon, đâk — đáciman, đácimon, đâvā — đávliman, đávlimon, gȍst — gòstiman, gòstimon, lâtak — látkiman, látki-

[127] Lučić piše: crviju (T. Maretić: Jezik dalmatinskih pisaca XVIII stoljeća, 210).

[128] Većina potvrda za ove primjere nalazi se u djelima dalmatinskih pisaca XVIII stoljeća (T. Maretić, isto djelo, 210).

[129] Također i u istočnoj Hercegovini (D. Vušović: Dialekat istočne Hercegovine, 38).

[130] U Pivi i Drobnjaku kònjma (J. Vuković: Govor Pive i Drobnjaka, 53).

[131] Na otoku Braču: judiman, svićiman, moliman i dr, samo se ovo -n slabije čuje (M. Hraste: Čakavski dijalekat ostrva Brača, 28).

[132] Dat. mn. krovón u Novome (A. Belić: O čakavskoj osnovnoj akcentuaciji, 4).

mon, kônj — kônjman, kônjmon, nòtak — nòtkiman, nòtkimon, pȓst —. pȓstiman, pȓstimon, vô — vôman, vômon, zûb — zùbiman, zùbimon[133].

Jedinstven je slučaj primanja navezaka -an, on uz dat., lok. i instr imenica u kojih su dulji nast. u množini. Tako je pored sînovīn, sinòvīn i sinòviman : sinòvimon. S obzirom na upotrebu češći su oblici na -on.

NAGLASAK IMENICA MUŠKOG RODA

61. a) Imenice ˜ naglaska tipa dûšmanin — mn. dûšmani, gen. dûšmānā zadržavaju svagdje nominativni naglasak. Ovamo spadaju: alotić, cukar — vok. cukre i cukru (< tal. zucchero, „šećer"), dorotić, doveden, kašalj, kukavičić, pripeličić, rašak, trošak, vakat, vitar, vosak, te domaći etnici Gračanin i Grudanin, uz općenitije građanin čuje se usporedo i grȁdānin (Lo, Ci, Bi, Md, Gr, St).

Stezanjem -al > ao > a na kraju produljen je samogl. -a: kûtā, svȓdā, vȓtā, dakako, ne mijenjajući naglaska, medutim dâvā — lok. dâvlu, dávlu — gen. mn. daválā (: deválā) slično i ime Pâvā — gen. Pâvla, lok. Pâvlu.

α) Dvojstvene su im. čâbar, pòtrošak, šûžanj, ùtrošak prema čàbar, pòtrošak, šùžanj, ùtrošak. Uz jâmac čuje se i jàmac — nom. mn. jâmci, jàmci i jâmci (Ri, Vi, Tr, Ar, Sv, Ci, Lo, Lk, Md) analogno glag. jânčit.

Uz podjednaku upotrebu im. znânac i znànac na širem prostranstvu govori se još znánac (Gr, Zg, Žu, Md, Lo, St) prema znánje. Svakako su naglasno zanimljive im. lîtar i mêtar kao administrativne tudice. Ovako glase samo u zapadnim selima (St, Lo, Md, Sv, Ci, Do, Bi, Ar)inače mètar — gen. mètra (Lk, Pl, Pg, Pz, Pd) i onom. Mèter (Pl), lîtar i mêtar — gen. lîtra, mêtra, (Kl, Pl, Plj, Kr, Sl, Kp, Rg, Rš, Žu, Im, Vd), lítar, métar — gen. lítra, lítra (Zm, Ru, Plj, Dr). Pored raširenijeg kilòmetar govori se i kîlometar (Cr, Kl, Gl, Zm, Ru, Plj, Pj).

β) U imenicama na -rak i -vac[131] produžuje se drugi slog zbog sonantnosti prvog člana u suglasničkom skupu: pâstorak — gen. pâstōrka — mn. pâstōrci — gen. pâstorākā. Ovako i: balavac, čupavac, gubavac, jabukovac, jazavac, krastavac, kruškovac, lajavac, mlitavac, plačkavac, praporac, puzavac, šepavac.

b) Im. ˜ naglaska kao klȋn zadržavaju nepromijenjene akc. oblike osim u gen. mn. gdje je ˆ. Naravno u svih su u mn. samo kraći nastavci. Ovdje spadaju čir, dim, div, ćuv, duv, grad, kruv, laz (Kp), miš, mlin, puv, sir, svat i zet. Spori je nagl. u lok. jd. u rak, rat, ris, smak, zboj. Na druge su jače djelovale im. tipa pûp — gen. pùpa (v. tač. c) te su poprimile i njihove oblike, pa su im dvojni neki padeži, npr. N A. prȁg G. prȁga, pràga Dl. prȁgu, pràgu, I. prȁgon, pràgon , NV. mn. prȁgi, pràgi G. prâgā, prágā, DLI. prȁgīn, pràgīn A. prȁge, pràge. Kao prag sklanjaju se još dek, dlan, jad, mraz, plač, stvor, strop, voj (< tal. foglio, „list papira"). Nagl. im. ćûv i stvȍr u nom. jd. zavučen je iz drugih padeža.

---

[133] U dalmatinskih pisaca 18. stoljeća trojak je oblik dat. množine: a) grišnikom, mladićem, b) putima, redovima i c) moncin, stupin (T. Maretić: Jezik dalmatinskih pisaca XVIII stoljeća, 210—211).

[131] U Daničića žûbor i žùbor (Oblici srpskoga i hrvatskoga jezika, 110).

Dvojaka je nagl. sprȅž — gen. sprȅža, sprèža i dr. i sprêž — gen. sprêža; općenito je bȉk, ali se pored ovoga čuje i bîk (Ar.).

c) Kao pûp ide više im., naglasak je u njih standardan: NA. pûp, g. pûpa, DL. pûpu, V. pûpe, pûpu. I. pûpon, NV. mn. pûpi, g. púpā, DLI. pûpīn, A. pûpe. Njoj pripada bak, bor, broš, čep, čvok, čvor, ćup, grč. klak (< tal. calco, „kreč"), obično singularia tantum, zatim krov, pop, prč, rt, sić, skup, smet, stog, tor, trs, vr, žbanj, žlob. Nagl. odstupaju od knjiž. jezika pretežno u zavisnim padežima i uglavnom imaju neživo značenje izuzev bok i prč. Za im. bor, čvor, grm, stog i tor, koje su knjiž. jeziku naglašene ˆ naglaskom i u ostalim padežima uglavnom imaju ¯, ne može se reći da su takve ikad bile ovdje zbog nemogućnosti analog. prema tom nagl. u drugim oblicima. Medu njih dolaze pȁs, sȁn, šȁv, u kojih je skoro u cjelini pomično a prema nom. jd. Katkad se čuje, npr., psȁ, snȁ, psù, snù i dr. (pretežno Bekija), ali rjede.

d) Neke novije primljenice zadržale su nagl. na zadnjem slogu kao komunȉst, trapȉst, vašȉst, pored komùnist, tràpist, vàšist, nom. mn. komunȉsti, komùnisti, gen. komunîstā, komùnīstā, dat. lok. instr. komunȉstīn, komùnistīn itd. Dvojnost stoji i u vilozȍv : vilòzov.

e) Nepromjenljivost naglaska ogleda se u ovim imenicama s dužinom zadnjeg sloga: gùbavičār — gen. gùbavičāra, mn. gùbavičāri — gen. gùbavičārā, tako imenjak, janjičar, konjenik, lastavičar, letričar, misečinjak, mučenik ili mučenjak, nadničar, padavičar, potporučnik, pripeličar, simenjak, suncogled i suncokret, učenik ili učenjak, vizičar (= fizičar).

Od njih se donekle odvaja nètijāk, ròdijāk i pròsijāk u jugoistočnim predjelima (Ru, Pj, Sl, Kr, Rg, Rš, Žu) gdje je lok. jd. netijáku, rodijáku, prosijáku i množina potpuno dvojna: nètijāci : netijáci, ròdijāci : rodijáci, pròsijāci : prosijáci i dr. Kako su češći u dnevnom životu, gotovo nisu zahvaćeni depalatalizacijom i desibilarizacijom.

Dulji oblik množine, pored kraćeg, postoji u im. gȁvrān, gȍlūb, mȉsēc i sȍkō, dakle gȁvranovi, gȍlubovi, mȉsecovi i sȍkolovi uz gȁvrāni, gȍlūbi, mȉsēci i sȍkoli. U pretežnoj su upotrebi kraći oblici osim golubovi.

f) U im. kao gȍvōr naglasak je stalan, jedino se u lok. jd. pomiče na srednji slog, ali je pored njega i dativni oblik koji suzuje upotrebu. Ovako se mijenja: NA. gȍvōr, G. gȍvōra, D. gȍvōru, V. gȍvōre, gȍvōru, L. govóru, gȍvōru, I. gȍvōron, NV. mn. gȍvōri, G. gȍvōrā, DLI. gȍvōrīn, A. gȍvōre. Uza nj su još ambar, kalež, ležaj, lišaj, mirluv, oblak, pokret, sadžak, slučaj, stalež, vršaj. U ovih je lok. jd. izjednačen s dat., pa je u svima padežima nagl. nepromijenjen: čašar, grišnik - nom. mn. grišnici, gulaš, gumaš, guslač ili guslar, izliv, izraz, kuvač ili kuvar, litnjak, mlinar, muvar, obad, peruv, pokriv, proliv, ribar, uzvik, vilaš. Knjiž. naglasci ìzliv, próliv, stálež označuju novije akcenatsko kretanje.

α) Im. dȉvēr, grȅbēn, kȍrēn, kȕlēn, mȁlēn, spȍmēn i znȁmēn u stadiju su primanja kvantitete sloga u ostalim padežima, pa je npr. gen. dȉvēra i dȉvera, dat., lok. dȉvēru i dȉveru, nom. mn. dȉvēri i dȉveri i dr. Pored toga greben, koren i malen čuvaju i stariji lok. naglasak grebènu, korènu, malènu. Oblici bez duljine prodiru i u nom. jd.

β) Osamljena je im. čȅmēr, koja se govori i čȅmer (Po, Ba, Br, Rt, Gd, Cd, Tr, Za, Ma, Gu, So) i čèmer (Bi, Ar, Do, Ci, Sv, Lo).

g) Uz ¯ nagl. čuje se manje i varijanta ˋ kao posljedica težnje za duljenjem. To je ìspraćāj : ìspraćāj, mîljenīk : mèljenīk, pòrođāj, pòrođāj, ràn̂jenīk : ràn̂jenīk, ûgođāj : ùgođāj i zàvežljāj : zàvežljāj. Noviji akc. oblici čuju se nešto više u selima zapadno od Imotskoga. Lok. jd. obično je dvojan, npr.: ìspraćāju : ìspraćāju i za oba vrijedi ispraćáju, u DLI. mn. čuje se ispraćájīn, miljenícīn, ranjenícīn i dr. pored općenitijeg ìspraćājīn : ìspraćājīn, mîljenīcīn : mìljenīcīn, ràn̂jenīcīn : ràn̂jenīcīn.

α) Kao posljedica dvojaka skakanja naglaska nastali su cèsār : cèsar, ìstōk : ìstōk ,klèpēt : klèpēt, pròstrīg : pròstrīg, tòpōt : tòpot, trèpēt : trèpēt, ùlāz : ùlāz (također i druge složenice: ìzlāz : ìzlāz, nàlāz : nàlāz i dr.).

β) Uz pròvesūr, sprôvōd, tèlevūn i zàpād prihvaćaju se i oblici provèsūr, sprôvod, telèvūn, západ. Više su kolebljive najnovije primljenice iz knjiž. jezika: nàdlugār, nàstražār i pòstanār, češći su oblici nadlùgār, nastràžār, postànār, stariji i akcenatski izvorniji.

h) S dužinom na drugom slogu jest prăpōrčić, a dîvērić, gûmāšić i lăbūdić sadrže i varijantu divèrić, gumàšić, labùdić (Žu, Rš, Rg, Vg, Go, Vd).

i) Neke su imenice akcenatski dvostruko zastupljene, od kojih je većina aktivnog značenja. Usporede li se s nagl. u književnom jeziku, podudaraju se s drugom, tj. uzlaznom intonacijom. Za ovaj razred karakteristično je im. pûšāč i sklanja se kao govor, s tom razlikom što je vok. jd. pravilan: pûšāču. Drugi oblik, ide ovako: N. pûšāč, GA. pûšāča, DL. pûšāču, V. pûšāču, I. pûšāčon, NV. mn. pûšāči, G. pûšāčā, DLI. pûšāčīn, A. pûšāče. S njima se slaže grîjač : grìjāč, jàdnīk : jàdnīk, kăćūn : kàćūn, kòtār : kòtār, křpljāč : křpljāč, lûđāk : lùđāk vok. jd. lûđāče, lùđāče i lùđāku, ali ludìjāk — vok. lûdijāče (Ru, Pj, Dr), pîvāč : pìvāč, plîvāč : plìvāč, přvīš : přvīš, ràn̂ār : ràn̂ār, srîdnjāk : srìdnjāk, smîrāč : smìrāč, sûmrāk : sùmrāk, ûrlīk : ùrlīk. Na pojavu i razvoj varijante pûšač knjiž. je jezik imao minimalan udjel; sam proces se odvija unutar ovoga govora: govorna melodika skreće postepeno od silaznih prema uzlaznim tonovima čemu pogoduju aktivumi kao kòpāč, kòvāč, òrāč i dr.

62) U imenicama sporog (') naglaska česta je njegova promjenljivost i pomicljivost, u nekih tipova imenica ne izostaje i pojava alternacije.

a) Najstalnijeg su naglaska imenice kao tèret. Sklanja se: NA. tèret. G. tèreta, DL. tèretu. V. tèrete. I. tèreton, NV. mn. tèreti, G. tèrētā, DLI. tèretīn. A. tèrete. Ovako i: Arap(in), bajam, bršćan (Im. krajina): bršljan (Bekija), branitelj, bubrig — mn. bubrizi i bubrigi, Cigan(in), čoban(in), damar, dilitelj, dukat, iskok, ispis, izgon, izor, izvor, kavur(in), krevet,, kršćan(in), lemiš, medvid, molitelj, oras, ožeg, parip (bez množine), podrum pogan, pomol, poriz, prorok, prosik, pršut, ranitelj, seljan(in), sepet, špirit, tuđin, tužitelj, učitelj, ukop, ured, valitelj, voditelj, žubor i dr. Među njih dolazi čòvik — vok. čòviče i čöviče. Drugi se oblik obično upotrebljuje u uzbuđenju i uvjeravanju.

Potpuno je ovamo prešla okamenjana im. pòtoč (knjiž. pòtōč) analog. prema pòtok i govori se jedino u izricaju: ôn je pòtoč tômū (zlu). Isto i žùbor[134], inače rijetke upotrebe.

α) Pored ìstok, ìspis, ìzgon, pròkop govori se jednako ístok, íspis, ízgon, prókop (Md, Lk, Gr, Ra, St, Lo, Ci, Ar, Sv, Bi, Zm, Kr, Sl, Kp, Rg, Žu, Rš) najvjerojatnije kao posljedica skakanja naglaska.

β) U akc. pogledu zanimljive su slož. s -laz: nalaz, prolaz, ulaz, zalaz, i dr. jer se gotovo svagdje može čuti trojako naglasivanje: najčešći je: ìzlaz, nàlaz, pròlaz, ùlaz, zàlaz, zatim ȉzlāz, nälāz, prȍlāz, ȕlāz, zälāz (Gr, Ra, Zg, Pd, Plj, Žu, Rš, Zm, Rg, Kr, Sl, Kp), u zapadnim selima prevladavaju oblici sporog (ˋ) naglaska, oko Imotskoga i u Bekiji dosta se čuju noviji oblici, tj. s uzlaznim naglaskom: ízlaz, nálaz itd.

γ) Deklinacija im. mòmak odgovara knjiž. jeziku, ali se govori gen. mn. momákā u značenju koje se odnosi na vojnike, npr.: pòvejo na štùrum stȍtinu momákā. U afektiranju i isticanju poprima i opće značenje: ẽvo momákā, dȉ su cüre?! Uglavnom se čuje od starih ljudi; oni su ga donijeli iz austrijske vojske.

δ) Stalan je nagl. u tàlac (= tlo) — gen. tàlca, ali se ne čuje množina. S obzirom na brzi nagl. korjenite imenice tlo, mogao bi se isti i ovdje očekivati, međutim za oblik tälac nema nigdje potvrde.

Pored žìvac — gen. žìvca, nom. mn. žìvci, gen. žȉvācā u Bekiji je pretežno žívac — gen. žívca, nom. mn. žívci, gen. živácā.

b) U im. mȓtac i škȓtac postoje dvojni oblici u svima ostalim padežima: gen. mȓca i mrtàca, škȓca i škrtàca, gen. mn. mȓcā, mrtácā, mȓtācā i škȓcā, škrtácā, škȓtācā, vjerojatno sugl. t stoji radi čuvanja osnovnog dijela riječi. Sudeći po brojnosti upotrebe, mladi su padeži bez pomičnog a. Za njima se povco kùsac gen. kùsca, kusàca.

Kao ukočen oblik čuje se kòtac samo u izražaju: kàkāv òtac — tàkī kòtac.

α) Im. bàdanj — gen. bàdnja ima gen. mn. bȁdānjā i bádnjā. Dakle, duljenjem korjenitog samogl. izbjegava se umetanje pomičnog a, što u ovome govoru nije rijedak slučaj, već je upravo težnja ka suzbijanju primanja tog a u gen. množine imenica sva tri roda.

β) U imenica kàbā, kòtā, pòsā gen. mn. glasi kȁbālā, kabálā i káblā, kötālā i kotálā, pȍsālā i rijetko posálā.

c) Imenice tipa kȓpelj imaju ovakvu sklonidbu: N. kȓpelj, GA. krpèlja, DL. krpèlju, V. kȓpelju, I. krpèljon, NV. mn. krpèlji, G. krpéljā, DLI. krpèljīn, A. krpèlje. Međutim, analogijom prema nom. i vok. jednine (donekle i vok. množine) ponekad nagl. ne skače na srednji slog, pa se čuju oblici kȓpelja — kȓpelju — kȓpeljon — mn. kȓpelji — kȓpēljā — kȓpeljīn — kȓpelje. S pravom se može govoriti o dvije naglasne varijante, od kojih je ova rjeđa i javlja se na jugozapadnom području (Bi, Ci, Do, Sv, Ar, Lo, Md, Gr, Ra, Zg, Kr, Žu, Rg, Rš). Ovdje pripadaju još: gubelj, krmelj, ljukelj, smrdelj, višek (=fišek), temelj, zatim onom. Grizelj (Dr), Gudelj (Zm) i or. Mosor.

U ostalim se padežima s njima potpuno izjednačuju imenice dočetka na -ov, kao bìlōv, pa cùkōv, gàrōv, kùdıōv, kùsōv, mȓkōv, rìđōv, rìsōv, šàrōv, zèlōv, žùtōv (nazivi pasa), te làžōv i lùdōv. Drugdje se gubi duljina, npr.: bilòva — bilòvu — vok. bìlove.

α) Ostaju im. svìdok, vìdok i ove na -ac: mòždac, òsnac (= tek iznikli ječam, Gr, Ra, Lo, Md), pùtac, škàrtac (< tal. scartaccio, „papir. vrećica"), tj. gen. svidòka, moždàca, vok. svȉdoče, mȍždacu.

d) Osim ˋ nagl. u nekih je usporedan i ˊ kao npr. prìtisak, prìkupac, zàglavak, zàkupac, zàlazak, znalac pored prítisak, príkupac, záglavak, zá-

kupac, zálazak, ználac, uz zlòčinac stoji i zločínac (Žu, Zg, Ra, Gr, Md, So, Ci, Sv). Većina je ovih riječi primljena u posljednje vrijeme iz knjiž. jezika i zbog toga se nisu učvrstile, ali su perspektivniji uzlazni oblici zbog težnje za duljenjem primljenica ove kategorije. Ni u knjiž. jeziku nisu jedinstvene: naglašene su jednim ili drugim naglaskom, a kratkoća vremena u kojem su uzete nije dovela do akcenatskog izjednačenja.

e) Poseban razred čine im. tipa dòlac — gen. dóca koje u množ. imaju ^ nagl. a javlja se i ', što se prenosi iz jednine, pa je NV. mn. dôci, dóci, G. dõlācā DLI, dôcīn, dócīn, A. dôce, dóce. Ovakav je kolac, konac, lonac, novac. U jd. se s njima slaže lovac u nom. mn. lóvci — gen. lövācā i lôvācā (Žu, Ri, Sv, Ci, Lo), anlogno im. lôv. Takav je òrā — gen. órla, jedino je gen. mn. órlā, dakle bez pomičnog a.

f) U drugim im. sporog naglaska stoji jedna ili dvije kvantitete samoglasnika i u više tipova nagl. ne mijenja položaj, kako se vidi u ovoj deklinaciji: N. òpančār, GA. òpančāra, DL. òpančāru, V. òpančāre, òpančāru, I. òpančāron, NV. mn. òpančāri, G. òpančārā, DLI, òpančārīn. A. òpančāre. Sklanja se ovako: dopisnik kajišar, mekaničar, molitvenjak, mravinjak, obrednik, oružnik, partenik (= djeljenik, od tal. parte), pasunčar (= vjetar južnjak, Rš, Žu, Kp, Rg), povratnik, prančijok (= osoje), sramotnik, teretnjak i vilenjak. Dopisnik, opančar i teretnjak[135] zadržale su nagl. osnovnih riječi od kojih su izvedene, te se ne povode za knjiž. akcentuacijom, isto tako razlikuje se obrednik, povratnik i sramotnik.

Težnja za novijim naglasivanjem javila se u srodnim imenicama, četverosložnim, kao òbišenīk ili òbišenjāk, ùrođenīk, zàrobljenīk i zàtočenīk, prema kojima stoje obišènīk ili obišènjāk, urođènīk itd. Sklanjaju se, npr., gen. òbišenīka, obišeníka, ùrođenīka, urođeníka itd.

α) Duljinu na srednjem slogu i postojan nagl. imaju dem. màgārčić, nàrānčić, òbōjčić, òpānčić, tòvārčić, ùlōnčić; prema trgōvčić[136] dolazi i trgòvčić pod utjecajem knjiž. jezika.

Uz njih su etnici Gòričānin, Ìmaćānin, Pòsušānin (: Pòsušāk), Pròložānin, Zmìjavčānin i, izvan njih, ùkućānin.

β) Zanimljive su im. tipa òdbōrnīk — gen. òdbōrnīka itd., dakle one u kojih je duljina na oba sloga. S knjiž. naglaskom[137] podudara se od ovih jedino pròklētnīk, a pȍkōrnīk samo u kvantitetama slogova jer je ovdje pòkōrnīk (: pòkora). Ostale u knjiž. jeziku nemaju duljinu na srednjem slogu. Uz ove još su izdajnik, mejašnik, okrutnik, nevirnik, podajnik, pokojnik, pokvarenjak, stožernik, suparnik, suvlasnik, temeljnik; dvojstvene su òbrāćenīk: obraćènīk, pùkōvnīk: pukòvnīk i bez prve duljine òbēznīk : òbeznīk

g) Za ostale imenice sporog naglaska i duljine karakteristično je pomicanje naglaska za jedan slog prema završetku riječi. Očita je, dakako, u ovome njihova podudarnost s književnim jezikom, kako slijedi iz sklonidbe: N. gospòdār, GA. gospodára, DL. gospodáru, V. gȍspodāru, gȍspodāre I. gospodáron — NV. mn. gospodári, G. gospodárā, DLI. gospodárīn, A. gospodáre. Između ostalih, ovome razredu pripadaju: bikar (< tal. beccaro,

---

[135] U Pravoisnom rječniku stoji, dópisnīk, opànčar, terètnjak, ȍbrednīk, pȍvratnīk, srȁmotnīk.

[136] U Pravopisnom rječniku sve su naglašene kao trgovčić.

[137] Vidi Pravopisni rječnik i Hrvatsko-poljski rječnik Julija Benešića.

„mesar"), bolesnik, bukač, činovnik, dičak — vok. dȉčāku, drvar, drvenjak, diljenik, general, golać, jedrenjak, kalendar, kapetan, kosir, kopač, kovač, leptir, likar, mašklin, medenjak, mesar, mlikar, modrulj, murenjak, orač, ovicir, pečenjak, poglavar, pokrivač, robač, rogulj, seljak, skakač, slavuj, težak, travar, tukač, veseljak, upaljač, vilaš (= vo dugih rogova), vodar, vojnik, zidar, zelembać. Dvojako su naglašene: govèdār — gen. govedára i gòvedār — gen. gòvedāra, govòrnīk — gen. govorníka i gòvōrnīk — gen. góvōrnīka.

Svagdje je lùgār i pòljār, ali se govori i lûgār i pȍljār (Cr).

Duljinu gubi žùpān i češće se čuje žûpan.

α) Njima pripada više tuđica kao bàdīlj (< tal. badile, „lopata"), bàlūn, bàrūn, bònbūn, bùnār, gàrbūn (< tal. carbone, „ugalj"), làncūn (< tal. lenzuolo, „plahta"), màrūn (< tal. marone, „kesten"), mìnūt, rèskīr, sàpūn, šèšīr, tàpūn, tìmūn, vàgūn, vàpōr, vìtīlj i dr. Među njima je vìdūn, domaći izraz, koji je primio strani dočetak -un i s njima se posve izjednačio.

h) Deminutivi što se tvore sufiksom -ić, od jednoslož. i nekoliko dvoslož. imenica, odlikuju se jednakomjernom upotrebom oblika -īć : -ić Sklanjaju se kao NA. cvìtīć, cvìtić, G. cvitíća, cvìtića, DL. cvitíću, cvìtiću, V. cvìtīću, cvìtiću, I. cvitíćon, cvìtićon, NV. mn. cvitíći, cvìtići, G. cvitíćā, cvìtīćā, DLI. cvitíćīn, cvìtićīn, A. cvitíće, cvītiće. Starost oblika na -īć potvrđuje samo kvantiteta koja je već upola nestala: zasad između upotrebe oba oblika vlada ravnoteža i realna je pretpostavka daljeg razvoja na štetu kvantitativnog sloga analogno prezimenima na -ić i ostalim višesloženim deminutivima koji su bez duljine. Međutim, ova pojava dovodi do diferencijacije u značenju. Ipak, unatoč tomu, ne može se još govoriti o njoj kao o općoj semantičkoj kategoriji već jedino o pojavi u početnom stadiju. Naime, u nekim prilikama cvìtić nije potpuno deminutivni semantem, tačnije kazano — znači upravo „mali cvijet", a cvìtīć nosi u sebi emocionalnu i afektivnu osobinu, pa tada vrijedi kao „mali cvjetić". Dapače, kao emocionalno-afektivni semantem dobiva produljenu kvantitetu sufiksalnog sloga. Ka ocvìtīć: cvìtić ide badnjić, bakić, batić, bičić (= pramen), butić, crvić, đavlić, gradić, ključić, kraljić, maljić, mravić, notkić, nožić, panjić, pasić, rastić, rojić, rović, satić, smetić, spužić, srpić, stolić, sudić, šćapić, topić, torić, vratić, vražić, zidić, zubić i dr.

Duljinu čuvaju neke im. drugih tipova, ili su stekle više varijanata, kao što je càrīć: càrić : cârić. Ovakvi su češljić, plotić, prstić i vitrić, pa starčić i svežnjić pored kojih se još održava stârčić i svêžnjić.

i) Bez ikakve su naglasne promjene imenice kao domàćin — vok. domàćine — nom. mn. domàćini — gen. domàćīnā. Isto: badiljić, balunić, bombunić, bunarić, čovičić, dičačić, kolačić, lancunić, marunić, mašklinić, odgojitelj, procinitelj, progonitelj, prstenić, samokres, samòtvor, sapunić, šeširić, tapunić, timunić, vagunić, vaporić, vidunić, vitiljić, vojničić, etnici Poljičanin, Zagođanin i or. Velebit. Ovamo spada riječ gospòdin, koja pored skupne mn. gospòda — gospòdē ima i rijetku pravilnu množinu gospòdini[138] — gen. gospòdīnā.

[138] U senjskom je govoru mn. gospodīni, gospodīnov, gospodīnin, gospodīne (M. Moguš: Današnji senjski govor, 65).

α) Sekundarno duljenje imaju sinòvac i udòvac, tj. gen. sinóvca, udóvca, ali je gen. mn. neobičan: sinôvācā, udôvācā pored rjedeg sìnovācā, ùdovācā. Ovaj je proces zahvatio sve gen. mn. imenica m. roda u kojih su tri duljine za redom. Dulji je nagl. iz zavisnih padeža prešao u pokróvac i mladóvac, koji se svagdje čuje ovako, ali se u gen. mn. vladaju kao sinovac.

63. a) Silazni (ˆ) naglasak ostaje bez promjene u im. klînčić, mlînčić, pâlčić, tûblić, ûjčević.

U jd. s njima ide prâtar (< lat. frater, „brat", ovdje „svećenik franjevac"), u mn. je NAV. prâtri. G. prâtārā, pratárā, DLI. prâtrīn, prátrīn.

Im. pîsak, pljûsak, prâsak, stîsak i vrîsak pretežno su podlegle, utjecaju im. uzlaznog naglaska i najčešće se čuju kao písak, pljúsak, prásak, stísak, vrísak.

α) U lok. jd. nalazi se uzlazni naglasak, drugi su padeži bez promjene u cîk — gen. cîka, lok. cíku, lâkat — mn. lâkti, pip, prut, rujan, sičanj, sip, srpanj, a val i ždral imaju gen. mn. válā, ždrálā i vâlā, ždrâlā. Bez množine je glad i griz (< njem. Griese, „krupica"). Svagdje se govori zrak — lok. zráku, na jugu je (Žu, Rš, Rg, Kp, Kr) samo zràk — gen. zràka — lok. zràku prema srodnoj im. zràka.

β) U sâbor lok. glasi sáboru (Bekija) i sâboru (Imot. krajina), šâtor — lok. šátoru (Gu, Gd, Ma, Br, Gd, Ra, Gr, Md, Ar, So, Ri, Vi), drugdje šàtor.

γ) Kao cik u jd. je dûb, pânj, tr̄nj, trûn, ali je mn. skupna i naglaskom dvojna, tj. dùblja i dùblja, pànja i pànja, tr̄nja i tr̀nja, trûnja i trùnja.

b) Osim im. krâlj, strîc, spûž i svâk druge su ovog razreda neživa značenja i u svima ostalim padežima imaju ′ nagl.: vok. jd. se ne upotrebljuje već u prenesenom značenju i tada je obično s dva nastavka ako ne završuje na palatal, npr. NA. gnjât, G. gnjáta, DL. gnjátu, V. gnjâte, gnjâtu, I. gnjáton, NV. mn. gnjáti, G. gnjátā, DLI. gnjátīn. Takve su: grij, ključ, križ, ljulj, malj, mulj, plast, prišć, sram, smij, tušć i žulj i dr.

c) U ovih ˆ nagl. prelazi u ′ uz čuvanje akcenatske razlike između dat. i lok. jd., ali nije onako potpuno kao u im. tipa grad.

α) Postoje, prema tome, po dva jednaka akc. oblika u dat. i lok. jednine i dat., lok. i instr. množine. U ovoj je skupini boj, loj, kraj, kraj, raj, rod, rog, smok, sok, vonj i najtipičnija roj, koja se mijenja ovako: NA. rôj, G. rȍja, DL. rȍju, ròju, V. rȍju, I. rȍjon — NV. mn. rȍji, G. rôjā, DLI. rȍjīn, ròjīn. Nemaju množinu loj, smok i sok. Spori nagl. u paralelizmima dolazi analog. im. tipa pup. Budući da je u mn. u tri padeža, osjeća se njegovo prodiranje i u ostale. Tako je još nom. mn. ròji (Lo, St, Kr, Kp, Dr), ak. ròje (Gr, Ra, Zu, Pj, Sl.). S njima se posve slaže ôd osim što je uzlazni nagl. u instr. jd. u izreci: àj tī ódōn. Kako ima i duljinu, to je analog. prema a-osnovama.

Im. krôj i znôj prešle su među njih, ali u manjoj upotrebi opstoje i oblici krȍj, znȍj. Znoj je ovdje mlađi izraz i postepeno zamjenjuje imenicu pôt, prema kojoj i ima nagl.

β) Im. grâ, prâ, strâ prešle su među ove, zadržavši neke razlike zbog zamukivanja glasa h, pa je NGAV. grâ, DL. grȁu, gràu, I. grȁon, gràon.

d) U pogledu primanja duljih nast. (-ovi) u množini ovaj govor čuva stariju jezičnu crtu. S obzirom na povijesno stanje jezika, jasno je zašto je

ta morfološka promjena zahvatila im. tipa grad. U njima je ujedno i najbolje očuvano akc. razlikovanje dat. i lok. jd. gdje rijetko dolazi do zamjene. Štaviše, stječe se utisak da time djeluju i na one imeničke tipove u kojih je takva razlika izgubljena. Množina im nije u tom smislu jedinstvena: nom., akuz. i vok. uvijek su naglašeni ˝ nagl., ostali padeži imaju i drugu varijantu. Obrazac dekl. izgleda ovako: NA. grâd, G. grâda, D. grâdu, V. grâde, grâdu, L. grádu, I. grâdon — NV. mn. grȁdovi, G. grȁdōvā, gradóvā, DLI. grȁdovīn, gradòvīn, A. grȁdove. Njemu pripadaju: brig, brus, dug, drug, glas, klas, knez : knjez, kum, lad, list, mrak, muž, pas, plaz, ples, praz, sin, snig, stan, svit, šmrk, trag, zatim trak (Kp, Rg, Sl, Pj), vik, zec, zid, zub.

α) Morfološku dvojnost u mn. sadržava nekoliko im. raznih tipova kao što su brk, brôd, gîb, gô(l) (< engl. goal, „cilj, meta"), plôd, plôt, pôst, rêd, skôk, smrâd, srâb, srp, trâg.

β) Ovom razredu pripadaju još jêž, krîs, kvâr, mîj, rêp, stîd, vîr, ali je u njih dvojstvena jednina, npr.: NA. rêp, G. rêpa, répa, DL. rêpu, répu, V. rêpu, rêpe I. rêpon, répon — NV. mn. rêpi, rȅpovi, G. répā, rȅpōvā, repóvā, DLI. rêpīn, répīn, rȅpovīn repòvīn, A. répe, rȅpove.

γ) Tudice dočetka na -nt pred kojim je slog naglašen ˆ nagl. obično ga čuvaju, ali u ostalim padež. prelazi u uzlazni. Tako kalodônt, koma(n)dânt, liverânt, provilânt imaju gen. jd. kalodónta, koma(n)dánta, liveránta, provilánta, nom. mn. kalodónti, koma(n)dánti itd. Domaće riječi kojima je pridodat ovaj sufiks akc. su podvojeni. Govori se podjednako privarânt, zavrkânt i privarànt, zavrkànt. U ostalim je padež. izlazni naglasak kao i u posudenicama.

e) Veoma su postojane imenice u kojih je dug zadnji slog kako svjedoči sklonidba: NA. lîšnjāk G. lîšnjāka, DL. lîšnjāku, I. lîšnjākon — NAV. mn. lîšnjāci, G. lîšnjākā, DLI. lîšnjācīn. A. lîšnjāke. Ovakve su: cinik, davljenik, dimljak[139], dnevničar, kutnjak, ladnjak, odnik, parnjak, plaćenik, praznik, pravnik, putnijk, radnjik, ručnik (Cr), silnik, slavljenik, svitnjak, štićenik, tajnik, Travnik, visnik, vitnjik : vitnik, vlasnik, Zvornik, župnik. Po svemu stoji ovdje i riječ glasnik, samo je nagl. u gen. mn. u izreci: òd njegā čût nì glāsa ni glasníka.

U vok. jd. dolazi ˆ nagl. u hid. Stûbā (Lo, Gu, Zm) i tûbā.

α) Usamljena je im. nâkōvanj, ne mijenja naglaska, ali se govori i nákōvanj (So, Go, Dr, Bi, Ra, Gr).

64. Svakako je od svih najpostojaniji uzlazni (') naglasak, a razlog tomu nalazi se u težnji za uzlaznosti koja se čuva kada postoji ili je tek postignuta.

a) U im. dóčić ostaje naglasak nom. jednine. NA. dóčić, G. dóčića, DVL. dóčiću, I. dóčićon — NV. mn. dóčići, G. dóčićā, DLI. dóčićīn, A. dóčiće. Jednako i: čančić, jarmić, kočić, krpež, kukolj, kukoljić, lančić, lončić, lupež, naboj, način, naplov, napoj, napojić, napor, naslon, natuk, neženj, ovnić, piljčić, privrat, prozor, prozorčić : prózōrčić (Bi, Do, Ci, Lo, Md, Sl, St, Sv, Ar, Ra, Gr, Kl, Lk), razbor, razmačić, razmak, razred, razredić, ražnjić, savit, smrdež, stalčić, stočić, susid, suvez, vinčić, usiv, uspon,

[139] Neke od ovih imenica naglašene su drugačije u Pravopisnom rječniku, npr.: dîmnjak, hlādnjāk, hödnīk, pārnjāk, vȓjećnīk, cjènīk, Zvòrnīk; brzi i silazni naglasak mogu doći u im. kutnjak, župnik, u glasnik još i inačica sporog naglaska.

uteg, utor, večić, vrančić, zakon, zalog, zapećak, zaod, zapis, zapisić, zapiščić, zarez, zavoj, zavojić, zavojčić : závōjčić (Gr, Zg, Žu, Rš, Rg, Sl, Kr, Kl, Lk, Md, Lo, Ci, Bi, Do, Ar, St, Ri, Ra, Pz), žamor, žagor.[140] Pored češćeg šúškor čuje se sûškor[141] (: prez. šûškorīn).

Bez promjene su i domaći etnici: Gráčanin, Rášćanin : Rášćanac, Slívljanin : Slivánjac, Svíbljanin, Víranin, Žúpljanin

α) U vok. jd. i gen. množine uzlazni (′) nagl. prelazi u silazni, npr.: N. rébac, GA. répca, DL. répcu, V. rêpče, I. répcon — NV. mn. répci, G. rêbācā, DLI. répcin. Ovdje spada: curak, čvorak, ćulak, Gradac, jaram, kenjac, kaljak, krmak, kljukac, lažac, lisac, mravak, papak, petak, piljak, pisac, pivac, prasac, sirak, sivac, slanac, slipac, stalak, stećak, stožac, svinjac, šušak, tulac, vranac, vrljac, zadak, žalac[142].

Uz bórac manje se čuje i bòrac prema bòrba.

Dvojstven je svakuda úzā i ûzā[143] — gen. mn. úzlā, úzālā, ûzālā.

b) Uzlazni (′) nagl. ostaje, ali srednji slog biva dug ispred suglasničkog skupa: N. ćúćavac, GA. ćúćāvca, DL. ćúćāvcu, V. ćúćāvče, I. ćúćāvcon — NV. mn. ćućāvci, G. ćúćavācā, DLI. ćúćāvcīn, A. ćúćāvce. Ovako se sklanjaju: blejavac, bukavac, kadrovac, litavac (bot.), pripravak, prirepak, prskavac, razlomak, razmirak, sastanak, sastavak, sipavac, skakavac, zalisak ,zrikavac.

c) Imenice kao prísidnīk — vok. prísidnīče uopće ne mijenjaju naglaska. S njime se služu: jarmenjak[144], naglednik, nametnik, naslidnik, pakosnik, parničar, priglednik, prileţnik, pripadnik, pustinjak, rasplodnik, raspusnik, razdijok, razvratnik, suložnik, suveznik, savitnik, začetnik, zakupnik, zaminik, zaručnik, zaštitnik, zatijok, zavidnik, zavitnik, zavodnik.

d) Uzlazni (′) naglasak i obje dužine sloga čuvaju imenice kao ljúbāvnīk — vok. ljúbāvnīče, pa načelnik, namirnik, nasilnik, nastavnik, nastojnik, pročelnik, razbojnik, suparnik, zabavnik, zastavnik.

U vok. jd. najčešće k prelazi u č, ali se čuje i ljúbāvnīku, náčēlnīku itd.

e) U svim padežima ostaje uzlazni (′) nagl. na drugom slogu u imenicama gruménčić, kaménčić, krméljčić, patúljčić, plaménčić, prsténčić, prsténjčić, smotúljčić, ugljénčić i u ovdješnjim etnicima Aržánčanin i Ržánčanin, Batínjanin, Dobránjčanin, Studénčanin.

f) Gotovo se sve im. kao prvénac razlikuju od akc. stanja u poznatim rječnicima. Mijenja se: N. prvénac, GA. prvénca, DL. prvéncu, V. pŕvēnče, I. prvéncon — N. mn. prvénci, G. pŕvēnācā, prvēnācā, DLI. prvéncīn, A. prvénce. Veoma je zanimljiv nagl. druge varijante gen. množine gdje se nalazi na drugome ili trećem mjestu od početka riječi. Razlog ovome nalazi se u izbjegavanju triju kvantiteta slogova u dotičnim primjerima. Ovakvi su breskrilac, četvrtak, jedinak, imetak, komarac, krnjatak, Mostarac, omladinac, ostatak, pijanac, pupoljak, tudinac, zgoditak, zložinac i knjiž. primljenica sukrivac. Isto je u etnicima: Avustrijánac, Bosánjac, Bugojánac,

[140] U istočnoj Hercegovini također žágor i žámor (D. Vušović: Dialekat istočne Hercegovine, 36), u Dalničića pak žâgor i žâmor (Oblici srpskoga ili hrvatskog jezika, 110).
[141] Daničić naglašuje šûškor (isto djelo, 110).
[142] U Pravopisnom rječniku: stòžac i žālac.
[143] U Pravopisnom rječniku ûzao.
[144] U Daničića järmenj5k (Oblici srpskoga ili hrvatskoga jezika, 267).

Dalmatínac, Dubrovčánac, Imaćánac, Makaránac, Poviljánac, Splićánac, Šibenčánac, Talijánac, Varaždínac.

IMENICE SREDNJEG RODA

OBLICI

65. a) Iz muškog roda prešlo je údo — gen. úda i vȑ'o gen. vȑ'a.

α) Im. ȍko i ûvo prešle su u množini u ž. rod, te je nom. ȍči, ȕši, gen. òčijū, ùšijū, dat. lok., instr. òčiman, ùšiman i òčimom, ùšimon. Čuje se gen. jd. ȕveta (Ar, Ci, Lo, Ri, Md, Pz, Ps, Br, Vi, Tr), dat. i lok. ȕvetu (Dr, Ar, Lo, Pj, Go, Vp, Pz, Rt), instr. ȕveton (Ar, Lo, Do, Ci, Kl, Gl, Tr, Za, Rt, Zg, Ra, Gr, Pb). Nema nikakve potvrde za oka, ali NAV. ûva, G. ûvā, DLI. ûvīn, úvīn govori se ponegdje za uha na kotlu ili loncu. Inače je oblik uši češći za ove nazive.

β) Od gòveče prava je mn. gòveda jer je izčeznuo oblik govedo.

b) U imenica s-osnova uz skupnu množinu javila se prava: ostalo je, npr., čȕdo-čȕda, čudèsa, nȅbo-nȅba, nebèsa, tîlo-tîla, tilèsa. U ravnomjernoj su službi oblici čuda-čudesa, manje dolaze neba i tila. Osim toga, tilesa su poprimila pogrdnije značenje, nešto kao tjelesine.

c) Pored starih n-nastavaka stoje u jd. nastavci o-osnova u crîvo — gen. crîva, críva i crȉveta, nom. mn. samo críva, drugdje se oblici kraćih nast. slabije čuju u drvo — gen. dȑva, dȑveta, dat., lok. dȑvu, dȑvetu, instr. dȑvon, dȑveton, naprotiv u mn. su češći padeži drva — gen. dȑvā i malo kad se čuje dȑveta — gen. drvèta. Pri tom se ne podrazumijeva nikakva razlika u značenju. Za njima se povela im. blîzne, pa osim gen. blîzneta, blîzneta dolazi manje i blîzna, dat., lok. blîznu, instr. blîznon, u nom. mn. blȉznād i blìznād, ali najčešće bliznàci ili blìzānci — gen. bliznácā i blìzanācā.

α) U većini imenica n-nastavaka množina je pretrpjela stanovite promjene: pored redovne češće je skupna u kojoj je krajne -e prešlo u -a u nom. mn. analogijom prema im. kao korito, salo i dr. Obje su mn. u ovim primjerima: ȉme — nom. mn. imèna, ìmēnja, rȁme — ramèna, ràmēnja i sȉme — simèna, sìmēnja.

Prave su mn. izgubile brȉme, slȉme, tȉme i ostala je samo brìmēnja, slìmēnja, tìmēnja. Otpadanjem krajneg -n u nom. jd. ovdje je prešlo kȁme (= modro kame, ubojno kame) — nom. mn. kàmēnja, pa je sad ovaj oblik umjesto kamenje, zatim krȅme — krèmēnja i plȁme — plàmēnja.

β) Ovdje mogu stati i ostale imenice ovakve množine iako po osnovama ne spadaju, kao što je dȑvlja : dȑvlja, dȕblja : dùblja, lȉšća : lìšća, prȕća : prùća, rȃšća i dr.

PADEŽI

66. a) N o m i n a t i v j e d n i n e. — U im. skupnog značenja iza palatala stoji -a mjesto -e: dȑvēća, dȑvlja (= odsječena debla, građa) i dȑvlja (= tanje odsječeno stabalje), dȕblja : dùblja, grânja : gràn ja, lȉšća : lìšća,

prȕća : prùća, sȕđa : sùđa. Ostatak nepromijenjenog oblika nalazi se u pêrje, grêblje pored grêblja, top. Pòsušje. Iako je akc. dvojnost potpuna, nema razlike u značenju osim diferencijacije u slučaju drvlja. Odatle, vjerojatno, i potječe akc. izjednačenje nom. jd. i množine za kojima se povode i ostali padeži.

Nast. -a i u n-osnovama: brìmēnja, grùmēnja, kàmēnja, plàmēnja, slìmēnja, tìmēnja, vìmēnja i dr.

Dakle, nom. jd. imenica skupnog značenja izjednačen je s nom. mn. drugih im. srednjeg roda kao kolina, uža i dr.

b) L o k a t i v j e d n i n e. — Pojedini tipovi dvosložnih imenica i rijetke trosložne zadržale su lokativni naglasak. Najbolje se čuva u mêso, sîno, tîlo, ûvo i zlâto — lok. mésu, sínu tílu, úvu, zlátu, druge je uveliko potisnuo dativni naglasak i manje se čuju kao gòždu, gròždu, jàtu, klù(p)ku, kòplju, srcu, zvònu, zatim dŕvlju, líšću. U jednakoj je frekvenciji kao i dativni oblik u n-osnovama npr.: brimènu, plamènu, ramènu, vimènu, vrimènu i dr.

α) Od troslož. očuvale su ga u potpunosti prègŕšće i vȉdilo, tj. pregŕšću, vidílu (pored prȉgŕšt, f., Gd, Ma, Gu, So, Ba).

c) I n s t r u m e n t a l j e d n i n e. — Uvijek dolazi nast. -on umjesto -en iza palatalnih suglasnika, kao i u m. rodu. I provedeno je, također, bez izuzetaka u svim slučajevima pa je, npr., brdáščon, gràn jon, òrūžjon, píćon, sȕđon, kòpljon i dr. Isto je u top. Dobranjon, Osojon, Posušjon.

d) G e n i t i v m n o ž i n e. — Često se govori místī[145] i zŕnī pored mîstā : místā i zr̂nā : zŕnā prema i-osnovama.

α) Uz oblike pléćā, ústā, vrátā dolazi manje plèćijū, ústijū, vrátijū. Iako je množina ž. roda, može se spomentuti da oči i uši imaju gen. òčijū, ùšijū[146].

β) Pomično a ne stoji izmedu dva suglasnika u srazmjeru koji bi odgovarao knjiž. jeziku: osjetno je manji broj imenica u kojih stoji takvo a. Izbjegnuto je duljenjem korjenitog samogl. npr.: màslo — mâslā, bràstvo — brástvā, drùštvo — drúštvā, sr̂ce — sr̂cā ili sŕcā. Ako je u korijenu samoglasnik dug, u nekih se ne javlja paralelizam te je cabálcā, déblā, krílcā, povríslā, súncā : sûncā, teléščā, tiléščā, veslášcā. Govori se i cârstvā[147], dobročínstvā, dostojánstvā, gúvnā, jájcā, krájēstvā, rebárcā, súknā.

U troslož. i četveroslož. im. kraćega sloga i s kvantitetom nema duljenja korjenitog sloga, niti se javlja pomično a. Njihov je gen. mn. kòlināščā, kòritāščā, sùnāščā i dr., također drvéščā, nidárcā i srdáščā pored dr̂vēščā, nȉdārcā sr̂dāščā.

S obzirom na nagl. nekih trosložnih i višesložnih imenica koje primaju pomično a, valja istaći da silazni nagl. stoji i u sredini riječi gdje su tri du-

[145] Terzić piše misti (T. Maretić: Jezik dalmatinskih pisaca XVIII stoljeća, 215), također gen. mn. misti u Makarskom ljetopisu (Građa 47, 337).

[146] Genitiv mn. očiju i ušiju pišu Banovac i Kačić (T. Maretić: Jezik dalmatinskih pisaca XVIII stoljeća, 216).

[147] U dalmatinskih pisaca 18. stoljeća nalazi se gen. mn. carstva, dobročinstva, dostojanstva, društva, junaštva, koplja, kraljestva, otajstva, srca, svidočanstva (T. Maretić, isto djelo, 214—215).

U Tuzli i okolici: gúvnō, jájcō, pércō, rebárcō, súknō (I. Brabec: Govor Tuzle i okolice, 59—59).

ljine kao brdâšācā, domaćînstāvā, imâjstāvā, jajâšācā, klubâšācā, proklêstāvā, pobratînstāvā, prvênstāvā, steršînstāvā, ubôjstāvā[148], zarobljenîštāvā.

e) Dat., lok. instru. množine. — Sva tri su ova padeža u cijelosti izjednačena na čitavu području. Isto tako su bez krajneg -a, te je uvijek dug nast. -in[149], npr.: gȓlīn, kòritīn, srdáščīn, zarobljeníštvīn. Upravo kao i u m. rodu. Rijetko kada -m na kraju ne prelazi u n.

Ovom obliku prianja navezak -an, svojstven čakavskim govorima, u ovim primjerima: bȓdiman, dȓviman, vrátiman pored bȓdīn, dȓvīn,vrátīn, ali samo òčiman i ùšiman[150].

α) Skupne im. na -ad imaju in < im: jùnādīn, màgarādīn, pràsādīn, ždrȉbādīn pored jùnādi, màgarādi, pràsādi, ždrȉbādī, ostatka starog lokativa, za sva tri roda. Usamljen je čȅljādma uz češće čȅljādīn. Stari oblik lok. na nebèsi zadržao se još u molitvi, drugdje se ne susreće.

β) Pod utjecajem instrumentalnog nast. -ju imenica i-osnova nastali su u instr. ȋ oblici jùnāđu, nàgarādu, pràsādu, ždrȉbāđu i dr. Iako ih jemoguće čuti u cijelom kraju, potvrde za njih su prilično rijetke i čuju se samo od starijeg svijeta.

NAGLASAK IMENICA SREDNJEG RODA

67. Budući da završeci -e i -o ne prave nikakvu razliku u nastavcima osim još u vok. jednine, neće biti uzimana u obzir podjela na palatalnu i nepalatalnu osnovu, već osnovni kriterij i dalje ostaje naglasak.

a) Ovomu razredu pripadaju im. brzog (˜) naglaska što končaju na -lo: gȕrkalo, ȋtalo, kljȕkalo, pȕtilo, tȕrkalo, vȁralo, vȁtalo, vȉšalo, zȅzalo i dr. Ni u jednome padežu ne mijenjaju naglaska. Ovdje su mȕško i žȅnsko, ali su, dakako, bez množine.

α) U jd. jȅzero ostaje nepromijenjena naglaska, u mn. je dvojako: NAV. jȅzera, jezèra, G. jȅzērā, jezérā, DLI. jȅzerīn, jezèrīn. Jasna je analogija prema jednini.

b) Imenice dȍba, čȅdo, dȋlo, gȓlo, kȍlo, kȓdo, lȋto, prȍso, rȁlo, sȁlo, stȁdo, šȋlo imaju gen. mn. dôbā, čêdā, dîlā, gȓlā, kôlā, kȓdā, lîtā, prôsā, râlā, sâlā, stâdā, šîlā, drugdje stoji ˀ naglasak, izuzevši kȓdā (Bg, Ma, Gd, Dg).

Uz redovnu čudèsa i nebèsa čuje se još i čȕda, nȅba — gen. čûdā, nêbā, DLI. čȕdīn, nȅbīn i nèbīn.

α) U im. tipa gȍžđe javlja se u množini druga naglasna varijanta, tj. izjednačuje se s jedninom: NAV. gȍžđe, G. gȍžđa, D. gȍžđu, L. gȍžđu, gȍžđu, I. gȍžđon — NAV. mn. gȍžđa, gòžđa, G. gôžđā, góžđā, DLI,

[148] U dolini rijeke Fojnice Brozović je zabilježio oblik ubôjstava (Govor u dolini rijeke Fojnice, 155).

[149] U dalmatinskih pisaca XVIII stoljeća nije bilo došlo do potpunog izjednačenja ovih padeža. Za dativni nast. -im postoji po jedna potvrda u Banovca, Markija i Pavišića, za nast. -ima u lok. imaju svega četiri potvrde, inače je općenit nastavak -im. U Kačića je mn. na -im: imenim, čudesim, posvetilištim, ustim i dr., u ostalih je razlok, npr.: dili, ustima, krilmi, krilmin (T. Maretić, isto djelo ,215—216).

[150] Filipović i Kačić pišu očima (T. Maretić, isto djelo, 216), oblike očiman i ušiman Belić je našao u Kaštelima (O čakavskoj osnovnoj akcentuaciji, 34).

gȍždīn, gòždīn. Jednako je blato, brašno, brdo, grožđe, jato, maslo,misto, nito, polje, pseto, sito, srce, vrilo, zrno, zvono, žito. Učestalost jednih i drugih oblika nije ravnomjerna, tj. češći su blàta, brda, gòžđa itd. Iako u rijetkoj upotrebi, u jd. neke drže tragove akc. razlike između dativa i lokativa te se, npr., govori: blàtu, bràšnu, jàtu, srcu.

β) U klû(p)ko i kȍplje raznolik je gen. množine: klûbākā, klubákā i klû(p)kā, klú(p)kā, kȍpāljā, kopáljā i kôpljā, kópljā. U upotrebi više dolaze dvosložni oblici.

c) Ovdje spadaju samo tri: dnȍ, tlȅ ili tlȍ i zlȍ. U jednini su dno, tlo, zlo nepromjenljiva naglaska, u mn. idu ovako: NV. dnà, tlà, zlà, G. dnâ, tâlā, zlâ, zlî, DLI. dnîn, tlîn, zlîn. A. dnà i dnȅ, tlà i tlȅ, zlà i zlȅ. Dakle, u gen. mn. imenice zlo javlja se utjecaj i-osnova. Kao tlo mijenja se i tle, ali ima i dvije inačice koje se očituju umetanjem sugl. j, v da bi se izbjegao zijev, pa je pored oblika tlo — gen. tlà i tlèja, tlèva, DL. tlèju, tlèvu, A. tlȅj, tlȅv, V. tlȅju, tlȅvu, I. tlèjon, tlèvon. Ponegdje se čuje, npr., gen. jd. tlèa, dat. tlèu itd.

d) Imenice na -išće izvedene od n-osnova razvile su i varijantu uzlazne intonacije prema onima dočetka na -ašće (v. dalje toč. c). Podjednako se govori brȉmešce : briméšce, jànješce : janjéšce, jàrešce : jaréšce, kȁmešce: kaméšce plȁmešce : plaméšce, tȉmešce : timéšce, vȉmešce : viméšce. Dapače, korjeniti se slog počeo duljiti, te se čuje brìmešce (Lo, St, Md, Kl), tìmešce, vìmešce, (Kr, Rg, Gr, Md, Ra, Lk, Lo, Ci) prema im. kao dìtešce.

e) Brzi (˝) nagl. i dužina ostaju u svakome padežu imenica kao plȅtīvo. Iste su: berivo, curkanje, čupkanje, gnjojivo, gorivo, grabljišće, gurkanje, itanje, kljukanje, kresivo, ljuljkanje, mazivo, micanje, nicanje, očinstvo, paćenje, pecivo, pitanje, praćenje, predivo, prpanje, pucanje, sičivo, sirišće, sočivo, tocilo, topnišće, turkanje, varivo, vezivo, medutim, pregršće (prešlo iz -osnova) i vidilo imaju lok. jd. pregŕšću, vidílu, uz prȇgŕšću i vȉdīlu. Pored mȉšljēnje, vȉdēnje jednako se govori i mišljénje, viđénje povodeći se za im. kao ganúće, umaknúće. Jednako je prema im. kao gònjēnje došlo (j)ìdēnje, kako se čuje pored (j)ȉdēnje.

Budući da su dvojstveni glag. pȍslovat : poslòvat i pȍštovat : poštòvat, stoje i im. pȍslovānje : poslòvānje i pȍštovānje : poštòvānje. Uz bȍlovānje i bolòvānje nije riketko čuti ni bolovánje, uz ȉmenovānje i imenovánje analogno im. darovánje. U ovih i sličnih primjera ne postoji razlikovanje značenja ili upotrebe, bez obzira znače li akciju ili su ishod radnje.[151]

f) I u im. màterīnstvo, mȕčenīštvo, mȕčilīšće, plīvalīšće, rīzalīšće, sȉmenīšće ostaje svagdje brzi nagl. i dužina.

68. a) Bez akcenatske su promjene im. bògastvo i ùboštvo — mn. bògastva, ùboštva — gen. bògāstvā, bògastāvā, ùbōštvā, ùboštāvā.

b) Imenice sporog (ˆ) naglaska kao kòlino imaju gen. mn. kȍlīnā, inače u drugim padežima čuvaju nagl. nom. jednine. Ovako ide barilo (< tal. barile, „bačva“, ovdje „stolitar“), burilo, držalo, gunđalo, kančilo, korito, kosišće, ludilo, proliće, sridišće, šiljilo, ulišće, vratilo, železo, gunđalo

[151] M. Stojković ispravno uočuje razliku značenja manjeg broja glag. imenica u knjiž. jeziku i dijeli ih na nomina actionis, tj. prave, npr., imanje, krštēnje, pròštēnje i nomina affectus, kao imánje (= imutak), kršténje (= sakrament), prcšténje (= oprost) i dr. (Akcent glagolskih imenica, 17).

je dobilo nagl. prema glag. gùndat, do gubljenja duljine srednjeg sloga došlo je ulišće (Im. krajina) i kosišće.

α) Bez promjene su čèlo, drùštvo, pèro, plèće, slòvo, smèće, srèbro (bez mn.) podrazumijevajući pri tom ′ nagl. u gen. množine. Počeo je prodirati knjiž. oblik drúštvo, slovo je posve prešlo medu ove.

β) Raznolik je gen. mn. u ovih imenica: dòbro i rèbro — mn. dòbra, rèbra — gen. dȍbārā ,dobárā, rȅbārā, rebárā, DLI. dòbrīn, rèbrīn i rijetko rȅbrīn (Lk, St, Pz, Vi, Ri, Lo, Ci, Bi). U drugih je i oblik bez pomičnoga glasa a, npr.: sèdlo — gen. mn. sédlā, sȅdālā, sedálā, zatim u im. càkā ili càklo, sròstvo i vèslo.

γ) Spori (̓) je nagl. u jd. im. sèlo, ali prelazi u množinu: NAV. sȅla, sèla, G. sêlā, sélā, DLI. sȅlīn, sèlīn. Naravski, oblici sporog naglaska nisu česti.

δ) Kako se kìlo govori još i kȋl — gen. kȋla, to se brzi nagl. zavukao u oba broja: NAV. kȋlo, kìlo, G. kȋla, kìla, DL. kȋlu, kìlu, I. kȋlon, kìlon — NAV. mn. kȋla, kìla, G. kîlā, kílā, DLI. kȋlīn, kìlīn.

c) Imenice u kojih je duljina na drugom slogu nisu uvijek stabilna naglaska ni duljine.

α) Naglasak i duljina ostaju u: dvòrīšće, ìmājstvo, ògnjīšće, prìmōrje, pòštēnje. Gube duljinu bùnīšće : bùnišće, zèmljīšće : zèmljišće.

β) U ostalih duljinu potiskuje uzlazni (′) nagl., pa je bàrīlce : barílce, dìtīnstvo : ditínstvo (ditinjstvo), klònūće : klonúće, prògōnstvo : progónstvo (progonjstvo), svànūće; svanúće. U barilice stoji nagl. prema bàrilo, što odudara od knjiž. bàrilce, ali u drugoj varijanti odgovara razvojnom putu ovih ostalih koje se izjednačile s knjiž. jezikom. Jednako je i s kršćènje, mòlènje, ròđènje, stvòrènje, vìnčānje, vòlènje i dr. jer se i one čuju kao kršćénje, molénje itd.

Nisu zahvaćene inačenjem bljùvānje, čùpānje, gònjēnje, ìmānje, kòpānje, mìlīnje, nòćēnje, nòšēnje, òrānje, pljùvānje, strùgānje, tòvljēnje, vòđēnje i sl.

d) Nepromjenljiva je naglaska i dužine im. dìvojāštvo - gen. mn. dīvojāštvā, pa branilaštvo, igrališće, ječimišće, pojilišće, prinoćilišće, rastavljanje, ukopišće, uporišće, ustajanje i utočišće.

α) Svagdje se jednako govore: pòkajānje i pokajánje, ràstajānje i rastajánje.

e) Stalan je nagl. u im. crnjèlilo (crljènilo), rumènilo, siròmaštvo — gen. mn. siròmāštvā, siròmaštāvā, šarènilo i zelènilo.

f) Ne mijenja se nagl. i dužina u gladòvānje, jadòvānje, ludòvānje, popòvānje, robòvānje, živòvānje, duljina se koleba u graòrīšće : graòrišće, a prelazi u uzlazni u dugòvānje i dugovánje, umòvānje i umovánje.

69. a) Silazni (̂) naglasak stoji u svakom padežu imenica cârstvo — gen. mn. cârstvā, grêblje, mlîvo, štîvo.

b) Imenice tipa blâgo razvile su dvojaku množinu: NAV. blâgo, G. blâga, D. blâgu. L. blágu, blâgu, I. blâgon — NAV. mn. blâga, blága, G. blâgā, blágā, DLI. blâgīn, blágīn. Na isti način idu: cviće, inje, meso, more, runo, ruvo,[152] sunce, ulje, zdravlje, zelje, zlato. Uzlazna intonacija

[152] U Pravopisnom rječniku stoji rűho.

u množini nastala je kao posljedica prenošenja naglaska sa zadnjega sloga (zôlto : zoltâ).

Osim silaznog nagl. u inje, ulje i zelje govori se i ìnje, ùlje, zèlje (Cr kao ostatak istočnohercegovačke akcentuacije[153] što je nastao metatonijskim putom (zȅlьje : zêlьje).

70. a) U cjelini je postojan uzlazni (') naglasak u im. tipa čúvalo — gen. mn. čúvala. Iste su: branje, davalo, guralo, klanje, leđa, leglo, pranje, pružalo, skakalo, spavalo, stanje, sukalo, šćipalo, šikalo, tkanje, trkalo, ukalo, vrata, vrenje, zukalo, zviždalo, zvanje i dr.

α) Gotovo su bez akc. promjene: jáje, (j)ídno, kólce, krílce, mlíko, pérce, prálo, sáće, sádno, sélce, sílo, sjájno, údo, víće, víno, zjájno, zvónce. U njih se pojavljuje u vok. jd. ^ nagl., naravno ,ako su u prenesenu značenju, npr.: jâje, kôlce, mlîko itd. Očekivalo bi se da će saće biti naglašeno kao sât, međutim pretegnula je uzlaznost analogijom prema ostalim primjerima.

β) Dva su oblika u gen. mn. u imenicama kao cáblo, tj. cáblā i câbālā. Ovako i u: deblo, drvce, dvojstvo, jajce, (j)idro (: jîdro — jîdārā, Zg, Gr, Ra, Md, Lo, Ci), kunstvo, okno, sukno, trojstvo. Čuje se i gen. mn. jajácā samo u ruganju.

b) Prema ' nagl. u knjiž. jeziku ovdje je uzlazni zbog deminucije: bilánce, cabálce, cakálce, caklášce i caklénce, diténce, guvnášce, klubášce, krilášce, mistánce, pisánce, rebárce, selášce, setášce (tj. psetašce), telášce. Za njima se povelo jezérce i nidárce. Ni u jednom se primjeru ne javlja pomično a premda u većini njih dolazi u drugim štokavskim govorima i knjiž. jeziku.

α) Uzlazni nagl. ostaje stalno na drugom slogu u im. junáštvo — gen. mn. junáštvā, počívalo, povŕslo i povríslo (Bekija, Ru, Vd, Zm, Gl, Plj, Cr, Pl, Pg, Vi), rasúlo, zamíralo.

c) Imenice glag. postanja na -će imaju nagl. na predzadnjem slogu, npr. dostignúće, koji ostaje svagda nepromijenjen. Ovako: ispregnuće, (j)iće, kliznuće, nagnuće, omaknuće, piće, pokliznuće, pokriće, propeće (i propetlje, Ps, Vi, Rt, Ci, Ba, Gd, Za, Cd, Tr), svanuće, šiće, umaknuće, umiće, uzeće, užegnuće, žignuće, živnuće i dr.

α) Prema nagl. u infinitivu kao dopùštit u imenicama stoji uzlazni, npr.: dopušćénje, izgubljénje, obetánje, oprošćénje i dr. prema sporom u knjiž. jeziku. A pored ' na korjenitom javlja se novija akcentuacija na osnovnom slogu analogijom prema navedenim primjerima. Tako je uz iskŕčēnje, izvŕšēnje, rēšēnje, stŕpljēnje, skráćēnje, upúćēnje, zgríšēnje i iskŕčēnje, izvŕšēnje, rēšénje i dr.

SUGLASNIČKE OSNOVE

71. a) Uopće uzevši, dobro su očuvane im. s. roda, koje pripadaju starim suglasničkim osnovama premda neke u množini gube ili su izgubile prave nastavke. Akc. razlika između dat. i lok. jednine u cijelosti čuva im.

[153] U istočnoj Hercegovini govori se: ìnje, ûnje, zȅlje (D. Vušović: Dialekat istočne Hercegovine, 49). Ovo svjedoči da se naglasak u selu Crnogorcima čuva i predstavlja kontinuitet današnje zapadnocrnogorske akcentuacije i istočne Hercegovine.

plème — lok. plemènu, dvojne su: brîme krême, plâme i râme — lok. brimènu, kremènu, plamènu, ramènu, pored brîmenu, krêmenu, itd. Isto je vríme ili vrîme — gen. vrîmena, dat. vrîmenu, lok. vrîmenu i vrimènu. Razliku je izgubilo: îme, sîme, slîme, tîme i vîme. Pored prave množine kao brimèna, imèna, plemèna i dr. češća je skupna brìmēnja, ìmēnja, plèmēnja, koja se dalje sklanja kao tilešce tj. gen. briménā, dat., lok., instr. brimènīn.

α) Naglaskom je dvojstven lok. jd. u im. nèbo, tîlo, ûvo, — nèbu, nèbu, tîlu i tílu, ûvu i úvu.

b) Im. díte — gen. dìteta ima nom. mn. dìca, vok. dîca i dîco.

α) Od pîle nom. mn. glasi pîlići, isto je u güšče, kòzle, làne, pâče i pûle (< lat. pullus, ovdje magarčić), a u jânje i tèle glasi jànjāc, tèlāc — gen. jânjācā, tèlāci, DLI. jânjcīn tèlācīn i tèlāci. Nagl. im. kòzle zavučen je od kòza.

β) Više im. različna naglaska imaju skupni množ. na -ad: bàrīlče ili barílče — bàrilčād, bûre — bûrād, čeljáde — čèljād, zatim ćèbe, júne, kèzme, krme, marvínjče — màrvīnjčād, màrvinjčād, mûle, svínjče, svînjčād, svînjād i svìnjčići, Tùrče — Tùrčād, Tùrčād i Türe — Tùrād.

Nagl. bàrīlče nastao je prema bàrilo i nigdje nije čuti bàrīlče, a barílče se povelo za im. kao brdášce. Od Tùrčin postalo je Tùrče, ali se čuje i Türče (Br, Ma, Ps, Gd, Lo, Dr).

γ) Akc. oblici dõjēnče i gõjēnče uzeti su od prid. trp. dõjēn, gõjēn prema dòjēnče i gòjēnče stvorenih od inf. dòjit i gòjit. Iz ovoga se javlja mjestimično (Pl, Lk, Kl, Plj, Kr, Zg, Gr, Ra, Md, Lo, Ci, Bi, Sv) i dojénče, gojénče u skladu sa spomenutom težnjom duljenja kvantitativnih slogova u sredini riječi. U tim su selima dvojni ostali padeži u jednini, pa je G. dõjēnčeta, gõjēnčeta : dojénčeta, gojénčeta, DL. dõjēnčetu, gõjēnčetu : dojénčetu, gojénčetu, AV. dõjēnče, dõjēnče : dojénče, gojénče, I. dõjēnčeton, gõjēnčeton : dojénčeton, gojénčeton. Množina je bez akc. dvojstva, ali u instr. još postoje dva nastavka. Tako je NA. dõjenčād, gõjenčād, GDVL. dõjenčādi, gõjenčādi, I. dõjenčādi, gõjenčādi : dõjenčāđu, gõjenčāđu. Oblici dojenčađu i gojenčađu veoma rijetko se čuju, i to samo od starog svijeta.

Na čitavu području im. na -ad, npr. jùnād, mùgarād, pâščād, pèrād, prāsād, vîžlād, sklanjaju se kao dojenčad

IMENICE ŽENSKOG RODA

OBLICI

72. a) Među a-osnovama našle su se imenice m. roda ćîka, top. Grúža, názeba, pòklāde — što čuvaju obje deklinacije: NAV. pòkladi i pòklade, G. pòklādā, pòklādā, DI. pòkladîn, pòkladam, pòkladon, lok. ima oblike kao dat. i instr., ali se govori i ò pokladîn (Gu, Ma, Dr, St, Lo, Ri, Sv). Pored zûk (< zvuk) čuje se pretežno zùka (Ru, Zm, Kp, Pj, Pb, Rp, Rš, Žu, Zg, Ra, Gr, Md, Kl, Za, Lk, Lo, Ci, Sr, Bi, Ar, St, Os, Ps, Rt, Ri) — gen. zùkē.

α) S njima su neke im. stranog podrijetla koje inače spadaju u muške u knjiž. jeziku. To je jôda, kàla (< tal. calo, „gubitak"), šôlda uz rjeđe šôlad), zînga (< njem. Zing, „vrsta lima") i žäka prema džäka (Bekija), manje džâk.

b) Iz s. roda našla se u ž. rodu bèdra — NAV. mn. bëdre, bèdre, G. bedárā, bëdārā, DLI. bèdram. bëdram, bèdron, bëdron; im. píva i práva ostaju bez akc. promjene. Svagdje se govori pùca mjesto puce u značenju dugme, ali je prešla i u m. rod kao pùc — gen. pùca, pùca i odnosi se na zglob. Skupne im. krsta i prsa glase uvijek krȓsti i prȓsi — gen. krstā, krȓstijū i prsā, prȓsijū, dat., lok., instr. krȓstiman, krȓstimon, prȓsimon. Također su ovamo potpuno kovílja i pö(v)ūza (< pazuho); Jûrjeva umjesto Jurjevo sklanja se po prid. deklinaciji. Im. kopito u jd. je kòpita — gen. kòpitē, u mn. je kòpita — gen. kòpītā, kòpītā, veoma rijetko kòpite (Gr, Ra, Žu, Rš, Rg, Zg).

c) Iz i-osnova ovamo je potpuno prešla žlȉba, koja se najčešće čuje u obliku žlȉbe. Jednako se govori gölēt i goléta, pored obítelj i obítelja (Lk, Lo, Md, Gr, Ra, Zg). Umjesto ćêr obično je ćèra — gen. ćèrē (Gr, Ra), oblika kći nema nigdje. Mati se govori samo mȁtēr — gen. mȁterē.

PADEŽI

73. a) D a t i v i l o k a t i v j e d n i n e. — Desibilarizacija je zahvatila većeg maha (v. § 47.) i najfrekventniji su palatalizirani oblici onih riječi koje su najbliže svakodnevnom životu kao npr. jȁbuci, mùci, nòzi, túzi[155] i dr. premda ni oni nisu uvijek takvi. Najčešća je dvojnost, tj. brȉzi : brȉgi, bùci : bùki, nävlaci : nävlaki, pòtrazi : pòtragi, vôjsci : vôjski. Ostaju samo kmëki, òki, pëki i dr. Ovo je dokraja provedeno u muš. i žen. imenima: Mȉki, Vînki, Vláki, onda Ánki, Đúki, Nèvënka, Pêrki.

Prid. nastavke imaju: Gràdiškā, mâlā < mahala i žëtva, te se govori: u Gràdiškōj, cìganskōj mâlōj, ò žetvōj.

c) V o k a t i v j e d n i n e. — U dvoslož. žen. imena ′ naglaska uvijek je nast. -e: Ânđe, Âne, Îve, Kâte, Mâre, Rûže, Slâve, ali je vok. jednak nom. ako ispred k stoji bilo koji suglasnik, npr.: Ánka, Dújka, Ílka ili Îlka, Lénka, Sénka, Slávka, Stánka, Žéljka. Kao one idu još Îvka, Jûrka, Pâvka i Pêrka.

α) Sva su troslož. i ostala imena jednaka nom.: Àgāta, Àndrija, Ìlija, Katàrīna[156], Màrija, Màtija, Nikola, zatim deminutivi: Ìlijica, Marjànica, Màrkica, Pètrica, uglavnom muški. Naprotiv, u žen. je samo -e: Bàrbarice, Ânice, Àndice, Īvice, Màrice, Rûžice, Tômice.

---

[155] U dalmatinskih pisaca 18. stoljeća djelomični su desibilarizirani oblici. Tako oblik vojski piše Zoričić, slugi stoji u Badrića, Banovca i Kačića, zatim muki i tugi u Banovca, ali u istog pisca i majci, u Kačića šipci i vojsci; također vojsci pišu još Filipović, Knežević i Lučić. U Kneževića — knjigi. Ako je pred k suglasnik, skoro nema promjene: Ciganki je u Filipovića, majki u Badrića, patrijarki piše Lučić (T. Maretić: Jezik dalmatinskih pisaca XVIII stoljeća, 217).

[156] Neki dalmatinski pisci 18. stoljeća vok. Marija, Teodora, Lusana, drugi imaju nast. -o, kao Agato, Katarino, nađe se i potvrda za Marijo. Sva muška imena na -a i ostale imenice imaju vok. jednak nominativu. Oblici na -ica, ženskog značenja, dobivaju u vok. -ice (T. Maretić: Jezik dalmatinskih pisaca XVIII stoljeća, 217—218).

Kao Anđa idu góspa i máca — vok. gôspe, mâce.

β) Imenice m. roda koje se svršavaju na -a imaju vok. kao nom.: glavèšina, gàzda starèšina, svićònoša, vòjvoda, zakònoša, Žùdija.

Žen. imenice na -ica razlikuju vok. od nominativa. Samo je: dìvice, grîšnice, kràljice, pomòćnice, stòpanjice i dr.

d) Instrumental jednine. — Po pravilu, nast. -om > -on i malo kad ostaje nepromijenjen. Tako je gòrōn, kùćōn, sèstrōn, vrîćicōn, žakètinōn.

e) Genitiv množine. — Bez nastavka se još čuje u godina i nedilja uz brojeve od pet nadalje, npr.: šéz godīn san bîjo u svítu; dà mi je dvàjcz gödīn, nè bi se böjā nîkogā; za dví rîči ödležā pé nedīlj u zátvoru; u bólnici lèžala dève nèdīlj.

Od imenica a-sklonidbe kojima osnova svršuje na dva suglasnika povode se za i-osnovama samo bánka ili bànka (= novčanica od deset dinara), glàvna, jàspra, ûra i vráta, te je gen. mn. bánki : bànkī, glàvnī, jàsprī, úrī i vŕstī[141] pored vŕstā.

Nòga i rúka pored običnijeg oblika nögū i rùkū govore se još nògijū i rùkijū (Md, Lo, Ci, Sv, St, Gr, Ra, Zg).

Između dva sugl. pomično a dolazi obavezno u imenicama: bîtka, dàska, dìvōjka, güsle, güska, ìgla, ìgra, jàsle, krüška, lökva, nâćve, nàrānča, pâtka, püška, smökva, vîšnja i još nekima. U ostalim je slučajevima produljen korjeniti samoglasnik kao u im. m. i s. roda, te a manje dolazi, npr. bâčvā i bàčāvā, bédrā : bedárā, prìpovītkā — prîpovītākā ili pripovîtākā, rèšētkā : rèšetākā i dr.

Pomično a ne uskače u im. bàcāljka, čètvōrka ili četvórka, dèsētka, dòvētka, dvójka i dvôjka, klàpāljka, mîcāljka, pètōrka ili petórka, štrcāljka, trójka : trôjka, vinòtājka. Ali se pored mâjkā čuje i màjākā.

f) Dat., lok. i instr. množine. — Ovi su padeži izjednačeni naglaskom i nastavcima. Od nast. -ama krajne -a je posve otpalo (ukoliko je ikad i postojalo na ovome području?) te -am > -an. Ovo je -an potisnuto skoro potpuno nast. -on koji je primljen od skupine množine im. s. roda (braćon, dicon, drvljon, kamenjon), pa samogl. o prodire u nast. -am koji se katkad čuje kao -om. Praktično većina im. a-osnova ima četiri padežna nastavka od kojih je najfrekventniji -on, zatim -am, onda -an i najrjedi -om. Tako npr. im. mâjka ima DLI. mâjkōn, mâjkam[157], mâjkan i mâjkom. Kako su dva posljednja oblika rjeđa i prvi češći nego drugi, nameće se zaključak da će u perspektivi ostati prva dva zbog snažnijeg utjecaja knjiž. jezika; i već se osjeća malo veća upotreba oblika -am analog. knjiž. -ama.

Za nast. -iman : -imon nekih imenica i-osnova povele su se djelomično nòga, rúka, te se rjeđe čuje nògiman i nògimon, rùkiman i rùkimon (Ra, Gr, Md, Lo, Ci, Sv, St) uz redovne oblike nògam : mògon, rùkam : rùkon.

---

[157] Kako utvrđuje T. Maretić, sva tri su padeža izjednačena u većine dalmatinskih pisaca 18. stoljeća. Najčešći je nast. -am: daskam, dušam, naredbam, prilikam, stopam, vodam i dr. (Jezik dalmatinskih pisaca XVIII stoljeća, 219—220).

NAGLASAK IMENICA ŽENSKOG RODA

A — OSNOVE

UVOD

74. Imenice ž. roda sadrže sklonidbeni sustav koji se u najvećem dijelu slaže sa stanjem u knjiž. jeziku, ali su razvile i neke inovacije u nastavcima dat., lok. i instr. množine. Ista se pojava susreće i u susjednim bosanskim i hercegovačkim govorima, pogotovo dalmatinskim. Dakako, ne izostaju akc. paralelizmi i češći su negoli u imenicama m. i s. roda. Ovo se tumači kao posljedica jezičkih nanosa i pretežno razvojnim procesom unutar samih njih, poglavito a-osnova koje su po svojoj naravi živahnije i time podložnije promjenama. Naravno osjeća se izrazitija težnja prijelaza k uzlanoj intonaciji kao općem kretanju akcentuacije ovdašnjeg govora.

75. a) Kao u im. druga dva roda pomično a dolazi manje negoli u knjiž. jeziku ili se pak gen. mn. izgovara s njime i bez njega. Češći je slučaj u trosložnih. i višesložnih imenica da se samoglasnik a ne umeće među dva suglasnika, dvosložne su mu podložnije.

76. a) Ove imenice zadržavaju uvijek brzi (˝) nagl. nom. jednine, npr. bȁčva — vok. bȁčvo — mn. bȁčve — gen. bȁčāvā. Ovako se sklanjaju: bačvica, balavica, bičva, bičvica, bitka, breska, britva, britvica, bubljica, ćepica, čašica, čizma, diple, dozvola, dračica, gaćice ,gospoja, gubavica, gubica, grebene, guska, gusle, jasle, kiselina, krčma, krosne, krpica, letva, letvica, lokva, lokvica, mačkara, migavica, misečina, mrvica, nacblaka,patka, pešnje, popara, prioblaka, protoka, puška, račva, rupica, rupičica, sidalica, sijačica, simenjača, smokva, sparoga, tetka, tikva, trišnja, vabrika, voćka, vrićica i dr. Oblik tȍrba — gen. mn. tȍrābā i tôrbā (Bekija), drugdje je tórba — vok. tôrbo — gen. mn. tórbā, torábā.[158]

U sparoga, sijačica i simenjača[159] nagl. je prenesen iz glag. spȁrit (se), sȉjat i im. sȉme.

(Vjerojatnije je da je ćȅpica primljena iz češkog čepice negoli iz slovenskoga; bilo da je uzeta iz jednoga ili drugoga, ne može imati ˋ naglasak kao što je u suvremenome knjiž. jeziku. Dakako, odlučujuća bijaše analogija prema im. čȅp.)

b) Brzi nagl. stoji svagdje izuzevši gen. množine gdje se nalazi silazni, npr. kȕća — vok. kȕćo — mn. kȕće — gen. kûćā. Jednako i: baba, ića, jama, kaša, kmeka — dat. kmeci i kmeki, koža, krava, mana, mira, mriža, muka, para, paša, pića, pina, rana, riba, rupa, ruža, slama, slika, šuga, šuma, tunja, vrića, žaba, žica, žila, pa pluralia tantum: brnje, kulje, tralje, žvalje. Naglasak im. ruža zahvaća daleko šire područje okolo Imotske krajine i Bekije i nigdje nije čuti rúža za cvijet, ali je opet ž. ime Rúža.

c) U više su imenica stvoreni dvojni naglasni oblici: pored ˝ nagl. usporedno se upotrebljuju i oblici uzlazne intonacije, i to pretežno kratkouzlazne. Ovi su naglasci (ˋ i ′) uglavnom zavučeni iz srodnih riječi istoga

[158] U Pivi i Drobnjaku gen. mn. torábȕ od tȍrba (J. Vuković: Govor Pive i Drobnjaka, 57).

[159] U Pravopisnom rječniku stoji sjȅmenjača i sjemȅnjača, u Daničića samo sjȅmenjača (Oblici srpskoga ili hrvatskoga jezika, 351).

korijena, u nekih iz lok. jednine, u ostalim je slučajevima došlo analoškim putom. Evo ih: ȁzna i ȁzna (< tur. hasa), čȍja : čȍja, dȁća : dȁća, drȅka : drȅka, grȋpa : grȋpa, ȉzdaja : ȉzdaja, jȁgma : jȁgma, mȅda : mȅda, ȏklada ȍklada, pȍjata pȍjata, prȁsetina prȁsetina, prȋporuka : prȋporuka, rȋpa : rȋpa, sȍja : sȍja, negdje i solja, stȍpa : stȍpa[158], sȕza : sȕza, svȁđa ,svȁđalica : svȁđa, svȁdalica, ȕvodina : ȕvodina, zȁjednica : zȁjednica. Medutim, uz pȅlena : pȅlena i ȕpotriba : ȕpotriba stoji i pelȅna (Ra, Gr, Bi, Ci, Lo, Lk, Pg, Pl, Plj, Pb, Zm), upȍtriba (Žu, Rš, Rg, Kr, Md, Lo, Lk), od rȕta (= poderotina) i rȕta (= pokrivač otkan od ruta) nastala je rȕtežina i rútežina ali jednakog značenja, a pored ovoga čuje se i rutȅžina (Cr, Pl, Kl, Pl, Pg, Ri, Ps, Pz, Ra, Os, Či, Po, Vp, Vg, Go, Gl). Isto tako govori se mȁca (< tal. mazza, „štap", ovdje „teži želj. čekić") i máca (Žu, Rš, Rg, Kr, Sl, Kp, Pj, Sl) prema našem hipokor. máca, tȁva (Bekija) i táva (Imot. krajina).

α) Prema muškome aktivumu kȕpljač, pȋvač i dr. stoje i žen. kȕpljačica, pȋvačica, plȋvačica i pȕšačica uz kupljȁčica, pivȁčica, plivȁčica, pušȁčica.

d) U im. kao ȋljedārka — gen. mn. ȋljedārkā, veoma rijetko i ȋljedārākā, ostaju nepromjenljivi naglasak i duljina. Njoj spada: jablanka, klapaljka, micaljka, misećarka, mišćanka, novinarka, pastorka, pecaljka, pilićarka, pucaljka, slušaljka, takmičarka, trzaljka, vataljka.

α) Zanimljivo je ž. ime Ȉvānka pored kojega stoji Ȉvānka analog. prema Ȉvan, medutim javlja se i mlade Ivánka. Prvo je svakako starije što posvjedočuje izgovor or. Ȉvān-planìna, kako je ovdje općenito u zapadnim predjelima, zatim onom. Ȉvānović (Lo); imotski onom. Ivánović bit će saobražen s knjiž. izgovorom.

77. a) Stalan i nepomicljiv naglasak biva u im. tipa čȍbanica — vok. jd. čȍbanice, gen. mn. čȍbanīcā. U cijelosti su joj jednake: branjevina, bravetina, drinovina, džigarica (= jetra), govedina, kljenovina, konjetina, kosidba, krmetina, lopatica, lovetina, napolica, nazdravica, omladina, ovčetina, pašinica, pokrajina, prasičina, prosidba, slatkovina, svinjetina, torbičica, udadba, udadbenica, utaknica, zovničica, ženidba.

b) U imenica bȍrovina, dȍlina, drȕžina, kȑčevina, krȉvica, prȁvica, pȑčevina, pȕlastrica (< tal. polastro, „pile"), sȉtnica, ùčiteljica, zatim brojevnim imenicama trȅćina, pètina do ȍsmina pomiče se nagl. na slog dalje, pa je borȍvina, dolȉna, družȉna, tretȉna itd. Pored slànina, kako se govori u većini sela, drugdje je slanìna (Md, Ra, Kr, Im, Lk, Bg). — Za dva sloga pomiče se nagl. u gotovȉna, okolȉna, površȉna, tj. jednako se govori gȍtovina, ȍkolina i pȍvršina.

Korjeniti se slog produljuje u áginica i úzdica pored àginica, ùzdica. Uzlazni je nagl. prenijet od ága i úzda.

α) Dvojne su: bȍja (Bekija, Vd, Vg) i bója na ostalom području, čàmpra pored čámpra (< tur. çalpara = kandža) na zapadnom dijelu (Lk, St, Ri, Kl, Md, Kr, Gr, Lo, Ci, Sv, Ar, Do, Bi), zatim pàla koja je pála (Pl, Pz, Ri, Pg, St, Sk, Ar, Sv, Do, Bi, Ci, Lo, Md, Gr). Svagdje se podjednako može čuti glàvnja i glávnja[160], ali i glȁvnja (Ci, Lo, Do, Bi).

[160] U Pljevljima također glàvnja i glávnja (D. Vušović: Dialekat istočne Hercegovine, 136).

c) U gen. množine dode brzi naglasak, inače je svagdje spori, npr. sìkira — vok. sìkiro — mn. sìkire, gen. sīkīrā. Ovakva je promjena i u mećava, mekinja, mlikara, nevolja, obuća, odića, pećina, poklade, šarulja, šenica, večara, veljača, zimica.

α) U ovih su dva oblika u gen. mn., npr. N. lòpata, G. lòpatē, DL. lòpati, A. lòpatu, V. lòpato, I. lòpatōn, NAV. mn. lòpate, G. lŏpātā, lòpātā, DLI. lòpatam, lòpaton. Ovaj je genitivni paralelizam posljedica jake analogije prema ostalim padežima. U nekim im. ovog tipa dolazi češće, u drugima manje, ali se općenito može kazati da nije frekventna koliko pravi oblik. Kao lopata idu još belava, besida, drinjina, gargaša, glavnina, jetr(u)va, košara, kozlina, krovina, kvasina, mavuna, micina, motika, mrcina, nesrća, odora, pogača, prašina, prljuga, rbina, rivina, svekr(u)va, svetkovina, subota, svirala, tavnica, tučnjava, varjača, vučija, zidina. Brzi nagl. bi se očekivao u drinjina, košara, kozlina, odora[161], svekr(u)va, krovina, rivina, svetkovina, tučnava i utroba, ali su se povele za uzlaznom intonacijom srodih riječi, kao drìnovina, kŏš — gen. kòša i dalje, kòzle, òdor i dr.

β) Ovamo spada i većina im. na -ica, bez obzira na deminucijsko značenje; u korjenitoj riječi naglašene su pretežno ^ ili ' naglaskom. Naprotiv, njihovi genitivni oblici množine ` nagl. funkcionalniji su od brzoga. To su: bànica, blìznica, dànica, dràgica, drùžica, glàvica, glàvnjica, grànica, gròznica, jèlica, klànica, kòšćica, màsnica, mìlica, mlàdica, mùšica, Nìmica, nòžica, òjica, pàlica, prùtica, pùnica, ròdnica, stànica, stòlica, svàstica, tùrica, vòdica, zlàtica, zòrica. Uzgred rečeno, malo se čuje " nagl. u gen. mn. imenica družica, jelica, milica, vodica i turica; medu njima se našla prèjica premda bi morala imati " nagl. kao prēda i prēdica. Prema nagl. jèla, jèlica i zòra, zòrica takva su imena Jèlica, Zòrica[162], a Ànkica, Dràgica, Mìlica, Slàvica izgovaraju se ovako zbog uzlaznog nagl. u osnovnim oblicima, tj. Ánka, Drága, Míla, Sláva.

d) Imenice tipa gòra nisu u cjelini jedinstvene, već se u njima nalaze neke inovacije kako slijedi: N. gòra, G. gòrē, D. gŏri, gòri, A. gŏru, gòru, V. gŏro, L. gòri, I. gòrōn, NA V. mn, gŏre, G. górā, DL. gòram, gŏron, gòron. Imenice kosa, loza, mora, sloga, voda, zora, želja slažu se s njome u jd., ali u mn. nemaju oblika brzih naglasaka, naprotiv vòda ide kao gora s time što se u dat. i instr. mn. čuje i vŏdam pored vòdam i vòdon. Imenice kao màgla i ròsa razvile su gotovo u cijelosti drugu varijantu množine, te je nom. mn. màgle : màgle, rŏse : ròse, gen. máglā, rósā, dat. màglam, màglon, màglam, màglan i rŏsam, rŏson, ròsam, ròson î dr. Tako isto rđa i zèmlja. U ovim se slučajevima opaža uzajamni utjecaj obaju akcenatskih oblika.

S deklinacijom im. gora slažu se dàska i mètla, samo u gen. mn. imaju dasákā i metálā.

Ovdje je mjesto i im. ìgra — dat., lok. ìgri, gen. mn. igárā, akuz. ìgre, ali se čuje i ĭgre (Ar, Do, St, Ri, Lo, Lk).

α) U im. bùća (< tal. bocia, „drvena kugla za igru"), bùva, čèla, kòza, mùva, òka, smòla, svàdba i zmìja javlja se dat. jd. bŭći, bŭvi i dr. (Bi, Ci, Do, Sv, Lo, Lk, Kl, Plj, Kr, Pd, Sl.) pored općenitijih bùći, bùvi — jamač-

[161] U Daničića i Benešića òdora (Oblici srpskoga ili hrvatskoga jezika, 26, Hrvatsko-poljski rječnik), međutim u Pravopisnom rječniku stoji ŏdora.

[162] U Pravopisnom rječniku Jĕlica, Zŏrica.

no prema im. kao gora. U ostalim padež. osim vok. jd. i gen. mn. ostaje spori, odnosno uzlazni nagl. Premda je svagdje svât i svâckī, potpuno je ovdje prešla svàdba. Što je bùća, iako bi se očekivala bùća (koju i Talijani približno ovako izgovaraju), razlog je težnja za duljenjem kraćih oblika primljenih iz drugih jezika.

e) Namjesto sporog naglaska dolazi brzi u vok. jd. i uzlazni u gen. množine: glàzba — vok. glâzbo, gen. mn. glázbā. Jednako se vladaju: alka, molba (moljba), nošnja, patnja, pratnja, prošnja, služba, tužba, užba, vožnja, žalba (žaljba).

Uz njih se nalazi i nòga — gen. mn. nȍgū, ali se sporadično čuje i nógā (Vg, Vd, Či, Ps, Vi, Ri, Pb, Plj, St, Lo, Gr, Ra, Md, Br, Zg), rjeđe nògijū na čitavu području.

78. a) Nemaju promjene naglaska imenica kao blàgājna — vok. blàgājno — mn. blàgājne, gen. blàgājnā, pa bilježnica, Bosanka (: Bosanjka), brezvirka, cidaljka, divojka — gen. mn. dìvojākā, do(j)ilja, dragoja, gimnazija, or. Kamišnica, kartina, ključanica, konjušnica, krletka (: kreletka), marenda (< tal. merenda „zakuska"), minjačnica, mlaćenica i mlâćenica (Bg, Gu, Gd, Dr, Ma), mladenka, mladoja, najlonka, naranča — gen. mn. nàranāčā, nepravda, obraćenica, opančina, osminka, partijka, pečenka, petinka, planinka, pletilja, pljuvačnica, po(j)ilja, pokojnica, puvaljka (=cijev kroz koju se puše), rašeljka — gen. mn. ràšeljākā, rešetka — gen. mn. rèšētākā, rèšetākā, salata, sedmina, sedminka, seljanka, Slavonka, snovaljka, srebrenka, strančarka, šestinka, šivalja, tucaljka, valinga (: valinka), vezilja, vinčanica, vlačilja, zločinka, zmijavka, železnica. Duljina u ključānica stoji prema ključānje, òbrāćenica prema òbrāćenīk, òpānčina od òpānci, vìnčānica kao vìnčānje. U sàlāta (< tal. insalata) nagl. je oslabljeno skočio na prednji slog.

Naziv or. Bìjākova (knjiž. Bìokovo) govori se češće i Bìjakova pod utjecajem susjednih bosanskih i hercegovačkih govora, odnosno već same Bekije.

b) Također ne promjenjuje naglasak i duljinu brèsposličārka — gen. mn. brèsposličārkā, jednako i Ercegovka (Jercegovka), Imoćanka (Imaćanka), omladinka, sitničarica, šušičarka. Duljina se gubi u òskurūša prema òskoruša kao češćim izrazom u sjeveroistočnom predjelu (Bekija, Vi, Ri, Vg).

79. a) Drže se bez mijene naglaska imenice u kojih je spori (ˋ) nagl. na drugom slogu kao beràčica — vok. beràčice, gen. mn. beràčīcā. Ovakve su: cipanica, crtačica, desetica, desetina, devetina, domaćica, dugovrata, dvanestina, jasenovača, kopačica, kopačina, ladovina, listonoša, metenica milosnica, minjačica, minjačina, mirovina, oračina, penjačica, petnestina, pisanija, pisarica, početnica, Rvatica, rževina ili rženina, silesija,sirotinja, sivernjača, sočivica, šćeđevina, šesnestina, trinestina, udovica, vatrenjača, vodenica, žalosnica. Sve češći je oblik trgòvina analogno glag. trgòvat, te se trgòvina manje upotrebljuje, na što jače utječe i knjiž. jezik.

Spori naglasak stoji u imenicama jasènovača, milòsnica, sivèrnjača, vatrènjača kako je u pridjevima ž. roda jasènova, milòstiva, sivèrnā,vatrèna, žalòsna. Analogno njima ovamo se našla šćeđèvina. Brojevne imenice zadržavaju nagl. na drugom slogu, kao desètina, devètina, petnèstina, šesnètina, ali se počeo ponegdje osjećati utjecaj naglasivanja iz knjiž. jezika, pa se može čuti i desetìna, devetìna, petnestìna, šesnetìna.

b) U im. kao dubìna ˝ nagl. je ekspanzivan pa se njegov oblik nametnuo čitavoj množini i djelomično jednini što pokazuje sklonidba: N. dubìna, G. dubìnē, DL. dubìni, dùbini, A. dubìnu, dùbinu, V. dùbino, dubìno, I. dubìnōn, NAV. mn. dùbine, dubìne, G. dùbīnā, dubínā, DLI. dubìnam, dubìnon, dùbinam, dùbinom. Ovako se sklanja blizina, budala, goloća, grdoba, ladnoća, milina, miloća, mokrina, mučnina, nizina, planina, ravnina, ruboga, sirota, sramota, tančina, toplina, visina, vrućina, živina i žutina. Iako još nisu u ravnomjernoj upotrebi oblici ˝ nagl. u množini sa sporima, oni ipak prelaze i u nom. jd., pa je mogućno čuti katkad, npr., blīzina, bùdala, dàljina i dr. Sada su, dakle, u razvojnom stadiju potpuno dvojstvene kao što već i jesu im. ovoga tipa čitòća : čīstoća, lipòta : līpota, krivìna : krīvina, rezèna : rēzena, rodbìna : rōdbina, slizèna : slīzena, sotòna : sōtona i sudbìna : sùdbina. Proces izjednačenja u njih je dovršen. Osim utjecaja novije varijante množine, tome je pripomogao i ˝ nagl. u dat. i akuz. jednine.

c) Ni do kakve promjene ne dolazi i im. tipa čegȓtāljka — gen. mn. čegȓtāljkā. Ovdje spadaju: Crnogorka, čevrtalja, Dalmatinka, desetorka, devetorka, grebenalja, klepetaljka, lutoranka, Makedonka, muslimanka, počivaljka, Srbijanka, sustanarka, Talijanka, trepetaljka, umetaljka, umivaljka. Nagl. sustànārka prešao je od sustànār.

80. Spori (`) nagl. je stabilan i na trećem slogu: barutàna, bogatašica, četrnestina, debelina, delendeka (< tur. dilbenci „govornik“, ovdje „vika“), deseterica, deveterica, devetnestina, jabučetina, jedanestina, nadbiskupija, nalagačica, osamnestina (: osamlestina), otimačica, otimačina, prijateljica (: prijeteljica), provesurica, sedamnestina (: sedamlestina), se(j)isana, ulagačica. Budući da je dugo ukorijenjena riječ biskùpija, nije kasnije prema nàdbiskup nastala nàdbiskupija, pogotovo ne knjiž. oblik nādbiskupija. Stariji se još i sada za nadbiskup služe nazivom àrcibiskup, te je prema ovom naglasku primljen nàdbiskup.

81. Silaznim (^) naglaskom naglašen je srazmjerno manji broj imenica, ali one nisu ni približno izvrgnute promjenama naglaska kao što su ostale. S druge strane, udaljuju se od književne akcentuacije više nego druge.

a) Slijedeće imenice nemaju naglasne inačice: cȓkva — gen. mn. cȓkāvā, jednako cȓkvica, grada, gužva — gen. mn. gûžāvā, — gen.mn. kȁrātā, kletva — gen. mn. klêtvā i klêtāvā, klinčina, lađa, majka — gen. mn. mâjkā i mȁjākā[163], majstorica, murva — gen. mn. mûrāvā, murvica, Nimkinja, nožice, oskrba i oškrba, pešika (= breskva, Md, Gr, Ra), Poljkinja, pravda, prelja, priča, pristava, rastava, rasvita, slamnica, slančica, slanka (= slamka), sovka (=psovka), stranka (: stranjka), stranjkinja, straža, strina, šetka (: onom. Šȇtka, Ci), šuša, tajna, tinta, tkalja, ujna, ulica, uličica, varka, zabava, zadruga, zaduva, zaliva (=zaliha), zava, žeđa. U cȓkvica i mûrvica nagl. je zavučen iz cȓkva i mûrva; prema Pȍljāk očekivala bi se Pȍljkinja, ali je nadvladala analogija prema Nîmkinja. U većini onih silazni nagl. stoji umjesto ˝ kao posljedak prijelaza na dužu intonaciju. U oblik klînčina (: knjiž. klìnčina) nagl. je zavučen iz glag. klînčiti. zabava je sinonim pristave, mlađa je po postanku, pa je primljena prema njezinu naglasku.

[163] Isti oblik zabilježio je Milas u mostarskom govoru M. Milas: Današnji mostarski dijalekat, 60) i Vuković u Pivi i Drobnjaku (Govor Pive i Drobnjaka, 57).

b) Uz oblik silaznog naglaska usporedno opstoji i brzi u im. cêdula : cèdula (< tal.-ven. cedola), îsprika : ìsprika, te ìsprika (Dr, Ru, Go, So, Ma, Gd, Gu, Ma, Os), prîprava : prìprava, prîprema : prìprema, râzmina : ràzmina, škrôvula : škròvula (< tal. scrofula), trâmpa : tràmpa, zâmina : zàmina, zâplina : zàplina. Primljenica tràmpa (< tal.-tur. trampa, „zamjena") postala je posredstvom glag. tràmpit, koji je opet primio taj nagl. od tràpit (= krčiti). Pod snažnijim utjecajem knjiž. jezika uzmiče oblik nâstava pred nàstava, kako ga prima mladi naraštaj u školi.

Nisu još ustaljene novije primljenice Âvrika, nâcija, ûnija i čuje se usporedno Àvrika, nàcija, ùnija, jer se primaju s više strana, pa se ovdje ukršćuju.

c) U imenica plûtva — gen. mn. plûtvā i plûtāvā, trîščica, trîska i ûsluga ima inačica plùtva — gen. mn. plútvā i plùtāvā, trìščica, trìska, ùsluga. U trîščica i trìščica nagl. je prešao iz temeljnih riječi trîska i trìska, a prema dvojnim obl. prid. ûslūžan i ùslužan postali su imenički oblici, ostali su pak primjeri analoškog postanka.

d) Tako trâvčica od trâvka, iz tráva oblici trávčica (Sv, Do, St, Lk, So) i tràvčica (Gd, Gu, Ma, Gu, Ba, Os, Ps, Ri, Rt, Cd, Vp, Vg, Ar, Md, Kl, Cr, Po, Plj, Lo i drugdje) i trûnčica od trûnja pored trùnčica od trùnja, a kao vâroš i vároš stoji vârošānka i várošānka — gen. mn. vârošānkā i várošānkā.

82. Imenice uzlaznog (') naglska nisu toliko sklone njegovoj promjeni osim nekih tipova dvosložnih, u ostalima je donekle izuzetan vok. jednine u kojega dolazi brzi (") naglasak.

a) Imenice kao bálonja — vok. bálonja čuvaju svagdje ovakav naglasak. Ovamo spadaju: armija, bojdžija, crivonja, ćoronja, dugonja, glavonja, glibonja, gluvonja, nogonja, nosonja, reponja, rogonja, šaldžija, tuponja, uvonja, valdžija. U nazivima volova: bukonja, dragonja, jelonja, medonja, milonja, mladonja, rogonja, rudonja, sivonja, žutonja.

b) Imenice na -ica kao bólnica, gnjójnica, kóčnica, lóžnica, órnica, lúdnica, párnica, púšnica, sádnica i dr. nemaju akc. promjena ni u jednome padežu. Gnjojnica (: gnjôj) i ložnica povučene su ovamo analogijom prema drugima, pušnica je izvedena od púvat.

α) U im. tipa kóčina uzlazni naglasak stoji namjesto ' ili " kao izraz težnje za duljenjem. Takva je končina, krnčina, lončina, naglednica, nijavica, skitničina, šarčina, telčina, zakrpina, zalčina i zaručnica. Značenje im. na -ina uglavnom je pejorativno, njihov je ' nagl. prenesen iz deminutiva (kóčić, kŕnčić itd.). Izrazi naglednica i zaručnica stvoreni su prema nágledník i záručník; isto je nastojnica i zaminica kao nástōjnīk i záminīk. Nagl. u sijalica i vijavica prelazi od inf. síjat i víjat.

β) Stalan je nagl., izuzevši vokativ jednine, u imenica: bága, jednako baja, beba — vok. jd. bêbe i bêbo, brana, dlaga, eljda, gospa, guja, kajsija, koka, krma, kruna (= 25 para), luka, mana, munja, neva, prilika, priroda, razlika, rana, resa, seka, slana, smutnja, snaga, srna, svila, teta, trava, tuga, vaga, vlaka[161], vrba, zakrpa, založnica (= potkrp za opanke) i dr., njihov vok. glasi: bâgo, bâjo, brâno itd. Kao u knjiž. jeziku ostaje dvojstvo u prívara i prĭvara, a pored zámira redovito se čuje i zâmira analog. im. nâmira.

[161] Vlâka se nalazi u Daničića (Oblici srpskoga ili hrvatskoga jezika, 37).

γ) U bánovina uzlazni je nagl. zavučen iz bánovac (= novčanica), návika (: knjiž. nàvika i nâvika) došla je analog. prema im. kao prílika.

δ) Mlada osobna imena Ánča, Žéljka, Žívka nisu primljena kao Ânča Žêljka, Žîvka zbog jaka utjecaja imena kao Ánda, Mára i dr.

ε) Neke im. brzog nagl. prelaze u deminiciju duljenjem. Ovu osobinu imaju bóca, čáša, kráva[165], kúća, nóga, rúpa, vúna i zdíla. Po značenju su potpuno jednake pravim deminutivima bočica, čašica, i dr. Premda ne postoji čànja već samo čànjak (ili čànjek), govori se čánja, pored čànčić,analog. prema zdíla, jer su gotovo istog značenja.

c) Imenice gláva, grána, gréda, résa, rúka, strána, tráva imaju dat. jd. kao glâvi i glávi. Uzlazni oblik stoji prema ostalim padežima i dat., lok. i instr. mn. glàvam, glávam, glàvon. U množ. se s njima slažu brada, tura i zvizda, ali je u dat. jd. samo brádi, túri, zvízdi. U im. kúna, péta, píla, slúga, stríla, víla i zima čuju se uzlazni oblici u mn.: kúne, pête, píle, slúge, stríle, víle, zíme pored općih kûne, pête, pîle, slûge, strîle. Nastupa, dakle, izjednačenje s jedninom.

α) Im. ruka i sluga gube specifičnost u gen. mn.: pored rükū čuje se rúkā, rùkijū i samo slúgā.

β) Prema prez. plâćān i sûmljān nastao je paralelizam plâća, sûmlja i u jednakoj je upotrebi kao pláća i súmlja.

d) Zasebno dode óvca, G. óvcē, D. ôvci, A. ôvcu, V. ôvco, L. óvci, I. óvcōn — NAV. mn. ôvce, G. ovácā i övācā (Ma, Dr, Os, Br, Gu, Gd, Rt, So, Ba, Po, Tr), DLI. óvcam, óvcan i óvcon.

83. a) U im. kao cŕtānka — vok. cŕtānko — mn. cŕtānke, gen. cŕtānākā, cŕtānkā prevladao je infinitivni nagl. glag. od kojih su izvedene. Jednako idu: brisaljka, čitanka, gonjaljka, kajdanka, klizaljka, krišKola, križaljka, nizaljka, njijaljka, odaljka, pisaljka, pisanka, puvaljka (= žena, koja puše, puhačica), stezaljka, sviraljka, šaraljka, šćipaljka, šetaljka, škripaljka, vozaljka, župljanka (: žúpa) i dr. Analogijski prema njima ovamo su prešle ljúbāvnica, prípīrka, príškōrka i zámīrka pored zàmīrka, (Bekija, Ru, Pj, Plj, Kp, Pd, Rš, Žu, Rg, Sl, Kr, Zm).

α) Stariji oblik nàpōlšćina nestaje pred nápōlšćina i pijānčina ispred pijánčina[166] zbog težnje za duljenjem i jake analogije imenica tipa cŕtānka.

b) Nepromijenjen nagl. i dužina jesu: bólničārka — gen. mn. bólničārkā, párničārka, píjavičārka, zápisničārka.

84. a) Nagl. nom. jednine ostaje u svakom padežu im. duvándžija, gospóšćina, lukávšćina, pométnja, tudínšćina. Pored òstāvšćina u češćoj je upotrebi ostávšćina zbog kvantitativnog sloga koji na se lako prima uzlaznu intonaciju, čemu donekle pogoduje i dužina riječi (četverosložna), potom je svagdje jedino prožđríličina. Jače je ostvarena težnja u civilizacionim rijčćima tipa dìskūsija: u svih je ovakvih primljenica uzlazni nagl. na drugom slogu, npr. diskúsija, divízija, invázija, milícija, procésija, provízija. Za njima su se povele: akadémija, ambulánta, demokrácija, varijánta i dr. Prema demokracija nastaje je im. demokráta, ali se sve više čuje oblik demòkrat.

[165] S istom osobinom Daničić navodi samo oblik kráva (isto djelo, 49).

[166] Oba se oblika nalaze u Benešićevu Hrvatsko-poljskom rječniku, ali je u Pravopisnom rječniku jedino pijànčina.

b) U im. brigáda, cigára, gungúla dolazi brzi nagl. u vok. jednine: brȉgādo, cȉgāro, gùngūlo, u ostalim je padežima nominativni naglasak.

c) Prema infinitivnom nagl. stoji uzlazni (ˊ) u imenicama: nabádāljka (: nabádat), narícāljka, okréćāljka, potézāljka, pribádāljka, prikídāljka, rastézāljka.

d) Također je cjelovito postojan nagl. u im. kao što je brezobrášćina — vok. bezobrášćino. Ista je budalašćina, govedaršćina, kavaliršćina, nepodopšćina, talijanšćina, zadovoljšćina.

α) Uz njih dolaze nadográdnja i zemljorádnja, ali je vok. jd. nàdogrādnjo, zèmljorādnjo.

I - OSNOVE

PADEŽI

85. a) Genitiv jednine. — Analogno gen. bez nastavka imenica dan i god u jednakom je izricaju i nȏć. Općenito se kaže: ȉz nȏć ù nȏć. Npr: ȉz nȏć ù nȏć ne mògu spávat; vî lîgāte kàsno ȉz nȏć ù nȏć.

b) Dativ i lokativ jednine. — Akcenatska razlika izmedu dat. i lok. jednine održava se u o-osnovama jednako kao u a-osnovama i nekim kategorijama im. m. roda. Gotovo u cijelosti jednosložne imenice zadržavaju lokativni naglasak, npr.: mâst — dat. mâsti, lok. másti, slast — dat. slâsti. lok. slásti, vlâst — dat. vlâsti lok. vlásti i dr.; u dvoslož. se pojavljuje u manjoj mjeri i dativni oblik, pa je od mȉlōst — lok. milòsti i mȉlosti, ràdōst — lok. radòsti, ràdosti, stàrōst — lok. staròsti i stàrosti. U trosložnim i višesložnim oba su naglaska izjednačena, kao npr. u klònulōst, dat., lok. klònulosti, nenávidnōst, srdítōst — dat., lok. nenávidnosti, srdítosti i dr.

c) Instrumental jednine. — Stari nast. -ju čuje se u ovim primjerima: krvlju, mâšću, mîšlju, slâšću, smr̀ću i od dvoslož. rijetko mȉlošću, ràdošću, žàlošću[167] i dr. Uz njih su usporedno oblici s nast. -i, koji je ekspanzivniji u ovome govoru.

Naglasak lok. jednine prelazi u instr. u im. smr̀ću i smr̀ti, stvári, zapovídi i zòbi.

d) Genitiv množine. — Dualni nast. -iju nalazi se u kȍkōš, kȏst, kr̀sti, mȍći, nȏć, ôs, pȇć, pr̀si, ûš i žûć, tj. kokòšijū, kòstijū, kr̀stijū, mòćijū, nòćijū, òsijū, pèćijū, pr̀sijū, ùšijū[618] i žùćijū.

e) Dat., lok. i instr. množine. — U i-osnovama krajneg a nema, pa -im prelazi u -in, ali usporedno opstoje oba oblika. Nastavak je uvijek dug, npr.: gójnostīm i gójnostīn, jákostīm i jákostīn.

U nekim slučajevima ne otpada krajne -a, tada uza nj još stoji -n, pa je ćúdiman: ćûdimon, kòstiman: kòstimon, radòstiman: radòstinom uz

---

[167] U dalmatinskih pisaca 18. stoljeća pred instr. na -i stoji uvijek prijedlog ili pridjev, npr.: sa svon obiteli (Kačić), sa svon jakosti, kolikom ljubavi (Marki), s toliko dilnom ljubavi (Pavišić), ali je najobičniji nast. -ju: lažju, milostju, mišlju, radostju, ričju, stvarju (T. Maretić: Jezik dalmatinskih pisaca XVIII stoljeća, 221).

[168] Bez izuzetka je nast. -ju u dalmatinskih pisaca 18. stoljeća u im. kokoš, kost, noć, prsa i uš (T. Maretić: Jezik dalmatinskih pisaca XVIII stoljeća, 221).

oblike ćúdīm : ćúdīn, kòstīm : kòstīn, radòstīm : radòstīn[169]. Ovo je, u stvari, udvajanje nastavaka na što upućuje sekundarno -on (ćudimon) koje je došlo kasnije analogijom prema a-osnovama. Ista se pojava susreće u im. krsti, moć, noć, os, peć, prsi, rîč, stvâr, uš, vlâs i dvoslož. bȍlēst i kokoš. Za njima se dale ćêr i mȁtēr.

NAGLASAK IMENICA ŽENSKOG RODA

I - OSNOVE

86. Imenice na -ost u cijelosti čuvaju duljinu zadnjeg sloga u nom. i akuz. jednine; unekoliko se kolebaju neke s tri i dvije duljine tako što gube treću, odnosno drugu od kraja. Susreću se po dvije i tri (rijetko i četiri) naglasne varijante pojedinih padeža. Veoma je osjetna težnja za uzlaznom intonacijom, bilo da se povode za uzlaznim naglaskom nekog oblika temeljne riječi ili analogijom prema drugim imenicama sporoga (`) ili uzlaznog (´) naglaska.

87. a) Naglasak nom. jednine prenosi se u ostale padeže, npr. bȁgavōst — gen. bȁgavosti, instr. bȁgavosti, — mn. bȁgavosti, gen. bȁgavostī. Jednako i: blesavost, čađavost, čvoravost, gobavost, grbavost, istinitost, jalovost, klepavost, krastavost, lajavost, lakomost, muškost, mutavost, pirgavost, pismenost, pravednost, prgavost, rupičavost, sličnost, sočnost, stručnost (i sručnost), učenost, vičnost, žilavost. Gen. mn. i bagavòstī, čađavòstī itd.

α) U ovima ˝ nagl. ustupa pred ` te su u upotrebi obje inačice, ali mlađa nešto više. Tako uz škŕtōst dode škȓtōst; prvi oblik, dakako, ne mijenja naglaska, drugi se sklanja kao bȍlēst (v. dalje tač. b). Ovako su razdvojene: britkost, plodnost, ranjavost, rodnost, sitost, sklonost, slatkost, spretnost, srčenost, trošnost, veselost, ženskost i žitkost. Razlog alternativnosti nalazi se u povođenju za pridjevom ž. roda: brìtka, plòdna, ràn̄java, vèsela itd.

β) Od inf. krípit, svítlit, trúlit postale su krípōst, svítlōst, trúlōst i češće se mogu čuti nego krȉpōst, svȉtlōst, trȕlōst, koja se govori još i trùlōst (: trùla) na sjeverozapandom kraju (Ar, Ri, Za, Pz, St, Do, Lk, Lo, Ci, Bi, Md).

γ) Kao odraz raznolika naglasivanja pridjeva uslužan, vitak i zvonak njihove imenice imaju sva četiri naglaska: ùslužnōst, vȉtkōst, zvȍnkōst i ùslužnōst, vìtkōst, zvònkōst, zatim ûslužnōst, vîtkōst, zvônkōst i úslužnōst, vítkōst, zvónkōst. U Bekiji su pretežni oblici kraćih naglasaka (˝ i `), u Imotskoj krajini češći su dulji, ali se ne može utvrditi odredenija međa, jer nisu rijetke ni potvrde za obratne slučajeve.

δ) Imenica kȍkōš ne mijenja naglasak u jednini, množina je ovakva: NAV. kȍkoši, G. kokȍšijū, DLI. kȍkošīn, kokȍšiman, kokȍšimon.

---

[169] Nastavci u ovim padežima nisu jedinstveni u dalmatinskih pisaca 18. stoljeća. Najčešći je -ima: kripostima, milostima, mislima, ušima, žalostima i dr., nešto manje dolazi -ma: ričma, stvarma, zapovidma, Najrjede se susreće -mi, i to samo u lok.: ispovidmi, ričmi, stvarmi. Zanimljivo je i dupliciranje nastavka u lok. i instr., npr.: ričman (Kačić, Matić), stvarmam, ćermam, kripostimam i žalostimam (Kačić) i dr. (T. Maretić, isto djelo, 221—222).

ε) Trorodna im. vȅčēr ovdje je samo ž. roda, jedino se čuje instr. vȅčeron u priloškom značenju uz opće vȅčeri; množina ide: NAV. vȅčeri, G. večèrī, večèrijū, DLI. vȅčcrīn, večèrīn, večèriman, večèrimon.

ζ) Imenica smȓt ima GDV. smȓti, L. smȑti, smȓti, I. smȓću, smȓti, smȑti — NAV. mn. smȓti, G. smȑtī, smȑtijū, DLI. smȓtīn, smȑtīn, smȓtiman, smȓtimon.

b) Imenica bölēst sklanja se: NA. bölēst, GDV. bölesti, L. bolèsti, I. bölesti, bölešću — NAV. mn. bölesti, G. bolèstī, DLI. bölestīn, bolèstīn. Očito je da je u DLI naglasak zavučen iz gen. množine. U ovaj razred još dolaze: gadost, grkost, ličnost, milost, mladost, mrkost, novost, oblast, pomoć, prošlost, radost, skladnost, starost, tačnost, zdrilost. Oblik gȓkōst stoji prema prid. gȓk.

c) Naglasak nije jedinstven u im. čȅljūst, koja se sklanja: NA. čȅljūst, GDV. čȅljūsti, L. čeljústi, čȅljūsti, I. čȅljūsti — NAV. mn. čȅljūsti, G. čȅljūstī, čeljústī, DLI. čȅljūstīn, čeljústīn. Ovako i: blagovist, četvrt, divijač, kolomast, naklad, nečist, nesvist, obist, oglav[170], pelut (kada je ž. roda), rukovet.

Kako ne postoji potvrde za príčest, bit će ovdješnja prȉčēst stvorena neoslabljenim skakanjem nagl. s pridjeva čēst.

d) Akcenatski je dvojstvena većina padeža imenice gȍlēt. Deklinira se: NA. gȍlēt, GDVLI. gȍlēti, goléti — NAV. mn. gȍlēti, goléti, G. gȍlētī, golétī, DLI. gȍlētīn, golétīn. Iste su: dobit, okuč, postad, vrlet.

e) Uz nȁpētōst, ùdebljānōst, ökrētnōst, pȍdivljānōst, räzapētōst, räzgranātōst, zȁpušćānōst, zgȕžvānōst opstoje napétōst, odebljánōst, okrétnōst, podivljánōst, razapétōst, razgranátōst, zgužvánōst, zapušćánōst prema glag. prid. trpnim napéta, odebljána, okrétna itd. Više se upotrebljuju oblici ′ naglaska, naročito zapadno od Imotskoga.

α) Pored pȍmīsā i zȁmīsā čuje se i pòmīsā, zàmīsā (Plj, Lk, Kl, Pt, Zg, Ci, Gr, Pg, Sv, Vi) analogno glag. pòmislit i zàmislit.

β) Ostaje pȍgībā — gen. pȍgībli (Bekija), ali općenito pogíbā — gen. pogíbli (Imot. krajina) prema glag. pogíbat.

88. Imenice sporog (ˋ) naglaska čuvaju isti u svima padežima, ali ujedno održavaju i najveću težnju u kretanju k naglasnoj uzlaznosti. U dvokvantitativnih uglavnom ostaju oba duga sloga, međutim trokvantitativne pokazuju popustljivost.

89. a) U ovaj razred dolaze im. kao brèzdušnōst i dalje: crvljivost, čovičnost, dvojstrukost, laživost ili lažljivost, mušičavost (: mùšica), ostarilost, plašivost ili plašljivost (: plàšiv), plemenitost (: plème), podobitost, podobnost, prikladnost, pristalost, srditost, šušičavost, trojstrukost, urednost, uvelost (: ùvejo).

α) Prema dvojaku naglasku pridjeva stoji jednako u imenicama pȉtomōst : pìtomōst, prȍstrenōst : prȍstrenōst, zȁpušćenōst : zàpušćenōst.

β) Prema prid. brezgríšna stvoren je oblik brezgríšnōst, a uza nj se još uvijek čuje i brèzgrišnōst. Analogno ovomu nastala je pobóžnōst pored

[170] U Benešićevu Hrvatsko-poljskom rječniku nalazi se oblik oglava: vjerojatno preuzet od V. Karadžića.

koje opstoji i pòbožnōst, iz knjiž. jezika prihvaća se (s)posóbnōst, međutim (s)pòsobnōst je u mnogo češćoj upotrebi.

γ) Svagdje se govori jedino kòrist, nije se održala kȍrīst zbog srodnih riječi istog korijena kakve su kòrisan i kòristit (se).

b) Dva su zadnja sloga duga u im. kao nàpuknūtōst. Njoj odgovaraju: pomaknutost, razmaknutost, umaknutost, ušinutost, zablenutost i zabrinutost.

α) Dogada se te se gubi dužina predzadnjeg sloga, i to na cijelom području, ali je razvojni proces nekako na stupnju polovičnosti. Tako je, npr. brèspošljēnōst i brèspošljenōst, pa isto: ispaćenost, uzmorenost, izmučenost, namišćenost, nepismenost, primorenost, uškopljenost, utovljenost, zamišljenost, zapošljenost. Razumije se da je duljina u predzadnji slog zavučena iz pridjeva (brèspošljēn, ìspaćēn itd.) i da je upravo pridjevi podržavaju, pa je zbog toga teže predvidjeti dalji razvoj dotične pojave.

β) Namjesto duljine predzadnjeg sloga dolazi i uzlazni (′) naglasak: ìzgužvānōst i izgužvánōst, pòkōrnōst i pokórnōst, pòuzdānōst i pouzdánōst, ùmōrnōst i umórnōst, zlòvōljnōst i zlovóljnōst, a ovo zbog pridjevskog nagl. izgužvána, pokórna itd.

c) Dug je drugi i predzadnji slog u im. ìzlūčenōst, pa jednako u izbočenost, naljućenost, napuštenost, ogradenost, okruženost, podmićenost, posramljenost, potišćenost, postidenost, raširenost, ulupljenost, upočenost, upućenost, uvriđenost, uvrnjenost, zastidenost.

d) Sva tri su zadnja sloga duga u im. ìzbrāzdānōst, zatim jednako u izlizanost, nanizanost, napuvanost, nategnutost, utegnutost, uzrujanost, začaranost, zalizanost, zanijanost, zavezanost.

α) U ovih zamuknjuje duljina srednjeg sloga, ali se usporedo govore oba oblika: ìscr̄pljēnōst i ìscr̄pljenōst. Ovako se vladaju: išušenost, nadarenost, nagnječenost, nagrđenost, obdarenost, ošušenost, pogrbljenost, pokvarenost, potišćenost, razmaženost, razvikanost, sačuvanost, uvrnutost, zadubljenost, zalupanost, zamućenost, zategnutost, zavezanost, pored ùzrūjānōst, i ùzrūjanōst čuje se i uzrujánōst (Ci, Lo, Md) prema glag. prid. uzrujána.

90. a) Naglasak je na drugom slogu: blidòlikōst, pa boležljivost, govorljivost, liporičnost, nečovičnost, nedozdrilost, nepromišljenost, neurednost, nevaljanost, nevidljivost, obazdrivost, okorilost, osakaćenost, plaovitost, podrugljivost, proždrljivost, silovitost, sridovičnost, temeljitost, uvenulost, vidovitost, vilovitost, zagorilost, žalovitost, te brimenitost, kamenitost, plemenitost i znamenitost, što stoje prema prid. brimènit, kamènit, plemènit, znamènit. Uz brezòbraznōst češće se kaže brezobráznōst analog. prema im. kao obamŕlōst.

b) Dug je zadnji slog i treći od kraja u neòdrēđenōst, jednako i nepodiljenost, nepomućenost, neupućenost, onesvišćenost, prinapučenost, razgolićenost, uznemirenost, zakrvavljenost, zapripašćenost i dr.

α) Tri su sloga duga u im. nenàtēgnūtōst, nepòvēzānōst i obàvēzānōst.

c) Naglasak je na trećem slogu u liporìčivōst.

α) Književne složenice od prid. malo, mlado, puno i dobnost, ljetnost, vječnost ovdje su još pretežno kao nesložene: màlodȍbnōst, màlolȋtnōst, mlàdolȋtnōst, pùnolȋtnōst, vȉkovȉčnōst ili malodȍbnōst, malolȋtnōst, mladolȋtnōst, punolȋtnōst, vikovȉčnōst, ali se u novije vrijeme osjeća prodiranje knjiž. naglasivanja, tj. malòdobnōst, malòlitnōst itd.

91. U imenicama silaznog (ˆ) naglaska javljaju se njegove promjene poglavito u jednosložnim, ostale su postojane.

a) Svi padeži im. grôničavōst zadržavaju ovaj naglasak. Ovamo ulaze: lišenost, mamljenost, maženost, nađenost, rešenost, skučenost, smućenost, sređenost, sužljenost, traženost, vabljenost.

Umjesto ˝ stoji o nagl. u šântavōst i zgŕbljenōst kao u prid. šântava, zgŕbljena.

b) Oba su sloga duga u: bîrānōst, slûpānōst, svêzānōst, vêzānōst, zbûbānōst i zgûrānōst. Primjećuje se da srednji slog ponekad gubi duljinu u živahnijem govoru u zapadnim krajevima (Bi, Do, Ci, Ar, Sv, St, Lo, Lk, Md).

92. a) Imenica mast mijenja se na slijedeći način: NA. mâst, GDVI. mâsti, L. másti — NAV. mn. mâsti, G. mástī, DLI. mâstīn, mástīn, mástīman, mástimon. Ovakva je civ, ćud, lav, rič, slast, smrič, srč, stvar, svist, šir, vist, vlast. Kada je ž. roda, onda se nalazi u bôl inače više dođe u m. rodu.

b) Promjena ˆ nagl. u ˝ vidi se u im. kost, koja se mijenja: NA. kôst, GDVI. kòsti, L. kòsti — NAV. mn. kòsti, G. kòstijū, DLI. kòstīn, kòstiman, kòstimon. Oblik kostin rjeđe se čuje. S njome se slaže noć, peć, uš i os, koja je posve prešla iz a-osnova.

c) Posebno ide laž: NA. lâž, GDVI. lâži, làži, L. lâži, làži, láži — NAV. mn. lâži, làži, G. lážī, làžī, DLI. lâžīn, làžīn, lážīn i làžiman, làžimon, làžiman, làžimon, lážimon, lážiman (Gr, Ra, Zg, Žu, Rg, Kp, Sl, Kr, Pb, Plj, Kl, Lk, Md, St, Lo, Ci, Bi, Do, Ar).

d) Raznolika je i žuć: NA. žûć, GDVI. žûći, žùći i žùći (Ra, Gr, Zg, Žu, Md, Lo, Ci, Kl, Bi, Sv. Ar, St, Kr) — NAV. mn. žûći, žùći, G. žùćī, žùćī, žùćijū, zatim i žúćī (Bi, Ci, Sv, Lo, Lk, Md), DLI. žùćīn, žùćīn, te žúćīn (Im, Či, Pl, Lk, Vg, Vp, Br, Os, Lo, St, Ci, Sv, Ar, Bi, Do, Md, Kl, Pz).

e) Njima je bliska vrž: NA. vŕž, GDVI. vŕži, vŕži, L. vŕži, ujedno se čuje i vŕži u zavisnim padežima, — NAV. mn. vŕži, vŕži, G. vŕžī, vŕžijū, vŕžijū, DLI. vŕžīn, vŕžīn, vŕžīn i vŕžiman, vŕžimon, vŕžiman, vŕžimon, vŕžiman, vŕžimon, vŕžiman, vŕžimon (Rš, Žu, Rg, Kr, Zg, Ra, Gr, Md, Lk, Lo, St, Ri, Ar, Sv, Do, Ci, Bi, Pz).

93) Posebno idu ćêr[171] (: šćêr, Bg, Ma) i màtēr — gen. ćèri, màterē, DVL. ćèri, màteri, I. ćèri, màterōn — NAV. mn. ćèri, màtere i G. ćèrijū, màtērā, matérā, DLI. ćèrma, ćèrmon, màteram, matèram i màteron. Među a-osnove prelazi ćer i govori se ćèra (Ra, Gr) uz nerijetko ćer.

94. Uzlazni (') naglasak nom. jednine ne mijenja se u drugim padežima.

a) Bez duljine je nápast (i nápost), sávist i závist koja se govori i zâvīst po cijelom prostranstvu Im. krajine i Bekije, a bit će analogijom prema nèsvīst.

---

[171] Većina dalmatinskih pisaca 18. stoljeća pišu također ćer i mater (T. Maretić: Jezik dalmatinskih pisaca XVIII stoljeća, 222—223).

b) Ovomu razredu pripada blágōst, na isti način brižnost, bučnost, cilost, dičnost, dragost, gojnost, gorkost, gnjilost, jakost, jarost, jedrost, linost, lipost, mlakost mličnost, muklost, naglost, narodnost, olost, ripljivost (= hripljivost), ritkost, samost, sipljivost, sjajnost, skromnost, slanost, spremnost, sustalost, tajnost, triznost, važnost, virnost, zakonitost, zavidnost, zračnost, zvučnost. Sve su naglašene prema istovjetnim pridjevima, npr. brížna, búčna, cíla itd. Za njima su se dale pákōst i slábōst, ali su ostali oblici päkōst, släbōst (Bekija, Ru, Os, Kp, Sl, Im, Vd, Vg, Pg, Pz, Ri).

c) Osim rásipnōst govori se i ràsipnōst (: ràsipat); uz svítlōst i závidnōst još je svïtlōst (: svïtlo) i zavídnōst (: zavídna).

d) Uz grúbōst, slípōst i túpōst u upotrebi je i grübōst, slïpōst i tüpōst (Ma, Gd, Cd, Vv, Vg, Pg, Im, Gl, Pl, Ri, Pz, Os, Br, Ar, St). Prva se povodi za imenicama kao škŕtōst, nagl. je u slïpōst zavučen iz glag. slïpat, u tüpōst iz prid. tüpav.

e) Ovamo je prešla ávet, izgubivši duljinu, ali ostaje i âvēt (Br, Gu, Vg, Vd, Gl, Cr). Im. trúlež postepeno prelazi u muški rod, pa je gen. trúleži i trúleža, medutim ostaje i trülēž — gen. trülēži i trülēža (Rg, Žu, Rš, Kp).

95. Naglašen je drugi slog u imenica kao što je bojáznōst, a zatim su jednake: breskrajnost, breskrvnost, budućnost, dostižnost, druževnost, durašnost, duševnost, ispravnost, jednakost, junačnost, malenkost, mogućnost, nabranost, nabujalost, načetost, nadutost, naravnost, nejakost, nenavidnost, neslanost, nevirnost, nezavisnost, oblačnost, ozbiljnost, podmuklost, pogodnost, pognutost, pokornost, poslušnost, priglednost, prijatnost, prijaznost, primudrost, privlačnost, priznatost, promuklost, providnost, prosutost, proždrlost, rasutost, razumnost, sabranost, sićušnost, sigurnost, učevnost, uglednost, ugodnost, značajnost. Pored opákōst, prisvítlōst čuje se i öpākōst, prìsvitlōst prema päkōst, svïtlōst (Bekija, Pz, Ri, Pg, Pl, Im, Vg, Vd, Gl, Zm, Ru, Kp, Rg, Rš, Žu, Sl, Kr, Pj). U njih je ' nagl. također došao iz prid. ž. roda ili glag. pridjeva trnog.

96. Naglasak je na trećem slogu u dobrotvórnōst, potom dolazi: malobrojnost, naoblačnost, naopakost, nejednakost, nemogućnost, nepokornost, neposlušnost, neuglednost, obamrlost, očevidnost, očiglednost, osnovnost, poduzetost, prinapetost, slaboumnost, zaboravnost, zadovoljnost.

ZAMJENICE

97. Naglaskom su zamjenice dosta raznolike ,više nego ostale promjenljive riječi. I što je vrlo važno, takvo je stanje na cijelom području; najmanje se takvih inovacija javilo u ličnim, najviše u upitno-odnosnim. Neka za primjer posluži gen. jd. zam. koji. Ovdje glasi: kȍjegā(r) i kȍjegā(r), kȍjēg i kȍjeg, zatim stegnuti oblici: kôgā(r) i kôga(r), kȍg i kôg, kóga(r). Naravno, sažimanje je uvjetovalo dulju intonaciju, tj. ˝ > ^ .

U nastavcima čuvaju više starina kako se ogleda u usporedbi sa zamjenicama u jeziku dalmatinskih pisaca XVIII st. ili pak ranijim. Prvenstveno ovdje dolaze navesci -zi, -ni i -r, veoma karakteristični za ranije stanje dalmatinskih govora i funkcionalni u današnje doba.

Potpuno su izjednačeni dat., lok. i instr. mn. muškoga i ženskog roda i dat. i lok. s. roda. U ličnim zam. ostaju stariji oblici nami, vami; imenički nast. -an) -on prešao je i ovdje te je, npr., njiman : njimon, timan : timon i dr.

Iz dublje starine očuvan je akuz. mn.s. roda nje od zam. on koji sada vrijedi za sva tri roda.

LIČNE I POVRATNO-PRISVOJNE

98. a) U gen. i ak. jd. jâ i tî imaju pored mène, tèbe i pov. — pris. sèbe i enklitičke oblike me, te se, pa je npr. ná me, ú te, zá se, u dat. i lok. mèni, tèbi, sèbi i dativne enkl. mi, ti, ali je uvijek sebi. Najčešći su oblici u instr. mènōn, tèbōn, sèbōn pored sà mnōn, tòbōn, sòbōn (v. još § 12.); nigdje se ne čuje mnome. Ponekad se instr. dodaje navezak -kerca, te je mènōnkērca, tèbōnkērca : tòbōnkērca, sèbōnkērca : sòbōnkērca. U množini dat., lok. i instr. najčešće su nàmi, vàmi, nan (: nam) i van (: vam); osjeća se tu i tamo prianjanje glasa -n uz ove padeže vjerojatno pod utjecajem zam. on i drugih (v. niže), te nije često čuti nàman i vàman.[172].

b) Zam. ôn (òno-òna) u sklonidbi se donekle udaljuje od prvih dviju, tako je gen. i ak. njègā, njèga, njèg, njêg i akuz. enkl. ga, dat. njèmu, rijetko njèmū, mu, isto i lok. ali bez enklitike, u instr. uz njîn stoji često njíme(n). Nerijetko gen., dat. i lok. primaju -r : njègār, njèmūr. — Gen. ž. roda glasi njê, dat. njôj, joj, njójzi[173] i njózi (Lo, Pt, Lk, Md, Gr), ak. nju i enkl. oblik samo je[174] kao npr.: dà jē je vîdijo, zóvnijo bi nās, lok. njôj, instr. njôn i njóme(n). Uz enkl. oblik joj u dat. čuje se pretežno jôn (Gr, Ra, Zg, Žu i još gdjegdje), vjerojatno mladeg postojanja.

U mn. su uglavnom padeži izjednačeni: N. òni, ònē, DLI njîman[175], njîmon, GA. njî, njîzī i njīzīr (Im, Pb, Ri, Za, Vd), ostaje enklitika nje[176] u akuz. s. r. i m. roda s prijedlogom medu npr. sìdē kad mèdū nje pàde stína.

c) Zam. sèbe ima dat. i lok. sèbi, akuz. sèbe, instr. sòbōn i sèbōn prema drugim oblicima. Enklitika se ne govori se nigdje[177].

PRISVOJNE

99. a) To su môj — mòje — mòja, tvôj, — tvòje — tvòja, njègōv — njègovo — njègova, njézīn — njézino — njézina ili njêzin — njêzino —

[172] Oblike naman, vaman i njiman nalazi M. Milas u mostarskom govoru (Današnji mostarski dijalekat, 59).

U dalmatinskih pisaca 18. stoljeća najčešće se nalazi nami i vami, rijetko nama, vama (T. Maretić: Jezik dalmatinskih pisaca XVIII stoljeća, 229).

[173] Njojzi pišu Banovac i Zoričić u dat. jednine, Zoričić i u lok. jd. (T. Maretić, isto djelo, 229).

[174] Oblik je imaju neki dalmatinski pisci 18. stoljeća, drugi pak ju, neki upotrebljuju i jedan i drugi ,katkada u istoj rečenici (T. Maretić, isto djelo, 230—231).

[175] Kačić piše oblik njiman u dat. množine (T. Maretić, isto djelo, 232).

[176] Akuz. nje ranije je pripadao sred. rodu (T. Maretić, isto djelo, 230).

[177] Nema je ni u jeziku dalmatinskih pisaca 18. stoljeća (T. Maretić: Jezik dalmatinskih pisaca XVIII stoljeća, 229).

njêzina[178] (: njéžīn i njêžīn) i svôj — svòje — svòja. Uopće se nigdje ovdje ne govori njen. U gen., dat. i lok. jd. m. roda zam. moj, tvoj svoj potpuno su stegnuti dulji oblici, te je jedino môg(a), môm(u), tvôg(a), tvôm(u), svôg(a) svôm(u)[179] i nema nast. -e u dat. i lok., tj. mome i dr. Rijetke su potvrde za nagl.: móga, mómu, tvóga, tvómu i svóga, svómu (L, Md, Ci, Gr, Ra, Zg, Žu, Rš), i to u starijeg svijeta. Osim dat. i lok. jd. mòjōj čuje se i mòjōn, svòjōn, tvòjōn (Gr, Ra, Md) prema instr. Općenito se tako govori na području južno do mora (Split, Poljica, Makarsko primorje). U mn. su u govoru češći primjeri s naveskom -zi negoli obični : NV. mòji, tvòji, svòji, G. mòjī, tvòjī, svòjī i mòjizī, tvòjizī, svòjizī, u manjoj upotrebi i njègovizī uz njègovī, DLI. mòjīn, tvòjīn, svòjīn, njègovīn i mòjizīn, tvòjizīn, svòjizīn, rjeđe njègovizīn Posvuda, ali manje, govore se i mòjizī, mòjizīn, tvòjizī, tvòjizīn, svòjizī, svòjizīn i njègovizī, njègovizīn.

b) U zam. näš — näše — näša, väš — väše — väša javja se kvantitativan slog u m. i s. rodu GA. näšegā i näšega, näšēg i näšeg, väšegā i väšega, väšēg i väšeg, DL, näšemū i näšemu, näšēn i näšen, väšemū i väšemu, väšēn i väšen, I. näšīn i näšin, näšizīn i näšizin, väšīn i väšin, väšizīn i väšizin.

Uglavno zapadno od Imotskoga mogu se čuti i näšēga, väšēga i näšēmu, väšēmu prema kraćim oblicima ovih padeža u kojih ostaje duljina sloga čest je i navezak -r. Nestajanje duljine zahvatilo je i množinu, ali, svakako, manje, pa su rjeđi padeži s njome: G näšī, näšizī, väšī, väšizī, DLI. näšīn i näšin, näšizīn i näšizin, väšīn i väšin, väšizīn — väšizin.

U zamjenice njègōv i njìjōv GA. glasi njègova, njìjova, DL. njègovu, njìjovu, I. njègovīn, njìjovīn, mn. N. njègovi, njìjovi, G. njègovī, njìjovī, DLI. njègovīn, njìjovīn, A. njègove, njìjove. Čuje se jednako gen. mn. s naveskom -zi: njègovizī, njìjovizī, potom instr. jd. i dat., lok. i instr. mn. njègovizīn, njìjovizīn.

POKAZNE

100. a) Ne postoje zam. onaj, ovaj taj i ako se gdje i čuju, posebno ovaj kao govorna poštopalica, onda je to primljeno iz knjiž. jezika, već su ovdje tî ili tê i u istome značaju ȍti[181], tȍjī i rijetko ȍtojī (nastala kontaminacijom oti i toji), te ȍvī i ȍnī. U zavisnim se padežima osjeća naglasna raznolikost, gubljenja duljine slogova, umetanje neveska -zi i primanje -n, -r. Osim toga, početno o- otpada češće u svim padež. pa je vi — vo — va, ni — no — na, i to uglavnom zbog uklanjanja zijeva, ali su djelomično očvrsnuli i dolaze izvan njega. Ipak, skraćeni oblici nikad ne dolaze na početak rečenice. Zbog svega ovoga proizlazi potreba prikaza njihova pojedinačne sklonidbe.

b) Gen. i akuz. zam. ȍvī glase ȍvogā(r) i ȍvoga(r), ȍvōg i ȍvog, zatim vȍgā(r), vôga(r) i vóga(r), DL. ȍvomū(r) i ȍvomu(r), ȍvōn i ȍvon, vȍmū(r). vȍmu(r), vómu(r), I. ȍvīn, ȍvizīn i ȍvizin, ȍvīmen, ovímen i vîn, vímen,

[178] Oblici njêzīn i njézīna govore se u Imljanima (J. Vuković: Govor Imljana, 36).

[179] Osim ovog oblika u dalmatinskih pisaca 18. stoljeća dolazi i: mojega, tvojega, svojega, mojemu, tvojemu, svojemu, manje mome, tvome, a nema potvrde za svome (T. Maretić, isto djelo, 232—233).

[180] O njihovu postanku vidi ARj VIII, 946.

[181] P. Ivić nalazi ȍti u Farkaždinu u Banatu (O govorima Banata, 149).

U dat. i lok. na kraju se čuje često i -m; bit će da se održava zbog usporednog oblika ovomu(r). Oblici ′ nagl. čuju se na krajnem jugozapadu (Rš, Žu, Rg, Zg, Ra, Gr, Md, Lo, Sv, Ci, Bi). Mn. NV. ôvī i vî, G. ôvī, ôvizī(r)[182] i ôvizī(r), vîzī(r) i vîzi(r). DLI. ôvīn i ôvin, ôvizīn i ôvizin, vîn, vîzīn, A. ôvē i vê. Uz njih i gen. ôvizī(r), dat. ôvizīn (Gr, Ra, Zg, Md, Lo, Ci).

α) Zam. ônī ima gen. i akuz. ônogā(r) i ônoga(r), ônōg i ônog, potom nögā(r), nógā(r) i nóga(r), te nôg. DL. ônomū(r) i ônomu(r), ônōn i ônon, nömū(r), i nömu(r), nômū(r) i nômu(r), nómu(r), I. ônīn i ônin, nîn i vímen. Kraći oblici ′ i ^ naglaska nisu česti i upotrebljuju se također na jugozapadu gdje i zam. ônī (v. tačku ispred). Mn. N. ônī, G. ônizī(r), ônizi(r) i nîzī(r), DLI. ônīn, ônizīn, ônizin, nîn, a čuje se i ônīmen (Gr, Ra), A. ônē, nê.

α) Iako je u zam. tî nom. jd. još i tâ (npr. ta čovik), u ostalim padežima nema razlike: GA. tögā(r) i töga(r), tög i tôg, tôga(r) i tóga(r) i tögān (GB), DLI. tömū(r) i tömu(r), tôn i tôn, ali i tómu(r) zapadno od Imotskog, mn. N. tî, G. tî, tîzī(r)[183], tîjū i tìjū prema sviju, DLI. tîn, tîzīn, tîzin A. tê.

c) Pored (o)vlìkī, tolìkī : tlìkī i veoma rijetkog nlìkī govori se najviše (o)vìkī, tìkī (o)nìkī, u Bekiji i Crnogorcima pretežno tòlikī : tòlikī, òvlikī : òvlikī i onòlikī, ali se ovi katkad čuju i na dalmatinskoj strani graničnih predjela (Vg, Vd, Im, Ru) što je, naravno, posledica hercegovačkog utjecaja. Sve se mijenjaju kao npr. tìkī, GA. tìkōga(r), tìkōg, tìkog, DL. tìkōmu(r), tìkōn, I. tìkīn, tìkizīn, N. mn. tìkī, G. tìkī, tìkizīr(r), DLI. tìkīn, tìkizīn, A. tìkē.

d) Zamjenički pridjevi onakav, ovakav i takav ovdje glase: nàkī, vàkī, tàkī (ili näkī, täkī, väkī, Cr) i sklanjaju se kao odred. pridjevi, tj. gen. jd. nàkōg(a), vàkōg(a), tàkōga i dr., s time što prianja navezak -zi za instr. jd. i dat., lok. i instr. mn. muškog roda: nàkizīn, vàkizīn, tàkizīn[184] i gen. mn. nàkizī, vàkizī, tàkizī, ali se čuje i nàkīzi, vàkīzi, tàkīzi (Rš, Žu, Zg, Ra, Gr, Md, Lk, Lo, St, Ci, Sv, Bi). Osjeća se da je upotreba oblika sa -zi manja od običnih.

UPITNE ILI ODNOSNE

101. a) U nom. je samo kö, GA. kögā(r) i kòga(r), kôga(r)[185], kög i kôg, zatim kóga(r), DL. kòmū(r) i kòmu(r) kômu(r), kön i kôn, te kómu . kîn, kímen.

Upitne su čestice dvojstvene: kö li i kò li, könō i kònō.

Nigdje se ne govori česa, već zam. štö ili štà (< gen. od što) ima gen. čègā(r) i čèga(r), čëg, DL. čèmū(r) i čèmu(r), čëm, I. čîn, čímen. Također su i ovdje dvojake upit. čestice : štö li i štò li, štönō i štònō. Pred sugl. u rečenici ponekad se u obje gubi kvantiteta, npr.: könо náde ôvcu; štönо

[182] U M. Držića dolaze često oblici: ovjezijeh, ovizijeh, tjezijeh (vidi, na primjer, Prolog u Dundu Maroju). Isto tako više dalmatinskih pisaca 18. stoljeća piše: onizih, ovizih, onizih, ovizin (T. Maretić: Jezik dalmatinskih pisaca XVIII stoljeća, 226—227).

[183] Gen. mn. tizih piše Pavišić, lok. tizin u Zoričića, instr. tizin dolazi u Banovca, Filipovića, Kačića i dr. (T. Maretić, isto djelo, 225—228).

[184] Oblik takizin nalazi se u Kačića u Predgovoru Razgovora ugodnoga naroda slovinskoga.

[185] Maretić tvrdi da naglasak u koga (kog) i kome (kom) stoji prema môga (môg), môme, (môm) (Gram. i istil. hrvatskoga ili srpskoga jezika, § 200. a.).

mu dàde? To je ponajviše zbog rečeničnog naglaska koji obično dođe na riječ iza njih, pa se kao takvi (bez duljine) prenose i u ostale položaje. Naprotiv, duljina sloga ostaje uvijek na sraslicama kao: kȍ boljē, kȍ gorē, kȍ manjē, kȍ višē, štȍ daljē, štȍ bržē, štȍ nižē i dr.

b) U koji[186] nastupilo je stezanje u zavisnim padežima, te su neki izjednačeni s odgovarajućim oblicima zam. ko. Tako je N. kȍjī, GA. kȍjegā(r) i kȍjega(r), kȍjēg i kȍjeg, kôgā(r) i kôga(r), kȍg i kôg, te kóga(r), DL. kȍjemū(r), kȍjemu(r), kòmū(r), kòmur, kȍjēn, kȍjen, kȍn i kôn i kómu(r), I. kȍjīn i kȍjin, kȍjizīn kȍjizin[187], pa i kȉzīn (Ci, Sv, Do, Bi, Ar, St, Lo, Lk, Md, Gr, Ra, Zg). Sažimanje je provedeno i u ž. rodu; na istom području još se čuje od starijeg svijeta: G. kȍjē i kȇ, DL. kȍjōj i kôj, I. kȍjōn i kôn. Potvrdeni su, između ostalih, ovi primjeri: kôj si žèni dála šùdār; ù kē ste dànas kòmušāle gȓm; s kôn si išla na pàzār; s kȉzīn si lâni ȍrā? Donekle je slično u množini: NG. kȍjī[188], kȍjizī (s dodatim -r u gen., s naveskom -zi u Im, Pl, Vg, Gl, Plj, Ru, Pb, Sl, Zm), DLI. kȍjīn i kȍjin, kȍjizīn i kȍjizin, kȋn i kȉzin. Isto u gen. s. roda kȍjē i kȇ, DL. kȍjōj i kôj, I. kȍjōn i kôn. Nije zahvaćen time ž. rod. U zam. čȉjī nije došlo do kraćenja: GA.čȉjegā(r) i čȉjega(r), čȉjēga(r), čȉjēg i čȉjeg, DL. čȉjemū(r) i čȉjemu(r), čȉjēmu(r),čȉjēn i čȉjen, I. čȉjīn i čȉjin, čȉjizīn i čȉjizin, čȉjīzin, N. mn. čȉjī, G. čȉjī, čȉjizī (katkad i -r do naveska u gen. gdje i uz koji), DLI, čȉjīn i čȉjin, čȉjizīn, čȉjizin, čȉjīzin, A. čȉjē i čȉje. Pored čiji čuje se i čijī — gen. čijegā(r) itd. (Gr, Ra, Zg). U nom. jd. i mn. često se gubi kvantiteta u uzvičnom pitanju, npr.: čȉji pȁs?!; čȉje ôvce?! U nom. mn. obiju ovih zamjenica javlja se -zi analogijom prema ostalim padežima pa se izjednačuje s gen. kao npr.: kȍjizī su ȍvō ljûdi?!, čȉjizī su tî mônci?

Složenice su dvojake: kȍjīnō, kȍjinō i kòjīnō, kòjinō, čȉjīnō, čȉjinō i čijīnō, čijinō.

NEODREĐENE

102 a) Upitne zamjenice, ko, što, koji, čiji, dolaze i u neodređenoj službi; između njih i niječnih: nȉko, nȉšto (: ništa), nȉkojī, nȉčijī održala se razlika u značenju, pa su one, u stvari, određene u pogodbenim rečenicama, npr.: dôdē li niko večères, bȉće vȅlikē vȉkē; àko ničijā cȕra bȕdnē na dèrneku, znâće jōj se đuvègija; kȁd ničijā gòveda ûdū ù šćetu, pòljār nè pȉšē glòbu njijovu gȁzdi i dr. (Dakako, sve je dobro poznato govornom licu i značenje ovih rečenica potpuno je aluzivno.) Rečenični je naglasak obično na riječi iza zamjenice pa se s njome izgovara kao akc. cjelina, kadikad se dogodi da je naglašena zamjenica, ali ni u tom slučaju ne dolazi do promjene značenja.

Pored ikavskih oblika opstoje i ekavski (Bekija, Cr); nȅko, nȅšto, (: nȅšta), nȅkojī, nȅčijī i nȅkakāv. U Crnogorcima je ostala potpuna razlika u značenju jednih i drugih, tj. ove su određene, ikavske su neodređene, u Bekiji je nestala i osjeća se da ih potiskuju ikavski oblici, što je logično nakon

[186] Istovjetni stegnuti oblici postoje u više dalmatinskih pisaca 18. stoljeća (T. Maretić: Jezik dalmatinskih pisaca XVIII stoljeća, 234—235).

[187] Kočić i Terzić pišu kojizim (T. Maretić, isto djelo, 255).

[188] Gen. mn. kojizih piše Filipović, Kačić, Macukat i Zoričić (T. Maretić: Jezik dalmatinskih pisaca XVIII stoljeća, 226).

izjednačenja. U oba kraja deklinacija im je jednaka i odgovara općem stanju ovdašnje promjene upitnih zamjenica. Jedina je razlika što se u ekavskim oblicima mnogo manje javlja navezak -zi, poglavito u Crnogorcima, negoli u ostalih. Uz njih je čvrsto prirasla negacija ni i nikada se ne razdvaja, npr.: níje ȕjac pògledā nà nikogā; nè mārīn zà ništa; nísmo govórili prì nikīn; s nïkojōn cūrōn ne àjde u vìnogrād; ne vòdite brïgu ò nikakvu pòslu.

Prema nïkī[189] i svàkī stoji ïkī, GA. ïkogā(r) ïkōg, ïkog, DL. ïkōmu(r), ïkōn, I. ïkīn, N. mn. ïkī, G. ïkī, ïkizī, DLI. ïkīn, ïkizīn, A. ïkē. Ovaj oblik je postao skraćenjem od ikoji, kako se jasno osjeća u govoru, npr. nàvrātī li ïkī prïjetelj, napòji ga ràkijōn; kad bi ì tī nàšā ïkū žẽtalicu, kò će ti stòpanjovat?

Svagdje se govori dìkī (: dïkī) i dìkojī (: dïkojī). U istočnim je predjelima češći " naglasak.

b) Pored kògod — gen. kògāgod i štògod — gen. čègāgod nalazi se i kögöd — gen. kògāgöd i kogagöd, zatim štögöd — gen. čègāgöd i čegagöd, rijetko kögāgöd, čẽgāgöd. Također nisu česti kögod, štögod (Cr, Kl, So, Gd, Gu, Ma, Gd, Cd, Rt, Pz, Ps, Ri, St, Ar), ali bez padežne promjene, indeklinabilni.

c) Sa zam. koji i čiji može god biti naglašen ili pak nije, te je kòjīgöd i kòjīgod, čïjīgöd i čïjīgod, još se govori i kojígod, čijígod, pa kakvígod (Imot. krajina) — instr. jd. i DLI. mn. kojíngod, čijíngod ,kakvíngod pored kraćeg kojìngod, čijìngod, kakvìngod.

α) Uz kako i koliko obično je god naglašen, tj. kàko göd, kolìkō göd, manje dolazi kakò god, kolikò god.

d) Budući da je prid. radni glag. bït uglavnom bílo (Bekija), drugdje je najčešće bîlo, to je prema tome, bílo kö, bílo štö i dr. ili bílo ko, bílo što prema bîlo kö, bîlo štö i bîlo ko, bîlo što (Imot. krajina).

e) Uz ïkakāv, nïkakāv, svàkakāv čuje se katkad ìkakāv, nìkakāv, svàkakāv (Bi, Ci, Lo, Lk, Sv, Md, Ra).

α) Prema ïjedan, nïjedan i ijèdan, nijèdan često se čuje ïjēdan, nïjēdan (Imot. krajina). Oblicima " nagl. pretpostavlja se jẽdan za što nema potvrde jer je svagdje samo jèdan.

β) Rijetko se upotrebljuju ukočeni neodređeni oblici kòlik i tòlik, već kolikī, tolìkī i kölikī, tölikī (Cr) ili je u potpunosti kölik i kölikī, tölik i tölikī (Bekija, Cr). Jednako kao i koji primaju -zi i -r, npr.: kolìkizīn stócon pökrī òpanak!

γ) Iako je s. rod svë i ž. svâ, ostao je m. vâs — gen. svègā(r), svẽg svêg, gen. mn. svî, svijū, svïjū, DLI. svîn, svìmīn, svìman, svìmon, rjeđe svïmīn, svïman, svïmon.

PRIDJEVI

UVOD

103. a) U potpunosti su očuvane obje sklonidbe, imenička i zamjenička, što odgovara stanju na jednome većem prostoru koji se širi dalje u

[189] U Terzića je dat. jd. nikomur, kakav se i ovdje govori (T. Maretić: Jezik dalmatinskih pisaca XVIII htoljeća, 234).

svim pravcima. Međutim, ponekad dolazi do zamjene u značenju: neodredeni oblik stoji umjesto odredenoga, ali se dešava i obratno, samo u manjoj mjeri. Svagdje se mogu čuti i ovakvi primjeri:

Ne ajde više anamo poslin onoga nèsrtna dogodaja. — Odmaran se iza dòbra ručka. — Mláda žena živi sa stârīn čovikon. — Ti si nà krīvu putu. — Istra ga ìs tūđa vinograda. — Drži pustole na nèčistu tavanu. — Živi u sirómašnu mistu i drži bîsna konja.

U nekoliko općih izricaja i najčešće u vezi s pom. glag. biti nalazi se odredeni oblik usporedno s neodredenim, npr.:

Nesloga je strâšnā. — Tuga je gòlemā. — Pazari su bògatī. — Rane su vèlikē. — Jadi têškī; stùdenē noći. — I dr. Ili se jednako govori: nesloga e strášna; tuga je golèma itd.

Odred. oblik je pogodniji za iskazivanje emocionalne izražajnosti, njime se u navedenim slučajevima naglašuje značenje ili se, donekle, dramatizira.

b) Vrlo često je udvojeno nekoliko jednosložnih prid. svakodnevne službe i pojačani su sufiksom -cat i -cet. To su: bîl : bìjo bìlcat bôs bòscat cîl : cìjò cìlcat, crn crncat, gô gòlcat, növ nòvcat, prâv pràvcat, pün pùncat sâm sàmcat, sûv sùvcat i zdrâv zdràvcat[190]. Od dvoslož. je samo jêdīn jedìncat ili usamljeno jedìncat; u ostalih nikad ne dolazi sam drugi dio. Isti ovi pridjevi pored -cat primaju i -cēt a da ne mijenjaju značenje, npr. bîl bìlcēt, bôs bòdcēt, cîl cìlcēt itd., niti to nosi u sebi ikakvu emocionalnu osobitost.

c) Upotrebu prisvojnih prid. ograničuje imenički pris. genitiv u primjerima kao što je: kuća Šímića, Ūjevića njiva, Lújića stâje, Büšića vinogradi, Kílića doci, Krívića guvno i dr. Dotična je kategorija svedena na prezimena. Unatoč tomu, dosad se nije udomaćio nijedan noviji ovakav genitiv iz publicističkoga ili javnog života, premda je ova pojava i potpuna i stara.[191] Bit će razloga u činjenici što je slučaj strogo ograničen i odavna okamenjen pa se i ne osjeća neobičnim, te zbog toga nije mogao za sobom povlačiti ostalo.

Ipak usporedno uz prid. kao kotarski ili ovćinski prisidnik, školski upravitelj tek se počinju javljati imenice u gen.: prisidnik kotara ili ovćine, upravitelj škole. U stvari, ovdje je samo uklonjen prijedlog od jer ovakve imenice dolaze isključivo s tom prijedloškom vezom: prisidnik od kotara ili od ovćine, upravitelj od škole, bocun od najlona, balun od krpe, kuća od cimenta, nazornik od cesta, poglavar od države, zapovidnik od vojske i dr. Nikad se ne čuju slučajevi kao: brat od Petra, čatrnja od sestre i sl. Još nema potvrda, npr., za profesor gimnazije ili sveučilišta, red vožnje, konferencija mira i dr.

d) Isto tako suzivanje pridjevske upotrebe čine imenice u dat. i akuz. Za dat. su dvije potvrde: ćaći sin, đavlu brat; u ak. dolaze s prijedl. na i za kao npr.: svitlo na petrulje, karta za cigarete, krema za brijanje, mast za

[190] Većina se ovih pridjeva govori i u Senju (M. Moguš: Današnji senjski govor, 75).

[191] Pojava je veoma raširena: redovita je upotreba ovakva odnosa na šioku prostoru susjednih i daljih štokavskih govora (Makarsko primorje, kraj oko ušća Neretve, Duvno, Bugojno, Glamoč, Grahovo i drugdje); u Njegoša: kula Đurišića, Čardak Aleksića, u I. Andrića izricaj: kuća Pamukovića (u prip. Mara milosnica), više primjera u djelima D. Šimunovića i dr.

makinju, oputa za opanke, pasta za zube, vosak za sviće i dr. Većina primjera primljena je iz knjiž. jezika poglavito u obliku naslova ili reklama, pa su u lakše prodrli kao tehnički noviteti ili administrativna rješenja.

e) Neke imenice u opozicijskoj službi stoje mjesto pridjeva. Ti su izričaji češći: bilać kumpir, golub slavonjac, gudin turopoljac, kilaš ili okaš kantar, modrac, kamen, jednako: oštrac i živac (kamen), vo dešnjak ili livak, vrića stokilača, loza amerikanica ili primorka, bosanjac nož, šenica talijanka i dr.

PADEŽI

104. a) Dativ i lokativ jednine. — U odred. obliku obaju padeža podjednako dolazi nast. -omu i -on (:< -om), npr.: dȍbrōmu čòviku, čvr̄stōn dìtetu, gȁravômu mònku, mȍdrōmu kȃmenu, mȅkōn štràmcu, nàzēblōn kòlinu i dr. Iza velara najčešće je -en (:< em): bòžijēn, zèčijēn, šûpljēn, dônjēn, gôrnjēn.

Ne postoji nast. -ome[102]

b) Dat., lok. i instr. množine. — U ovim je padežima samo nast. -īn (:< im). U oba oblika: brȁtovīn, dèbelīn, cr̄nīn, krîvīn, ljûtīn, šȃšavīn, zèlenīn, žûtīn. Ni onda kada koji gradivni i opisni prid. u prenesenom značenju stoje namjesto imenice, ne primaju nast. -ima. Uvijek se kaže, npr.: podaj bȋlīn; odnesi mr̄šavīn; vikni brezòbraznīn; ponesimo nējākīn; pomozimo slàbīn.

NEODREĐENI OBLIK

105. a) Pridjevi tipa bȉlkast ostaju bez promjene naglaska u sva tri roda i u svim padežima. I drugi: bikast (= bjeličast), blekast, jajast, kašast, kozičav, kučinjav, maslinav, padavičav, perast (= šaren), putast, rudast, rupičast, ružičast, sivkast, slamast, šušast, vitrenjast, zvirast.

b) U prid. tipa trȁljav postoji ˝ i ˋ nagl. u instr. jd. i dat., lok. i instr. množine m. i s. roda; trȁljavīn i traljàvīn, zatim dat., lok. jd. ž. r. trȁljavōj i traljàvōj, instr. trȁljavōn i traljàvōn. Ovdje dolaze uglavnom prid. na -av ili -ast kao bagav, balav, ćorav, dlakav, glupav (: glupast), gobav (: gobast), grbav, kilav, klepav (: klepast), krnjav, kusast, laskav, ludast, pingav, pirgast (: pirgav), runjav, rupast, slinav, šašav, škiljav, šušav (: šušast), tupav (: tupast), zekast i žilav.

Ovako još idu i prid. s duljinom na zadnjem slogu: jȁlōv, sȋrōv, sûrōv, vȉtrēn, s time što je ž. r. dvojstven u cjelini, tj. jȁlova i jalòva, sȉrova i siròva itd.

106. a) Ovi pridjevi ˝ nagl. imaju u ž. rodu, kao čȉst — čȉsto — čìsta; m. r. ne mijenja nagl. ni u jednom padežu, s. i ž. u množini, pa se ž. rod ovako deklinira: N. jd. čìsta, čȉsta,G. čìstē, čȉstē, DL. čìstōj, čȉstōj, A. čìstu, čȉstu, I. čȉstōn, čìstōn. Jasno je da su padeži odred. oblika prešli

[102] U 18. stoljeću pisci u Dalmaciji imaju oba padeža izjednačena, međutim ima potvrda i za nast. -ome, ali je najviše u upotrebi oblik s nast. -omu (-emu), zatim -om (-em) (T. Maretić): Jezik dalmatinskih pisaca XVIII stoljeća, 224).

ovamo svagdje osim u nom. i ak. ž. roda: N. čȉstē, G. čȉstī, čȉstī, DLI. čȉstīn, čȉstīn. U ovu kategoriju spadaju: čip, dug, grk, mek, mrk, nov, plav (= plah), prav, slab, star, škit, škrt, štrk i zdrav.

b) Posebno stoji pùn; s. i ž. rod pùno — pùna i lȁk, tȉj gdje su druga dva roda dvojako: lȁko i làko, lȁka i làka, tȉjo i tìjo, tȉja i tìja.

107. a) Odvajanje nagl. ž. roda, tj. prelaženje " > ' u prid. čȕdan, glȍtan, jȁdan, kȁsan, krȉpan, krȍtak ,lȁgan, ȏštar, rȅdan, skȍtan, trȏšan, tȓpak, vlȁžan nije privedeno kraju: jednako se govori čȕdna i čùdna, jȁdna : : jàdna itd. Mjestimično se osjeća prevladavanje sporog naglaska (Ar, Sv, Db, Bi, Ci, Lo, Pt, St, Kl, Lk, Plj, Pb, Kr, Md, Gr, Pj, Ps, Os, Rt, Pl.).

b) Kao gȁdan — gȁdno — gàdna[193] naglasuje se gibak, gladak, krtak, modar, mokar, moćan, mrzak, mučan, sitan, sladak, sočan, tanak, topal, vedar, žitak. Uz češće oblike u jd. GA. gȁdna, DL. gȁdnu, I. gȁdnīn čuje se i gàdna, gàdnu, gàdnīn; dvostrukost je i u zavisnim padež. u mn.: G. gȁdnī, gàdnī, DLI. gȁdnīn, gàdnīn, A. gȁdne, gàdne. Jednako je u s. i ž. rodu u množini. Dvojstvenost se ima pripisati snažnom djelovanju postojanoga nagl. ž. roda.

108. a) Uz pridjeve kao brȁšnav stoji dvojnik naglaska, dakle bràšnav. U ovaj tip spadaju čȉtav : čìtav, nȁkazan : nàkazan, smȍlav (: smolast): smòlav, rȉdast : rìdast i zmȉjast : zmíjast. Oblici smolav i zmijast dolaze od smòla, zmìja; u ostalih je spori nagl. uglavnom plod općega kretanja u smjeru duljenja slogova.

α) Kao posljedica oslabljena i neoslabljena skakanja opstoje ȍdug i pȍstar prema òdug — òdugo — òduga, pòstar — pòstaro — postàra. Uz m. i s. rod nȁblīd — nȁblīdo stoji nablída zbog nemogućnosti prijelaza nagl. sa ž. r. blída.

Ovo vrijedi za sve složene dvosložne pridjeve, koji kao jednoslož. ¡maju ' nagl. u ž. rodu, kao napr.: ocŕna, neslána, nažúta i dr.

β) Također zbog dvojaka skakanja nastali su oblici sùkrmast, sùludast i sùkrmast, sùludast. Za oblicima " naglaska poveo se sùbudalast prema kojemu stoji subudàlast, ali se manje čuje.

b) Raznolikost naglaska prid. ljùbezan, kao najčešćeg oblika uz ljùbezan, pored ljúbezan i ljùbēzan (Kp, Sl, Pj, Rš, Žu, Rš) i ljùbezan (Ar, Do, Pz, Pg, St, Vi, Lk), potječe od im. ljúbav i prid. ljùbak — ljùpka, a primjer s duljinom došao je analoški prema pridjevima kao bùrōvna. Iz infinitiva ŕskat, ŕskat, ŕskat zavučen je nagl. u prid. ŕskavičav, ŕskavičav i ŕskavičav.

c) Uz mȉlostiv — mȉlostivo — mȉlostiva podjednako se govori i milòstiv — milòstivo — milòstiva, ali se ž. rod čuje i milostìva (Lk, Md, Gr, Plj, Kl, Kr, St, Ci, Sv, Bi, Do, Pd, Ri, Pl). Ovakvi su još radòstiv i žalòstiv. Spori je nagl. prešao iz inf. umilòstit, radòstit, žalòstit.

d) Pridjevi kao dȕgačak[194] u ž. rodu imaju i oblik sporog nagl. na drugom slogu, tj. dȕgačka i dugàčka. Osim ovoga instr. jd. i dat., lok. i instr. mn. glase: dȕgačkīn, dugàčkīn, gen. mn. dȕgačkī, dugàčkī. Ovakvi su još:

[193] Benešić je u Hrvatsko-poljskom rječniku ž. rod ovakvih pridjeva naglasio " naglaskom, međutim Pravopisni rječnik dopušta i spori (') naglasak pored brzoga.

[194] U pravopisnom rječniku dȕgačak i dugàčak, u Benešićevu Hrvatsko-poljskom rječniku samo dȕgačak.

bolestan, kisejo, malešan, (i malašan), milosan, punačak i punačan, radosan, radostan, slobodan, vesejo, vinetan, vrimešan, žalostan.

α) Akcenatski je raznolikiji prid. mȉlosrdan — mȉlosrdno — mȉlosrdna i milosŕdna, jer se svagdje govori i mȉlosrdan — mȉlosrdna i milosŕdna, a rjede i milòsrdan (Gd, Gu, Br, Ma, Cd, Ps, Vg, Rt, Ba, So, Go, Dr).

109. a) Zanimljivo je duljenje u prid. kao brȉžan : brîžan, grȉšan : grîšan, kùžan : kûžan, pôsan : pôsan, sùzan : sûzan i vȉtak : vîtak, gdje u ž. rodu prema ˝ stoji ˋ, prema ˆ dolazi ´ naglasak, tj. brȉžna i brìžna, brîžna i brížna i dr. U zavisnim padež. m. i s. roda prve varijante dva su akc. oblika: GA. brȉžna, brìžna, DL. brȉžnu, brìžnu, I. brȉžnīn, brìžnīn, potom čitava mn.: NV. brȉžni, brìžni, G. brȉžnī, brìžnī, DLI. brȉžnīn, brìžnīn, A. brȉžne, brìžne, s. r. NV. mn. brȉžna, brìžna itd. Ovaj je ˋ nagl. prešao iz ž. roda.

b) Im. grîj i pôst nametnule su svoj nagl. odgovarajućim pridjevima (grîšan, pôsan), vîtak je došao od glag. vît. Za njima su se dali drugi čemu je mogao pripomoći i gen. mn. brîgā, kûgā, sûzā.

Silazni se oblici najviše čuju na zapadnom kraju (Imot. krajina), mnogo manje u istočnom (Bekija).

110. a) Pored ˝ nagl. stoji i ˋ u prid. pȉtōm — pȉtomo — pȉtoma, pitòma i pìtōm — pìtomo — pìtoma. Ovakav je davlen, kamen, prten, vatren, Medu njih je svakako zapao suknen analog. prema pȑtēn, jer je ovdje u češćoj upotrebi im. súkno. Svaka je varijanta akcenatski postojana.

b) Ovakava je dvojnost u bäkrēn, ìskrēn, làkōm, pròstrēn, sȉrčēn, vùnēn, dakle ìskrēn, làkōm, pròstrēn, vùnēn, ali u s. i ž. rodu ostaje ˋ naglasak prema m. rodu, npr.: làkomo i lakòmo — làkoma i lakòma itd. Ali su s. i ž. rod (kao lakòmo — lakòma) utjecali na zavisne padeže m. r., te je gen. i akuz. sekundarne varijante làkoma, lakòma, DL. làkomu, lakòmu, I. làkomīn, lakòmīn.

Pròstrēn je nastao prema pr. trp. pròstīt, zadržavši i raniji nagl.

111. a) Svi prid. ovog tipa u ž. r. zadržavaju usporednu uzlaznu varijantu kao bùrōvan — bùrōvno — bùrōvna, buróvna. Ovdje je breskvasan, čuvaran, nečujan, nemiran, nenadan, ponizan, prozračan, razgovoran, razgovoričan, tejan, žegaran. Uzlaznost ostaje iz nesloženoga ž. roda (kvásna, mírna, zráčna) ili se prenosi iz imenica (čuvárnōst, pokórnōst, poníznōst, razgovórnōst, žegárnōst). Jednako je bùrōvan — bùrōvno — būrōvna itd.

b) Pored sȉćūšan, ùglēdan, ùsprāvan, zȁmāšan čuje se i sìćūšan, ùglēdan ùsprāvan, zàmāšan prema glag. sìtnit, ùgledat, ùspravit i prid. zàmašit.

α) Sličan je takoder krvāv — krvāvo — krvāva, krváva u kojega uz varijantu ˝ naglaska, koja ostaje u sva tri roda, dolazi usporedo i oblik uzlazne intonacije u instr. jd., npr.: krvávīn, gen. mn. krvávī, s. r. krvávē, dat., lok. instr. krvávīn, dat. i lok. s. r. krvávōj, instr. krvávōn.

c) S kvantitetom i bez akc. dublete u nom. jd. samo je bùsnūt — bùsnūto — bùsnūta, ali se pojavljuje dvostrukost u ovim padež. u mn. G. bùsnūtī, busnútī, DLI. bùsnūtīn, busnútīn, i tako je u s. rodu. Ovako ide jȅdnāk — jȅdnāko — jȅdnāka uz jednáka, sùgranūt i sùmanūt.

112. Vrlo su brojeviti pridjevi sporog (ˋ) naglaska i njihov je naglasak postojan, tj. svagdje ostaje onaj nominativa jednine.

113. a) U pridjevima kao bòdjikav — bòdjikavo — bòdljikava nagl. je na prvom slogu u sva tri lica. Jednaki su: brižljiv, brkat, caklast, grabljiv, grozničav, jezičast i jezičav, kosat, letičast, mušičast i mušičav, naočit, nezgodan, nosat, očit[105], okat, pantiv i pantljiv, pobožan, podoban, podobit, povozit, prašinav, prikladan, sakat, sitničav, smrdljiv, spadljiv, srabiv i srabljiv, škodljiv, šmedljiv, šušičav, ugodan, usputan, utišan, uzgorit, valjal, velik, vidljiv, vitičast, zubat i dr. Premda se govori pril. ùspūt, izostaje duljina na prid. izvedenom od njega; ùtišan nastaje od glag. ùtišit, vìtičast prema vìtica.

b) Uz sùvišan — sùvišno — sùvišna čuje se gdjegdje i suvìšno — suvìšna (Ar, Sv, Do, Lo, St, Pl, Pg, Ri, Pz), analogno prid. malèšna. Dvojstvenost prid. dèbejo — dèbelo, debèlo — dèbela, debèla dolazi utjecajem usporednog oblika ž. roda prid. kisèla i vesèla.

114. Iako se tvore s pomoću nastavka -ov, neki su prid. gradivnog značenja kao što je bòbōv — bòbovo — bòbova, pa jednako bristov, dubov, grabov, gumov, kljenov, lozov, nladikov, murvov i sirkov, smokov, starikov i dr. i potpuno su postojana naglaska. Uz gumov nalazi se u podjednakoj upotrebi gùmēn i pored gùmeno — gùmena čuje se rjeđe i gumèno — gumèna (Ma, Br, Gu, Ps, Lo, Gd, Rt, Za, Os, Ba, Vd, Dr, Rš, Žu, Rg, Bi, Lo) pod utjecajem prid. na -en.

Kao bobov ide i gòtōv.

115. a) U većini prid. na -ak, -en u s. i ž. rodu nagl. prelazi na slog u sredini, kao npr. càklēn-caklèno-caklèna. Za s. i ž. rodom poveli se zavisni padeži u jd. m. roda: GA. càklena, caklèna, DL. càklenu, caklènu, I. càklenīn, caklènīn; u množini su češći takvi oblici, pa se uz NV. caklèni, G. caklènī i dr. osjetno manje čuju càkleni, càklenī. Ovakvi su još crven (:crljēn i crnjel), dàlēk (: dòlēk), drvēn[106], dùbōk, màlēn, nìzōk, pòštēn, rùmēn, šìrōk, zèlēn i zèmljēn.

Među ove je u najvećoj mjeri prešao mìdēn, jer se veoma malo čuje mīdēn.

Gubljenje duljine nastupa u sìrčēn : sìrčen, srčēn : srčen i još u posve neudomaćenoj primljenici živčēn : žìvčen (: žīvčen).

b) Prid. gòlēm pretežno je gölēm (Imot. krajina, Ps, Dr, Vp, Vi), mījo se rjeđe čuje na čitavu prostoru, uglavnom je mìjo prema vrìjo; òpor je samo ovako naglašen.

Duljina je u m. r. prid. jèčimēn prema kojemu je dat nast. i srodnom prid. šèničēn.

c) Na drugom je slogu duljina u crvēnkast (: crljenkast, crnjelkast), isto u narančast, rumenkast, zelenkast i onima što su složeni s -okast (gdje se oo stapaju): bilokast, crnokast, mrtvokast, štrapokast, zelokast, žutokast.

α) U prid. dòvōljan, spòkōjan, ùmōran ž. rod je dòvōljna, spòkōjna, ùmōrna i dovóljna, spokójna, umórna. Od vóljna složena je dovóljna, ostala su dva oblika došla analogijom prema prid. kao nemírna, primúdra.

116. U pridjeva tipa bakòvit nagl. ostaje na drugom slogu. Ovdje spadaju: bojažljiv, brdovit, brigovit, brižuljkast, budalast, dobrostiv, dugo-

[105] U Pravopisnom rječniku stoji ōčit.

[106] P Benešićevu Hrvatsko-poljskom rječniku stoji ovakav naglasak: càklēn — càklena, dàlēk — dàleka, drven i drven.

vît, gologlav, kamenit, metiljav, neškodljiv, opipljiv, oštruljast, plamenit, plemenit, podatljiv, polovičan, pomirljiv, povelik, povodljiv, privrtljiv, probirljiv, sapunav, smrdeljav, snalažljiv, trnovit, umiljat, valovit, vilovit, vimenit, vrimenit, zanimljiv, zamirljiv, znamenit i dr. Prid. na -enit u naglasku su se poveli za vrimènit. Što su medu njima i složeni pridjevi s prijedl. po koji su u knjiž. jeziku naglašeni " naglaskom, to je zbog toga jer kao nesloženi imaju ovdje ` ili ' nagl.

117. a) Pridjev dalek i ostali ovog tipa složeni s prijedlozima o- i povladaju se kao nesloženi, tj. odàlēk — odalèko — odalèka (: odolek). Ovakvi su još: dubok, malen, nizok, pošten, šaren, visok, zelen, a također i pri(j)ùpēn, kojega se složenost ne osjeća.

α) Ženski rod je dvojna naglaska: jednòbōjan — jednòbōjno — jednòbōjna i jednobójna, kao što je, uostalom, i u nesloženom obliku. Njemu spada nedovoljan i neprobojan.

b) Posebni su mladòlikōv i staròlikōv, i opisna su značenja; ne nalazi se u njima nikakav prizvuk prisvojnosti.

118. Medu one sporog nagl. na trećem slogu dolaze: gostoljùbiv, nepovìrljiv, nerazdrùživ, nezamìrljiv, razgovòrljiv, zaboràvljiv i dr.

119. Za pridjeve silaznog (^) naglaska karakteristična je promjena istoga u srednjemu ili ženskom rodu, a u nekim slučajevima i u oba. U više je pridjeva ovo zbog toga što je u m. rodu silazni nagl. iako bi trebao biti uzlazni ('). Tako npr. glâdan, mrâčan, stîdan, zlâtan stoje prema im. glâd, mrâk, stîd, zlâto, a dîčan, gôrak, krûpan, mlîčan prema odred. obliku dîčnī, gôrkī, krûpnī, mlîčnī.

a) Bez naglasne je promjene tûd u drugim rodovima, ali se češće upotrebljuje njegov odred. oblik, pogotovo u množini, potom blêntav (: blencav), šlêmpav, vrâncav (< tal.-ven. franza = Francuska, ovdje „spolna bolest").

b) Osim sûnčan — sûnčano — sûnčana opstoji i sùnčan — sùnčano — sùnčana.

c) Pored nâgā — nâglo — nâgla češće je nágā — náglo — nágla kao posljedica medusobnog utjecaja naglaska pojedinih rodova (ispor. knjiž. nâgao — náglo — nágla).

α) Uz šćêdan — ž. r. šćêdna i šćédna kao općenitiji oblik govori se i šćêdan — ž. r. šćêdna, šćèdna (Ar, St, Ri, Pz, St, Vi, Pg, Kp, Rg).

120. a) Ovamo dolaze prid. ' nagl. u ž. rodu kao lîp — lîpo — lípa, potom čvrst, drag, gluv, grub, gust, kriv, lud, ljut, mlad, nim, sam, slan, slip, skup, smeđ, suv, tvrd, tup i živ. U akuz. jd. ž. rod pored lîpu dolazi i lípu analog. ostalim padežima; jednako je i u ostalim prid. iako im funkcionalnost nije ravnomjerna: u jednima su češći prvi, u nekima drugi, ali se svagdje čuju oba. Srednji r. prid. čvrst, grub, sam, slan i živ primio je nagl. m. roda, pa je jedino čvŕsto, grûbo, sâmo, slâno, žîvo, iznimno sámo (Cr). Premda se smeđ prima iz knjiž. smêđ, ni u jednom rodu ne ostaje brzi nagl.

b) U pridjevima silaznog naglaska u ž. rodu stoji najčešće ' nagl., npr., dîčan — dîčno — díčna; u deklinaciji m. i s. roda javljaju se dvojni akc. oblici: GA. dîčna, díčna, DL. dîčnu, díčnu, I. dîčnīn, díčnīn, NV.

mn. dîčni, díčni, G. dîčnī, díčnī, DLI. dîčnīn, díčnīn, A. dîčne, díčne; u s. rodu NA. dîčna, díčna, G. dîčnē, díčnē, DL. dîčnōj, díčnōj, A. dîčnu, díčnu, I. dîčnōn, díčnōn. Oblici ' naglaska manje su funkcionalni u jd., naprotiv u mn. više negoli silazni. Ovomu razredu pripadaju: bisan, bolan, gladan, gojan, gorak, grdan, krupan, lasan, bojan, masan, mličan[197], mračan, mrsan, plitak, ružan, slasan, smiran, snižan, stidan, tavan, težak, tisan, viran, žedan, žudan.

c) Kao blîd — blîdo, blído — blída ide cil (: cijo), crn, gnjil (: njijo), jak, mlad, sid, vlaš i žut.

d) Prema ^ nagl. m. i s. roda nastao je ovdje isti u ž. rodu što je dovelo do dvojstvenosti ovog roda. Isti su: čâsan — čâsno — čâsna, čásna, onda divan, kos, mrsan, ravan, slavan, snažan, sotna ,stražan, šušan, voljan. Od prid. " nagl. medu njih su zašli brižan, časan i voljan; divan i slavan ne dolaze u ovaj razred, ostali kao i većina pridjeva u ovom § imaju ' nagl. u knjiž. jeziku. Napomenuti je da čâsan i masan stoje prema čâst i mâst, odakle je zavučen njihov naglasak.

e) U prid. blâg, jâk, plâv i rîd upotrebljavaju se dva akc. oblika u s. i ž. rodu: blâgo[198] i blágo — blâga i blága pod utjecajem odred. oblika. Isto je u zavisnim padežima m. roda: GA. plâva, pláva, DL. plâvu, plávu, I. plâvīn, plávīn i množini: NV. plâvi, plávi, G. plâvī, plávī, DLI. plâvīn, plávīn, A. plâve, pláve.

f) Pridjevi sjâjan i tûžan s. i ž. r. naglašeni su dvojako: sjâjno, sjájno — sjâjna, sjájna. U s. rodu manje dodu uzlazni oblici, održavaju se pod utjecajem srodnih korjenitih riječi (sjájit, túga).

g) S prid. bôs — bòso — bòsa slaže se loš; u njih u mn. nije rijetka zamjena s odred. oblikom. U jd. m. i s. rod idu ovako: GA. bösa, D. bösu, L. bòsu, I. bösīn, bòsīn, u množini: NV. bösi, G. bösī, bòsī· DLI. bösīn, bòsīn. Pored oblika " nagl. prid. loš ima i varijantu ` nagl. u zavisnim padežima, osim lok. jednine, tj. gen. löša, lòša, dat. löšu, lòšu itd.

α) I prid. zâ — zlö — zlâ ima gen. m. i s. roda jednak: zlâ, DL. zlû, I. zlîn, zlîn — NV mn. zlî, zlî, G. zlî, DLI. zlîn, zlîn, A. zlê, zlë.

Jamačno je da je u prid. bos, loš i zâ došlo do naglasne dvojnosti u množini miješanjem deklinacija obaju oblika.

h) U cijelosti se očuvao vrûć — vrúće — vrúća, i posve se slaže s knjiž. jezikom.

121. Mali je broj pridjeva uzlaznog (') naglaska odred. oblika; u deklinaciji je njihov naglasak dokraja postojan.

a) S míran — mírno — mírna slaže se napadan, napasan (: naposan), navidan, nazuban, različit, ripljiv (= hripljiv), savisan, sipljiv, svitā, šúpā (= šupalj), vridan, zavidan, zavisan, zavitan.

---

[197] Osim prid. dičan i onih s negdanšjim korjenitim ě ostali ovog tipa imaju u knjiž. jeziku uzlazni naglazak. U Pravopisnom rječniku i Benešićevu Hrvatsko-poljskom rječniku stoji: mlìječan, snjèžan, vjèran, odnosno i vjêran u Pravopisnom rječniku, zatim smijèšan i tijèsan. U Ristić-Kangrginu Rečniku srpskohrvatskog i nemačkog jezika naglašeni su ovako: mlêčan, smêšan, vêran, ali snëžan i tésan.

[198] Naglasak s. roda ovih pridjeva u Pravopisnom rječniku jednak je m. rodu, naprotiv u Benešićevu spomenutom rječniku stoji uzlazni (') nagl. kao u ž. rodu.

b) Svagdje se mogu približno jednako čuti rázborit, záčudan i ràzborit, zàčudan analog. prema dòtupit, dòpadan, zatim vážan, záslužan i vâžan, zâslužan, prema odred. obliku, vâžnī i im. zâsluga.

α) Pridjevi ládan i rábar u Imotskoj krajini se čuju gotovo samo kao lâdan, râbar, ali s. i ž. rod ládno — ládna, rábro — rábra.

122. a) Pridjevi u kojih je dug drugi slog u sva tri roda bivaju podvojeni, npr. dóstōjan — dóstōjno — dóstōjna i dòstōjan — dòstōjno — dòstōjna. Još su ovakvi: naporan, nasilan, prisojan.

b) Uz prígledan i próvidan više se čuje prĭglēdan, prŏvīdan u južnim i zapadnim predjelima (Rš, Kp, Žu, Rš, Zg, Ra, Gr, Sl, Md, Lo, Ci, Bi, Ar, Do, Sv, St), i to prema im. prĭglēd i prŏvīd.

c) Sam se nalazi blážēn — bláženo — blážena; duljina je sloga došla analogno glag. prid. trpnim kao nâdēn, râdēn.

123. Naglasak stoji na drugom slogu u prid. bresávisan, nenávidan, odvážan, (o)krúgā i dr.

SLOŽENI PRIDJEVI

124. a) U skoro svih jednosložnih pridjeva, nekih tipova dvosložnih i trosložnih složenih s prijedlogom pri nije ustaljeno skakanje naglaska na dotični prijedlog, već se gotovo svagdje približno govore tri varijante. Uzme li se u obzir da se pri- ne vlada kao dio složenice, već dolazi kao samostalna riječ, onda bi se moglo govoriti i o četvrtoj varijanti. Ta akcenatska raznolikost dolazi kao posljedica oslabljenoga i neoslabljenoga skakanja, zatim spomenute samostalnosti prijedloga i njegova potpunog stapanja s pridjevom. Sve ovo dolazi istovremeno jer se razvojni proces nalazi negdje na polovici svoga toka. Svakako se sve kreće sporije zbog osjećanja riječce pri kao sraslice (pripûn, pritûžan) u čemu se ona gubi kao intonaciona jedinka. Međutim, u ostalim padežima ta je različitost manja i oblici ˝ i ˆ nagl. na kraju nisu česti (npr. gen. jd. pridrâga, primŕka) i učvršćuje se ˝ i ˆ nagl. na prijedlogu pri-.

Prĭmeko, prìmeko primĕko. Za primjer neka posluži prid. mĕk, koji složen glasi: prĭmek — prìmek — primĕk, s. r.: prĭ˙meko — prì˙meko — primĕko, ž. ostaje stalno primèka. Na akcenatsku postojanost ž. roda nisu djelovala ostala dva. U govoru se pak čuje, npr.: kruv je bijo prĭ mĕk kad si ga izvadila ispo sača; sin je materi prĭ drâg uvik i dr. U ovakvome govornom tempu među pridjevom i riječcom pri postoji obična stanka kao i između drugih riječi u rečenici. Uz primek ostaje većina prid. brzog naglaska kao primrk (: prìmrk i primŕk), pa prinov, pripun, prisit, prislab, pristar, prišKrt, prizdrav i dr. Međutim, bez ˝ nagl. na prijedlogu ostaje prìčist : pričĭst, prìlak : prilăk, prìškit : prišKĭt.

b) Također u m. i s. rodu tri su oblika u onih pridjeva koji kao jednosložni imaju na njima ˆ nagl., ali je u ž. r. samo uzlazni, npr.: prĭdrāg — prìdrāg — pridrâg, prĭdrāgo — prìdrāgo — pridrâgo, ž. r. pridrága. Ovako ide: prĭgūst (: prìgūst i prigûst), te prilin, prilip, primlad, pripust, priskup,

prisuv, pritup, pritvrd i dr. Ostaje ustaljen prȉslān — prȉslāno — prislána, ali i prȉslāna.

α) U kojih je jednoslož pridjeva ′ nagl. u s. i ž. rodu, ne mijenja se isti ni u složenicama, već je trojak samo u mn. rodu: prȉbīl — prìbīl — pribîl, s. i ž. pribílo — pribíla. Ovakav je priblag, pribrz, pricrn, prisvet, privruć, prižut.

c) Jednako kao i jednosložni tako su i dvosložni i trosložni raznolika naglaska u m. i s. rodu, npr.: prȉ·oštar — prìoštar — prìôštar, prȉoštro — prìoštro — prìôštro i ž. prìôštra, jednako i: pribistar, prikisejo, primilosan, priradosan, prisitan, prisladak, pritanak, priuzak, privesejo, prižalosan i dr.

α) Skakanje ^ nagl. ostavlja duljinu na pridjevima s dočetkom na -an u m. i s. rodu kao prȉmāsan — prìmāsan, prȉ·māsno — prìmāsno, i, dakako, ostaje primâsan — primâsno, kako je ž. r. másna, i složenica je bez akc. promjene. Ovdje je prislavan, prisušan (: rjede prisúšan), pritužan, privažan, prividan, privitak, privridan (: češćem privrídan). Ostaje samo pripȍ štōvan kao atribut uz oslovljavanje; njegov naglasak ne skače zbog intonaciono-emocionalnih razloga vezanih u ranijim vremenima za stupanje u dodir s ljudima višeg položaja u društvu ili vlasti.

d) Slično je ili gotovo jednako i s ostalim složenim pridjevima u oba oblika. Razlog tome leži u činjenici što ovaj govor lako ne podnosi pridjevske složenice (v. prethodni §)i što je većina njih primljena iz pisanoga knjiž. jezika, te je tako podlegla ovdašnjem akcenatskom osjećanju. Nepromijenjene naglaske obaju sastavnih dijelova sadržali su bȍgobȍjāzan — ž. bogobojázna, pùnovâžan, ž. pùnovâžna i punovážna, stārokātolički. Skoro u svim drugim očituje se težnja za uklanjanjem naglaska na prvome pridjevu i njegovim učvršćenjem na drugome. Bit će to stoga što je drugi dio složenice obično češći u govoru i važniji po vrijednosti negoli prvi. Donekle se u tome iskazuje i ekonomičnost govora. U biranijem se govoru susreću: bâjnolûčkī i bajnolûčkī, ȏčevîdan : očevîdan, ȏčiglêdan : očiglêdan, ali i očevídan, očiglêdan (Ma, Gd, So, Gu, Pt, Lo, Ci, Kl, Pj, Pg), prâvomȍćan : pravomȍćan ž. prâvomòćna i pravomȍćna, vânbrâčni : vanbrâčnī, vânškòlskī : vanškòlskī, vâscijo : vascijo -ž. vascíla, odred. oblik vâscîlī. Kako je u riječcama izvan, prija i vele akcenatsko dvojstvo, ostaje i u složenicama: ȉzvankûćnī i ìzvankûćnī : izvankûćnī, prȉjarātnī : prìjarātnī i prijarâtnī, vêlecînjēn : vèlecînjēn i velecînjēn. Još su ovaki velečasni, velegracki, veleučen i velevažan.

Uz visòkoûčēn stoji i vìsokoûčen prema vìsōk.

e) U jednoj kategoriji javlja se proces potpunog stapanja složenih pridjeva kao u knjiž. jeziku. Pojava je svakako mlađa, što se zaključuje po rijetkoj upotrebi, i ima se pripisati utjecaju škole, administracije, televizije i radija. Vidi se to u prid. jȅdnostâvan : jednostâvan i jednòstavān. Takav je u potpunosti pravoslavni, punolitan, svakovrsan, velikodušan i vikovičan.

f) Također se prema knjiž. jeziku nagl. povlači na početak riječi u prid. pùnokrȉvan i pùnoprāvan, rjeđe se čuje pùnokrȉvan i pùnoprâvan.

g) Pored ostalih, u cijelosti su srasli krȉvoljūban (Žu, Zg, Ra, Rg), ljùbokrȉvan, drâgovōljan, mȑzovōljan, staròvîčkī, suvòpleć, tankòvijast. Za ludòsmijast (Ar) postoji svega jedna potvrda, te se može smatrati hapaksom.

PRISVOJNI PRIDJEVI

125. a) Za sve prisvojne pridjeve vrijedi zakon da imaju u nastavku dug slog bez razlike označuju li pripadanje, npr.: brâtōv, ŏčēv, sèstrīn, sînōv ili kvantitetu kao bûkōv, dùbōv, gràbōv, jasènōv. Duljina u nom. daje ovim pridjevima donekle i pjevnu vrijednost, melodičnost i odredenu pravilnu ritmičnost. Ova se pridjevska osobina stere na širokom prostranstvu: u hercegovačkim govorima i zapadnocrnogorskim, u južnoj Bosni i na dalmatinskom kopnu.

Koliko je dotična pojava jaka, svjedoče prid. gòtōv, jàlōv, sîrōv i sûrōv kojima su ovi nametnuli duljinu nastavka premda su odreda opisni.

b) U cijelosti se održala imenička sklonidba prisvojnih pridjeva: ne postoji nijedna potvrda zamjene ili miješanja koja bi nastala na domaćem tlu. Uvijek je gen. i dat. jd: bratova sina, očevu pogledu, sestrinu unuku, Petrova junca, na rastovu panju, svakoga postupka, Zorinu didu i dr.[199] Da je snažno osjećanje razlikovanja kraćih i duljih nastavaka, vidi se i po tome što ga većina ovdašnjih ljudi drži, živeći više godina u krajevima gdje je ta razlika pokolebana ili uopće ne postoji. Mnogi takvi povratnici podlegnu lako ostalim utjecajima, ovome najteže.

c) Iza nepčanih suglasnika dolazi češće nast. -ov nego -ev, izuzev cjelovito pridjeve u kojih je temeljna riječ na -ac, samo djelomično one od imenica na -ić i neke usamljene pojave.

α) Nast. -ev bez alternacije -ov je, dakle, u prid. od im. na -ac u kojih je č (< cj): jârčēv, màgārčēv, múlčēv, škòpčēv, ûjčēv, zatim od prezime Békāvčēv, Gárčēv, Rúnčēv i dr., ali je od Pètrīc (Ps) pris. prid. Petríčēv i Petrícōv.

β) U prid. izvedenih od prezimena na -ić, vrlo rijetko je -ov, najčešće je -ev, npr.: Bàtinićēv, Bešlićēv, Krívićēv, Mârtićēv, Šímićēv, Vlâjčićēv, ali je nešto brojnije -ov u pridj. od ostalih imenica na -ić, te je pored brìstićēv, čèpićēv, kùtićēv, mùtvićēv, stríčevićēv, tètkićēv i brìstićōv, čèpićōv itd. Kako ove im. imaju kvantitetu na -ić, jednako se prema tome govori i britstíćēv : bristíćōv, čepíćēv : čepíćōv itd.

γ) Medu usamljene pojave spadaju Jàkōvljēv i Jûrjēv. Depalatalizaciju je spriječila vrlo česta upotreba i težnja za očuvanjem izvornog značenja.

d) Od muških imena na -av sufiks je dvojak, pa je Mîroslavljēv ili Miròslavljēv, Rădoslavljēv ili Radòslavljēv prema Mîroslavōv i Miròslavōv, Rădoslavōv i Radòslavōv. Naglasna dvojnost prenesena je iz osnovnih riječi jer se sva složena imena u kojih je drugi dio slav(a) naglasuju ovako.

e) I u ostalim pris. pridjevima govore se oblici na -ov i -ev, ali su češći prvi. Tako je kȓpljāčōv, pȉvāčōv, plȉvāčōv, pȕšāčōv i u drugih s osnovom na -č ili pliváčōv, piváčōv itd. zbog duljine srednjeg sloga koji se lako zamjenjuje uzlaznom intonacijom te se izjednačuju s prid. kao gonjáčōv, kopáčōv, oráčōv.

---

[199] Za pisce u Dalmaciji 18. stoljeća Maretić kaže: „Posvojni pridjevi na -ov, -ev, -in, na pr. bratov, njegov, sestrin, njezin uvijek imaju neodredene oblike, na pr. gen. sing. bratova, njezina, dat. sing. njegovu, sestrinu i t. d." (Jezik dalmatinskih pisaca VXIII stoljeća, 223).

Osim zmàjōv govori se zmàjēv, tako isto králjōv, prȉjeteljōv, ròditeljōv, ùčiteljōv i dr. prema králjēv, prȉjateljēv itd., ali samo gnjȍjōv, grȉjōv, m ȋjōv.

f) U pridjevima što nastaju od im. na -ar i -aš brojniji su nepreglašeni oblici, kao što je bogatášōv, gospodárōv, korpárōv, mlînārōv, rȉbārōv, vladárōv, vȓtlārōv, u prid. novijeg podrijetla također je rijetko čuti nast -ev, obično se govori bólničārōv, kuglášōv, partijášōv, stanárōv, vezírōv, zubárōv i žèlēžničārōv, kojemu duljina na samogl. e ostaje od žèlēžnica.

b) Prema im. ljúbāvnīk i ljúbāvnica, skákavac, zríkavac nastali su ljúbāvnīkōv i ljúbavničīn, analogno im. ljúbav stoji ljúbavnikōv i ljúbavničīn, potom skákāvčēv, zríkāvčēv i bórčēv prema bòrba. Imenički su nagl. zadržali lùđākōv i srȉdnjākōv; prema ′ nagl. u zavisnim padežima im. rodìjāk — gen. rodijáka i dr. stoji rodijákōv (Kp, Rg, Žu, Kr, Sl, Plj, Pj) i na isti način ludijákōv (Dr, Zm, Ru, Pj) od ludìjāk — gen. ludijáka. Drugdje je rȍdijākōv, lùđākōv.

Od bôžica, píjavica i víjavica pridjevi su bôžičīn, píjavičīn, víjavičīn, i nema oblika sporog naglaska.

Uz bȍgōv i rȍgōv češće se govori bògōv, rògōv, kao bìkōv, gȓmōv i dr. u kojih ˋ nagl. dolazi iz zavisnih padeža.

Što je ȍčēv pored rjeđeg òčēv, to je od vokativnog nagl. ȍče.

Prema dvojstvenim naglascima nekih imenica izvedeni su takvi i pridjevi: àgīn i ágīn, prȍvesūrōv : provesúrōv, šȁtrōvčēv : šâtrōvčēv, ùčiteljičīn : učitèljičīn, zatim tàvīn, tȍrbīn (Bekija) i távīn, tórbīn (Imot. krajina).

h) Dvosložne imenice m. roda ^ i ′ naglaska što idu po a-sklonidbi tvore uvijek pris. pridjev sufiksom -īn, kao bákīn, bȓkīn, cúkīn, ćákīn, gôbīn, pȓvīn, stríkīn, šêvīn ili ševīn (-im. šêvo i ševo) i dr. Njima odgovaraju prid. muš. imena koja pripadaju istomu imeničkom tipu. Takvi su, npr., Ántīn, Józīn, Ljúbīn, Mírkīn, Mátīn. Pridjevi od muš. imena na -ko i žen. na -ka (uglavnom od narodnih imena) neutraliziraju se i time je među njima u smislu gramatičkog roda nestalo razlike. Ostaje Bránkīn, Mìlēnkīn, Mlàdēnkīn, Ránkīn, Žéljkīn, Žívkīn i dr. Od Bránko i Bránka, Mìlēnko i Mìlēnka itd.

Sufiksi na -ōv čuvaju se još jedino u Crnogorcima. Ondje je Ándrōv, Đúrōv, Jóvōv, Símōv, ali u posljednje vrijeme osjetno podliježu utjecaju okolice i počinju se gubiti.

i) Budući da je u imenicama m. roda u cjelini proveden prijelaz e > o iza nepčanih suglasnika, bilo bi logično očekivati istu promjenu i u pridjevima. Međutim, ovdje to nigdje nije provedeno do kraja i stječe se uvjerenje da je razvojni proces nekako zastao ili se mjestimično javlja obratan proces, tj. ponovno preglasivanje. Razlozi su, svakako, vanjski, prvenstveno utjecaj knjiž. jezika.

ODREĐENI PRIDJEVI

126. a) S obzirom na naglasne kategorije odred. pridjeva ne osjeća se potreba pridržavanja podjele po broju slogova već samo po vrstama naglaska. Gledano općenito: neki odudaraju od svoga naglaska neodred. obli-

ka, drugi se s njime poklapaju, ali su nastale i stanovite inovacije. Ipak su u tom smislu jednostavniji od nedodređenih, pa su tako ujednačeniji.

b) S naglaskom neodred. oblika slažu se prid. tipa jälovī — jälovō — jälovā koji u sva tri roda u cijelim paradigmama zavisnih padeža imaju dvije varijante: GA. jälovōg(a), jalòvōg(a), DL. jälovōm(u), jalòvōm(u), I. jälovīn, jalòvīn, NV. mn. jälovī, G. jälovī, jalòvī, DLI. jälovīn, jalòvīn, A. jälovē, jalòvē. Akuzativni oblik jalòvē dolazi manje, što se odnosi i na ostale prid. ove skupine, kao balavi, glupavi : glupasti, gobavi : gobasti, kilavi, ludasti, pingavi : pingasti, radosni, rudasti, runjavi, sirovi,slobodni, ubavi i žilavi.

α) Donekle su im. srodni prid. kao što je bûrōvnī : bùrōvnī u kojih je ˋ nagl. namjesto kvantitete srednjeg sloga u drugom paralelizmu, npr.: gen. jd. bûrōvnōg(a) i bùrōvnōg(a) : burávnōg(a) itd. Ovakvi su: čûvārnī : čùvārnī, krvāvī: krvāvī, nēmīrnī : nèmīrnī, pȍčāsnī : pòčāsnī, pȍtājnī : pòtājnī, pȍžēljnī : pòžēljnī, prâvīlnī : pràvīlnī, sȉćūšnī : sìćūšnī, ûsprāvnī : ùsprāvni. Dolazi i bûsnūtī samo se ne pojavljuje njegov dvojni oblik. Kako je vidljivo iz gotovo adekvatnih slučajeva neodred. pridjeva, oblike ˊ nagl. uvjetuje duljina srednjeg sloga.

β) Prema knjiž. prȉčēsnī stoji ovdje prȉčēsnī (zbog prȉčēst).

γ) Zaseban je mȉlostivī : milòstivī zbog drugog oblika koji se opet grana u dvije varijante: GA. jd. milòstivōg(a), milostìvōg(a), DL. milòstivōm(u) i milostìvōm(u), I. milòstivīn, milostìvīn, u mn. je ovakav gen., dat., lok. i instr. Ovo dolazi prema neodred. obliku ž. roda milostìva — gen. milostìvē i dr.

Prid. zâdovōljnī : zadòvōljnī ne mijenja se kao milostiv već odgovara prid. burovan (v. tač. α ispred).

b) Također prema neodred. obliku zadržali su dvojstven instr. jd.- i zavisne padeže u množini, osim akuzativa, pridjevi bägavī, dlākavī, kȁ, šavī : kȁšastī, klȅpastī, kùsastī, pȅrastī, pȉrgavī : pȉrgastī, slīnavī, trâljavī tûpavī : tûpastī, zȅkastī i zvȉrastī. Npr. I. jd. zvȉrastīn, zvirȁstīn, G. mn. zvȉrastī, zvirȁstī, DLI. zvȉrastīn, zvirȁstīn. Nema razlike u značenju među paralelizmima na -av i -ast (npr. kašavi i kašasti).

c) Ovomu tipu ne predstoji dvojak neodređeni oblik, ali su se razvile po dvije inačice analogijom prema riječima srodna značaja. Pored brȁckī govori se bràckī (: bràtić, bràstvo), bȍžijī i bòžijī (: bòštvo), cȉglī i cìglī (: cìgletijī), zatim čȉtī i čìtī (nepoznata postanja) prema kojemu je nastao ìstī uz ìstī, jer su čiti i isti sinonimi u značenju koje se odnosi na jednakost ili sličnost. U jednakoj su upotrebi dûšēvnī i dušèvnī[200] (: glag. odušèvit), jȉdnākī i jèdnākī (: jèdnat se), jèvtīnī i jèvtīnī (: prez. jèvtīnīn), kònjskī i kònjskī (: zavisnim padež. kònja, kònju i dr.), ljȕckī i ljùckī (: ljùstvo), mȕškī, mùškī (: mùškīć), nēdīljnī i nèdīljnī (: nèdilja), tûrskī i tùrskī (: Tùrčin), ûšnī i ùšnī (: ùšica), vȅselī i vèselī (: vèselōst), vrȁškī i vràškī (: vràžić), žȉtkī i žìtkī (:žìtkōst), žlȍbnī i žlòbnī (: žlòbić). Prid. žȅnskī nešto je češći u Bekiji, veoma rijedak u Imot. krajini, najčešći je, svakako, žènskī analog. im. žèna.

α) Prema râsvita došao je râsvitnī, koji se češći nego rȁsvitnī.

---

[200] U Kutjevu je Ivšić zabilježio dušèvnā (Današnji posavski govor, 51).

β) Kontaminacijom tuđica pàlāc i pàlača postao je pàlčanī pored pàlčanī.

γ) Zbog dvojaka (oslabljena i neoslabljena) skakanja naglaska nastali su nèjākī : nèjākī; ȍpākī : ȍpākī i pȍmoćnī : pòmoćnī.

Za navedenima se poveli: lànjskī, màlešnī, òsobnī, òvćenī, vìtrenī i žàlosnī, koji su češći od lânjskī, mälešnī, ösobnī, övćenī, vîtrenī, žâlosnī.

δ) Uz sènjskī došao je sênjskī analogijom prema sînjskī.

Isto prema slâb i zdrâv stoji slâbī i slâbī, zdrâvī i zdrâvī. Silazna varijanta je starijeg podrijetla.

b) Neodred. pridjevima dvaju akc. oblika odgovaraju jednaki u odred. obliku, pa je, npr.: brâšnavī : bràšnavī i kao ovaj idu još čitavi, nakȁzni, odugi, prteni, prtki, ridasti, smolavi, šušasti, zmijasti, zatim blȅncavi : blêncavī i grîšnī : grîšnī.

α) U dvojstvenim prid. pȍsan : pôsan, sȕzan : sûzan osim odgovarajućih odred. oblika istog naglaska javila se i treća varijanta: pòsnī (: pòstit) i sùznī (: sùzit). Njima odgovaraju jȕžnī i kȕžnī (Im. krajina) pored jȕžnī i jûžnī, kȕžnī i kûžnī, ali nema srodnih riječi sporog naglaska odakle je isti mogao biti zavučen. Ostaje, dakle, analogija prema prid. istog tipa kao što je npr.: dònjī, gòrnjī.

β) Prema tipu bȁkrēn : bàkrēn stoji bȁkreni i bàkrenī, dakle bez duljine na e; isti je davleni, gumeni, gumovi, iskreni, kameni, lakomi, pitomi, prostrani, sirčeni, sukneni, surovi, vatreni i vuneni.

e) Pridjevi tipa čȉst i gȉbak, ž. r. čìsta, gìpka, stvorili su dvojan oblik jakom analogijom prema ženskom rodu, pa se uz čȉstī — čîstō — čîstā, gȉpkī — gȉpkō — gȉpkā govori i čìstī — čìstō — čìstā, gìpkī — gìpkō — gìpkā. Ovdje dolazi: bistri, bosi, čudni, dobri, dugi, gadni, glatki, goli, grki, itri, jadni, kripni, kratki, krtki, lagni, laki, medni, meki, modri, mokri, mrki, mrski, novi, oštri, pitki, plavi, puni, redni, sitni, skotni, sočni, škiti, škrti, štrki, topli, trošni, vedri i vlažni. Oblici ' nagl. češći su u govoru u većine ovih primjera.

127. a) Prema brkat stoji brkatī bez ikakve naglasne promjene u ostalim padežima; ovakav je ječimeni, letičasti, naočiti, nezgodni, spadljivi, smrdljivi, šenični, šmedljivi, uzgoriti, vankeni (: vanjkeni) i dr. Pored ùspūtnī jednako se govori i ùsputnī. Umjesto " nagl. dolazi ' analogijom prema naglasku korjenitih riječi u òčiti (: g. pl. òčijū, DLI. òčiman i dr.), svàdbenī (: svàdba), vìtičastì (: vìtica), òpančārskī (: òpančār) umjesto opànčārskī, kako je u knjiž. jeziku. Prìsinošnjī je došao oslabljenim skakanjem naglaska.

b) U zavisnim padež. dvojakog su naglaska pridjevi kao càklenī, GA. càklenōg(a), caklènōg(a), DL. càklenōn, caklènōn (: -mu), I. càklenīn, caklènīn, NV. mn. càklenī, G. càklenī, caklènī, DLI. càklenīn, caklènīn, osim akuz. koji glasi samo càklenē. Ovdje je još crnjeli, debeli, doleki, drveni, duboki, maleni, nizoki, pošteni, široki, visoki, vuneni, zeleni, žestoki. Do ovog je došlo zbog jakog utjecaja neodred. oblika s. i ž. roda (: caklèno — caklèna). Izuzetak je od ovih zèmljenī — gen. zèmljenōg(a) koji se mogao povesti sa prid. kao brkatī (v. naprijed tač. a).

c) Spori nagl. mjesto brzog ostaje u odred. obliku u brižùljkasti (: brižúljak) i brimèniti koji se dao za dugòvitī i vrimènitī. Također i u složenim

sa pri- kao pri(j)ùpenī, prinìzokī, pripòštenī, prišàrenī, prišìrokī, privìsokī, zatim pripovìdni i zapovìdnī (: pripovídat, zapovídat). Od nadbiskùpija prid. glasi nadbiskùpijskī, i nije djelovala analogija prema nàdbiskup.

d) Neobičnim naglasivanjem ističu se jèdīnī i pòkōjnī koji se izgovaraju i jedînī, pokôjnī ili poköjnī kad se posebno ističe značenje umrloga ili iznosi svoj bliskiji odnos prema njemu. Prid. jedini se odnosi i na živa čovjeka. Kaže npr.: jedîna baka nije odala tajnu, laka joj zemlja; oni jedîni ostaju u kući. Brzi nagl. u drugom primjeru dolazi obično uz potvrdno značenje ,kao: poköjnī Jozo — poköj mu duši — bijo je čovik!, silazni pak u iskazivanju vrlina ili afektiranju: nema više pokôjnōg Joze da se počastimo. Dakako, ovakvi slučajevi naglasivanja rjeđi su od pravilnih i isključivo se osnivaju na emocionalnoj strani.

e) U svim prid. na -ći (glagolskim) neizostavna je dužina obaju zadnjih slogova: brìjāćī, brìsāćī, bìžēćī, gòrēćī, grìjāćī, ìgrāćī (j)ìdāćī, lètēćī, pùšāćī : pùšāćī, stàjāćī : stàjāćī, tŕkāćī i dr. Kvantiteta predzadnjeg (srednjeg) sloga prenesena je iz 3. jd. i mn. prez. većine glagola od kojih se tvore ovi pridjevi, kao npr. bìžē, gòrē, lètē i igrā, (j)ìdū, tŕčē, pa su isti povukli za sobom i ostale. Ovom je,ïdakle, doprinijela i analogija prema duljini dotičnog sloga glag. priloga sadašnjih (v. § 146.).

f) Pored dùvanjskī, lìvanjskī jednako se govori duvànjskī i livànjskī. Dvojnost potječe od etnika Dùvnjāk : Duvánjac, Lìnjāk : Livánjac. Uz crkōvnī i crkvenī stoji crkòvnī (Im. krajina, pretežno) prema crkòvnjāk (ili crkvènjāk), lìpuška(s)t : lipùška(s)t, mlàkuška(s)t : mlakùša(s)t prema lípa i lipòta, mláka i mlakòća.

α) Premda je neodred. oblik mîdēn i mìdēn, odred. je samo mìdenī (: mìdēnka) i analog. njemu gòždenī zbog česte sinonimike.

β) Duljina počinje nestajati u opòsūmī, tj. opòsumī (Ra, Gr, Bekija).

g) Dvojstven imenički nagl. zavučen je u ove pridjeve: göspockī i gòspockī (: göspod i gòspod), nöžni : nòžni, (: nöge), plīvāčkī : plìvāčkī (: plīvāč i plìvāč), pòkōrničkī : pókōrničkī (: pòkōrnīk i pókōrnīk), rūčnī : rùčnī (: rùkovat), zàrobljenīčkī : zarobljènīčkī (: zàrobljenīk i zarobljèn'k). — Pored rùčenī (tj. ručena doba ili doba ručka) rjeđe je rûčenī prema prid. rûčnī.

α) Oblik ròditēljskī poveo se za ovim prid. s obzirom na daljinu predzadnjeg sloga, gotovo u istoj mjeri upotrebljuje se i roditèljskī prema dat., lok. i instr. mn. roditèljīn.

β) Zbog različita naglaska temeljnih riječi čuju se po tri naglasna oblika u prid. àvričkī, kŕnskī, svìnjskī i zùbnī. Ovi su općeniti. Druga su dva mjestimična: âvričkī (Gu, Im, Zg) od Àvrika, zatim âvričkī prema Âvrika (Lo, Md, Gr, Kl, Lk, Ci, Bi), kŕnskī (: gen. kŕmeta, dat. kŕmetu (Bekija, Ri, St, Ar), kŕnskī (: kŕme, Sv, Do, Pl, Gl, Kp), svînjskī (: svînjād, Vg, Vd, Go, Lo, Dr, Ru, Za, Os, Im, Zm, Ps, Pj, Vi, Br, Vp i drugdje), svînjskī (: svînje, Md, Lo, Lk, Ci, Bi, Sv, Do) i zûbnī (: zûbast, Bekija, Ri, Pg, Ar, Pj, Os, Sl), zûbni (: zûb, Ci, Gr, Ra, Zg, Žu, Rg, Rš).

Stariji oblik tudice medicînskī (uglavnom Imot. krajina) mjestimično se još čuje, inače je općenitiji medìcīnskī.

h) I ovdje je, kao i na širem prostranstvu uokolo, nast. -iji u prid. izvedenim od živih bića: bràvetijī, gòvedijī, dìčijī i za njima su se poveli

u naglasku vràžijī, vùčijī i zèčijī koji u temeljnoj riječi imaju ^ nag. (vrâg, vûk, zêc). Ne povode se: gûsijī, krävijī, mäčijī, päčiji, päsijī i dr. kojima su korjeniti oblici naglašeni " naglaskom. Nema nijedne potvrde za nast. -ji ili pak palatal plus samogl. i dobiven jotovanjem, kao braveći, kravlji.

α) Uglavnom se čuje begòvskī, popòvskī i pratròvskī prema glag. begòvat, popòvat, pratròvat. Nešto brojnije se govori bëgovski i pöpovskī u Bekiji.

128. a) Od zâ — zlö — zlà odred. je oblik zlî — zlô — zlâ, ali je rijedak u upotrebi zbog toga što neodredeni sadrži u sebi i vrijednost odredenosti, zavisno o kontekstu.

α) Uglavnom tri pridjevska tipa daju odred. oblik sporog u sva tri roda, pa se tako akcenatski izjednačuju. I to ovi: bîdan — bîdno, bídno — bîdna, bídna, bîl — bílo — bíla i bîsan — bîsno — bísna u kojih odred. oblik glasi samo: bîdnī — bîdnō — bîdnā, bîlī — bîlō — bîlā, bîsnī — bîsnō — bîsnā. Dolaze zatim blagi, blidi, brzi, cili, crni, časni, čvrsti, dični, divni, gladni, gluvi, gnjili, grdni, grubi, gusti, jasni, jedri, kosi, krivi,lipi, ludi, ljuti, masni, mladi, mrtvi, mlični, mračni, plavi, pusti, šuplji, žuti i dr. Svi su jednoslož. u neodred. obliku ili imaju pomično a. Pored ' nagl zavisnih padeža, osim akuz. jd. i mn. srednjeg i ženskog roda, u svih dolazi i ′ kao posljedica jačeg utejcaja jednake dekl. neodred. oblika m. roda (g. jd. ljûta i ljúta : ljútōg(a) i ljútōg), te uzlazni akc. oblika s. i ž. roda (tûžno, túžno — tûžna, túžna, vrúće — vrúća).

b) Prema osnovnim riječima dolazi dâkovačkī (: Đâkovo) i ûličnī : ûlica). Prid. tusti održao se samo u izrazu tûsti dân, neodred. oblik je potpuno izgubljen. Budući da se uza susjednu obalu i na otocima govori tûst, može se pretpostaviti isti nagl. i ovdje prije nagoli je iščeznuo, prema kojemu bi onda nastao sadašnji oblik. Prema top. Žúpa stvoren je ktetik. žûpskī, pa u samome mjestu i okolici (Zg, Kr, Sl, Rg, Kp, Rš) razlikuju značenje žûpskī i žûpni, npr. župni ured, drugje miješaju oba izraza i čuje se župni ili župski ured. Misli li se na Župu, svagdje je župski.

c) Prema bôs — bòso — bòsa stoji bösī — bösō — bösā i bòsī — bòsō — bòsā; isti su gôrkī : gòrkī, krâtkī : kràtkī, krûpnī : krùpnī, plîtkī : plìtkī : têškī : tèškī. Izuzev bosi bilo bi očekivati ′ naglasak jer je isti u ž. rodu (górka, krátka itd.) kao što je slučaj s jâk — jâkī i jákī, ali je njihovo cijepanje dio jednoga šireg procesa koji je zahvatio više pridjeva zbog sporog naglaska srodnih riječi. Tako je brûsnī : brùsnī (: brûs, brúsit), dîšnī : dìšnī (: dísat), dônjī : dònjī (: dònjac), glâvnī : glàvnī[201] (:glàvār i dat. jd. glâvi, akuz. glâvu i dr.), gôrnji : gòrnjī (: gòra, gòrnjāk), krâljskī : kràljskī (: kràljica), krôvnī : kròvnī (: krövv — gen. kròva, dat. kròvu i dr.), lôvnī : lòvnī (: lôv, lòvac), lûžnī : lùžnī (: lûg, lùkšija), pêtnī : pètnī (: pètica), plûćnī : plùćnī (: plûtva, plúća), râjskī : ràjskī (: râj — gen. rãja, dat. rãju i dr.), rêpnī : rèpnī (: rêp, rèpina), tôvnī : tòvnī (: tôv, tòvit), vrâtnī : vràtnī (vrât, vràtić) i vrätnī (: vrätovi, Ar, Do, St, Pt, Ri, Pz, Vi, Rt, Os, Br, Cd, Ba, Tr), žûćnī : žùćnī (:žûć — gen. žùćī, dat., lok. žùći i dr).

d) Prema dvojstvenim neodred. pridjevima stoji svega jedan odredeni u lâdnī, nâglī, râbrī, sjâjnī, vâžnī (: lâdan i ládan, nâgā i nágā itd.). Odavde zaključak da su oblici ′ naglaska mladi u ovome govoru, kao što su i rjedi.

[201] U Benešićevu Hrvatsko-poljskom rječniku samo glàvnī.

129. a) Određenih pridjeva uzlaznog naglaska nema mnogo i ne postoje naglasna odstupanja prema neodred. obliku. Od rípljiv i sípljiv odred. je rípljivī, sípljivī; sámačkī je postao od sámac. Duljina zadnjeg sloga osnovnih riječi prenesena je na pridjev, ali postepeno nestaje pod utjecajem knjiž. izgovora u nágledničkī, názornīčkī, príglednīčkī (: nágledník itd.), pa se prilično čuje i nàgledničkī, názorničkī, príglednīčkī. Dotični izrazi su primljeni iz administrativnog jezika.

α) Imenici sûmnja i súmlja odgovara prid. sûmljivī i súmljivī, a lòpovskī, lópovskī i lõpovskī (Tr, Cd, Rt, Gd, Ps, Br, Vp, Či, Vi, Pz, Ba, Ri, St, Ar) prema trojaku naglasku im. lopov.

b) Pridjevi složeni s prijedlogom pri- u kojih nagl. nije stalan prenose jednaku akcentuaciju u odred. oblik. Tako npr. prema pribistar — pribîstar — pribistar stoji pribistrī — pribîstrī — pribistrī. Ovamo pripada priblagi, pričisti, primeki, primilosni, primrki, prinovi, prieštri, pripuni, priradosni i dr., te pribrzi, pricrni, prilini, prilipi, primladi, primasni, prisušni, pritisni i dr. U procesu akcenatskog stabiliziranja kristaliziraju se dva tipa, tačnije kazano, javlja se polarizacija: rjede dolazi ˝ nagl. na prijedl. pri- te ostaje ˋ ili su pak u upotrebi oblici u kojih nagl. ostaje na pridjevu. Dakle, pribistrī ili pribîstrī, pricrnī ili pricrnī i dr. Uklanjanje ˝ nagl. s pri- nastaje zbog općeg širenja ˋ naglaska na njegovu mjestu.

KOMPARACIJA PRIDJEVA

130. a) Komparativ prid. na -ši, tj. läkšī, nèkšī, ograničen je na sjeveroistočni kraj (Rs, Ma, Br, Gu, Gd, So); na ostalom području je samo läšnjī, lîšpī i mèkljī[202], ali lîšī[203] (Cr).

Kako su u značenju izjednačeni velik i visok, za svaki vrijedi komparativ vèćī i vîšī. Kaže se npr.: stariji mu je sin velik, mladi je još vîšī; ukupijo je grma vèćē nego ti.

Pored dûg — dûglji[204] i dûžljī čuje se ponegdje i dûžī (češće u Bekiji).

Od jûnāčan i sirômašan komp. glasi junàčkijī i junàčniji, siromàškijī i siromàšnijī. Oblici na -kiji analogni su imenicama junačak i siromašak.

Od têžak općenito je têžljī, rjede têžjī (Zg, Žu, Ra, Gr, Md, Lo, Sv, Ci, Bi).

b) U ovih je prid. komparativ na -ji i -iji, s tim što su dulji oblici učestaliji na zap. području: bîl — bîljī, bìljiji[205], blâg — blàžī, blàgijī, bîsan — bîšnjī, bìsnijī, crn — crnjī, crnijī, dèbejo — dèbljī, debèljijī, glûp — glûpljī, glùpijī, glûv — glûvljī, glùvijī, grîšan — grîšnjī, grìšnijī, grûb — grûbljī, grùbijī, krîv — krîvljī, krìvijī, krûpan — krûpnjī, krùpniji, lâgan — lâgnjī, làgnijī, lagànijī, mlâk — mlâkljī, mlàkijī, nìzōk — nîžī, nizòkijī, sûv — sûvljī, sùvijī, širōk — šîrjī : šîrljī i širòkijī (Kp, Rg, Žu, Kr, Zg),

[202] Kadčić piše meklji, Banovac, Filipović i Kačić lašnje (T. Maretić: Jezik dalmatinskih pisaca XVIII stoljeća, 228).

[203] Vušović je zabilježio u istočnoj Hercegovini lijep — ljëšī, pa je liši u Crnogorcima samo ikaviziran oblik lješi donesen iz prijašnje njihove postojbine, tj. današnje zapadne Crne Gore (Dialekat istočne Hercegovine, 15).

[204] Komp. duglji pišu Kadčić i Lučić (T. Maretić: Jezik dalmatinskih pisaca XVIII stoljeća, 228).

[205] Oblik biliji piše Macukat, kriviji se nalazi u Markija (T. Maretić, ibidem).

tûp — tûpljī, tùpijī. Uglavnom je vrûć — vrùćī, odnosno vrùćijī (Rš, Rg, Kp, Žu). Dvojnost potječe od utjecaja obaju komp. nastavaka. U govoru prevladavaju oblici duljih nastavaka.

Za duljim oblicima poveli su se dràžijī[206] i žàrkijī od drâg i žârkī, nigdje se, npr., ne čuje draži ili žarči.

c) Pridjevi dvaju ili pak triju akc. oblika imaju u komparativu uvijek ' naglasak koji je pomaknut slog prema kraju riječi, u odnosu na pozitiv. Tako je npr. bakrènijī (: bàkrēn, bàkrēn), blencàvijī (:blêncav, blẽncav), brašnàvijī (: brȁšnav, bràšnav), kamènijī (:kȁmēn, kàmēn), lipuškàstijī (: lìpuškast, lipùškast), midènijī (: mȉdēn, mìdēn), mlakušàstijī (: mlàkuškast, mlakùškast), nakàznijī (: nȁkazan, nàkazan, nákazan), vatrènijī (vȁtrēn, vàtrēn).

d) Od složenih pridjeva koji su u pozitivu zadržali nagl. obaju sastavnih dijelova samo su očevìdnijī i očiglèdnijī jedinstveni u kom., ostali su dvojstveni, kao npr. bȍgobojàznijī : bogobojàznijī, jẽdnostàvnijī : jednostàvnijī, svȁkovȓsnijī : svakovȓsnijī, vȅlikodȕšnijī : velikodȕšniji. Po čestoći upotrebe nešto više dolaze oblici jednoga naglaska, tj. sporoga.

e) U prenesenom smislu kompariraju se i pridjevi bez komparacije kao bòsijī, cìlijī, caklènijī, drvènijī, gòliji, mȉrtvijī, šȕpljī, žȉvljī i dr.

f) Ispred komp. oblika veoma često dolazi riječca to sa zam. sve kao korelativ da bi se pojačalo njegovo značenje ili pak uklonila dva ista komparativa. Govori se npr.: uči svè tȍ boljē, viče svè tȍ češćē; svè tȍ jačē puše bura i dr. umjesto uči sve bolje i bolje itd. Rjeđe se čuje i udvojena korelacija kao: kopa svè tȍ bržē i tȍ bržē; suje nas svè tȍ višē i tȍ višē.

g) Riječca naj- u superlativu uvijek je naglašena: nâjbȍljī, nâjbȓžī, nâjlažìvijī, nâjmàsnijī, nâjžalòsnijī i dr. Međutim, zbog pojačane intonacije katkad je na naj nagl. i drugi se gubi: nâjboljī, nâjbržī, nâjgorī, nâjžešćī, nâjžućī, i to pretežno na troslož. oblicima, rijetko na četverosložnim; na duljim nikako. U ovakvim slučajevima superlativ obično dolazi na prvome ili posljednjem mjestu u rečenici. Npr.: nâjbržī je moj konj; nâjdaljē san ja skočijo jučer! Petar je na poslu nâjboljī; grožđe moje sestre nije nâjboljē! U ovakvim primjerima na superlativu je i rečenični naglasak, duljina se nekad gubi.

h) Riječca naj- se veoma često vlada kao samostalna riječ te između nje i komp. oblika stoji jedna ili dvije enklitike, npr.: nâj mi je dràžijē bit na derneku; nâj ti vȉšē voli majka; nâj ti je gȍrē zakasnit pa se vraćat po noći.

BROJEVI

131. a) Kazano je (§ 19.) kako je ae > e u brojevima od 11—19, npr.: jedànēst, dvánēst, trínēst . . .

b) Obično je dvà(j)est, trì(j)est, čètr(j)est ili četȉ(j)est[207], šésēt (v. § 27.) rjeđe dvádesēt, trídesēt, četrdèsēt, šezdèsēt.

[206] U više dalmatinskih pisaca 18. stoljeća postoji oblik dražji, jedino dražiji piše Lučić (T. Maretić, ibidem).

[207] Nekolicina dalmatinskih pisaca 18. stoljeća pišu četr'est (T. Maretić: Jezik dalmatinskih pisaca XVIII stoljeća, 238).

c) Govori se dvîsta, trîsta, onda najčešće čètri stötine, pé(t) stotīnā, šé(st) stotīnā, sëdan stötīnā, ösan stötīnā, dëve(t) stötīnā, jedànē(st) stötīnā i redom do devètnēs(t) stotina, ponegdje i dvà(j)est i jèdna stötina, dvà(p)est ì dvī stötine i dalje do treće tisuće. Manje, dakako, pê(t)stō, šê(st)stō, dëve(t)stō i dr. Redni brojevi 200, 300, 400. i ostali samo dvîstôtī, trîstôtī, čètristôtî, pê(t)stôtī itd. Njihova je upotreba dosta rijetka i zbog toga se ne osjećaju kao prave složenice.

d) Broj jèdan — jèdno — jèdna ima sve deklinacijske osobine odred. pridjeva: uz GA. jd. jèdnōg(a) i DL. jèdnōmu, jednōn čuje se jednóga, jednómu (Ra, Gr, Md, Lo, Ci, Bi) prema dvóga, dvómu. U brojevima dvâ i trî jednaka je deklinacija: G. dvàjū, trìjū i dvàjū, trïjū (Cr, Ra, St, Lo, Kd, Ri, Rg, Sl, Kr), DL. dvàma(n)[208], dvàmon, trìma(n), trìmon, te dvàmīn, trìmīn ili dvâmīn, trîmīn (Ra, Cr, Kr, Md, Kl, Plj, Pj, Lo, Ci, Sv). U Lovreću se čuje i dvàjīn, npr.: dâ san dvàjīn ljúdimon, gdje se oblik dvajin izjednačio s dvama. Kao dva ide i dvî — G. dvìjū, dvïjū i DLI. dvìma(n), dvîma(n), dvîmon, dvîmīn prema dvìma(n), dvìmon, dvìmīn govori se u mjestima gdje i dvâmīn, trîmīn. Zaseban je čètri: G. četrìjū, DLI. četrìma(n), četrìmon. Analogno deklinaciji brojeva dva, tri, četri čuje se i petìma(n), petìmon, petìmīn i šestìma(n), šestìmon, šestìmīn.

Sadašnji oblici dat., lok. i instr. dvamin, trimin i četrimin jesu ostaci starog instr. dvami, trimi, četirimi kojemu je pridošao sugl. n kao nekim prilozima, zamjeničkim oblicima i sl. Padežni nast. -on došao je prema oblicima kao ljudimon i rukimon.

e) Govori se samo dvöje, tröje — G. dvóga, tróga, DLI. dvóma(n), tróma(n) i dvómon, trómon, mn. dvòji, tròji i rjede dvöji, tröji (Gd, Gu, Go, Či, Br, Cr, Ba, Lk, Lo). Ostali kolektivni brojevi tvore se uvijek s pomoću nast. -ero: čëtvero, pëtero, trínēstero, dvà(j)estero, trì(j)estero i dr. U jednini su indeklinabilni, u množini su akcenatski dvojstveni od četvero do zaključno desetero, zatim još dvà(j)estero i trì(j)estero, npr.: N. čëtveri, četvèri, G. čëtverī, četvèrī, četverìjū, ELI. čëtverīn, četvèrīn pa čëtverima(n), četvèrima(n) i četverìman, četverìmon (Sv, Do, Ci, Lo, Md, Gr, Ra); jednako je s. i ž. rod: čëtvera, četvèra i čëtvere, četvère. Kako prema njima stoje brojevne imenice četvèrica, petèrica, desetèrica i dr., to se oblici ' naglaska drže prema njima. Nešto je drugačije s kolektivnim brojevima od jedanestero do devetnestero u množini: u njih je " nagl. rednih brojeva: jedànēsteri — jedànēstere, dvánēsteri — dvánēsteri, devètnēstere: devètnesteri. Oblici u kojih je nagl. na penultimi nisu posvuda (samo su u Zm, Ru, Plj, Ci, Pj, Md, Lok, Lk, Sl, Rš, Kp, Žu).

f) Od öba — G. obàjū, öbajū, DLI. obàma(n), obàmon, obàmīn, od öbe — G. obìjū, öbijū, DLI. obìma(n), obìmon, obìmīn. Padeži obamin i obimin jesu stari instr. uz drugotno n. — U öboje — G. je obóga(r), öbojēga(r) i obòjēg (Lo, Ci, Sv, Sv, Md), DLI. obóma(n), obómon, obòma(n), mn. N. obòji, öboji, G. obòjī, öbojī, DLI. öbojīn, obòjīn, obòjima(n) i obojìma(n) (Lk, Kl, Lo, Ri, Za, Pl, Či, Gl). Sred. rod u mn. je N. obòja, öboja, G. obòjē, öbojē, DL. obòjōj, öbojōj, I. obòjōn. öbojōn, U većoj su upotrebi oblici ' naglaska.

g) Brojevni pridjev öbadvā deklinira se ovako: G. öbadvajū, obadvàjū, DLI. obadvàma(n), obadvàmon, obadvàmīn i obadvóma(n), obadvòma(n)

[208] Oblik dvamam piše Filipović (T. Maretić, isto djelo, 236).

prema oboje i dvoma(n) (Do, Ci, Bi, Ar, Lo, St, Lk, Md, Db). Govori se podjednako ȍbedvī i ȍbadvī — G. ȍbedvijū, obedvijū, DLI. ȍbedvima(n), obedvìma(n), ȍbedvimon, obedvìmon i ȍbedvimīn, obedvìmīn, također isti oblici i u obadvi. Još se govori i ȍbedvē i ȍbadvē (v. § 11.). Običnije je ȍbodvoje, manje ȍbadvoje — G. ȍbodvojēga(r), obodvòjēg(a), DLI. obodvòma(n), obodvòmon, ali se čuje i gen. obodvóga(r), dat. obodvóma(n) (Cd, Tr, Po, Ra, Gd, Gu, Či, Br, St, Lo), u mn. m. rod ȍbodvoji, obodvòji, s. r. ȍbodvoja, obodvòja i ovako su dvojni ostali padeži.

h) Svi se redni brojevi mijenjaju kao pridjevi odred. oblika, npr.: prvī — prvō — prvā, G. m. r. prvōg(a), DL. prvōm(u) i lok. prvōme (Cr), I. prvīn, mn. NG. prvī, DLI. prvīn, A. prvē; ponekad je prvī — prvō — prvā (Rt Gd, Gu, So) i prvī (Cr), ali i drugdje skače naglasak, pa se kaže: ù prvōn rázredu, nà prvōj stànici, sà prvīn čovìkon i dr. premda nema potvrda za prvī pa se može zaključiti da je sadašnje skakanje nagl. ostatak takve ranije akcentuacije, po kojoj je nagl. pravilno prelazio na prijedlog. — Uz trȅćī — G. trȅćēg(a), DL. trȅćēm(u) rjeđe je trȅćog(a) i trȅćōm(u) (Ra, Gr, Md, Zg, Lo i drugdje), što će biti prema drugog(a), drugom(u), petom(u) i dr. U mn. zavisnih padeža nalazi se i navezak -zi u gen. mn. prvizī (Ar), drügizī, trȅćizī, DLI, drügizīn, trȅćizīn (Bi, Ci, Gr, Do, Ar, Sv, Lo, Md, Ra, Zg).

i) U brojevima od 21—99 najčešće se govori vez. i, kao: dvà(j)est i jèdan, dvà(j)est ì sedan, pedèsēt ȉ (j)osan i osandèsēt ì trećā, devedèsēt ì šēstī i dr.[209] Isto i u brojevima od sto nadalje: stô ȉ deset, dvîsta trídesēt ȉ šēst, pêt stötīnā ȉ trī, ȉljadu osandèsēt ȉ sedan, ali i stô i dvádesēt i čètri, čètri stötine i pedèsēt ȉ devet, dvî ȉljade ȉ trista čètr(j)est ȉ šēst. U bržem govoru često se ne naglasuje prvi broj: sto trì(j)est ȉ pēt, dvista i pedèsēt.

j) Na brojeve dvâ, trî, pêt, šêst i stô skače ′ naglasak mjesto ˋ s imenica što označuju mjerne cjeline, kao što su kȉlo (: kìlo), kvârat (< tal. quarto, „četvrt“) i dȅk, lȉtar i dȅc, ûra ili sât, dân, nôć, jȕtro, vȅčēr, mȉsēc, gȍdina, vîk, lȉto, zíma, cȅnat i mȅtar, dakako, ako je ˜ ili ˆ nagl. na dotičnom padežu uz broj. Govori se obično: dvá kila, trí kvārta, pé(t) litārā, šés(t) metārā, dví ūre, trí godine, dvá misēca, trí vīka i dr. Usput rečeno, s njih skače i na prilog po, npr.: pó kila, pó dāna, pó deca; a s brojeva pet i šest na zamjenicu svi: sví pēt ovácā, sví šēst ȕlišćā.

GLAGOLI

OBLICI I NAGLASAK

UVOD

132. U govoru Imotske krajine i Bekije očuvana su sva vremena, načini i stanja, jedino nema priloga prošlog. Odmah poslije prezenta kao najfunkcionalnijeg vremena po čestoći upotrebe dolazi aorist i time je postao ovaj govor živahniji. Naprotiv, služba imperfekta i pluskvamperfekta svedena je na manju mjeru; osobito je imperfekt skučen, pa ovdašnji govor gubi donekle na slikovitosti. Futur egzaktni i kondicional sadašnji imaju sve sin-

[209] Ovako je ponajčešće u dalmatinskih pisaca 18. stoljeća (T. Maretić: Jezik dalmatinskih pisaca XVIII stoljeća, 238).

taktičke odnose i u normalnoj su učestalosti upotrebe, međutim rjeđi je kondicional prošli. Također je neokrnjeno značenje i služba glag. pridjeva i priloga sadašnjega; posebno je čest prid. trpni u pasivnim rečeničnim konstrukcijama i kao pravi pridjev.

Uspoređujući ovdašnje glagolske oblike i njihovu sintaktičku vrijednost s glagolima u književnom jeziku, moguće je utvrditi gotovo potpunu podudarnost. Što se tiče priloga prošlog, on je iščezao u većini govora i u knjiž. je jezik naknadno unesen pod utjecajem starije književnosti i crkve. Imperfekt se drži u knjiž. jeziku kao i ovdje u živome govoru. Sintaktički su odnosi u najvećoj mjeri istovjetni. S obzirom na aorist imotsko-bekijski ima prednost jer dolazi češće i punije u svima sintaktičkim mogućnostima.

Najveće su pak razlike u naglasku i vrstama, odnosno tipovima. Kao najvažnije vrijedi ovo: akcenatski su raznolikiji pa tvore više tipova i kreću se u pravcu daljega diferenciranja, naprotiv, oblično se uprošćuju, tj. postoji čistih samo 5 vrsta i u nekim od njih manje razreda.

INFINITIV

133. a) U glag. na -ći i -ti svi su inf. bez krajneg -i (v. § 23.) bilo u samostalnoj službi ili futuru prvome, npr.: nâć, plátit, rádit, rȅć, žívit, pa tî ćeš nâć, mî ćemo plátit, òni ćē žívit i dr. Ne postoji nijedna potvrda za eventualnu dvojnost i infinitiv je tako potpuno supiniziran. Također u futuru I otpada u cijelosti -ći, -ti kad se upotrebljuje u obrnutu redu: ići, gòniću, (j)ïšću, mlátiću, pròbraću, tȅću i dr. Odavde to prelazi u redovan red glag. na -ti, pa nije rijetko čuti ni ovakav futur: jâ ću dȁ njemu; mî ćemo mu dònī jaketu; tî ćeš ga ùvati na guvnu; díte će vòli svoju baku.

Malo kad je -t u povratnim glag., uglavnom se gubi: čèšlja se, izúva se, naládi se, smíja se i dr.

b) Glag. II vr. pretežno su na -it kao bübnit, màknit, smȑknit, svànit, tàknit prema bübnut, màknut, smȑknut, svànut, tàknut, i time se u najvećem dijelu nalaze u IV vr.

c) Zamjenom ě samoglasnikom i glag. III vr. 1. raz. izjednačili se s glag. IV vr., te je gȑmit, lètit, sȑbit, tȑpit, vȉdit i dr., ali su pri tom zadržali akcenatsku razliku oni što označuju boje. To je: bȉlit : bílit, cȓnit : cȓnit, žùtit : žútit. Očuvala se u potpunosti i semantička razlika među njima, pa se, npr., šenica bȉlī, njiva cȓnī, pirika žùtī, ali: cura bȉlī kuću, majstor cȓnī skrinju, žena žûtī robu. — Izvan akc. i semant. razlikovanja ostaju, dakako, mòdrit i zelènit.

d) Prema prez. pȍčmēn od pòčēt nastao je iter. pòčimat — pòčimān.

e) Uz istovárat, natovárat i utovárat usporedno postoje istovárljat, natovárljat, utovárljat (v. § 42.).

f) Pored dèrat stoji drȉt i drît, ali je običan u stegnutom obliku dȑt i dȑt; govori se: dȑt kravu, nàdȑt se trave, pròdȑt priko sniga. Prema strît i ždrît stoji stȑt i ždȑt i govori se: nàstȑt slamu, pròstȑt lancun, pròždȑt zalogaj, sàždȑt ručak.

g) Glag. štȉt ili štît (< *čisti — čtem), prez. štȉjēn i štîjēn, čuje se od starijih ljudi, a čàtit-čàtīn ostao je u značenju čitati naglas ili pak vikati.

h) Za -nesti nema potvrda, već je dònīt, nànīt, òdnīt i dr.

i) Pored danòvat i smrkávat (se) razvili su se usporedni iter. danjívat, smrknjívat analogijom prema svanjívat. — Uz nósat i vózat stoje -našat, -važat u slož. kao raznášat, privážat i dr.

j) U nekim glagolima sličnim glasovno i značenjem došlo je do gubljenja jednog infinitiva; nestalo je dupsti i grepsti, ostao je dúbit i grèbat. Medutim, u drugim oblicima jasni su ostaci iščezlih glagola. U vȓć i vȓšit javila se sinonimika tako što je drugi primio i značenje prvoga, pa se govori: vȓšit ječim, vȓšit žito jednako kao i vȓć ječim, vȓć žito.

k) Zanimljivo je udvajanje prijedl. po- u slož. infinitivima kao što je pòčekat, podávat, pògledat, pògrčit, poskákat i pòstāt. U posebnim odnosima čuje se popòčekat, popodávat, popògledat, popògrčit, poposkákat, popòstāt.

Naglasak infinitiva

134. a) Duljenjem korjenitog samoglasnika u glag. bìžat — bîžīn, blìžat se — blîžān se, stȉzat — stîžēn postaju iter. bízat — bîžān, blízat se — blîžān se stízat — stîžēn. — U glag. zadȓžat — zàdržīn prelazi na prefiks te je zádržat — zádržīn.

b) Kako je nestalo krajne -i, svi su glagoli u inf. kraći za jedan slog; od dvosložnih su postali jednosložni i zbog ovoga naglasak prelazi u brzi ili silazni, kao krȁst, mȍć, rȅć, rêst, stât, tûć i dr. U slož. naglasak skače pravilno: ùkrast, pòmoć, zàreć, pa nema oblika ili nagl. u sredini kao narásti, pomòći itd. Pri promjeni naglaska većina je jednosložn. glag. stvorila po dva akc. oblika, tj. inf. brzoga i silaznog naglaska. Silazni nagl. iz prez. kao drîjēn, krîjēn, mrîjēn prešao je u inf. i svagdje podjednako opstoje oba oblika, i tako se upotrebljuje dȉt : dît, drȉt : drît, gnjȉt : gnjît, krȉt : krît, lȉt : lît, lȉst : lîst, mrȉt : mrît, plȉt : plît, rȉt : rît, vȉt : vît, strȉt : strît i vrȉt : vrît; prema nagl. prid. radnog grîzā i vȓzā postali su grîst i vȓst se pored grîst, vȓst se. Izvan ovoga ostaju bȉt (= ubijati), mlȉt i smȉt.

U većini složenica ovih dvojnih infinitiva nije stalna duljina korjenitog sloga. Čuje se ravnomjerno pròdrīt : pròdrit, sàgnjīt : sàgnjit, prìkrīt : prìkrit, nàlīt : nàlit i dr., jedino je uvijek dug slog u ùmrīt (: pòmrīt i pòmrit), što upućuje na zaključak da su stari infinitivi duga sloga jer je ovaj glag. zbog česte upotrebe i bliskosti značenja za čovjeka najmanje podložan promjeni.

c) Naglasna dvojnost infinitiva svojstvena je većem broju glagola, rasprostranjeni su na cijelom području i upotreba se duljih oblika povećava od istoka prema zapadu. Pored gȕžvat, klànjat, màćat, pȁsat (< tal. passare „prolaziti"), tȓškat (ispor. s uzvikom tȓš kojim se draži pas,) trȁjat, ùzdat se i vrȁjat (< frajati njem. Freier, ovdje trošiti, lumpovati), zbȍrit i žȁcat govori se i gȕžvat, klànjat, màćat itd. Uz grȍzit se i grȍzit se, svȁđat se i svàđat se još se čuje i grózit se, svádat se (Lo, Gr, Ra, Ci). — Na mjestu ˝ nagl. stoji ′ premda ovi pripadaju istom tipu. To su bȍcat : bócat lȁćat : láćat, ȓskat : ȓskat, sklànjat : sklánjat, splȍsnit : splósnit, sprȁćat : spráćat, sprȁvljat : správljat, stȁvljat : stávljat, tȕrit : túrit, vrȉskat : vrískat. Duljenje korjenitog sloga provedeno je i u glag. kraće uzlazne akcentuacije, pa je bàcat : bácat, bùrljat : búrljat (< tal. borlare, ovdje „mutiti

vodu, pljuskati") i màšat se: másat se; u drugim je na osnovnom slogu, npr. glavìnjat : glavínjat, kapùcat : kapúcat, kašljùcat : kašljúcat, kaštìgat : kaštígat (< tal. castigare, „kazniti") i škrgòćat : škrgóćat. Usamljen je ùslišit : uslíšit.

Ovome može biti više razloga unutarnje i vanjske naravi, ali će glavni ipak biti težnja za duljenjem kratkih ili kraćih slogova.

d) Posredstvom prezentskog nagl. kao pògodīn, ràzbolīn, ùmorīn i dr. prema inf. pogòdit, razbòlit, umòrit postali su ovi inf. dubleti: cìpukat : cipùkat, čèprkat : čepŕkat, dràžukat : dražùkat, gùgućat : gugùćat, kòvrčat : kovŕčat, màšukat : mašùkat, mŕgodit se: mrgòdit se, mùčikat : mučikat, pùcikat : pucìkat, skàkućat : skakùćat, šćìpukat : šćipùkat, trèperit : trepèrit, ùslišat : uslíšat, žùborit : žubòrit, ovako isto i zùzukat : zuzùkat, ali i zuzúkat od zúkat.

e) Prema " u knjiž. jeziku u nekim su glag. dulji naglasci kao: bùćat (: bùća), màstiti i mŕšavit (ispor. màst, gen. màsta itd. i prid. mŕšav), ôvćit pored övćit (: ôvćī), tûrčit se (: Tûrci), potom gŕkat, sícat se, zgŕbit prema glag. kao sŕkat, vícat, gúlit i dr. Jakom analogijom prema zavis. padež. im. smîj — gen. smíja i dr. nastalo je smíjat se — prez. smíjen se prema smïjati se u knjiž. jeziku. — I, naprotiv, u drugih je nastupilo kraćenje dugih slogova: čàmit, grùvat, gòrčit, sànjat, u knjiž. jeziku čàmiti, grúhati, górčiti, sánjati. Ovo je došlo utjecajem glag. kao što su mïslit, mòčit i dr. Od pàmēt i tùmač postali su pàmetit i tùmačit; prema nàlāktit, ùnōvčit govori se i naláktit, unóvčit od ranijeg nalâktiti, unôvčiti.

f) U ajdukòvat nagl. skače na prvi slog, tj. àjdukovat (ispor. àjdūk).

PREZENT

135. a) U l. jd. — m > n (v. § 31.); i ovo se atematsko n prenijelo u oblik mören, . . . koji se govori pored möžen i mògu. Stari se nast. -u održao kao usporedna inačica još u čüđu, mölju, vělju, vïdu i völju. Ipak je češća upotreba novijih oblika, posebno mölīn iako bi se ovdje očekivalo više starine (ispor. lok. na nebesi). — Glag. tĭt (= htjeti) ima prez. òću — öćeš, òćeš — öće, òće — öćemo, òćemo — öćete, òćete — öćē, òćē. Premda je pravilan nagl. samo u 2. i 3. jd., vidljivo je potiskivanje " nagl. najviše zbog potvr e i uzvične naravi ovog prezenta. Pomoćni glag. bĭt čuva u cijelosti sva tri prez. oblika i uz to u 3. jd. jȅst i jȅs (Bekija) pored češćeg je.

b) U 3. mn. glag. V vr. 2. razr. u kojih korijen završuje na -k, rijetko na -v < -h postoje dva usporedna lica kao jàūčū : jaúkajū, mûčū : múkajū, mŕčū : mŕkajū, nàrīčū : narícajū, pûšū : púvajū, râčū : rákajū, rîčū : ríkajū, skâčū : skákajū, smîčū : smîcajū, sŕčū : sŕkajū, tîčū : tícajū, ùrlīčū : urlíkajū, vîčū: víkajū i zrîčū: zríkajū. U mávat (< mahati) dva su prez.: mâšēn i, drugotni, mâvān i prema tome 3. mn. mâšū, mávajū. Nast. -ju opire se palatalizaciji zbog jače analogije prema glag. iste vrste 1. razr. kao npr. natiskívajū : natìskujū, okopávajū : okòpājū. Analogijom prema ostalim licima u 3. mn. glag. na -ći gotovo prevladava palatilizirani oblik i govori se lèžū, pèčū, rèčū, svúčū, túčū, žèžū i dr. usporedo s lègū, pèkū i pȅkū, rèkū i rèkū itd. U glag. IV vr. javlja se -u namjesto -e, čuje se npr. mîslū, nȏsū, stídū se, tŕpū, vîdū, vȏdū, zelènū i dr. pod utjecajem ostalih glag. u kojih je takav nast. pravilan.

c) Poglavito u pogodbenim rečenicama dolazi prezent proširene osnove kao dȁdnēm, ìmadnēn, smȉdnēn, ùmidnēn, vàljadnēn i znȁdnēn, npr.: ìmadnēn li u rúci, ù srīdu ću na pàzār; ako smȉdnē, nek dȁdnē vòla; vàljadnē li sîno, kúpi jèdnu bȁlu. Osim 3. mn. dȁdnū, ìmadnū i dr. čuju se i s -du: dȁdū i dàdū, ȉmadū, ìmadū i imàdū, ùmidū i ùmidū, umìdū, vàljadū i valjàdū, znȁdū i znàdū analog. prez. kràdu uz češće oblike dâjū, ȉmajū i ìmajū, vàljajū itd. Proširenje osnove skupom -dn- nalazi se u glag. kao pròpast — pròpadnēm, tȉt — tȉdnēm. Slično je i s rȅčēn i rȅknēn prema prez. mȁknēn, tȁknēn. Obratan se proces pojavljuje u mètnit — mètīn (Lo, Ps) pored mètnēn i mètnīn.

d) Zbog kontaminacije s dupsti glag. dúbit ima prez. dúbīn i dúben. Pored dàtīn, iskòrēnīn, plòvīn, zàkasnīn, zȁspīn češći su dàten, iskòrēnēn, plòven, zàkasnēn, zȁspēn[210]. Usporedna je varijanta nastala prema prez. kao bȅrēn, zòven, odnosno zàkasnēn prema glag. II vrste.

e) U nekih glag. 1. i 2. raz. V vr. došlo je do međusobnog utjecaja prez. nastavka od čega su postala dva jednaka raširena oblika. To su drímat, dŕpat, nalágat, rámat, rípat, sípat, strùgat, šćípat, tŕkat i ùzimat; njihovi su prez. drîmān i drîmljēn, dŕpān i dŕpljēn, nàlāgān i nàlāžēn itd. Nast. -jen, -ješ . . . skoro su potisli nastavke -an, -aš . . . u glag. na -avati; obično se govori: dâjēn, izbljùvājēn, obètājēn, razàznājēn, ùtrājēn i dr., a malo je čuti, npr., dâvān ,izbljùvāvān, obètāvān itd.

f) Svi glag. VI vr. na -ivati prelaze u 1. raz. V vr.[211]. Iako proces prijelaska nije posve priveden kraju, moguće ga je smatrati potpunim jer su nast. -an, aš . . . vrlo ekspanzivni u ovome pravcu. Najčešće je: ispìsīvān, nòćīvān, omèdīvān, poskàkīvān, prigràdīvān, urèdīvān, zasùkīvān. Osim djelotvornog utjecaja nast. -an, -aš . . . jaka je i analogija pridjeva dotičnih glagola u kojih ostaje osnova na -iv (noćívā, omedívā, nòćīvān, omèdīvān) i također dosta pogoduje ' nagl. u infinitivu, na osnovi, pa je tako prikladna baš za ove nastavke.

g) Prez. od mrit i vrit glasi mrȉjēn i mrîjēn, vrȉjēn i vrîjēn, ali i mrȅn i vrȅn (Kr, Md, Lo, Vi, Kl, Ri, Ci, Sv, Lk, Pl, Plj, Pb, Zm, Ru, Dr, Pj i drugdje), u Bekiji pretežno mrȉjēn i mrȅn.

Naglasak prezenta

136. a) Glagoli grist, list, must, past i vrst se (v. § 136. b) imaju prez. grízen, lízen, múzen, pásen, vŕzen se; dit, drit, krit i vrit kao vȉjēn, vȉjēš . . . Tako je gnjit — gnjȉjēn; međutim usporedno se čuje i gnjȅn, gnjȅš . . . (Lo, St).

b) Glagoli u kojih je inf. dvojstvena naglaska imaju i takav prezent shodno glag. tipu (v. § 136 f, c), npr. gùžvat : gùžvat — gùžvān : gùžvān; bàcat : bácat — bàcān : bâcā, bȍcat : bócat — bȍcān : bôcan i glavìnjat : glavínjat — glavìnjān : glàvīnjān. Od ostalih kao cìpukat : cipùkat — : cìpu-

[210] Za oblik zȁspēn (naravno bez prijelaza m > n) u posavskom govoru (Današnji posavski govor, 80) i Vuković u selu Imljanima (Govor Imljana, 16).

[211] Ovako jeȉredovito u dalmatinskih pisaca 18. stoljeća (T. Maretić: Jezik dalmatinskih pisaca XVIII stoljeća, 18). S imotsko-bekijskim govorom u ovome se podudara govor istočne Hercegovine (A. Peco: Govor istočne Hercegovine, 150).

kān : cipùkān izdvajaju se jedino nastavcima gùgućat : gugúćat — gùgućēn : gùgūćēn i zùzukat : zuzúkat — zùzučēn i zùzūčēn.

c) Prema inf. naglasku, odnosno prez. kao vîjēn nastali su dvojaki prezenti u bît, grîjat, pît, sîjat i šît. Govori se: bîjēn, grîjēn, pîjēn, sîjēn, šîjēn i rjeđe bĭjēn, grĭjēn, pĭjēn, sĭjēn, šĭjēn. — Isto se javila akc. varijanta prema inf. naglasku u cvílit, dúgljit i kúmit, pa je uz cvîlīn, dûgljīn, kûmīn i cvílīn, dúgljīn, kúmīn.

α) U odnosu na inf. prijatèljit se govori se prijàteljīn se (Ru, Os, Pl, Gl, Kr, Pb, Lk, Lo, Ci) i prijatèljīn se, tako od rùmenit (Ba, Či, Vp, Gd, Gu, Vi, Br, Cd, Ps) i rumènit — rumènīn u ostalim mjestima. Infinitivnom nagl. odgovara ìgrān (prema knjiž. ĭgrām) od ìgrat.

d) Premda je inf. nàlāktit i naláktit, prez. je samo nàlāktīn, od ùnōvčit i unóvčit je dvojak: ùnōvčīn i unóvčīn (Ar, Sv, Db, St, Ru, Dr). — Prešao je u prez. naglasak iz inf. u némat — némān, némāš . . . (Bekija), na imotskoj strani je ovako u potvrdnom značenju, npr.: imaš li ralo? — némān; nemate li mlada sira? — némāmo, ali i to rijetko već nêmān; na oba je područja 3. mn. némanjū i nèmadū, ali i nèmadū, nemàdū kao ìmadū, imàdū (Imotska krajina). — Blizak mu je donekle znât 1, 2. mn. znâmo i známo, znâte i znáte, 3. znâjū, znäjū i znädū znàdū.

d) U odnosu prema inf. naglasku prezentski se naglasak poklapa uglavnom s književnim; manja odstupanja najčešće dolaze analogijom prema ostalim oblicima dotičnih glagola ili drugim glagolima srodnoga ili istog tipa. U gònit[212], lòžit, mòlit, nòsit, pròsit, vòdit, vòzit i dr. uvijek stoji ˋ na prvome slogu, dakle gönīn, lözīn, mölīn itd. Na ove se, međutim, prenosi i nagl. iz infinitiva kao u bròdit, nòćit, pròstit, sèlit, slòmit, smòčit se, tèlit se i vòdit, te je stvoren dvojan prez. oblik: brödīn : bròdīn, nöćīn : nòćīn, pröstīn : pròstīn itd. Općenito se pomanje čuju oblici sporog naglaska, jedino su u čestoći upotrebe izjednačeni ili su brojniji u 3. jd. kada dodu u pogodbenim rečenicama gdje je brödī, nöćī, pröstī itd. U drugim je rečenicama, naravno, obratan slučaj. Ponekad je u tom licu i u glagola bezdvojnog prezenta, pa se može katkad čuti gönī, lòžī, mòlī itd.

e) U složˌ. glagolima ˋ nagl. skače na prvi slog: dotrčat[213] dòtrčīn, ispùpit — ìspupīn, nakòsit — nàkosīn, nalòmit — nàlomīn, okòpnit — òkopnīn, prikòrit — prìkorīn, pomòdrit — pòmodrīn, poskòčit — pòskočīn, pozvònit — pòzvonīn, zabòlit — zàbolīn, zavòdit — zàvodīn i dr. Prez. od isìsat, orùžat, šarènit, vesèlit se i začèšljat ostaje isìsān, orùžān, šarènīn, vesèlīn se, začèšljān.

f) U smislu skakanja ˋ nagl. na prvi slog podvaja se prez. glagola budàlit — bùdalīn : budàlīn, gospòdit — gòspodīn : gospòdīn, (po)lebèdit se — (po)lèbedīn se : (po)lebèdīn se, razùmit — ràzumīn — razùmīn, sramòtit — sràmotīn: sramòtīn, svidòčit — svìdočīn : svidòčīn i žalòstit se — žàlostīn se : žalòstīn se, (Ri, Pz, Vi, Plj, Pj, St, A,r Do, Ci, Lo, Lk). — Za jedan slog naprijed pomiče se nagl. obàkovīn i odùševīn od obakòvit, odušèvit.

---

[212] Razlog promjene u glag. IV vrste i još nekih Ivšić vidi u njihovoj prijelaznosti, što se u većini primjera slaže (Prilog za slavenski akcenat, 172).

[213] U knjiž. je jeziku dotŕčati — dotŕčīm, ispúpiti — ispúpīm, ìsisati — ìsisām, okòpniti — okòpnīm, prekòriti — prèkorīm.

g) U stanovitih glagola V vrste potpuno je otpala duljina nakon prijelaska m > n u 1. jednine. Ovom se glasovnom promjenom bilo izjednačilo 1. jd. s. glag. pridjevom trpnim, i oblično i naglasno, pa su npr. pèčēn i žèžēn bili dvoznačni. Kako ovo nije moglo ostati, deneutralizirani su tako što je u 1. jednine uklonjena duljina. Po analogiji izgubila su je onda i ostala lica. Bez duljine su prez. oblici: bòden, dáden, slož. s inf. -nit i -vest (donèsen, dovèden i dr.), dúben, grèben, grízen, kráden, léžen (jaja), lízen, méten (mlijeko, posao), pèčen, préden, síčen, strížen, tèčen, trésen, vézen, vŕšen, znáden, žèžen. Pod njihov su utjecaj potpali plòven, résten, zòven i žíven. Dubletni oblici koji nisu jednaki s prid. trpnim čuvaju duljinu, to su: dȁdnēn, plòvīn, vŕšīn, zmȁdnēn, a uz njih je i žívīn.

h) Prema govórit obično je gòvōrīn i gòvorīn, gdje se duljina na o gubi najvjerojatnije zbog česte upotrebe ovoga prezenta u kojoj dolazi do izražaja ekonomičnost. — Inače u bržem govorenju reducira se duljina, pa se mogu čuti ovakvi primjeri: kòpaju pò cīlī dân i čùpaju trávu; ènо ga nösi víno u bùkari i čàstiće nās; pòziva nās k sèbi da mu pòmognēmo rádit; ako dòtraš tèle, kōlj ga ȍdmā. Ipak je češće gubljenje kvantitete na otvorenom slogu (3. jd. i mn.) i unutar riječi negoli u zatvorenom.

i) S prez. vȍlīn i znân nagl. skače oslabljeno i neoslabljeno, npr.: mi nè volīmo buru; ja nè znān pivat; ti nè znāš svírat.

IMPERFEKT

137. a) Završno -h u 1. jd. zamuknulo je u svih glagola (v. još § 28.) pa je nakon toga došlo do zamjene ili izjednačenja svih oblika u jednini, jer kraći oblik 1. lica biva ekonomičniji te potiskuje 2. i 3. lice, odnosno nast. -še. Isto tako 2. i 3. jd. stoji mjesto prvoga. Govori se, npr.: ja skākāše uz dolac i niz dolac; pīlāše ja drva dok te nije bilo; ja gònīše goveda u gaj svake večeri.

Nestao je nast. -ahu u 3. mn. i mjesto njega uvijek stoji -še: gònīšē, písašē, vézašē. Očito je da je to aoristni nastavak koji je došao zamukivanjem sugl. h. Izmedu ostaloga, i ovaj slučaj upućuje na tješnju vezu imperfekta i aorista.

Jednako kao i u aoristu glas š je zavučen iz 3. mn. u 1. i 2. pa je: gònišmo-gònište, písašmo-písašte, vézašmo-vézašte i dr.

b) U jd. glagola na -avati i -ivati postoje dvojaki akc. oblici, prezentski i infinitivni: okòpāvāše : okopávāše, umòtāvāše : umotávāše, zamìnjīvāše : zaminjívāše, ali je moguće i okopâvāše, umotâvāše, zaminjîvāše. Ovaj ostatak starije akcentuacije podržava težnja za uklanjanjem dviju duljina iza sporog naglaska, slično kao i u gen. mn. imenica m. roda.

c) Shodno izjednačenju sva tri lica u jednini ostalih glag. jednako je i u bȉt (jesam): 1, 2, 3. bȉjā, bȉjāše, bȉše, množina je kontaminirana s aoristom, pa je 1. bȉšmo, bìšmo, bíšmo, 2. bȉšte, bìšte, bíšte, 3. bȉšē, bíšē. U upotrebi je najčešća varijanta uzlaznog naglaska. Ne postoje potvrde za dulje oblike bijašmo, bijašte.

d) Glagoli kao nositi, peći, tresti i dr. koji u knjiž. jeziku imaju nastavke -ijah, -ijaše itd. ovdje uopće nemaju imperfekta.

138. a) Početno -h se uvijek gubi u 1. jd. i tako je stvoren osnovni uvjet za izjednačenje[214] sva tri lica jednine do čega je, vjerojatno, došlo prilično davno jer je proces gotovo završen uz veoma malo izuzetaka. Tačnije kazano: aoristna jednina je udvojena akcenatski i glasovno obostranim utjecajem 2. i 3. na jednoj strani, i 1. na drugoj. Ipak su ova dva lica jače djelovala na prvo nego ono na njih, što je vidljivo u daljem izlaganju.

U 1. i 2. mn. uvijek je nast. -šmo, -šte, analogno nast. -še u 3. licu.

1. i 2. mn. aor. pom. glag. bȉt glasi bȉmo — bȉte, pa se kao takvi nalaze i u slož. oblicima pored češćih bȉšmo — bȉšte.

Naglasak aorista

139. a) Već je rečeno (v. § 132.) da je aorist po upotrebi najraširenije vrijeme iza prezenta, a k tomu je vrlo živahan, pa je inertivnom snagom i općom rasprostranošću prenio tvorbu na trajne i učestale glagole, dajući im time polet i okretnost. Donekle je tome išlo na korist nestajanje imperfekta kojega službu u većem dijelu preuzima aorist. Vrlo često se čuje npr.: jâ sìdi u lȍzon po svù nȏć; pȍ brdu ga glȅdašmo, àli ga néma; kad tî kȍpā, mȅne nȅ zōvnī (Gu); jùčer órli mrcinjáši lètišē povr dóca, biće òtkrili krèpālinu (Sv); ko znȁde ù škōli, tâ i próde (Tr).

b) Jednoslož. trajni glagoli kao sjȁt imaju aor. 1, 2, 3. sjȁ, sjâ, 1. sjȁšmo, sjàšmo, sjášmo, 2, sjȁšte, sjàšte, sjášte, 3. sjȁšē, sjàšē, sjášē; ovakav je brȁt, brȉt, lȉ't, prȁt, slȁt i tkȁt. Oblici ′ nag. brojniji su u govoru.

α) Pored kraćih oblika, koji se inače rjeđe čuju ,osim u pitanjima, dolaze i prošireni u dȁt, krȁst, smȉt, tȉt, znȁt te je, npr., 1. dȁdo, dȁde, dáde, dâ, 2, 3. dȁde, dáde, dâ, 1. dȁdošmo dàdošmo, dádošmo, dášmo, 2. dȁdošte, dàdošte, dádošte, dášte, 3. dȁdošē, dàdošē, dádošē, dášē. Njima odgovara stȁt, jedino je bez nagl. u proširenom obliku. S njih neoslabljeno i oslabljeno skače naglasak: nȅ dado i nè dado, nȅ smide i nè smide, nȅ smī i nè smī. nȅ tidošte i nè tidošte, nȅ tī i nè tī itd. U njihovim slož. prìstat, pròdat, ùkrast i dr. najčešći je oblik prìstado, -e : prȉstado, -e i dr.

c) U glag. na -ći aor. je akcenatski dvojstven: pored ‟ i ^ čuva se ` i ′, u čemu se ogleda ostatak uzlazne infinitivne akcentuacije koje danas nema. Prema mȍć stoji 1. mȍgo, mògo, mȍže, mòže, 2. 3. mȍže, mòže, 1. mȍgošmo, mògošmo, 2. mȍgošte, mògošte, 2. mȍgošē, mògošē. S njime idu lȅć, pȅć, tȅć, žȅć.

α Ne govore se inf. crć, mać, puć, smrć, tać, samo cȓknut : cȓknit, màknut : màknit itd., ali je češći aor., npr. 1. cȓko, cȓče, 2, 3. cȓče, 1. cȓkošmo, 2. cȓkošte, 3. cȓkošē negoli 1. cȓknū, cȓknī, 1. mȁknū, mȁknī itd.

β) Dvojaki su u jd. aoristni oblici u složenicama ⌜glag. îć, npr. 1. dóđo, -e, dôđo, 2, 3. dóđe, dôđe, -e, 1. náđo, -e, nâđo, -e, u mn. jedino dóđošmo, náđošmo, Silazni nagl. prelazi iz infinitiva.

d) U slož. glag. -tegnut: -tegnit u 2, 3. jed. javlja se ′ nagl. uz češći ‟ : 1. natégo, natéže, nȁtēgnū, — ī, 2, 3. nȁtēže, natéže, nȁtēgnū, -ī.

[214] Izjednačenje 1. jd. s 2. i 3. u nekih glagola zabilježio je Ivšić u Sičama, Magića maloj i Živikama (Današnji posavski govor, 67).

α) Prema inf. polètit očekivao bi se isti nagl. u svim licima, međutim samo je u mn. pored dvojake jednine — 1, 2, 3. pöletī, polèti, 1. polètišmo, 2. polètište, 3. polètišē. Spori je postao oslabljenim skakanjem s aor. lètit — 1, 2, 3. lètī.

β) U glag. grîst : grîst i lîst : lîst trojaki su oblici: 1, 2, 3. grîzo, — e, grîzo, -e, grízo, -e i lîzo, -e, lîzo, -e, lízo, -e, 1. grîzošmo, grìzošmo, grízošmo i lîzošmo, lìzošmo, lízošmo, 2. grîzošte, grìzošte, grízošte i lîzošte, lìzošte, lízošte, 3. grîzošē, grìzošē, grízošē i lîzošē, lìzošē, lízošē. Spori nagl. u mn. nije došao na mjesto silaznoga, već je postao prema jednakoj akc. varijanti glag. kao maći, moći, taći.

γ) Jednak je aor. u òplest i pòmest: öpleto, -e oplèto,-e, 2, 3. öplete, 1. oplètošmo, 2. oplètošte, 3. oplètošē. Prema 2, 3. jd. potkatkad se može čuti i öpletošmo, pömetošmo itd. ili je od neoslabljena skakanja aor mëst — mètošmo, plëst — plètošmo.

e) Glagoli stegnutih infinitiva kao što su pròstrît : pròstrīt, sàdrît : sàdrīt, ùprît : ùprīt i dr. imaju sažet i oaristni oblik, npr. 1, 2, 3. pröstrī, pròstri i pröstr, pröstr, pròstr, 1. pròstrišmo, prostríšmo i pròstršmo, prostŕšmo, 2. pròstrište, prostríšte i pròstršte, prostŕšte, 3. pròstrišē, prostríšē i pròstršē, prostŕšē. U Bekiji se mogu čuti i oblici " naglaska. Uzlazni naglasak ostaje od aor. str- stŕšmo — stŕšte — stŕšē pored stȓšmo — stȓšte — stȓšē i stȓšmo — stȓšte — stȓšē. Kao prostrt i strt imaju aorist i ostali glag. navedeni u ovoj tački.

f) U kojih je glag. duljina na korjenitom slogu uz obavezna dva akc. oblika u jd., imaju po tri u mn.: òtēt — 1, 2, 3. ötē, öte, òte, 1. ötešmo, òtešmo, otéšmo, 2. ötešte, òtešte, otéšte, 3. ötešē, òtešē, otéšē. Duljina u jd. nije, dakle, postojana. Ovdje dolazi prìpēt, ràsūt i ùmrīt, zatim pòčēt, prìžēt i ùzēt s tom razlikom što imaju nast. -o, -ošmo pored -e, -ešmo. Spada među njih i zàklēt (se), ali se uz češće redovite oblike, 1, 2, 3. zäklē, zäkle, zàklē, zàkle 3. zäklešmo, zàklešmo, i dr. čuje i 1. zaklédo, 2, 3. zakléde, 1. zaklédošmo, 2. zaklédošte, 3. zaklédošē (Bi, Do, Ar, Ci, Sr, Lo, St, Ri, Pb, Pj, Pg, Vp, Pz, Lk, Md, Kr, Zg, Gr, Ra).

α) Prema aor. trêst, 1. tréso, -e, trêso, -e i dr. dvojaki su oblici u jd. njegovih složenica natrest, otrest, potrest i dr., npr. 1. nätrēso, -e, natréso, -e, 2, 3. nätrēse 1. natrésošmo, 2. natrésošte, 3. natrésošē. Ovako idu pâst, prêst, rêst i zêspt skupa sa složenicama.

β) U glag. pònīt aor. je dvojak samo u 1. jd. pòneso, -e, ponèso, -e 2, 3. pönese, 1. ponèsošmo, 2. ponèsošte, 3. ponèsošē. Jednako je i u drugim slož. -nit (< nesti).

g) Uzajamni utjecaj 1. jd. aor. i 2, 3. proveden je potpuno u prìvarit, skòčit, ùvatit, zàkrpit, zàplakat, zavìtlat, te je 1, 2, 3. jd. prîvarī, prìvari, u mn. je samo ' nagl. Među ove dolazi i pobàcat pored pobácat koji ide kao polúpat — 1. pölūpā, polúpa i dr.

α) U aoristnoj jednini glag. pògledat, pòstat i zàplakat odgovaraju glagolu privarit (v. ispred), ali im je mn. dvojstvena, npr.: 1. pögledašmo, pògledašmo, 2. pögledašte, pògledašte, 3. pögledašē, pògledašē. Razlog ovomu je oslabljeno i neoslabljeno skakanje naglaska s aor. nesloženih glagola: glëdašmo, stäšmo, pläkašmo, Za njima se dao pùštat (: pušćat) i pùštit (: pušćit).

h) Prema nagl. u aoristnoj mn. glag. brȁt — brášmo, prȁt — prášmo, bȉt — bíšmo, pȉt — píšmo i slȁt — slášmo i jednako u ostalim licima, iste su nagl. zadržali i kao složeni uz spori kao pravilniji, npr. 1, 2, 3. pòbrā, pòbra, 1. pòbrašmo, pobrášmo, 2. pòbrašte, pobrášte, 3. pòbrašē, pobrášē. Gdjegdje se govori, veoma rijetko, i treći oblik, tj. pȍbrašmo, pȍslašmo, ȍprašmo, ȕbišmo itd. (Ar, Ri, Pg, Pb, Dr, Plj, Br, Sv), što dolazi analogijom prema 2, 3, jd.

i) Iako se glag. II vr. vladaju u većini kao da pripadaju IV vr., ipak u 2, 3. jd. aorista skoro nemaju oblike na -ni oni u kojih je ′ nagl. na korjenitom slogu, pa je dȓpnut : dȓpnit — 1. dȓpnu, — i, dȓpnū, — ī, 2, 3. dȓpnu, dȓpnū — ī, 1. dȓpnušmo dȓpnišmo, 2. dȓpnušte, dȓpnište, 3. dȓpnušē, dȓpnišē. Ovakav je búknut, dȉpnut, klíznut, líznut, skíknut, sȓknut, vȓcnut, vrísnit i dr. prema búknit, dȉpnit itd. U ostalih se čuva razlika, npr. bȕbnut : bȕbnit — 2, 3. bȕbnū, — u, bȕbnī, -i, pȕknut : pȕknit — 2, 3. pȕknū -u, pȕknī, -i, itd.

α) U troslož. glag. ′ naglaska na srednjem slogu nastao je u jd. treći oblik od prez. naglaska, npr. koráknut : koráknit — 1. kȍrāknū, — ī, kȍrāknū, — ī, koráknu, — i, 2, 3. kȍrāknū, -ī, kȍrāknū, -ī, 1. koráknušmo, koráknišmo, 2. koráknušte, koráknište, 3. koráknušē, koráknišē. Jednako je navȓnut, poklíznut, povíknut, zaskíknut, zavrísnut i dr. S njima se slažu gl. IV vr. istog naglaska kao naválit, navrátit, nadúžit, oslúžit, polúpat, potézat, požívit, udávit, uvrídit, zakrívit, zavézat, zavrátit i dr.

IMPERATIV

140. a) Često krajne -i otpada u 2. jd. (v. § 23.), te analogijom nestaje u 1, 2. mn., npr.: dóć tî âmo, ponès mȁlo vȁtrē; vòdmo kònje; žúrte se i dr. Ali ovoga otpadanja obično nema iza suglasničkih skupova u kojih je drugi glas -m- i -n-, pa je: dȉgni — dȉgnimo — dȉgnite, màkni — màknimo — màknite, ùzmi — ùzmimo — ùzmite, ili pak ako bi nastao težak sugl. skup za izgovor kao obàspi — obàspimo — obàspite, sàtri — sàtrimo — sàtrite, zàspi — zàspimo — zàspite. Izvan ovakvih skupova -i se prilično gubi kao: ne pomámte se na dèrneku; pokúmte s š njôn; ránte vî mâjku i òca; pȓvū brázdu zaòrte dubòko i dr. U 1. mn. -i ostaje kako ne bi nastalo stapanje dvaju glasova m i time se izgubio glag. korijen.

b) Od dȉgnut se i màknut se normalan je imperativ dȉgni se, màkni se, ali se u oštrijem zapovijedanju čuje u 2. jd. dȉk se[215], màk se. Uzrok ovome leži u naravi zapovijedi, njezinoj uzvičnosti koja teži za kratkoćom.

c) Imperat. od dȁt glasi dâj i rjede dȁdni, u slož. je ponajviše na -j: pròdāj, ùdāj, zàdāj; u ìmat je stanje raznolikije, govori se: ȉmāj, ȉmadi, ȉmadni, međutim nisu rijetki ni oblici infinitivnog naglaska: ìmāj, ìmadi, ìmadni prema kojima su došli znàdi i znàdni (Ra, Gr, Md, Lo, Ci) prema općenitom znȁt — znâj, znȁdi, znȁdni. U svima oblicima -dn prelazi iz prezenta.

d) Od glagola mȍć redovit je imperativni oblik mȍgni — mȍgnimo — mȍgnite, npr.: de mȍgni ak ȉmāš snágē; ka se nàpijēte, mȍgnite ùndā odváljat kȁmēn. Prema ovomu onda i niječni nè mogni — nè mognimo —

[215] Također u Pivi i Drobnjaku (J. Vuković: Govor Pive i Drobnjaka, 70).

nè mognite, pa se govori: nè mogni se snâć, slàbo ćeš prôć; samo nè mognite izdržat, ěto zlä. Svakako, najčešće se čuje: nèmōj — nèmōjmo — nèmōjte.

e) U jednoslož. glagola kojih korjenita osnova završuje na -i nastavci -ij, -ijmo, -ijte zamijenjeni su s -i, -imo, -ite (v. § 41.) kao bî — bîmo, bîte, brî — brîmo — brîte. Ovakvi su dalje glagoli dit, grijat, krit, lit, mrit, plit, rit, sijat, šit, vijat, vit vrit i zrit, a glasa -j nema u njihovim složenicama, npr.: pòbī — pòbīmo, pòbīte, òbrī — òbrīmo òbrīte itd. Od mlît češći je imperat. mèlji — mèljimo — mèljite uz mlî — mlîmo — mlîte (Go, Gu, Ar, Sl, Os). Iako je infinitiv ovih glag. akcenatski dvojak (v. § 133.) osim u grijat, sijat i vijat, u ovome je obliku samo silazni naglasak.

f) Glagoli bròjit, dòjit, gòjit, kròjit, lòjit, pòjit, spòjit, vòjit i znojit se (dakle, u kojih je korjenito -j na kraju) imaju uz pravilne oblike, kao brôj — brôjmo — brôjte, i -i na kraju: bròji — bròjimo — bròjite, dòji — dòjimo — dòjite itd. koji dolazi iz 3. jd. neka broji, neka doji i sl.

g) Nastavak -i primila je većina glag. V vr. 1. raz. na -avati. Tako je dávat — dâvāj i dáji, krepávat — krèpāvāj i krepáji, obetávat — obètāvāj i obetāji, pljùvat — pljûj i pljùji, pòčimat — počìmāj i pòčimlji i dr. Izuzetak čine òstavat — òstavāj, spávat — spâvāj koji nisu podlegli analogiji. Kako je ovo -i inertno, prodrlo je i u VI vr., pa je od dosadívat — dosàdūj, dosàdīvāj i dosadíji, ozívat se — òzīvāj se i ozívlji se, sakrívat — sàkrīvāj i sakríji, savíjat — sàvījāj i savíji, zaladívat — zalàdūj i zaladíji i dr. Zanimljivo je da je imperat. od dati u knjiž. jeziku daj i daji, te u ovome glag. pored drugih na -i treba vidjeti uzročnika koji je djelovao na ostale.[216]

h) Pored pravilnog imperat. glag. pěć, rěć, sĭć, těć čuje se često i pèči — pèčimo — pèčite itd. što dolazi prema prezentu; od žěć samo je žèži — žèžimo — žèžite — neka žèžū, žègū i žěgū (Gr, Kr, Do, St) kao u infinitivu.

Naglasak imperativa

141. a) Blaža zapovijed i pojačana molba ili želja izražavaju se imperativnim oblicima kojima se dodaju razne čestice. U tome je najfunkcionalnija riječca de(r) bez koje je gotovo nemoguć ovdašnji imperativ u ovakavu značenju. Toliko je srasla da se nast. -mo i -te u množini dodaju sraščenom obliku 2. jednine: bácidē(r) — bácidē(r)mo — bácidē(r)te, oslònidē(r) se — oslònidē(r)mo se — oslònidē(r)te se, ùzmidē(r) — ùzmidē(r)mo — ùzmidē(r)te i dr.

α) Čestica de(r) se slaže s riječcama de, na i nu, pa se ovakve složenice stavljaju pred imperativ radi lakšeg ublaživanja značenja, npr.: dèdē(r) se obúci, dèdē(r) zàplačite, nâdē(r) se čèšljāj, nâdē(r) privŕnite tràlje, nùdē(r) polètite, nùdē(r) zàpivājmo. — Iste složenice primaju nast. -mo i -te: dèdērmo — dèdē(r)te, nâdē(r)mo — nâdē(r)te, nùdē(r)mo — nùdē(r)te i uglavnom služe za ublaživanje zapovijedi kao: dèdē(r)mo se pomàknimo, dèdē(r)te rècite (j)īn da nè beru mòje krùške; nâdē(r)mo pògledājmo pò njivi; nâdē(r)te se òkūpājte, èvo sapúna; nùdē(r)mo izádimo prì kuće; nùdē(r)te nān dâjte màlo vrîmena. Ove riječi dolaze i samostalnom u im-

[216] Vušović je ovu pojavu dovodio u vezu s imperfektivnim glagolom davati (Dialekat istočne Hercegovine, 59).

perativnom značenju, npr. dȅdē(r)mo na pòsā; nâdērmo mu knjȉgu; nȕdē(r)te ȅvo dòbra duvána. Složenice nade(r)mo — nade(r)te veoma često zamjenjuju imperativ glag. dat kao što se vidi u navedenom primjeru. — Posebno de, na, nu stoje pred imperativom u jednakom značenju kao i dede(r) ili daj, pa se često govori: dȅ kàzūj, dȅ se klȉzājte; nâ pròdāj nâ máši se; nȕ bèri, nȕ bròjimo. Kada se hoće manje naglasiti imperativno značenje ili izraziti molba, brzi se nagl. mijenja u silazni: dê kàzūj, dê se klȉzājte, nâ pròdāj itd. ili se riječce ne naglasuju: de kàzūj, na pròdāj, nu bròjimo i dr.

b) Nastavak -te se dodava 1. mn. pa ga na neki način podvostručuje, ali ne nastupa promjena značenja. U selima zapadno od Imotskoga govori se: àjmote, pódimote i pódidē(r)mote, raznèsimote i raznèsimodē(r)te, šúšimote i šúšidē(r)mote. Potpuno udvostručenje 1. mn. nastavkom -mo je veoma rijetko, ali se ipak čuje: kòpājmodērmo (Lk), pódimodēmo (Md), skȍknimodēmo, žúrimodērmo se (St).

α) S nast. -te slaže se de, tj. dete. Dolazi ispred imperativa ili se dodava 1. množine: dȅte kȕšājmo : kȕšājmodēte, dȅte víčimo : víčimodēte ili dȅte kȕšājte — dȅte nèka kȕšajū, dȅte víčite — dȅte nèka vîčū. Samostalno dolazi obično u iskazivanju nutkanja i nagovaranja s time što se podrazumijeva imperat. oblik, pa se ne govori kao dede(r) i druge čestice, npr.: dȅte mi tȏ (donesite), dȅte mi rȕžu (uberite) i dr. — Čestici de prianja i nast. -mo, dakle, demo (Ci, Bi, Sv, Lo, Lk), iza čega također otpada imperativ, npr.: dȅmo tȏ mî kad néćē òni; dèmo sȁ zēcom u tórbu.

c) U glag. dvojakoga naglaska u infinitivu ostaje akc. dvojstvenost i u imperativu kao u gȕžvāj : gùžvāj, klànjāj : klànjâj, slȉpāj : slìpāj, bȍcāj : bòcāj, lȁćāj : làćāj spràćāj : spràćāj i dr. Naprotiv, u jednosložnih je samo jedan oblik (v. naprijed e).

d) Od sačúvat obično se govori sàčūvāj, međutim ponekad nagl. ne skače u uskličnim uzrečicama kao što je sačûvāj, bȍže; sačûvājte nās, svȉ svéci (Kr, Kl, Md, Gr, Zg, Lo, Ci, Sv). Ovdje nagl. ne skače radi emocionalno — uzvične naravi vezane osobito za osjećanje zvučnosti izricaja.

PRIDJEV RADNI

142. a) U § 18. rečeno je da je ọ > ro u ȕmro, odnosno ȕmrō (Cr), u drugim slučajevima desonantizirani oblici ostaju usporedno sa sonatnim, npr.: dr̄(j)o i dȓ(j)o : drȉjo i drîjo, tr̄(j)o i tȓ(j)o : trâ i trȉjo, trȉ̇jo i ždr̄(j)o i ždȓ(j)o : ždrȉjo i ždrîjo, ali je gubljenje općenitije u slož. sȁdro, nȁždro i drugima. Sonantnost se održava u manjoj mjeri također u slož. glag. prt (: -prit), -vrit i strt, te je: dȍpro : dȍpr̄(j)o (: dȍprījo i dȍprijo, Lo, Sv, St, Ci, Lk, Bi), — dȍpr̄lo — dȍpr̄la i dopŕla (Cr, Plj, Kp, Rg, Pj, Sl, Kr, Gu, Ma, Cd, Ra), nȁvro — nȁvrō — nȁvr̄lo — nȁvr̄la i navŕla (BG, Gu, Ma) i pr̄ostro — pr̄ostr̄(j)o i pr̄ostr̄lo — pr̄ostr̄la i prostŕla (Plj, Pj, Cr, Gd, Ba, Os, Ma). U ž. r. ′ naglasak dolazi od *-pŕla, *-vŕla, stŕla. Njima pripada i pȍkro (Md, Kr, Lk, Pl, Lo, Sv, Ci), koji se govori pored češćeg pòkrijo.

Uz opće mȅtnujo ili mȅtnijo čuje se i mȅtijo — mȅtilo — mȅtila (Ps, Lo) i mȅtili (Md, Ra, Br, Os, Kp). (O ovome još u § 27.)

Pored inf. nàgnut (se) govori se i nàgēt (se) i njegov prid. radni glasi nȁgējo — nȁgēlo — nagéla i podjednako nȁgejo — nȁgelo — nagéla.

Rečeno je također da ao > a koje je uvijek dugo (bilo pod ^ naglaskom ili duljinom). Tako prema " stoji ^ nagl. u m. rodu u klâ — klȁlo — klȁla, krâ — krȁlo — krȁla, stâ — stȁlo — stȁla, znâ — znȁlo — znȁla, u mn. klȁli — klȁla — klȁle itd.; u ovih je silazni naglasak prenesen u s. rod:brâ — brâlo — brála, prâ — prâlo — prála, zvâ — zvâlo — zvála, mn. brâli i bráli (Cr) — brála — brâle i brále (Cr). Usporedno s dâ — dâlo — dála i tkâ — tkȁlo — tkȁla još je s. rod dálo i mn. dáli (Belija, Cr) i tkálo (Ci, Do, Lo, St).

Naglasak pridjeva radnog

143. a) Inf. naglasak glagola klêt, mêst i žêt (= ižimati) prelazi u sve rodove, ali ostaje dvojnost u sl. i ž. rodu: klêjo, klêlo, klélo-klêla, kléla, mêjo-mêlo, mélo-mêla, méla, žêjo-žêlo, žélo — žêla, žéla, mn. žêli — žêla - žéla. žêle, žéle. Poglavito dolaze u bezličnoj službi klélo, mélo i žélo. Za književni oblik klèo nema potvrde.

α) U složenicama duljina se čuje u zȁklējo : zȁklejo-zȁklēlo — zakléla, prȉžējo : prȉžejo-prȉžēlo-prižéla, mn. zȁklēli — zȁklēla, zakléla — zȁklēle, prȉžēli — prȉžēla, prižéla — prȉžēle, ali je nàmējo — nȁmēlo — nàmēla, mn. nàmēli — nàmēla, naméla — nàmēle.

β) Ovdje spada trêst : trêsā-trêslo-trêsla, a čuje se i trȅsā — trȅslo — trȅsla (Sv, Ci, Bi, Ar, Do, Lo, Md, Lk, Kl, Cr, Br, Tr, Cd) analogijom prema prid. trpnim trȅsēn, iter. trȅskat, prid. radni: trȅskā — trȅskalo — trȅskala. Od zêpst (: zebst) prid. radni je zêbā — zêblo — zêbla i zȅbā — zȅblo (Lo, Ar, Bi, Cr, Ri, Za, Tr, Vi) — zȅbla i zȅbli, zȅble (Ar, Ri, Za, Pg, Vd, Pl, Gl).

b) Glagoli tipa mȍć imaju infinitivni naglasak u sva tri roda: mȍgā — mȍglo — mȍgla, također i u množini. Ovakvi su još pȅć, rȅć, tȅć, potom mȁkā — mȁklo — mȁkla, tȁkā — tȁklo — tȁkla i vȓgā — vȓelo — vȓgla koji nemaju inf. na -ći, ali se na osnovu ovoga može pretpostaviti da su oblici na -ći nestali zbog usporednosti.

α) Glag. îć i njegove složenice drže ' nagl. jedino u m. rodu: ìšā i ȉšā — ȉšlo — ȉšla. U Crnogoraca ìšā — ìšlo — ìšla, mn. ìšli — ìšla — ìšle opstoji poglavito u starijeg svijeta, ali su ga mladi gotovo izgubili. Oblik dȍšā najčešći je u Bekiji, u Imot. krajini pretežniji je dòšā.

β) Prema " nagl. u inf. glag. bost, mest, plest i žet i m. rodu za njima se poveo s. i ž. rod, bȍjo (nigdje — bo) — bȍlo — bȍla, mn. bȍli — bȍla — bȍle i dr., te nema primjera kao bòlo ili žèla. Shodno ovome nagl. u složenicama skače oslabljeno: nàbojo — nàbolo — nàbola, pòžejo — pòželo — pòžela.

c) Jednosložni glag. u infinitivu dvojakoga naglaska zadržavaju ga i u prid. radnom, ali se uz to javljaju i stanovite inovacije, pa drit, grist, must, past, vest, vrit i vrst se (v. § 133.) slijede nepromijenjeno inf. naglasnu dvojnost, npr. grȉzā — grȉzlo — grȉzla i grîzā — grîzlo — grîzla, kao i u množini; pored ovakve dvostrukosti glag. dit, gnjit, krit, lit, list, mrit, plit, rit, strt (: strit) i vit razvili su u ž. r. i treći, uzlazni, oblik: krȋjo, krȋjo — krȋla, krîla i kríla — krȋlo, krîlo mn. krȋli, krîli — krȋla, krîla i kríla — krȋle, krîle prema bíla, sníla itd. Noviji je naglasak najčešće u upotrebi. U pogledu du-

ljine korjenitog sloga njihove se složenice drže dvojako: svagdje se podjednako govori npr. zàgrīzā — zàgrīzlo — zàgrīzla, mn. zàgrīzli — zàgrīzla — zàgrīzle i zàgrizā — zàgrizlo — zàgrizla i mn. zàgrizli — zàgrizla — zàgrizle. S obzirom na čestoću upotrebe jednih i drugih oblika, opaža se da prevladavaju oni bez duljine.

d) U slož. glagola — nit, -čet, -sut -zet, dakle dònīt, nàpēt, pòčēt, ràsūt, ùzēt i drugima, stoji donekle duljina u jd. m. r. koja se gubi prema istoj u inf. i s. rodu: dönījo : dönijo — dönīlo — doníla, pččējo : pččejo — pččēlo — pččéla i dr., mn. dönīli — doníla — dönīle, pččēli — pččéla — pččēle. U -tet i -pet, tj. òtēt, prìpēt (i drugim složenicama) susreće se u ž. r. knjiž. naglasak: ötējo: ötejo — ötēlo-ötēla (Bekija, Pl, Po, Ri, St, Ar) i otéla, prìpējo: prìpejo-prìpēlo-pripéla (Bekija, Cr, Gl, Plj, Kl, Pj, Pl, Pg, Ar).

e) Kontaminirani glag. dubit i grebat (v. § 133. j) u prid. radnom i drugim oblicima čuvaju ostatke nagl. jednoga i drugog glagola; u prvoga se donekle razlikuje i značenje. Pored dúbijo — dúbilo — dúbila, mn. dúbili — dúbila — dúbile (u značenju praviti rupe u drvetu i ujedno stajati na nogama ili buljiti) još je i dûbā — dûblo — dûbla i dúblo, dúbla (Dr, Bi, Ci, Lo), mn. dûbli, dúbli — dûbla, dúbla — dûble, dúble. Sličan ovome je grebat: grȅbā — grȅbālo, grèbalo, grȅblo : grèbala, grȅbla, mn. grȅbāli, grèbali, grȅbli — grȅbāla, grèbala, grȅbla — grȅbāle, grèbale, grȅble. Pored ovoga čuje se i grêbā — grêblo — grêbla, mn. grêbli — grêbla — grêble (Št, Lo, Žu, Ci).

α) U značenju vrći izjednačeni su također vr̄ć i vr̄šit, prid. radni: vr̄(j)o, vr̄(j)ā — vr̄lo — vr̄la, mn. vr̄li — vr̄la, vr̄la — vr̄le i vr̄šijo — vr̄šilo — vr̄šila, mn. vr̄šili — vr̄šila — vr̄šile prema knjiž. vr̄hao — vr̄hlo — vr̄hla.

f) Prema knjiž. pȉo — pílo — píla ovdje je pȉjo — pîlo — píla, mn. pîli — píla — pîle, slož. pöpijo — pöpīlo — popíla, isto je brâ — brâlo — brála; što je brâ mjesto brão, vidi naprijed tač. a. S njima se donekle slaže pom. glag. bȉt: bȉjo — bîlo i bílo (Bekija i drugdje) — bíla, mn. bîli — bíla — bîle i bíle (Cr, Bekija). Od njega se razlikuje bȉt (= ubijati): bȉjo — bȉlo — bȉla, mn. bȉli — bȉla — bȉle, ali npr. döbījo, döbijo : dòbijo — döbīlo, döbilo : dòbilo — döbīla, döbila : dòbila, dobíla (isto i u množini) u značenju primiti, zaraditi. Ovo je posljedica raznolikog skakanja naglaska na prijedlog. Slučaj je jednak i s ostalim složenicaam. Međutim, oblici ″ naglaska učestaliji su u Bekiji.

g) Također prema knjkiž. dȓžao — dȓžālo — dȓžāla i mòtao — mòtalo — mòtala ovdje je nastupilo naglasno izjednačenje obaju tipova uz dvojstvenost nekih oblika. Tako je: dȓžā — dȓžālo, dȓžalo — dȓžāla i mötā — mötālo, mòtalo — mòtala, mn. dȓžāli, dȓžali — dȓžala — dȓžāle, dȓžale i mötāli, mòtali — mòtala — mötāle, mòtale. I njihove se složenice, npr., zadȓžat, omòtat i dr. jednako odnose. Ovamo dolaze divìjat, dȓćat, kirijat, kitìčat, kljùčat, komàdat, krèpat, lèžat, navìgat, rupìčat, skìčat, stravìžat, vìnčat i dr. Dakle, glagoli V vrste. Isto su i glag. VI vr. na -ovati kao danòvat, kupòvat, ljubòvat, stanòvat, tugòvat i dr., te je dânovā — dânovālo, danòvalo — danòvala, mn. dânovāli, danòvali — danòvala — dânovāle, danòvale, ali se na njihovo dvojstvo prvenstveno odrazio infinitivni naglasak. U bezličnoj upotrebi brojnije dolaze oblici ″ naglaska, kao npr. u izricajima: liti se dânovālo s ovcam u planini; kìrijālo se dok nisu postala avuta;

prija se dȑžālo do starijeg , a sad ništa. U istočnim predjelima (Bekija) i oko Imotskoga češće dolaze oblici infinitivnog naglaska, npr. dȉržalo, mn. dȉržali — dȉržala — dȉržale, bolòvalo, mn. bolòvali — bolòvala — bolòvale itd.

h) U m. rodu glag. II i IV vrste čuje se u Aržanu nast. -ja: bácija, blížija, mětnuja, nälija, tàknija, trážija i dr. pored češćcg bácijo, blížijo, mětnujo, nälijo, tàknijo, trážijo. Ova se pojava ne može tumačiti izravnim čak. utjecajem već jedino ostatkom ili jezičnim nanosom.

PRIDJEV TRPNI

144. a) Morfemi -an, -ut, -(j)en uvijek su dugi u m. rodu dvosložnih i višesložnih pridjeva radnih, npr.: ȍrān, pîsān, pèčēn, rèčēn, prògonjēn, zàlūdēn, dȉgnūt : dȉgnīt, vȑgnūt : vȑgnīt. Inače nema razlike između prid. trpnih i pravih pridjeva jer se ovdje svi prid. trpni deklíniraju, imaju određeni oblik i većina komparaciju, a svaki ima komparativ i superlativ u prenesenom značenju. Govori se: ȍrānī, pîsānī, pèčenī, rèčenī, prògonjenī, zàlūdenī, dȉgnūtī : dȉgnītī, vȑgnūtī, pa orànijī, pisànijī, pečènijī, zatim ubijènijī, zaklànijī i dr.

b) Svi glag. II vr. imaju i nast. -it pored -ut, ali su uz ove u nekih i na -jen: bȍcnūt i bȍcnīt, pa bȍcnjēn (Bg, Gu, Ar, Lo, Bi, Zm, Kr, Rš), bȕbnūt, -īt: bȕbnjēn, čvȍknūt, -īt: čvȍknjēn, mäknūt -īt: mäknjēn, pȕknūt -īt: pȕknjēn, tàknūt, -īt: tàknjēn, tȑgnūt, -īt: tȑgnjēn, tȑnūt, -īt : tȑnjēn, zvȉznūt, -īt: zvȉznjēn i žȁcnūt, -īt: žȁcnjēn. Također i ovi dvojnog naglaska u infinitivu : gȕrnūt, -īt i gûrnūt, -īt : gȕrnjēn i gûrnjēn, tȕrnūt, -īt i tûrnūt, -īt : tȕrnjēn i svega dvije potvrde za tûrnjēn (Md). Nast. -jen je došao analogijom prid. red. kao òžīvljēn , pòvāljēn, zȁdnjēn (glag. zàdnit) i dr. Tako je -jen prionulo i za glag. túrit, te se pored tûrēn — tûreno — iûrena čuje i tûrjēn — tûrjeno — tûrjena, od čega je onda i tûrljēn — tûrljeno — tûrljena (Md, Lo, Lk, Do, Ci).

α) Od žȅt rasprostranjeno je žȅnjēn — žȅnjeno — žȅnjena (izjednačeno s prid. rad. glag. žènit se), ali je jednako i pòžēnjen — (po)ženjèno — (po)ženjèna (St, Sv, Ar, Ci, Bi, Pt, Lo, Md, Gr, Kr, Lk i drugdje), te žȅt — žȅto, žéto — žȅta, žéta.

c) Jednoslož. glagoli V vr. imaju nastavak -an i -at i dvojstvene oblike nagl. u s. i ž. rodu. Npr. od glag. dȁt glasi dân — dâno, dáno — dâna, dána i dât — dâto, dáto, dâta, dáta, ali najčešće udáta, rjeđe ùdāta (< udat se). S njime se slažu klȁt, prȁt, slȁt i zvȁt. Po značenju se odvojio oblik znȁn — znâno, znàno — znâna, znàna, koji je sinonim glag. prid. ùčēn i pridjevima vȉšt i ùmitan, od paralelizama znân — znâno, znáno — znâna, znána i znât — znâto, znáto — znâta, znáta. Općenito vrijedi reći da su oblici na -at u manjoj upotrebi.

α) Raznolikiji su dakako ovi glagoli: pored nastavka -t, kao manje frekventnog sufiksa, postoje usporedni oblici s nast. -jen, — ven. To su bȉt, dȉt : dît, mlȉt, pȉt i šît. Od dȉt : dît prid. rad. glasi: dìvēn — dìveno, divèno — dìvena, divèna i dȉvēn — dȉveno-dȉvena, dȉjēn — dȉjeno, dijèno — dȉjena, dijèna i dȉjēn — dȉjeno — dȉjena pored dît — dîto, díto — dîta, díta. Jedino oblik dȉvēn ne tvori složenice s prijedlozima, ostali jesu, pa je npr. sadȉvēn, sadȉjēn, sȁdijēn i sȁdīt.

β) Ostali glagoli dvojstvena nagl. u inf. različito se vladaju u tvorbi prid. trpnog. Tako je u drît : drît, krît : krît, lît : lît i vît : vît prid. radni krìvēn — krìveno, krivèno — krìvena, krivèna i krît — krìto, krí·to — krîta, kríta, zatim lìvēn — lìveno, livèno — lìvena. livèna i lît — lîto, líto — lîta, líta, ali se govori i lîvēn — lîveno — lîvena (Tr, Cd, Rt, Br, Cr, Pl, Plj, Ri, Vi, Kp, Kl). Prid. radni glag. vit donekle je jednostavniji: vȉjēn — vȉjeno — vȉjena i vìjēn i vijèno — vijèna : vît — vîto víto — vîta, víta.

Naglasak pridjeva trpnog

145. a) Glagoli grîst : grîst, mûst : mûst i pâst : pâst imaju uz grìžēn, grížēn — grižèno — grižèna, grȉžēn — grȉženo — grȉžena, múzēn, mùzēn — muzèno — muzèna i pásēn, pàsēn — pasèno — pasèna i oblike jotiranoga zj > ž, sj > š, tj. grižen, mužen, pašen. Književni je naglasak (') ostao tek u m. rodu i održava se zbog prezentskog naglaska grízen, múzen, pásen i unotoč tomu dosta je rijedak u govoru. Međutim, u vèst : vêst stoji cjelovit knjiž. oblik (s obaveznom duljinom) : vézēn — vézeno — vézena (Žu, Rš, Rg, Kr, Sl, Md, Pt, Pl, Lo, Ci, Sv i drugdje) uz vèzēn — vèzeno ,vezèno — vèzena, vezèna kao najrašireniji i vȅzēn — vȅzeno — vȅzena (Bg, Gu, Lo, Go, Gl, Cr, Pl, Pg, Lk, So, Ar).

α) I prid. radni od trêst odgovara književnom nagl. tréšēn — tréšeno — tréšena (Gl, Cr, Os, Ba, Ps, Ci, Vg) pored trȅšēn — trȅšeno — trȅšena (Ar, Do, Bi, Ci, Lo, St, Md, Gd, Br, Gu) i običajnijeg trèšēn — trešèno — trešèna.

b) Ovi glagoli V vr. " i ' naglaska u infinitivu imaju dvojstven ž. rod kao dȑžān — dȑžāno — dȑžāna, držána i glȅdān — glȅdāno, — glȅdānā, gledána. Isti je kljùčat, komàdat, mòtat, plȁkat, pûcat, pùšćat, vìnčat i dr. Ponekad se čuje i koji oblik na -at: dȑžāto (Ar, Do, Žu, Lo), dȑžāta (Rš, St, Lo, Plj, Pz), glȅdāto (Lo, Za, Pg, Pl), glȅdāta (Sl, Pl, Ci, Bi, Lo).

α) Ovakvi su glagoli VI vr. na -ovat kao dûgovān — dûgovāno — dûgovāna, dugována. Ovdje spadaju ovi: kòvat, kupòvat, mȉlovat, tugòvat, zimòvat i dr. bez obzira na naglasak. U njih nema potvrda za oblike na -at.

c) U glag. bȍst, krȁst, mȅst i plȅst u pretežnoj je upotrebi prid. radni kao bòdēn — bòdeno, bodèno — bòdena, bodèna, ali nije rijedak ni bȍdēn — bȍdeno — bȍdena koji je postao prema inf. naglasku. Uz krȁdēn i krȁdēn govori se krȁdēn i krȁdēn (St, Lo, Bi, Gr, Ra, Zg, Žu).

d) Prema knjiž. žȅžēn — žežèno — žežèna ovdje je žȅžēn — žȅženo, žežèno — žȅžena, žežèna i žȅžēn — žȅženo — žȅžena. Kao žȅć ide pȅć, rȅć, sȉć, strȉć i tȅć. Donekle se izdvaja samo inačica pȅčēn — pȅčeno — pȅčena nijansiranim značenjem jer pored općeg značenja označuje i vršenu radnju u kojoj ono što se peče nije dogotovljeno (St, Ci, Sv, Bi, Md, Kl, Jlj, Pd). Nisu rijetke slož. òpečēn, nèrečēn, pòsičēn, sȁžežēn, zàstrižēn, po čemu se zaključuje da je bio stariji oblik " naglaska.

e) Prema knjiž. ȍtēt — ȍtēto — ȍtēta stoji dvojak s. i ž. rod: ȍtēt — ȍtēto, otéto — ȍtēta, otéta, gdje ' nagl. u ž. rodu dolazi prema oblicima dáta, kláta; iz ž. r. prešao je u srednji. Ovakav je pòčēt, prìpēt, ràsūt i ùzēt, naravno i ostale složenice.

f) Samo je u glag. klêt prid. radni na -t: klêt — klêto, kléto — klêta, kléta.

g) Glagoli dúbit i grèbat zadržavaju kontaminacijske osobitosti, pa je od dubit: dûbēn — dûbeno — dûbena, dúbēn — dúbeno — dúbena i dùbēn — dùbeno dubèno — dùbena, dubèna od grebat: grèbān — grèbāno — grèbāna, grebána grèbēn — grèbeno — grèbena i grèbēn — grèbeno grebèno — grèbena grebèna. Sličan je njima vŕć : vŕšit (Imot. krajina), tj. vŕšēn — vŕšēno — vŕšēna, vršēn — vršeno, vršèno — vršena, vršèna i vršēn — vršēno, vršēna.

h) Prema (j)îst i prez. (j)îdēn dvojan je i prid. trpni: (j)îdēn — (j)îdeno — (j)îdena i (j)ìdēn — (j)ìdeno, (j)idèno — (j)ìdena, (j)idèna.

α) Sasvim je neobičan prid. radni od îć u kojega se razvio samo s. rod: îdeno i ìđeno, idèno (Do, Lo, Sv, Gr, Pg, Pz). Dvojnost dolazi prema prez. îdēn i ìdēn.

i) U glag. blagosòvit govore se dvojaki oblici prema inf. i prez. blagòsovīn, tj. blagòsovljēn, blagosòvljēn — blagòsovljeno, blagosovljèno — blagòsovljena, blagosovljèna, ali je na zapadnom dijelu (Zg, Ra, Gr, Md,Lk, St, Lo, Ci, Bi, Sv, Ar) najčešće blagosòvljēn — blagosovljèno — blagosovljèna zbog duljine na sufiksu -en na koju se onda pomiče naglasak u s. i ž. rodu.

PRILOG SADAŠNJI

146. a) Krajne -i otpada kao i u infinitivu (v. § 23. d), uznimno se pored ìđūć čuje i ìđūći[217] (Lo, Gd, Vg, Gu, Br, Tr, Rt).

b) Po pravilu je naglasak onakav kakav ima 3. mn. prez., pa je, npr., dŕmajūć, čúvajūć, gónjajūć, mïčūć, zakopávajūć i dr. Glagoli dvojna prezentskog naglaska ili samo 3. mn. imaju takav i pril. sadašnji. Prema dît i dît stoji dïjūć i dîjūć, prema drît : drît — drïjūć i drîjūć, zatim dolaze ostali glag. ovog tipa: gnjit, list, krit, mrit, must, rit, vit, vrit i vrst se, potom slijede ostali tipa gùžvat : gùžvat, vïjorit : vijòrit, lâćat : láćat, škŕgoćat: škro góćat i grŏzit se : grózit se (v. § 133. b, c).

α) Tako od 3. mn. prez. grèbū i grèbū nastaju prilozi grèbūć i grèbūć, kao što su dalje: pïjūć : pîjūć, strïgūć : strígūć (i strïžūć : strížūć), tèkūć (i tèčūć : tèčūć) (v. § 134. d). Iako je od dubit 3. mn. dúbē, naglasak dûbēć (: dúbēć) ostatak je inf. dupsti.

β) Kako glag. ìmat i vàljat primaju riječcu -du u 3. mn. prez. pa se nagl. pomiče u sredinu, u njih su, s obzirom na to, po tri priloga: ïmadūć : ìmadūć i imàdūć, vàljadūć : vàljadūć i valjàdūć, naravno uz ïmajūć i ìmajūć, vàljajūć i vàljajūć.

γ) U glag. čèprkat : čeprkat (v. § 134. d) uz pril. sadašnji čèprkajūć i čeprkajūć javlja se i treći: čeprkajūć, pa gugúćajūć, skakúćajūć (Md, Lk, Lo, St, Ci, Bi i drugdje) prema prilozima kao kapúcajūć, kašljúcajūć.

c) Većina se ovih pridjeva upotrebljuje u pridjevskoj (donekle i imeničkoj) službi kao određeni pridjevi, ali tada ne gube završno -i, npr.: cú-

[217] Pisci u Dalmaciji u 18. stoljeću prilog sadašnji pišu sa završetkom na -ći i -ć u podjednakoj učestalosti (T. Maretić: Jezik dalmatinskih pisaca u XVIII stoljeću, 2).

rēćī, dréččēćī, kléčēćī, lèžēćī, lètēćī, mìslēćī, mŕzēćī, pòtēćī, sìdēćī, stòjēćī, sûdēćī, šútēćī, vòdēćī, zvònēćī i dr. No, kako 3. mn. prez. ovakvih glagola može okončati i na -u, isti se oblici mogu čuti kao cúrūćī, dréčūćī, kléčūćī itd., ali svakako rjeđe. Pod utjecajem nekih akcenatskih tipova pravih pridjeva pokoji odstupa naglaskom od spomenutog pravila (tač. b), ali bez razlike u upotrebi, izuzev žìvūćī, gen. žìvūćēg (a) : žívūć i žívēć. U ostalih se mijenjaju oba oblika: bùdūćī i bùdūćī, gòrūćī i gòrūćī, tŕpēćī i tŕpēćī i dr. Jednako i nòsēća : noséća, te je gubljenjem duljine na zadnjem slogu potpuno prešla medu prave pridjeve.

NESKLONJIVE RIJEČI

PRILOZI

147. a) Prilozi su po podrijetlu pridjevski, zamjenički, imenički i manja ih je skupina složena od nekoliko vrsta riječi. Kako su se značenjem udaljili od matičnih riječi ,to će biti tako i razmatrani.

b) Prilozi što su postali od pridjeva srednjeg roda uglavnom imaju jednak naglasak kao pridjevi, npr.: dòbro, gŕdno, kŕvāvo, nâopāko, nâškī, pâsijī, splïckī, zelèno, žâlosno i dr. Ako je isti pridjev akcenatski dvojan, jednako se očituju i prilozi, kao: blîdo — blído, cîlo — cílo, gòspockī — gòspockī, grïšno — grìšno, ljùckī — ljùckī, pïtomo — pìtomo, sïćūšno — sìćūšno, ùsprāvno — ùsprāvno i dr.

c) I ostali su prilozi akcenatski različiti Vremenski su: dávno ili dávna i prema ovome odávno, odávna, ali i òdāvno od iščezlog dâvno; — jesènas i jesènos (Ci, Lo, St, Md) i jasènas, jasènos (Md, Lo, St, Ci, Vi); jùčēr i jùčēr (Cr); nòmādne (Či, Vp, Br, Os, Ba, Ra, Cd, Tr) i nömādne (Gd, Ma, So, Cd, Br, Gu); — ôjtrōs (Sv, Ci, Lo) i òjutrōs, òdjutrōs; — pódnē je okamenjen oblik i ovako se govori svagdje, također pónoći i pónoć (Ri, Pz, St, Lk, Lo, Sv); — govori se na cijelom području prïdlāni, prïklāni i prìdlāni, prìklāni; — prïsinōć i prìsinōć (Md, Žu, Rš, Rg, Kp, So, Kr, St, Ra, Za, Ri, Gd); — obično je sùtradân ili sùtrodân, onda sùtradān (Lo, Bi, Md, Lo, Kl, Cr, Pz, So, Pg) i sutràdān (Gu, Lo, Gd, Ba, Pl, Ar, St, So); — vàzdān i vàzdān (Bekija, Ar, St, Ri, Vi, Pg). Prilozi dànas, jùtrōs, nòćas i nòćes, sàdā i sâdā (Bekija), sînōć, tâdā i ùndā primaju naveske: ka, ke, kare, karce, kerca, kerce, kere, a sada, tada i unda još i k, r, pa se često čuje npr. dànaskē, dànaskērca, sînōćkārce, nòćeskē, sàdākēre, sàdāk, ùndār, tâdākēre i dr.

d) Mjesni prilozi: dî i dì ispred enklitika kao dì ćeš, dì si (Ci, Lo, Md); — dóklē i dôklē (Bi, Ci, Sv, Do, Lo, Md, Gr, Ra, Zg, Žu, Kr, Rš, Rg), dökle (Cr, Lk, Ar, Gd, Gu, So, Go, Br, Ma); — u dónlē i dônlē n se toliko nazaliziralo da često prelazi u puni nazal; — dóvlē i dôvlē, dótlē i dôtlē se čuje na cijelome području; — uz kùdā i kùd pred enklitikom je i kù i kù, npr. kù si pòšā; kù ćete?; kù je nèstā; kù ćeš? (Sk, Lo, Sv, Ci, Bi); — kùdalē i kùdalē (Rš, Gr, Md, Lo), kùdolē (Lo, Ci, Sv); — svagdje je nâdvōr i nàdvōr; — nâprīd i nàprīd (Ra, Gr, Md, Lo, Bi, Sv); — ödavlē i òdavlē (Ra, Im), ödovlē, òdovlē (Lo, St, Ci, Kl, Lo, Pb, Gr, Zm, Ru), övdalē (Lk, Lo, St, Sv, Ar, Ci, Bi, Do); — ödnikud(ā), òdnikud(ā) i odnïkud (Kl, Lk, Md, Lo, Pl); ötkud(ā) (Os, Či, Ps, Vp, Gd), òtkud, otkùdā; — ötudā (Bekija, Cr) i otùdā; — ödostrāg(a) (Ma, Gu, Br, Cd, Ra, Tr, Za,

Vi, Vg, Pz, Pb, St, Ar), ȍstrāg(a) (Gu, Kl, Pd, Zm, Ru, Go) i strâga, strágā, strâg (Lo, Md, Ci, So, St, Sv, Do, Ar, Bi); — ȍvdā i òvdā (Ma, Gd, Pd, So, Ar); — sprîd, sprîda i sprída (Bekija i drugdje); — tû i tú pred enklitikama kao tú si, tú će, túte i túde (mjestimično Kr, Gr, Rš); — tùdā i tùdā; — ùndā i ùndā (ispor. ònud(ā), Lo, St); — ùnūtra, ùnūtro i mjestimično novije unútra (Ma, Gd, So, Dr, Ar, St, Lo, i dr); — pored rjeđeg vân općenito je vânka. Većina ovih priloga dolazi skupa s naveskom -n, bez njega se manje čuju, kao dóklēn, dónlēn, dóvlēn, kùdalēn, òdnikudān, òvdān i dr., a neki što svršuju na -a dobivaju i -r: òdnikudār, òtkudār, òtudār, òvdār, tùdār, ùndār.

e) Načinski su prilozi također akcenatski raznoliki, te je àmeton i ámeton (ispor. hametice), àmeton (Ri, Pd, Pz, St, Ar, Lo); — bȁdavā(d) i bàdavā(d); — džȁba, džȁbē i džàba, džàbē (Ci, Lo, Md, Gr); — jȅdva, jèdva i jȅdvo, jèdvo (Kl, Md, Lk, Lo); — nȅpristāno (Bekija, Im, Gl, Plj, Pg, Cr), neprístāno (Md, Lo, Lk, St, Sv, Bi); — u značenju su jednaki òdvećе i ȍdvišē, òdvišē, isto i ȍdviš, òdviš, (Md, Kl, Gr, Kr, St, Plj, Kl, Ci, Sv, Bi, Ar, St) kao i pȍviš i pòviš na istom području; — ȍtrbūvā (ispor. otrbuha); — sàsvīn i sasvîn (Ar, Bi, Ci, Lo, St, Dr, Vi, Vd); — ùmalo i ùmalo; — zȁlūd(u) i zàlūd(u) (Zm, Im, Go, So, Ps, Rt, Br, Gu, Vi), zálud i zalúdu (Lo, Md, Sv, Lk, Pl, Gl).

Funkcionalan je stari prilog jur, npr.: jȕr se nísi ȍzvā, bȕdi míran (Go).

α) I složeni prilozi svagdje zadržavaju dvojstvene naglaske, kao akȍbōgdā: akobógdā, dimudrâgo — dimudrágo, kakomudrâgo : kakomudrágo, kolikotidrâgo : kolikotidrágo, štomudrâgo : štomudrágo, ùdobrīčas i ùdobrīčes (Lo, Ci). Isto se čuje i naglašena svaka riječ, npr. àkobôgdâ, kȁkomudrâgo, ùdobrīčȁs i dr. Ispred drago ponekad se umeće veznik i: dimuìdrāgo, kolikotiìdrāgo, štomuìdrāgo i dr. Ovako složen prilog ima stilističko značenje: iskazuje se raspoloženje prema predmetu razgovora.

Riječca put(a) dolazi složene s brojevima od 1—6, dakle, jedánput, dvápūt, trípūt, pépūt, šéspūt, kao i bez duljine: jedánput(a), dváput(a), tríput(a), péput(a) i šésput(a), zatim samo čètripūt (Os, Ru) i četrìpūt (Ma, Gu, Po, Pz, Za, Pg) analogno prema ostalima brojnim prilozima. Dakako, riječca put(a) često stoji samostalno, tako da izmedu nje i broja dolazi enklitika ili još koja druga riječ, ako je prilog na prvome mjestu u rečenici. Npr.: jèdan smo mî pût bíle u Gòrici na pirȍvānju; dvâ su oráči púta prȉorāli šènicu ȍvog prȍlića; dvánēst je pútā išā ù svīt dok je kȕću ográdijo; pê su tvòji pútā brâli gȑma ù brdu; trȅćī si pût prîmljēn ù škōlu.

β) Imenica vála[218] (= hvala) u priloškoj službi nema svaki put jednako značenje kada stoji s kojom drugom riječi. To ovisi o njezinu položaju u rečenici i rečeničnom naglasku. Tako se u: vála momu bratu kad mi je posla novaca; vála na ručku, iša mi je u slast i sl. izražava zadovoljstvo i zahvalnost bratu i onomu tko mu je dao ručati. Medutim u: brâtu vála na pomoći; sèstri vála na dolasku i dr. naglašeno je bratu i sestri, pa je značenje imenice vala više respektivno. Ili: vála bȍgu, krepa naš konj i dr. prelazi u uskličnost, a: krepa naš konj, bȍgu vála — u rezignaciju. Izricaj bȍgu vála, koji može stati u svakom položaju u rečenici, više je neka poštapalica negoli odraz odredena značenja.

[218] Slično značenje ima u pivsko-drobnjačkom govoru (J. Vuković: Govor Pive i Drobnjaka, 78).

PRIJEDLOZI

148. U nekih složenih prijedloga često otpada -d i obično je: ispo, posri, pri, usri, npr. ìspo dūba nema žira; udri posrî čèla; prì vrātīn; zmija ùsri bûsa.

Ostali su složeni prijedlozi naglaskom dvojaki, te je ȉspo(d) : ìspo(d), ȉzvan : ìzvan, ȉzvānka : ìzvānka, pȍkrāj : pȍkraj i pòkrāj, pȍsri(d) : pòsri(d), pȍvr : pòvr, rȁdi : ràdi, ȕjme ùjme (< u ime), ȕkrāj : ùkrāj i prema vȁn i vân stoji vànka : vânka u značenju osim. Razlog je akcenatska podijeljenost i oslabljeno i neoslabljeno skakanje naglaska potkrijepljeno još težnjom za duljenjem kratkog sloga.

VEZNICI

149. a) Skoro jednako se podnose kao i prijedlozi. Tako se dosta čuju bez zadnjeg samoglasnika: ako, ali, ili, kada, kako, kamoli, nego, neka, niti jednako ispred riječi koje počinju samoglasnikom ili suglasnikom. Govori se, npr. ak ȉmāš, dâj mi! — ak si lîn, bùdi bàren dȍbar! — al mȉslīš o dìvōjci? — il kòpāš rùpu? — i dr.

b) Pored vez. te obično je tèr(e) : tèr(e), kao: okàsnila tèr níje dȍšla; bòlī ga tère nè može pȉt. Ovakav (produljeni) oblik dolazi poglavito u niječnim rečenicama.

c) Uzročni veznik budući da dođe i bez drugoga dijela, npr.: bùdūć nȍsī koláčā, počàstiće dȉcu; bùdūć vȍlīš slàninē, užíri kȉmādi.

d) Većina je dvosložnih veznika dvojaka (ili trokaja) naglaska na čitavu području, u čemu se poveli za prijedlozima, pa je primjerice: àko : àko, àli : àli (jȁli : jàli i jȍli : jòli), bùdūć : bùdūć, ȉli : ìli, kȁdā : kàdā, kȁdli : kàdli, kȁkonō : kàkonō, nègo : nègo, nȉti : nìti i dr. Osim jȅrbo : jèrbo kaže kaže se i jêrbo prema jêr.

e) Uzvični vez. alà (iz grčkoga) ovdje je najčešće àla, malo kad alȁ, npr.: àla si lípa! — àla ȉmāš àvuto!

f) Ne postoje nigdje: eda, ja, nekmoli i premda.

UZVICI

150. a) Njima se prvenstveno iskazuje čuvstvena strana čovjekove psihe: od čuđenja do gađenja i veselja, ali i druge manifestacije svakodnevnog života. Brojniji su i funkcionalniji nego u književnom jeziku upravo zbog seljačkog načina života koji se u velikoj mjeri očituje izražajno u uzvičnosti. Osim samoglasnog r svaki drugi samoglasnik može biti uzvik; od trosložnih pokraćuju se eno, eto, evo, npr.: ȅn òde, et ȉmāš, ȅv dâj.

b) Samoglasnički su uzvici obično udvojeni i akcenatski raznovrsni, kao: ȁā, âā, aȁ ili između njih stoji oslabljen zvučni h, te je ȁhā, âhȁ, aȁhȁ. U istoj kombinaciji dolaze samogl. e, o, međutim oni ne primaju ovakvo h.

α) Od ostalih često dolaze: âj, àja: âjȁ: ajȁ, àjme: âjme; ajmȅ, potom ȇj, nȁ : nâ, nȕ, ȍp: òp.

c) Naglaskom su uglavnom dvojni uzvici kojima se vabe ili otjeruju životinje, kao na primjer: ćùvile (uzvikuje se govedima da brže hode), gùć(i) : gùć(i), tj. doziv svinja, ìjō (tjeranje konja), ìš (otjeravanje peradi), mùjs : mùjs (vabljenje mačaka), ôst : ôst (pospješivanje volova u ralu da brže hode), pî — pî ili pí — pí (vabljenje peradi), pùjs : pùjs (odagnavanje mačaka), stù : stû (razdvajanje volova kada se bodu), šīg(a) : šìg(a), (tjeranje svinja), tŕš (huškanje psa), ùćike (time se tjera stoka), ujùj, (ovime se odgone kokoši), vît(i) : vìt(i) (služi za vabljenje golubova).

d) Isto tako česti su uzvici glagolski korijeni onomatopejskog podrijetla: bŭb, pljùs, pŭc, pŭk, trēs i zvîz.

ANU BiH АНУ БиХ

IV. TVORBA RIJEČI

UVOD

151. U ovome poglavlju obrađena je tvorba imenica, pridjeva i glagola, i to ne u cijelosti, već su zahvaćene one kategorije koje su karakteristične za ovdašnji govor. Pa ni u ovakvu omjeru nije potpuna: prikazana je samo sufiksalna tvorba, prefiksalna nije uzimana u obzir što bi takav posao zahtijevao srazmjerno veći prostor negoli mu pripada u jednoj dijalektološkoj raspravi. Navedeni primjeri pokazuju prvenstveno tvorbenu razliku između imotsko-bekijskoga govora i književnog jezika, također sličnost i istovjetnost, tako da, među ostalim, tvorba pruža dosta jasnu sliku ovoga govora u odnosu prema književnom jeziku i drugim govorima.

Nastavci za tvorbu imenica

152. a) -a se nalazi u više standardnih imenica kao gòra, stína, žȁba i dr., ali osim ovih pejorativnog su značenja: ćȍra, dȑlja, gȍba, gȕra, nastale od prid. osnove, od glag. su smȓda i šȇva, od im. jèdino zȕba. Njihov je nagl. veoma postojan bez obzira na intonaciju osnovne riječi.

b) -(a)c), između ostalih, u línac prema knjiž. lijenčina, u mȓtac polovično jer gen. jd. glasi mȓca i mrtàca, im. brȁtac ostaje nesklonjiva. Od glag. prid. radnog nastaje nekoliko imenica, međutim one doživljuju promjenu, npr.: branilac, molilac, ranilac, ronilac, tužilac govore se brànijovac, mòlijovac, rànijovac, rònijovac i tùžijovac prema gen. jd. kao brànijōca i kontaminacijom s im. koje svršuju na -vac (mladovac, udovac). Jezični je razvoj išao u dva pravca u ovih imenica: jednako se govori, npr., brànijōc, mòlijōc, rànijōc itd. analogijom prema zavisnim padežima, kako je vidljivo u spomenutom gen. jd. Nast. -ac se dodava imenima Ivan, Josip, Marijan i Petar, pa u obliku Ivánac, Jozípac, Marjánac, Petárac odnose se uglavnom na momke, rjeđe oženjene, i pridaju im svojstva ljutitosti i okretnosti, a, zavisno o kontekstu, mogu imati i nešto pejorativnosti.

c) -ac je uz ostalo zanimljiv kao formant za jalove voćke, „muške", kao: krȕškac, mȕrvac, trȉšnjac, vȉšnjac. U svih je spori nagl. na prvome slogu samo u nom., u ostalim padežima prelazi na srednji, npr. kruškàca, murvàca itd. Njihovo a nije pomično samo zbog nezgodna sugl. skupa koji bi nastao njegovim ispadanjem.

d) -aca samo u jajàca, ustàca i vratàca, imajući pretežno deminutivno ili hipokoristično značenje, jednako kao i s nast. -šca, koji je inače češći. U ruganju ili ironičnu govoru poglavito se čuje jajáca itd.

e) -ača se pridaje osnovi kojeg prezimena, npr. Brstìlača, Špalatìnača (Md) kojima se nazivlje žena što se uda iz zaseoka zvanog Brstilo, Špalàtīn. Ostali su primjeri: brljača (žena koja brlja u govoru), drljača, mlàtača (prat ljača, Rš, Žu, Rg), prorìzača (prijeplet na opancima, Žu, Rš, Rg), sumporača. Ovdje također i mòkrača.

f) -ačina tvori imenice koje označuju radove, kao beràčina, gonjàčina, kovàčina (= kovačko lukno), trgačina ili trgàčina. Njima prethode muški aktivumi na -ač, berač, gonjač i dr.

g) -āć jedino u gòlāć, prez. Bàlāć (Im) i hor. Plìtāć (Ma).

153. a) -ād služi za tvorbu imenica koje označuju živa bića: čëljād, jûnād, kljûsād, màgarād i dr., nema potvrda za burad, drvljad ili dugmad.

b) -ad(a)k samo u krnjátak (< krnjadak) gdje je t zavučeno iz zavisnih padeža, npr. krnjátka.

c) -adija u: balavàdija, muškàdija, svinjàdija i ženskàdija.

d) -adina samo u gnjilàdina. Ovdje je nast. -ina pridat obliku gnjilad, koji se manje čuje.

e) -adžija: blànjadžija, bõjadžija, gõnjadžija, křpadžija. U svih je, dakle, brzi nagl. na prvome, premda je raznolik na temeljnim riječima.

f) -aga dolazi u šìpraga (ili u nekim mjestima šûpraga, Lk, Lo, Md, Gr, Ra, Ci, St i drugdje).

g) -aj u top. Màglaj (Sv).

h) -āj se dodaje pretežno na glag. osnovu, mnogo manje na imeničku; s pomoću njega nastaju: čëprljāj, ïzdisāj, jècāj, lïšāj, õkrićāj, õmotāj, nàpadāj nëāj, nõćāj, slûčāj, sûsritāj, ûdisāj, zàlogāj, zàpletāj i dr.

i) -aja se nalazi u livája (= lijeva ruka), poležája (= oveća plosnatija crijepnja, Md, Lo, Lk, Ci) i hid. Sùvaja. Prema ′ nagl. u prve dvije očekivao bi se isti u hidromimu, ali će biti kraći nagl. i na prvome, valjda, zbog plahovite ćudi toga vada koji je postao odreden pojam stihijnosti i često se čuje u uzvičnom značenju.

j) -ajica samo u ìzdajica.

k) -ājka u klàpājka, ljúljājka.

l) -ājko u bàbājko, čuje se u guslarskoj pjesmi, izvan nje ima efektivan značaj.

154. a) -a(a)k primaju dànak, nedíljak, õgnjojak, zatim čûnjak, ali se ovdje ne podrazumijeva nast. -jak, već je n > nj zbog sugl. k u zavisnim padežima. Uglavnom deminut. značenje ima danak i nediljak, uz njih ostaje dòmak, međutim ne postoji potvrda za njihovu sklonjivost.

b) -āk stoji, među drugima, uz etnik Pòljāk (= čovjek naseljen oko Imot. polja), Pòsušāk, potom vïšnjāk (= višnjin sok).

c) -aka jedino u divljaka i pljûvaka.

d) -(ā)l se daje im. ž. roda mîsā, põmīsā i pogíbā. Završni skup -ao stegnut je u a.

e) -alija se daje prid. dugálija i nȍvalija. U drugom je primjeru sačuvan osnovni nagl. zbog njegove češće upotrebe. U knjiž. jeziku nast. su -ajlija.

f) -ālina dolazi na glag. korijene u kȓkljālina ili kȓkālina (= mulj što ga odloži bujica) i smùcālina (= onaj tko se smuca). S obzirom na to da označuju gadan otpad, logično je pretpostaviti da je s pomoću ovog nast. stvorena i krèpālina i ako bi se očekivalo da je došlo od prid. radnoga i nast. -ima krepal-ina.

g) -alj se nalazi u bâdalj (= zašiljen štap ili željezo na štapu), rögalj.

h) -ālj u bȍgālj, gȕcālj, kȕsālj, pȕtālj i sȓkālj, zatim imenima Ȉcālj i Pècālj (Lo) bez određenije boje. Postojana su naglaska.

i) -alja i ālja samo u prâlja, šìvālja i tkâlja. Sve tri su značenjem vezane za poslove oko tkanina.

j) -ālje jedino u pòvrtālje (Lo, Ci, Md, Bi), znači isto što i povrće.

k) -āljka je prilično plodan sufiksalni morfem za stvaranje naziva raznih sprava i predmeta, manje za živa bića. To su: bàcāljka (=praćka), gnjízdāljka (= kokoš koja se gnijezdi), izmèćāljka (= žena koja se izmeće, pravi se važnijom), níjāljka (= njihalica), počìvāljka (= kamen na koji se naslanja breme), prišìvāljka (= neko šilo), pùvāljka (= cijev kroz koju se puše, prenes. kaša), prúsāljka (= žena koja besposliči ili besciljno putuje), smíjāljka i trùbāljka, túrāljka, zatvàrāljka (= sprave). Akcenatski nisu potpuno ujednačene, uglavnom sadržavaju glag. naglasak.

l) -(a)m u járam, nájam, újam i zájam; jèčam je u istoč. dijelu (Bekija), drugdje glasi jèčim.

155. a) -an je vrlo plodan nastavak i dodava se u većini imeničkim korijenima i nekim pridjevskim da bi označio kakvo svojstvo, često negativno, npr.: čèlan (i prez. Ci), dùplan, gàćan (= golub), kòsan, lùdan, nògan, nòsan, òkan, plèćan, tìkvan (= čovjek velike glave), tùpan, ùvan, zùban, zvìzdan (= ljetno sunce). — Njime se tvore, nar., imena: Drȁgan, Mićan, Mìlan, Zlàtan i dr. Isto stoji uz ponašena domaća imena koja su ranije imala prizvuk pejorativnosti, kao Ìkan (od Iko), Jèrkan, Jòzan, Màrkan, Màtan, Pèran. Danas se pejoracija donekle osjeća samo u Matan.

b) -ān je rjedi i čuje se: bȉlān (= bjeličast čovjek, nekad i vo), kȕmān (= kum od milja), rȉđān (= ridast knj). Uz češće ime Mìlan gdjegdje se kaže i Mȉlān (Lo, Cr, Gr).

c) -ana (< tur. hane) tvori im. ciglàna, dvoràna, elektràna, mejàna i pòljana. U stranim riječima nagl. stoji na predzadnjem slogu jer su kao takve ušle iz knjiž. jezika.

d) -an(a)c osim etnika kao Amerikánac, Avustrijánac, Makaránac, Talijánac dolazi u pekljánac i rjeđem spavánac (= čovjek koji puno spava, Gu, Im, Lo).

e) -ance jedino u bilánce i ž(u)mánce, zatim okánce i uvánce, ali je njima prethodio pejorativ okan, uvan. U prve se dvije ne osjeća umanjenost, u drugima nešto malo jer se često upotrebljuju u ironičnu značenju.

f) -āncija je uzeta iz lat. ili tal. jezika, od nje nastaju krìjāncija, podrùgāncija, pomìlāncija, užìvāncija, vàrāncija i zavrkáncija. Jednako se govori i krijáncija, podrugáncija, pomiláncija, varáncija.

g) -anica dolazi u cìpanica, oràn̄ica i štampànica.

h) -ānica samo u klùčānica i vìnčānica (greda na kući).

Im. pod tač. g) i h) prethode prid. trpni kao cipan, ključan i dr. koji su dosta frekventni.

i) -anija u pekljànija, pripisànija, pušànija (= vijavica) i zavrtànija (= padavica). Stalna su naglaska.

j) -amin u eticima kao Bráčanin, Lovréćanin, Mostàranin, Sínjanin, Víranin i dr.

k) -ānin također u etn. Lòkvičānin, Pròložānin, Runòvićānin, Sve zadržavaju nagl. osnovnih imenica.

l) -ānōst jedino u spàrušānōst prema prid. sparušan.

m) -anšćina u nevaljánšćina, ponekad se kaže i nevaljálšćina. Kako se često govori valjal ili nevaljan, to je ovome dodat stvarno nast. -šćina.

156. a) -(a)nj se slaže s različitim osnovama, pa je stoga pogodan za stvaranje većeg broja imenica. Takav je: bàdanj, bûbanj, lîpanj, pòvōdanj, sīpanj, sûžanj ili sùžanj, svêžanj, svîbanj, trâvanj, žîcanj, (= pčelinji žalac).

b) -ānj samo u hidronimima lòkvānj i ròvānj.

c) -anja samo u skomùcanja i zapomàganja.

d) -anj(a)c u etn. Duvánjac, Livánjac, Slivánjac.

e) -anjstvo se veže na glag. osnove u poznánjstvo i svidočánjstvo. Istina, nekad se čuje i poznánstvo, svidočánstvo, ali je to mnogo rjeđe premda je prije bilo jedino tako.

157. a) -ār je veoma raširen nast. i osim u kašikār sve ostale se nalaze i u književ. jeziku.

b) -ara dolazi u ovim riječima: jàjara (= trgovina jajima), màzgara, mùzara, mùškara, pèkara, pìvara, svìnjara, šćènara (= štenara), šùbara i žènskara).

c) -ar(a)c u domárac (= vo koji se odgoji u kući, u prenes. značenju i momak koji ne hodi po svijetu), muškárac i pokućárac (= onaj koji prodava nešto noseći od kuće do kuće).

d) -ar(a)k nalazi se u kućárak, suvárak, šumárak.

e) -arica služi uglavnom za tvorbu ženskih zvanja, kojima u većini odgovaraju istovjetna muška, i za nazive nekih stvari, npr. gàzdarica, gnjojàrica, grmàrica, gùćarica (= koja plete guće), poljàrica, pùškarica (= mala puška ili jezičava žena), travàrica, vodàrica, zmijàrica i dr. Govedàrica više ne znači čuvarica goveda već prostoriju u kojoj žive goveda, staju, njîvarica je ševa (Rš, Žu, Kp). Osim posljednje, ostale su naglasno jedinstvene.

f) -arija dolazi u im. skupnog značenja: belezgàrija, bikàrija caklàrija, ditinjàrija, drvenàrija, igràrija, lugàrija, sitnàrija, slatkàrija, slikàrija, svinjàrija, štampàrija, tangàrija (= kem. bojaonica) i železàrija. Naglaskom se razlikuje jedino màdžarija (= neki novac). Ovdje spada i gožđàrija (od gozdjarija) jer će biti novijeg postanja.

g) -arina se dodava korijenima imenica i za pojmove raznih nameta kao: brodàrina, čuvàrina, grmàrina, izmećàrina (= hvalisavac), kućàrina, poljàrina, travàrina, vozàrina, jedino glavàrina označuje ujedno i glavarstvo. Sve su jednaka naglaska.

h) -ārka samo u govèdārka i gnjòjārka (= žena koja se bavi gnojem), mȉsečārka i òpančārka. Naravno, prema njima stoji muški formant -ar.

i) -as u bȉlas (= naziv psa) i òvas, u imenima Àntas, Gŕgas, Màtas, Mȉrkas, Pèras.

158. a) -āš stoji uz imeničke i manje uz pridjevske osnove, među ostalim u: bȁlāš (= obično nadimak), bŕkāš, budàlāš, čilāš, (= kon), kàrtāš, kapùtāš, kòljāš, komendijāš, làktāš, partìjāš, pȉrgāš (= konj), plèćāš, plȁćkāš, rùdāš (= krmak savite dlake), splètkāš, vȉlāš (= željezne vile za gnoj) i vȉlāš (= vo dugih rogova). Nast. -āš, dalje, služi za mjerne jedinice kao kȉlāš ili kȉlāš (= kantar), mètrāš ili mètrāš (= onaj koji mjeri metrom, odnosno stvar duga jedan metar) i òkāš (= također kantar).

b) -ašce u im. umanjena značenja, ali ih je većina naglašena naglaskom, npr.: brdášce, klubášce, koritášce, srdášce i dr., veoma rijetko je čuti izgovor kao bŕdāšce, klȕbāšce itd. Podjednako se govore ustàšca, vratàšca i ustášca, vratášca.

c) -ašin samo u kumàšin i proširenom imenu Juràšin (< Jure), kojemu time nije promijenjeno značenje.

d) -at i āt uz gnjât, Ŕvāt, svàt i šàpāt; dolazi u pèčet koji se čuje češće negoli pèčat.

e) -atac jedino u bùbatac (negdje i bubotac).

f) -at(a)k u kusátak.

g) -atanja se daje korijenima glag. V vrste: bubàtanja klapàtanja, pivàtanja, pucàtanja i dr. Nagl. uvijek stoji na trećem slogu od kraja.

h) -atka dolazi u šivatka (= jača igla kojom se obično šiju vreće) i zùbatka (= ostatak slame u jaslama).

i) -ava se veže na glag. i im. osnove: bèlava (= vrsta mlijeka), dùbrava (obično toponim), stènjava i analog. njoj dèrnjava (pored dèrljava) i žèrava.

j) -av(a)c se u više primjera stapa s prid. na -av kao ćorav, lajav i dr., te je prilično plodan, ali nekad stoji u riječima koje nemaju takav pridjev. To su: ćúćavac i kúćavac (oba se značenja odnose na vrste krompirove cime). Ostali su: kȉlavac, mùcavac, pȉpavac, pùzavac, rípavac (= hripavac), sprúžavac (= cvijeće koje se spruža dolje), škrípavac (= neka trava), žȉlavac, žùgavac (= onaj koji žùgā, tj. kori).

k) -avica je veoma čest nastavak, ali se ovdje iznose samo one imenice kojih nije u knjiž. jeziku: čátavica i gátavica (obje znače vračaru), krȅsavica (= upaljač ili relvover), mȉgavica (= novac u prenes. značenju), žȉgavica (= bolest koja žiga, probada).

l) -avina se nalazi u ovim riječima: lòmljavina, krìvljavina, mišàvina, òrljavina, pȁdavina, pùcljavina, rònzljavina (= nerazumljivo glasno negodovanje ili vika), ŕžljavina, stènjavina, smrdljavina, tùrljavina, tùtnjavina, zvònjavina. Sve zadržavaju naglasak temeljne riječi.

m) -avilo samo u mantàvilo.

n) -āvka u bȁlāvka, slȉnāvka i vònjāvka (= kolonjska voda).

o) -ažina samo robàžina.

159. a) -ba u im. kao bòrba, dvòrba, svìdožba, tùžba i dr.

b) -ca: kȁca, kljȉca, óvca, špȉca, trȉca i žȉca.

c) -ce dođe u nekim imenicama koje se prenose iz guslarske pjesme pa imaju pjesnički ili ironički prizvuk kao gr'óce, líšce, vínce i dr., u više ostalih ima umanjeno značenje, npr. pérce, pisánce, sélce, zvónce itd., nema ga u pùce, sȓce, sûnce.

d) -ča jedino u drȁča i susjednom top. Râvča (od Rabъča).

e) -čac je potvrđen u nazivu hid. Opáčac (Pl) od Opatčac.

f) -čād u: kùmčād, mòmčād, nedònoščād i sȉročād.

g) -čanin etn. Aržánčanin (i Ržánčanin), Bijórčanin, Dobránjčanin (ili Dòbranjčānin), Osójčanin, Podosójčanin. Njima je moguće pretpostaviti starije oblike na -(a)c, kao Aržanac, Bijorac, potom je na njih došao -janin i dalje jotovanjem sadašnji -čanin.

h) -če je deminutivan nastavak kako je u kúmče, mònče, pàšče, pàripče, siròče. Ne služi za tvorbu naziva stvari.

i) -čica služi također za deminuciju: cìvčica, gràńčica, grèčica (od gredčica), tràvčica ili trâvčica.

j) -čić dolazi za stvaranje deminutiva, kao dȉvērčić ili divèrčić, čȉrčić ili čȉrčić, dùpčić, mìščić, ròščić, tȓnčić itd.

k) -ća u dâća, òdića, òbuća.

160. a) -da u prâvda, čuje se prema njoj i krîvda.

b) -dāć u sȓndāć, ali se čuje rijetko.

c) -dba dolazi u gnjòjidba, kòsidba, kȓčidba, pròsidba, ùdadba, vȓšidba, žènidba, prema (m)nòžidba stvorene su dìlidba i òdbidba.

d) -dōra ili -dūra jedino u pijàndōra, odnosno pijàndūra. Obje imaju isto značenje.

e) -džija je uzet iz tur. jezika, stoji u bójdžija, duvándžija, mejdàndžija, prsténdžija, síldžija, šáldžija, váldžija. Sve su muškog roda, katkad se upotrijebe i za žensko čeljade.

161. a) -e u više imenica koje znače mlado: júne, kòzle, tèle, itd., zatim za oznake po kakvu svojstvu kao bále, bíle, gále, rúte, slíne, zéle, žíle. Obično služe za nadimke: Bíle, Gále, Pŕle, Zéle i dr. Ovako je u dvoslož. muš. imenima uzlaznog naglaska : Ánte, Júre, Máte, Ráde i dr.

b) -edžija kao sufiks iz tur. jezika nalazi se u svega nekoliko primjera: bivèdžija (od buffetdžija, prodavač u buffetu), kavèdžija i silèdžija.

c) -ela u čèla.

d) -elīn jedino u gizdèlīn.

e) -elina samo u gȁdelina.

f) -elj dolazi u grédelj (= sprava na kolima), gùbelj, kȓmelj, smȓdelj, onom. Gùdelj (Zm) i Kàvelj (Lk).

g) -elja se daje muš. imenima, kao npr. Ântelja, Jùkelja, Màrelja, Màtelja, Pâvelja i dr. Od drugih su: gòbelja i kìvelja (= kvrga).

h) -elj(a)k: brdéljak (sasvim se malo govori) i prdéljak (= pero luka vlasca), vjerojatno od prdèljica jer su istog značenja, i Vršéljak (brdašce, Lo).

i) -eljina u: gùbeljina i rùteljina.

162. a) -en u riječima: grèbēn, jâsēn, mȁlēn, pȓstēn, stȓšēn, ûgljēn i zȅlēn.

b) -ena jedino u pȅlena.

c) -ence služi za stvaranje deminut. značenja. kao diténce, pilénce, medutim ovakvi su oblici vrlo rijetki.

d) -enica se veže na korijenje riječi, ali je u ovome sadržan i prid. nastavak -en. Takve su: bràšenica, midènica, vatrènica, vodènica.

e) -enīk se dodava imenicama pa time nastaju aktivumi kao: kònjenīk, kòpljenīk, sȅdlenīk, trûdbenīk i hor. Poljènīk (blizu Lovreća) i or. Vȉtrenīk (Ci).

f) -enjača dolazi u lȉtrenjača ili litrènjača (= posuda od litre) i sólnjača, u ostalim je u osnovi sadržano -en, te je pravi nast. -ača, ili -jača, npr: bakrènjača, goždènjača, midènjača, srebrènjača (= novčanica ili posuda od ovih kovina), zatim drvènjača (= kakva drvena posuda ili ladica), paprènjača (= posuda za papar), plâmenjača ili plamènjača (= duhanska pošast), prtènjača i suknjènjača (= odjevni predmeti od platna i vune).

g) -enj(a)k u zelénjak (= kakva zelenčina).

h) -enjāk stvarno dolaz i u jármenjāk (= oveći vo), krvènjāk (= vrsta kolača) i murènjāk (od mûra, tj. utroba), ali je analogijom prešlo na pridjeve i prid. radne koji svršuju na -en: osobènjāk, purènjāk, smûšenjāk, snûždenjāk, vȉlenjāk, vȉtrenjāk (= nemiran čovjek). Vjerojatno se naslanja na im. u daždènjāk ili drždènjāk, ali se može pretpostaviti i osnova dažden. U ovim je primjerima pravi nast. -jak.

i) -ēnje u: ćûkēnje (češće ćûkēnja) za više pasa.

163. a) -ēr imaju ove: čȅmēr, dȉvēr, kùćēr (= koliba), sȉvēr i vȅčēr.

b) -er(a)k u: čupérak i kućérak. Oba su deminut. značenja.

c) -erina u pejorativnu kućèrina.

d) -esija u: grdèsija i silèsija

e) -esina se veže na imenice kao dìtesina, ljudèsina i materèsina. Prve su augmentativni, poslednja potpuni pejorativ. Najvjerojatnije je da su postale analog. prema tilèsina.

f) -eš u rùnješ (=dlakav čovjek po tijelu) i šûgeš (= sitničav čovjek). Od ovoga i susjedni onom. Čìkeš (od Čiko).

g) -eša tvori riječi negativna značenja: bȁleša, bêrleša, ćȍreša, zatim dȓlješa i ȅreša (= sinon. za razroka čovjeka), gȁćeša, gûbeša, lûdeša, mûteša (= mutavac), plȉsneša (= nečistan), rȁmeša (= obično jak vo, ali se češće odnosi na čovjeka u pejorat. značenju), rûteša, slȉneša, šânteša (= šantavac), smȓdeša, vȍlješa, vrânceša (= sifilističar) od ven. france, žȉleša i žvȁlješa. Ovdje spada i ûšljiveša čemu je osnova ušljiv.

h) -ešce u riječima deminut. značenja kao: brȉmešce, jârešce tȉmešce itd., ali su akc. dvojstvene, tj. briméšce, jeréšce, timéšce i uzlaznom se intonacijom označuje prisniji odnos prema dotičnom biću ili stvari. U oba slučaja naglasak je stalan.

164. a) -ēt u im. ȉzgomēt, kȍstrēt, klȅpēt, trȅpēt, vȓlēt i zvȅkēt.

b) -eta: bȁketa i goléta.

c) -et(a)k u aljétak, curétak (= curica), imétak, zatim počétak i svršétak, kojima prethodi prid. trpni na -at.

d) -etina služi prvenstveno za uvećana značenja kao bakrètina, curètina, kacètina, kućètina itd. U njih je uvijek spori nagl. na nastavku. Drugačije je s onima koje znače meso: naglašen je prvi slog. To su: jànjetina, gùščetina, kòzetina, kȓmetina, òvčetina, pȁčetina, pȉletina, tèletina. Izvan ovog je blànjetina (= otpadak drveta ispod blanja), stvorena analogijom prema pìletina (= otpad prilikom pilanja drveta).

e) -eva samo u bakéva (= kvrga).

f) -evina kao i -etina služi uglavnom za nazive mesa pa time stvara sinonimiku, to je: gùščevina, kòzevina, pȁčevina, tùčevina i analog. ovima jàrčevina i òvčevina. Od drugih je samo čȁćevina (tj. očevina, imutak, Bekija).

g) -ež služi za više imenica, od kojih su neke skupnog značenja, kao: drímež, kȓpež, klátež, mládež, pálež, pílež (= više sitne djece), rúdež, rútež, sítneš, smrádež ili smȓdež, sȓbež i stálež, koji se čuje kao i stȁlēž.

h) -ēž samo u mlȁdēž i pȁdēž (= vuna koja opada s ovaca).

i) -ežina uključuje u se nast. -ež i dolazi jedino u rùtežina ili rútežina prema oblicima rùta, tj. raskinuto ili dotrajalo rublje) i rúta (= vrsta pokrivača).

165. a) -īc jedino u onom. Pètrīc (Či).

b) -īč samo u onom. Jùrīč (Lk).

c) -ič(ak) se nalazi u krajíčak, plamíčak, ali se ove riječi čuju rijetko.

d) -ičić u gospòdičić pretežno u ironičnu značenju.

e) -ičina stoji u im. što svršuju na -ica: dobričina, podmúkličina, proždrȉličina. Kako primjeru sukáničina (= visok čovjek, isukan) ne prethodi im. na -ica već -ac (sukánac), to je najvjerojatnije nastala od ove.

f) -ić je najpogodniji za deminutive m. roda, npr.: bȓčić, dȓščić, jármić, komàdić, mònčić, pȁčić, pȉlić, rȁčić, sèstrić, vóčić itd. Za njihov nagl sak nema određena pravila.

g) -ić je vrlo plodan nast. za tvorbu riječi umanjena značenja, ali njegova duljina nije postojana jer se u većini slučajeva čuje i bez nje. Veže se za imeničke i pridjevske osnove. Takve su: dàvlić, gràdić, kljùnić, mlàdić, mùškić, nòsić, nòžić, pàrić (= neka trava), vràžić i dr., duljinu ne gube jedino mladić i muškić, ostale se povode za riječima pod tač. f). Ovdje je brànić, stràvić (od strava) i vòdić koji u knjiž. jeziku imaju -ič, ali usamljeni nisu se mogli održati ovako malobrojni.

166. a) -ija se veže na imeničke, pridjevske i glagolske osnove. Uzlaznog su nagl. na predzadnjem slogu: bogatíja, bratíja, prostorija, sakatíja (< tur. sakat, ovdje sakatica), svatíja i umetíja, vureštíja (< tal. forestiere, ovdje, „stranci"); dvojan je u kolíja i kòlija. Raznolika su nagl. mončàdija, pogíbija, provàlija, hid. Provàlija (Lo), pustòšija i ròbija. Dodava se imenu Ante, Blaž i Stipe, pa glase Àntija, Blàžija i Stìpija (Bekija), imaju prizvuk pejoracije.

b) -īk se naslanja na imeničke i pridjevske osnove, kao: brèskućnīk, hor. Gràbīk (Ma), jàrīk, vìdīk, vȋrnīk, žȅnīk, češće na glagl. prid. trpne:

mûčenīk, nájmenīik, òdbāčenīk, poznànīk, rànjenīk, svèćenīk, sûđenīk, tlâčenīk, tucànīk (= tucani kamen), utopljènīk, zájmenīk i dr.

c) -ika dolazi također na imeničke i pridjevske osnove. Takve su biljke: gòrčika, lovòrika, ljùtika, mlìčika i pàprika, zatim drugi nazivi kao mòtika, mùljika (= sivkasta zemlja), sòlika (= slana slična soli), šùpljika (= isto što i šupljica) i hid. Vřljika. Od prid. trpnog nastaju varènika (= kuhano mlijeko).

d) -īka samo u Gavrànīka (= udubina na Sidoču, Lo).

e) -ila: gòmila (i gòmela), kòbila.

f) -il(a)c, vidi nast. umijeti (a)c.

g) -ilo dolazi u više im., od kojih su npr.: cìdilo, crnilo kàlilo, nakàzilo (= što i nakaza), vràtilo (= alat, sprave) i dr.

h) -īlj u mètīlj i neslužb. onom. Vùrīlj (Ci).

i) -īlja se veže uz glagol. osnove: dòjīlja, kòtīlja, pòjīlja, vèzīlja i dr.

j) -in u domaćim riječima: domàćin, gospòdin, tùđin (katkad i tùđīn).

k) -īn služi za tvorbu naziva konja koje još podržava nar. pjesma kao dòrīn, dògīn, ždràlīn, jedino je stvarno u upotrebi màlīn, ostali se općenito odnose na dobra konja.

l) -ina je vanredno plodan nast. i veže se za raznolike osnove. Najviše je pejorativnog značenja kao u: dřvina, grìvina, pùtina, rùčina, òputina (= loš put), seljàčina, sìdina (= sijeda kosa), vùčina, žvàtina (= neka trava). Izgubile su pejoraciju: gljògina, mřlina i živòtina (= životinja).

Sve ostalo je u skladu s knjiž. jezikom.

m) -īnče u barekínče (< tal. biricchino, „nevaljanac"), marvínče i živínče, ali se čuje i barekínjče, marvínjče, živínjče.

n) -inica samo u žutìnica (= bolest žutica).

o) -īnka dolazi u golùbīnka (= naziv za jamu u kojoj obitavaju golubovi).

p) -inja se veže na pridjevske i brojevne osnove, kao dôjkinja, divijàkinja, knjèginja, prösakinja, pústinja i svétinja. Za krave, kobile ili ovce upotrebljavaju se izrazi: trećàkinja, četvrtàkinja do devetkàkinja umjesto, npr., ovca od tri godine i dr. Naravno, ovaj se nastavak veže uz im. m. roda trećak, četvrtak itd. Ovog nast. nema u ženskim etnicima.

r) -injāk u golubìnjāk, kokošìnjāk, or. Vìlinjāk (Md).

s) -inj(a)k u: stotínjak.

š)a -inje u mèkinje.

167. a) -īr u kòsīr i vòdīr.

b) -iš u lèmiš (disim. od lemeš).

c) -iš dolazi u nekoliko riječi kao gòrčiš (= neka trava), gùstiš (= obično gusta šuma), krndiš, òkolīš ili ökolīš (= okolica), pëliš (disim. od peleš, znači rub, hrbat) i přvīš ili prvīš (= početak), te onom. Jànjīš (Vg).

d) -iša u im. m. roda: plàtiša, ràdiša i šćèdiša. Inače se pridava imenima kao Àntiša, Îviša, Jùriša, Màniša, Màrkiša, Màtiša i pèriša.

e) -išće i īšće (< ište) veže se s imeničkim i glagolskim osnovama i gotovo u cijelosti se hlaže s knjiž. jezikom, npr. gòdišće, kòsišće, kumpì-

rīšće, sùdīšće (= nevrijeme), zatim dȉtelinīšće, duvànīšće, grȁbljīšće, ìgralīšće, jèčimīšće, kùpusīšće, òdmorīšće, plândīšće, rȉpīšće, ùkopīšće, hor. Pȉrovīšće i Zȉmīšće (Lo) i top. Vârdīšće (Plj). U većine je nagl. na prvome, slogu.

f) -išika u gladìšika (= neka trava), kojoj se može preptostaviti glad-iš ali za nj nema potvrde.

f) -ita samo u kòpita.

g) -it(a)k u: boljítak, dobítak, gubítak i dospítak.

h) -īvo se nalazi u pretežno im. nastalim od glag. osnova: bȅrīvo, mȅljīvo, nȏsīvo, pȅcīvo, plȅtīvo, prȅdīvo, vȅzīvo i dr. Uglavnom označuju pojmove na koje se odnose, nešto malo je stvari. Njih znače samo: krȅsīvo, sȉčīvo (= sprava koja presijeca željezo) i sȍčīvo (= vrsta graha).

i) -īž u sìtnīž (= sitne stvari ili novac), a prema ovome onda krùpnīž.

168. a) -ja je, pored ostalih brojnih primjera, u npr. ȉzdaja, stȁja, vȍđa, žèlja i dr.; vrijedno je spomenuti u drugom dijelu slož. pija: krvòpija, vinòpija i vodòpija.

b) -jača dolazi u riječima: gȑljača (od grl-jača), kremènjača (= stara puška koja se palila kremenom), pènjača, ràvnjača, vàrjača, brdo Òrljača (Md) i hid. Vrànjača (Lk).

c) -jaj jedino u or. Mràčaj (Zm), dakako od Mrak-jaj.

d) -jāj dolazi uglavnom na glag. osnove, rijetko na imeničke, i s njima se jotuje; na ovaj su način nastale: ȉspraćāj, kȍračāj, nàmišćāj (= knjiž. namještaj), nàručāj, nàsrćāj, nàvišćāj, ȍbičāj, ȍsoljāj, pȍdnošāj, prȉpašāj, ȕgođāj, ȕređâj, zȁgrljāj, zàvežljāj i dr.

e) -jaja samo u mećája (od metjaja, tj. stapajica kojom se mètē mlijeko).

f) -j(a)k u: pòčinjak i zelénjak.

g) -jāk je vrlo plodan nastavak što je vidljivo po primjerima kao: bakrènjāk (=novčić), brèzbožnjāk, ȉmenjāk, or. Kȁmenjāk (Lo), košćènjāk (= mršavo prase), kùpušnjāk (= vrt u kojem se sadi kupus), midènjāk (= lonac), pòtkožnjāk (= potkožni čir), sotònjāk (= zao čovjek), srèbrenjāk (= prsten), etn. Tribistòvljāk, vesèljāk, vodènjāk i dr. Dalje stoji u etn. Dùvnjāk i Lìvnjāk pored jednako rasprostranjenih oblika Duvánjac, Livánjac.

h) -jānin dolazi u većini domaćih etnika, kao: Cȉšćānin, Crnògorčānin, Čìtlučānin, Dòbranjānin, Drìnovčānin, Gòričānin, Grȁbovčānin, Ìmoćānin, Krivòdoljānin, Krstatičānin i dr., Bez duljine je Grȁčanin (= čovjek iz sela zvana Gradac) i Poljìčanin.

i) -janka za ženske etnike kao: Cȉšćānka, Crnògorčānka, Čìtlučānka, Tribistòvljānka i dr.

j) -janj u: prȉvēžanj.

k) -java u: gȑmljava, lòmljava, mèćava, mèljava, òrljava, pùcljava, ròmzljava (= vika) i tvȑđava.

169. a) -je u im. s. roda: jáje, (j)íće, píće, pȍlje, šíće, víće, vòće. U onih imenica koje se ranije imale nast. -je pretežno je danas -ja na kraju: dȑvlja ili dȑvlja, grânja : grànja, klàsja, kàmēnja, kòmāđa, lȉšća : lȉšća, pȑ-

stēnja, prȕća, snȍplja, zr̄nja: zr̄nja i dr. Održalo se cvíće, grȍžđe, pêrje, cmîlje, ûšće. Ostale dolaze u glag. imenicama ili se tvore od prird. osnova kao kòpānje, lètēnje, pàdānje, pòdgōrje, zdrâvlje i dr.

b) -jevina u: bràn̄jevina (= šumska zabrana), gràđevina, kr̄čevina, nòševina, pàljevina, pròševina i trèševina (= žito koje se pročišćuje na rešeto).

c) -jevo u susjednom top. Krêševo (Omiš).

d) -juga u: kàljuga, hor. Làćuga (Lo), vr̄ljuga (= dvorišna vrata).

e) -juk dolazi i gr̄ljuk (= ogrlica na janjetu) i ȍćūk : òćūk.

f) -ljulj(a)k: brižúljak (= čuje se rječe), čovičúljak i monćúljak.

g) -jurina u augmentativima kao divojčùrina, nožùrina, šačùrina, tičùrina.

170. a) -ka služi za tvorbu većeg broja imenica, međutim bit će spomenute ove: plīska (= nečista žena), pràška (= suho granje), slūška (= služavka) i šūška (= komušina). Ovaj nastavak je plodan za tvorbu ž. etnika što se vidi u primjerima: Dòbrānjka, Grābōvka, Krivòdōljka (i Krivòdōlka), Mēdōvka, Pòstrānjka, Slīvānjka, Zàvojānka, Žûpka i dr.

b) -kinja se veže na imen. osnove u dvôrkinja, nèrotkinja, rȍpkinja i slūškinja.

c) -kljača namjesto -tljača samo u prākljača.

d) -ko u imenima odmila: brájko, ćáko, díko, stríko, újko, u rugalici: pláčko i običnim nazivima: cr̄njēlko, zèlēnko, žûtko (nadijevaju se obično volu, katkad i čovjeku). Dalje se veže na imena: Ivánko, Júrko, Mȁtko, Pérko, Tónko, zatim Bránko, Ránko, Žívko i dr.

e) -kulja u plīskulja (= nečista žena) i Ròškulja (= žena iz Roščića, Gr).

171. a) Nastavci -l, -la, -lo odgovaraju posve primjerima u knjiž. jeziku.

b) -luk, nastavak iz turskog jezika, veže se uz imeničke osnove: bìsluk, brezobràzluk, cigànluk, jogùnluk, hor. Mušàluk (Ma), nevìrluk, paščètluk, prostàkluk ili prostàluk.

c) -lja dolazi u: cȉplja, prêlja, tȁklja, tkâlja, trȁlje, trùlja (od truhlja), žvȁlje.

d) -ljaga u pr̄kljaga (tj. prtljaga); mùtljag se ne čuje, ovdje se govori svagdje mùtlak.

e) -ljāj u zàvežljāj.

f) -ljāk u etn. Ròšljāk (= čovjek iz Roška polja).

g) -ljika se veže na glagolske i imeničke osnove u bòdljika, smìtljika, smr̄dljika (= neka trava) i trepètljika (također vrsta trave).

172. a) -mance jedino u ž(u)mánce.

b) -nica, između ostalih, u mīšnica (= mišnica), slâmnica, sùmišnica (= kruh od pšenična i ražena brašna).

c) -nīk u hid. Bârnīk (Sv), brèzbožnīk, bolèsnīk, bôlnīk, gr̄šnīk, jȁdnīk, nèvīrnīk, rásipnīk, rîbnīk, vr̄snīk (od vrstnik), zástāvnīk, zìdnīk

(= kamen za gradnju), žîtnīk. U većine je naglasak kao u imenici i pridjevu od kojih su izvedeni.

d) -no u: dnȍ, ókno, súkno i top. Bròćno, Slîvno.

e) -nja se naslanja na glag. i imen. osnove kao: glàvnja : glávnja, gŕdnja, klápnja, kràdnja (= krada), kúpnja, ljútnja, mŕžnja, nènādnja, pàtnja, trépnja, tréšnja, tŕpnja, vŕpnja (= uznemirenost). Svagdje je naglasak kao u temeljnim riječima.

f) -njača u hor. Kadùljnjača (Dr), pȁšnjača (= širioki pas), prätnjača (Ma, Gd, So, Gu i drugdje), škòrnjača (tj. kornjača), tràvnjača (= bolest zvana knjiž. travljača) i ùprtnjača. Kako se vidi, naglasak nije stalan.

g) -njāk je u jêtnjāk (tj. jednjak), kŕtničnjāk, pȁšnjāk : pâšnjāk i ùplitnjāk (= vrpca koja se upliće u žensku pletenicu). Ovdje spada kŕmetnjāk (= svinjac) i mùletnjāk (= nužni dio), koji su nastali od prid. osnove krmet-ija, mulet-ija.

173. a) -o se daje imen., pridjev. i glagol. osnovama i te se imenice daju odmila ili ruganja: gôbo, glúvo, gúbo, pópo, smóto, ševo ili šêvo, šúgo, újo, ždéro i dr., u onom. Čójo (Lo), Kóštro (Vi), Léko (Pl), Ždéro (Ru). Prevladava, dakle, uzlazni naglasak.

b) -oba stoji u im.: grdòba, rugòba, tègoba i ùtroba.

c) -oća dolazi u im. ž. roda i veže se na pridjev. osnove kao: bistròća, blidòća, crnòća, gluvòća, ladnòća, milòća, mirnòća, sivòća, suvòća, tvrdòća, vridnòća i žutòća. Uvijek je spori naglasak na predzadnjem slogu.

d) -oda u: jàgoda i slobòda.

e) -og samo u bŕlog, tálog, vŕtlog.

f) -ōja se nalazi u riječima odmila: dràgōja i mlàdōja, znače isto što i draga, mlada.

g) -ōjka u dìvōjka, lìpōjka i etn. Žežèvōjka (= žena iz susjedne Žeževice).

h) -ojo u zlójo (= zlo dijete, ali se time izražava dragost).

i) -olija samo u đavòlija i vragòlija.

j) -olj(a)k jedino u vâvoljak (= jezičav dječak).

k) -olj i ōlj u gágolj (= žamor) i gȍgōlj (= žmarci što iskaču u vodi koja vri).

l) -oljan se nalazi u vragòljan.

m) -oljina u žvȁkoljina (= brbljavo čeljade).

174. a) -ona namjesto knjiž. onica, npr.: gosti(j)-óna, kladi(j)óna, peri(j)óna, radi(j)óna, rađaóna i dr. Uvijek je naglašena -ona. Ovakvi su oblici primljeni s natpisa i administrativnog jezika.

b) -onja se veže na pridjev i imen. osnove i kad se ovakve im. odnose na ljude, onda su pejorativnog značenja, tj. rugalice ili nadimci. Tako je: bŕkonja, crívonja, ćálonja, čélonja, ćélonja, čvóronja, dróbonja, dúgonja, đávlonja, krávonja, réponja, rógonja, srábonja, škŕtonja, tŕbonja i žútonja (koja se odnosi na žuta čovjeka ili naziv za vola). Za volove su ovi nazivi: drágonja, mílonja, mládonja, péronja, šáronja. Sve su istog naglaska izuzev mȕronja (= pozdrljiv čovjek).

c) -onj(a)k u brȁbonjak, koji se još govori brȁbak.

d) -or dolazi u grȁor, jȁvor, kòsor (= dugi kosijer), pȓpor (= mokar pepeo koji služi za oblog), pȓpor (= vrpoljenje), splívor (= vodeni nanos zemlje i pijeska), šúškor, útor (= dio bačve), ûvor (od huhor) i žágor (= rijetki žamor). Za naglasak nema pravila.

e) -orija samo u ludòrija.

a) -osija jedino u grdòsija.

g) -oš u kȋcoš.

h) -oška u pȓpoška (= pepeo sa žeravicom).

175. a) -ot je stopljeno s korijenom i održalo se u instr. grôton (od grohot) koji danas ima samo prilošku vrijednost, zatim u im. klȁpōt ‚trȍskōt (= neka trava).

b) -ota dolazi na im. i pridjev. osnove u: divòta, gòrota (= krupan čovjek), grijòta, lipòta, mekòta (= preorana zemlja), milòta, samòta, sramòta. Dalje služi za tvorbu naziva volova: jànjota, plàvota, svìlota i nije rijedak nadimak Zèkota ljudima zelenih očiju.

c) -otina u bljùvotina (koji se čuje kao i bljuvòtina), ràkotina i strùgotina. Ovdje spada i oguljòtina (= krompirova ljuska, Kl, Plj. i drugdje) prema glag. (o)gùljat.

d) -otinja u nekoliko primjera, kao: bosòtinja, golòtinja, siròtinja i živòtinja (posljednja pod utjecajem knjiž. jezika).

e) -ōv uz im. i prid. osnove služi za stvaranje naziva pasa, ljudi, rjeđe konja, npr.: bìlōv, gàrōv, kùdrōv, rìsōv, šàrōv, zèlōv; na ljude se odnosi: klìncōv, lùdōv, màzgōv i zvìzdōv, za konje služi mȓkōv.

f) -ova u rijetku pejorativu màjkova (slično kao materesina), zatim u nazivima krava.: bìlova, kùnova, mìlova, mlàdova, pèrova, rùžova, šàrova, žùtova. Sve su, dakle, jednaka naglaska.

g) -ov(a)c se veže s. imen. osnovama u mladóvac, sinòvac i trgovac. U top. Brìstovac (Gr), Grȁbovac, Kljènovac i Ràstovac stvarni je nast. -(a)c, koji se dodao pridj. osnovi.

h) -ovača je doista nast. -ača dodat pridj. osnovi -ov, npr. gràbovača, jasènovača, mùrvovača (= bačva ili rakija), pètrovača (= smokva), ràstovača (= greda ili bačva) i top. Ràstovača.

i) -ovija samo u hid. Dragòvija (Gl).

j) -ovina dolazi u nekoliko riječi različita značenja: dòmovina (u značenju dom, Ma, Gu, Dr), jùgovina, mȁovina, mèdovina (= piće od meda), radòvina ili redòvina (= lukno), slàtkovina (= neka trava), svètkovina, tȋlovina (= vrsta drveta). Naglasno su dvojaka ìmovina : imòvina, kùpovina : kupòvina, làdovina : ladovìna.

k) -ōvišće u bȁrovišće, čùdovišće i čudòvišće, hor. Garòvišće i Pȋrovišće (L), stȁnovišće.

l) -ovnica i -ōvnica u: daróvnica, dòmōvnica : dmóvnica, grùntōvnica : gruntóvnica, òtrōvnica, redòvnica, slìkōvnica : slikóvnica, smȓtōvnica : smrtóvnica, stanòvnica, žiròvnica.

m) -ovnīk u redòvnīk, sanòvnīk i stanòvnīk.

n) -ōvnīk u imenicama bùntōvnīk, dùōvnīk i đuòvnīk, đùbrōvnīk, gròmōvnīk i gromòvnīk, òtrōvnīk.

o) -ovšćina u: bratóvšćina, dogodóvšćina, popóvšćina, pratróvšćina.

p) -ožica jedino u smòložica (= dlačna uš).

176. a) -r u: dâr, pîr, sȉr, žîr.

b) -ra se nalazi u ìgra, ȉskra, mȉra i sèstra.

f) -stvo u više im. s. roda, kao bràstvo, cârstvo, junáštvo, kúnstvo, ljùstvo, prijetéljstvo, sròstvo, tudínstvo i dr. Dvojnog su nagl. cȕrstvo : cùtsuvo i drùštvo : drúštvo.

g) -ša jedino u prȉstaša ili prìstaša.

h) -šćina dolazi u brezobrášćina, budalášćina, nápōlšćina, neimášćina, nevaljánšćina. Akc. se od njih razlikuje skȕpšćina.

177. a) -ta u: svôjta, vȓsta.

b) -(a)k se nalazi u gubítak i užítak.

c) -to je u (o)dlíto, lȉto, sȉto, zlâto i žȉto.

d) -tva dolazi u: brȉtva, jàmatva, klêtva, mòlitva i žȅtva.

178. a) -ubina jedino u dòlubina (= udolina).

b) -uga samo u pȓljuga (= oranica tanka sloja zemlje).

c) -uka služi kao dodatak muškim i ženskim imenima: Àntuka, Mà tuka, Mìšuka, Stìpuka i žen. Ànduka, Ìvuka, Màruka. Uočljivo je da nisu funkcionalni medu mladim svijetom. Ovakva imena nemaju posebno značenje.

d) -ula stoji u muš. imenu Bȍškula i žen. Ȉvula i Jâkula (Bi, Ci, Do, Lo). Zanimljivo je da je time u žen. imenicama izražena pejoracija, u muš. je izraženo milje.

e) -ūlj dolazi u: mòdrūlj, priloš. im. nȁdugūlj, òštrūlj, rògūlj. Daje se pridj. osnovi.

f) -ulja se veže na imen., prid. i glag. osnove. Tako je: bȓkulja (= pšenica), gȓzdulja (= vrsta povrća), jèngulja, kàdulja (= ljekovita trava), pìskulja (= pjeskovito tlo), ròsulja (= kiša koja roska), smȓdulja (= smrdljiva trava), smùculja (= bjelouška zmija, izraz nastao od korijena smuk prema glag. smucat se), sràmulja (= žena koja se ne srami), šišulja (= pšenica bez brkova). Njime se stvaraju nazivi krava: cvìtulja, dràgulja, mlàdulja, mȓkulja, zèkulja.

g) -ulj(a)k u modrúljak, patúljak i zamotúljak.

h) -uljina u: robùljina, torbùljina i travùljina. U svih je istaknuta pejorativnost.

i) -ūn samo u čàbrūn (= greda, Žu, Ra, Zg), glàdūn, slàdūn (= hrast koji rodi slatkim žirom), vìdūn (= vijed).

j) -unče u mladúnče.

179. a) -ūr u ove tri riječi: hor. Jàmūr (Go), jȅžūr (= srh), mìjūr (= mjehur) i zagàdūr (= prgav čovjek).

b) -ur(a)c jedino u dem. mišúrac (od mijeh .Žu , Rš, Rg).

c) -urina stoji u im. ž. roda, manje muškoga i srednjega, i izrazito je augmentativno-pejorativni nastavak, dapače prevladava pejorativnost. To su bradùrina, britvùrina, čorbùrina, gaćùrina, gnjojùrina, grabljùrina, nosùrina, nožùrina (odnosi se na nogu i nož), pićùrina (od pića, stočna hrana), pivùrina, posteljùrina, postolùrina, snigùrina, steljùrina, travùrina, tećùrina, vilùrina, vinùrina, vitrùrina, vodùrina, zmijùrina. S pejorativnim je osobinama u imenima: Antùrina, Boškùrina, Božùrina, Matùrina i žen. Andùrina, Ivùrina i Jakùrina. Kako izgleda, nast. -urina biva potiskivan od -etina. U svim je primjerima uvijek naglašeno u.

d) -usina se veže na imen. osnove, dolazi u barabùsina, konjùsina, parùsina i volùsina. Pejorativna su značenja.

e) -uša je dosta plodan nastavak i pretežno se spaja s imen. i prid. osnovom, npr.: čvòruša (= kora s puno čvorova), kŕpuša, narùguša, pìskuša, poskàkuša (= ona koja poskakuje), primàmuša (= djevojka koja primamljuje momke, Lo, Ci, St, Sv), ròguša (= razmak između vrha palca i kažiprsta kad se ispruže), stràguša (=puška ostraguša) itd. Ipak je ovaj morfem najfunkcionalniji u žen. etnicima koji se daju udajom i nastaju od njezina prezimena (bilo na -ić ili ne). Tako je npr. Bèkuša, Màtkuša, Milàrduša, Nòsuša, Petrìčuša, Raòsuša, Ujèvuša i dr. od prez. Bekavac, Matković, Milardović, Nosić, Petričević, Raos i Ujević. Većina ih se dodava osnovi, međutim neka izravno prezim. na -ić ako je to prezime kratko, kao: Babìćuša, Borìćuša, Bulićuša i dr. Što se tiče osobnih imena, stoji u ova tri: Ànuša, Kàtuša i Màruša, ali se danas rjeđe susreću. Po muževim zanimanjima ili službama zovu se njihove žene: đendàruša, glavàruša, kapetànuša, kovàčuša, likàruša, zlatàruša i analog. ovima vilànčuća od prid. osnove vilančev).

f) -ušica se veže na raznolike osnove kako je u dragùšica (isto što i dragica), gladùšica, polegùšica i potlèušica (= niska kuća). Naglasak ostaje stalno na samogl. u.

g) -ušić samo u dragùšić.

h) -ušina se veže s imen. osnovama i nalazi se u više primjera, kao: barùšina, bilùšina (= trava), glavùšina, gorùšina, grmùšina, kartùšina, maglùšina, mlikùšina, orlùšina, perùšina, travùšina, vatrùšina, zemljùšina. Na pridjev. osnovu dolazi samo kosmùšina (prema pridl. kosmat). Stalna su naglaska.

i) -uška u: kòmuška (= isto što i komušina), pèruška i plàvuška (= naziv krave). U ovoj se riječi jedino sačuvao prid. plav.

180. a) -ūd u pèlūd.

b) -ūt: kȍlūt i pȉskūt.

c) -ut(a)k u: osnosnútak (i osnítak), snútak, svanútak i zavijútak. Ulazni nagl. na u ostaje stalno.

d) -utina se nalazi u pejorativ. - augment. imenicama: granùtina, jamùtina (ili jamètina), panjùtina i prosùtina (= čovjek koji puno troši). Naglasak je uvijek stalan u ovim primjerima.

e) -utka u: sùrutka.

f) -ūv (knjiž. -uh) u: lȅpūv i mȉrlūv, bez duljine je tŕbuv.

g) -uzder (-uzderina) jedino u klapùzder (= vucibatina, lijenčina), njegov augmentativni pejorativ glasi klapùzderina.

181. a) -v u: lîv, prȍlīv, úsiv i zálīv.

b) -va je u ovim riječima: bȕkva, cr̄kva, jètrva, lȍkva, nȍzdrva, ȍbrva, ȍstava, ȍstve, plȕtva ili plûtva, ràčva, smȍkva, vrȅva i zâstava.

c) -vina jedino u rìvina.

d) -vo samo u dr̄vo i nápostvo

182. a) — U nastavcima koji počinju negdašnjim ě (tj. -ěda, -ělda, -ěn, -ěno, -ěr, -ěsta, -ězo) ovdje je glas ě prešao u i osim u žèlezo, gdje se reflektirao u e.

Nastavci za tvorbu pridjeva

183. a) -ač(a)k dolazi u dȕgačak, umanjeno je značenje u nìkačkī ili onlìkačkī, tìkačkī ili tlìkačkī, vìkačkī ili vlìkačkī. Ova se umanjenost ne osjeća vidljivije.

b) -āćī je nastavak prid. izvedenih od glagol. osnova kao: brìjāćī, pèrāćī, pìjāćī, stòjēćī, šìvāćī i dr.

c) -(a)k je dosta čest nast., npr.: gȉbak, glàdak, krâtak, kr̄tak, mr̄zak, nȉzak, pr̄tak, slàdak, tr̄pak i dr.

d) -(a)n je veoma frekventan, npr.: bîsan, bȍlesan, glâdan, lâdan, mâsan, slâsan, tîsan, vȉčan i dr.

e) -an samo u làgan, ali je s. i ž. rod i làgno - lägno.

f) -anskī dolazi u: cìganskī, grȁđanskī, kr̄šćānskī : kr̄šćanskī, rìšćanskī.

g) -ānskī u: amerìkānskī, avustrìjānskī, belgìjānskī.

h) -ast tvori pridjeve koji obično kazuju svojstvo nekoga ili nečega. Tako je bȉčast, bȉkast, budàlast, kùsast, lȉsast, nàrānčast, okrùglast, oštrùljast, pȕtast (= konj bjeličastih gnjata), sȉvast i dr.

i) -ašan u: màlašan (Zg, Gr), pùnašan i slȁbašan. Ovaj nast. stoji namjesto knjiž. -ahan.

j) -at se spaja s imen. osnovama, dolazi u bràdat, bȉkat, dùvat, glàvat, gràvat, kljùnat, krȉlat, nògat, pȉsat, rùkat, vlàsat i dr.

k) -av je vrlo plodan i veže se s raznolikim osnovama, npr.: bȁlav, čȉtav i čìtav, dr̄ljav, èrav, gȍbav, kȅljav, klȉzav, krmèljav, metìljav, pȉrgav, plȁčkav, plìsnav, rȕpav i dr.

l) -āz(a)n samo u bȍjāzan i gȍjāzan.

m) -ažljiv u: bojàžljiv

187. a) -cat se dodaje nekolicini jednoslož. pridjeva, i to: bìlcat, cìlcat, cȉncat, gòlcat, nòvcat, pùncat, sàmcat, sùvcat, zdràvcat, od dvosložnih je jedìncat. Svi ovi primaju ujedno i nast. -cēt, ali ne nastaje razlika u značenju, npr. bìlcēt, cìlcēt znače što i bilcat, cilcat i dr. Uvijek su udvojeni u govoru, pa je: bîl — bìlcat ili bîl-bìcēt i dr. Ne postoji knjiž. nast. -cit.

b) -ćiv u: bolèćiv.

c) -eljav u: smrdèljav i šugèljav.

d) -ēm jedino u gȍlēm.

e) -ēn dolazi mnogo i pretežno s imeničkim osnovama, npr. cȓkvenī, čȍjēn, dȓvēn, gòzdēn, kòžēn, lìmēn, màlēn, mȉdēn : mìdēn, ògnjēn, pȍslēn, pròstrēn, stùdēn, svȉlēn, šàrēn, vànkenī, zèlēn, zèmljēn.

f) -eš(a)n stoji u prid.: brìmešan (npr. brimešna žena, noseća), màlešan i vrȉmešan.

g) -et(a)n samo u vȉnetan (= ugrijan vinom).

h) -etniji se veže s imen. osnovom i većina se ovih prid. odnosi na domaće životinje. Primjeri: jànjetijī, jùnetijī, kòzletijī, krȁvetijī, mȁčetijī, mȉšetijī, pȁčetijī, pàščetijī, svìnjetijī i dr. Vjerojatno su analogijom prema njima nastali: kròvetijī i slȁmetijī ili slàmetijī.

i) -ēv(a)n se veže s imen. osnovama kao: drȕžēvan, dȕšēvan, knjȉžēvan, strȁžēvan. : strȁžēvan.

j) -ežljiv dolazi u bolèžljiv, grabèžljiv i sramèžljiv.

185. a) -ičan samo u sèbičan.

b) -ičast u: bilȉčast, ali bi nastav. mogao biti i -jast s obzirom na im. bilica, kao što je ljubičast i ružičast.

c) -ikast se veže uz pridjev. osnove u bìlikast, mòdrikast, svìtlikast, šùpljikast, trolikast i tvȓdikast. Prid. biličast i bilikast potpuni su sinonimi.

d) -ikav u bìlikav, blìdikav, mòdrikav, stàrikav i žùtikav. Značenje odgovara završetku na -ikast i -ikav.

e) -ikōv isto u bìlikōv, blìdikōv, mlàdikōv, mòdrikov, stàrikōv, trùlikōv i žutikōv.

f) -īnskī se čuje u gȁzdīnskī.

g) -injav u: lùginjav i mùkinjav (= sivkast, Lo, Lk, St).

h) -injī dolazi u: dȉčinjī ili dìtinjī i òčinjī.

i) -išnī (od iš(a)n) u prid. umanjena značenja: kolȉšnī, ovlȉšnī ili vlȉšnī i, napokon, vȉšnī (odavde i vȉšānī, tj. veoma malen), tolȉšnī ili tlȉšnī.

j) -išav samo u golȉšav pored češćega golùšav.

k) -it stoji u: brimènit, čèstit, dòtupit, ȉstinit, kamènit, ljùtit, òčit, plèmenit : plamènit, pònosit, rázborit, rázličit, rȉčit, sȓdit, temèljit, ùzgorit, zàgasit, zàklonit. Vežu se s imen. i glag. osnovama. Za nagl. nema pravila.

l) -iv dolazi u: krmèljiv, làživ, làjiv, mȉlostiv ili milòstiv, plàčiv, plàšiv, pômljiv, strȁšiv i zadȕšiv.

186. a) -j stoji u lȍš, rȋđ, i s imenicama Ìvanj (dān), Stìpanj (dān).

b) -j(a)n u: dòstōjan. U ostalim se ovo j jotuje, npr. brȋžan ili brȋžan od briga), smȏljan i snȋžan. U drugim je nast. -jen.

c) -jast se nalazi u domìšljast, ljȕbičast ili ljubȉčast, rȕžičast i šìljast.

d) -jat u: kòšćat, umìljat i pèrjat.

e) -jav se veže s imen. osnovama, npr.: gròzničav, gùsinjav, jèzičav, ôšpičav : ȍšpičav, trȋčav.

f) -jiv se veže na imen. osnove u bùnjiv, rànjiv (neutralizirani oblik od rȁna i rána, tj. hrana) i sànjiv.

g) -jēn se nalazi u više prid. koji u knjiž. jeziku svršuju na -jan (> čan). Primjeri: gòždēn, kòšćēn, lànčēn, mòždēn, nòvčēn, pȕščēn, sȉrčēn, sùnčēn, vòšćēn, žȉvčēn ili žìvčēn.

h) -jūr(a)n u prövećūran.

i) -jūš(a)n se dovezuje na prid. korijene u: krȁćūšan, mäljūšan, plȉćūšan, sȉćūšan i srȉćūšan. Daju se odmila i umanjena su značenja.

j) -juškast jedino u debeljùškast (prema osnovi debeljko).

k) -kast u prid. umanjena značenja: cȓnkast, cȓnjkast : cȓnkast, cȓnjkast, cȓnjēlkast : crnjèlkast, zèlēnkast : zèlēnjkast : zelènkast, zelènjkast; u svakome se podjednako upotrebljuju oba akcenatska oblika.

187. a) -ljēv: nastavlja se na riječi što svršuju na -v kao brätōvljēv, Jäkōvljēv, Mȉroslāvljēv ili Miròslavljēv, šàrōvljēv: šaròvljēv.

b) -ljiv se zamjenjuje morfemom -iv, pa su neki primjeri dvojni, kao, npr. làžjiv, plàšljiv, stràšljiv, ùšljiv i dr. koji se jednako čuju kao i làživ, plàšiv itd. Drugi su: čùdljiv, gàdljiv, govòrljiv, kràdljiv, màrljiv, nasȓtljiv, osvètljiv, privàrljiv, prožd̄rljiv, sípljiv, spàdljiv, stìdljiv, svàdljiv, šàljiv, vàrljiv, vìdljiv, žùgljiv i dr.

c) -nat u: lìsnat, mèsnat i tràvnat.

d) -njī u: dônjī, gòdišnjī, gôrnjī, jùtrošnjī, krâjnjī ili kràjnjī, lȉtošnjī, nòćašnjī ili nòćešnjī i dr.

188. a) -ōv i -ēv iza palatalnih suglasnika, ali prevladava češće -ōv i iza palatala. Svi ne označuju posvojnost već gradu ili su opisni, npr.: dûbōv ili dùbōv, kumpírōv, lòzōv, lùkōv, mûrvōv ili mùrvōv, òrōv (= orahov), kao da je rečeno: od duba, od kumpira itd.

b) -ōv(a)n dolazi u: bùnōvan, dùōvnī, kùpōvnī, mìrōvnī, pȍlōvan. rèdōvan i sȉlōvan.

c) -ovat jedino u čùdnovat.

d) -ovet(a) u: bogòvetnī.

e) -ovit se nalazi u više primjera, vežući se pretežno uz imen. osnove, kao bakòvit, brdòvit, brigòvit, buròvit, dimòvit, dugòvit, glasòvit, goròvit, likòvit, maglòvit, munjèvit, piskòvit, silòvit, straòvit, vitròvit. Iza palatala dođe -evit ili -ovit: kišèvit, kršèvit i kišòvit, kršòvit.

f) -ovskī dođe u manjem broju pridjeva, kao: bȅgovskī i begòvskī, (brätovskī, pòpovskī i popòvskī, svätovskī, tȍpovski i topòvskī, zȅtovskī

189. a) -šnjī se veže na priloge i tako nastaju: jùčešnjī ili jùčerašnjī, nȉkadašnjī, prìjašnjī, sàdašnjī, sùtrašnjī, svakìdašnjī, tädašnji i ùndašnji. Analogno njima nastao je pridl. pȓvašnjī ili pȓvašnjī, prianjanjem nast. -ašnji.

b) -t(a)k u: pȋtak, plȋtak i vȋtak ili vîtak.

c) -t(a)n se nastavlja na glagol. osnove u: pȍdātan, prȉjātan i ùmitan.

d) -uljast u dugùljast, krivùljast i oštrùljast.

e) -ūš(a)n u: lȋpūšan, mälūšan i tänūšan. Sva tri su umanjena značenja i obično se govore od dragosti.

f) -ušast, -uškast i -uškast jesu nast. afektivnoga, osjećajnoga i ekspresivnog značenja i dolaze u istim primjerima: bilùšast, dragùšast, lipùšast, mekùšast, mlakùšast, slabùšast, tvrdùšast, odnosno bilùškat, dragùškat, lipùškat itd. ili bilùškast, dragùškast, lipùškast itd.

g) -v u plâv (novija primljenica) i sîv; refleksom h > v nastao je plȁv (knjiž. plah).

Tvorba glagola

190. a) Ispred inf. -it u nekim glag. IV vrste umeće se koji slog. Većini je postanje jasno, bilo da su izvedeni od drugih glagola ili ostalih riječi. Ovakvi su:

b) -aš: zavilášit (= dići što poput vila), -elj: gobéljit se, krevéljit se, prkèljit (= hoditi sitnim korakom), -er: gobérit se, -kar: prčkárit (= baviti se kakvim poslom, nastojati), trčkárit, živkárit i sva tri se govore odmila, -ol: rȁkolit ili rákolit (kokoš rakoli kad snese jaje), -olj: migòljit (= micati sobom), vȁvoljit (= brbljati) i žvȁkoljit (= govoriti bez potrebe i bilo što), -or: romòrit i vŕporit se (= namještati se na stolici, mučiti se s čime), -oš: tètošit (= baviti se čime), -ur: šćućúrit se, šepúrit se (= praviti se važnim), zabožùrit se (= zadržati se negdje preko određenoga vremena), -uš: pivúšit, rogúšit se (= uzdizati se, ljutiti se na koga), sparùšit se i spavúšit, -ut: polegútit se (= zgrbiti se).

191. a) Također u 1. i 2. razr. V vrste više glag. prima kakav umetak ispred inf. nastavaka. Samo je u nekim umanjeno značenje, većina ih je bez toga.

b) -ac: bogàcat (= psovati boga), nogàcat se (= bacati se nogama) i plàcat (= izbacivati jezik kao zmija): -ak: bacàkat (se), prȁćākat se, varàkat se (= snalaziti se, biti okretan), -ar: bogàrat (= psovati boga), klapàrat, lupàrat, puškàrat i tumàrat, -c: bùncat, gnjȅcat ili gnjécat, gùcat, kljȍcat, vŕcat, -ck: gnjȅckat ili gnjéckat, kùckat, pljùckat, tùckat, -ec: kulécat (= koletati), -ek: davlèkat (= služiti se kletvom da koga davao odnese), -elj: migèljat, štrkèljat (= curiti u mlazovima), (pro)žigèljat (= užarenim žigom (pro)vrtjeti kamiš), -et: šakètat i šuškètat (isto što i šuškati), zatim blebètćat, klepètćat, krekètćat, lèpećat i vèkećat (= kozji se oglašavati) u kojih je glas ć zavučen iz prezenta, -ič: grlìčat (= primiti crkveni obred protiv bolesti grlice) i kitìčat (= slagati duhan ili cvijeće u kitice) prema kojima stoji imen. deminutiv, -ij: čumìjat (= čamiti), vicìjat (= slabiti), -ik: cùcikat (= izazivati koga uzvikom cuc!), ćurlilíkat (= oglašavati se u igri zvanoj „ćurlilik"), mùjsikat (= vabiti mačku), pùcikat (= nadražiti psa ili mačku na bilo koga), pùjsikat (= odgoniti mačku), tŕškat (= nagoniti psa na što uzvikom trš!), urlíkat i vozìkat (se), -inj: glavìnjat ili glavínjat (= vući se, tumarati), žežìnjat, -iž: stravìžat (= isto što i strahovati), -jak: moljàkat, prljàkat, (= pržiti što), seljàkat (se) -k: bȁrkat, bȕćkat, cȉnjkat se, dȉrkat, dȉljkat, govòrkat, grȉskat, kȍpkat, gȕrkat, kȁskat, kŕškat, lȕpkat, mȕćkat, néćkat se, pŕčkat, pȕljkat (= izlijevati vodu), tŕčkat, tȕrkat, -kar: pipkàrat, prčkàrat (= nastojati u kakvu poslu), puckàrat, -ket: puckètat, -lj: kŕkljat (= kaže se kad voda klokoće), sùkljat, vùkljat, -ot: cvòkoćat, klòpoćat, gdje je ć prešlo iz prezenta, -rc: kopŕcat (se), -rlj: čavŕljat, čepŕljat, kotŕljat, -rt: čegŕtat: -kt: rȍkćat (ć prelazi iz prez.), -uc: gegùcat ili gegúcat, kašljùcat ili kašljúcat, pijùcat ili pijúcat, srkùcat ili srkúcat, svitlùcat, šćipùcat ili šćipúcat ili šćìpucat, vijúcat (od vijati), -ud: krivùdat, vrljúdat, -ug: verùgat (= savijati tanku žicu za očenaše), -uk: cìpukat, dražùkat (= što i draškati),

kàšljukat ili kašljúkat, kùcukat, mìšukat, -ulj: (za) motùljat, -ur: smežùrat (se), tetùrat, -uš: čepùšat, perùšat (oba u značenju skidati s čega ljuska ili perje, -ušk: ljùljuškat ili ljuljùškat, valjùškat, -ut: cvŕkućat, skàkućat, gdje je ć ušlo iz infinitiva.

Dodatak tvorbi etnika

192. Radi preglednosti i važnosti etnika ovdje će biti posebno svrstani i nešto nadopunjeni kako bi bila jasnija slika njihove tvorbe i suvremenog stanja općenito.

a) -(a)c: Postránjac, Trìbīstovac, ali se manje čuje i Tribistòvljāk.

b) -āk samo u: Pòsušāk, pored jednakog Pòsušānin.

c) -anin: Dragićanin (selo Dragićina), Lovréćanin, Víranin.

d) -ānin dolazi u malo više njih: Dòbrīnjčānin, Mámićānin, Lökvičānin, Òsojānin, Pòdbabljānin, Podòsojānin, Pròložānin, Runòvićānin (i Rnòvićānin), Sövićānin, Rãbačānin (od Rabъča), Vrànićānin.

e) -anka za žen. etnike kao: Lökvičānka, Lovrećānka, Màkarānka, Mámićānka, Omìšānka, Pròložānka, Sínjānka, Sövićānka, Vírānka i Vrànićānka.

f) -janin: Batínjanin, Gráčanin, Grùdanin, Rášćanin, Slívnjanin, Studénčanin, Svíbljanin, Zagòždanin, Žežèvljanin, Žúpljanin.

g) -jānin: Cïšćānin, Crnògorčānin, Čìtlučānin, Drìnovčānin, Glàvinjānin (i Glàvinčānin), Gòričānin, Gräbovčānin, Ìmoćānin (i Ìmaćānin), Krivòdoljānin, Krstatičānin, Mèdovljānin, Ràstovčānin, Ričičānin, Vínjančānin Zmìjavčānin. Dakako, u svih je pri tvorbi nastupilo jotovanje, jedino je ušlo epentetsko l u Medovljānin i Svibljanin (v. tač. ispred).

U primjerima kao Aržánčanin (i Ržánčanin), Bijórčanin, Broćánčanin, Dòbranjčānin Vínjančānin s pravom se danas može govoriti o sufiksu -čanin jer su ovima prethodili oblici kao Aržanac, potom je na ovo došao-janin, što je jotovanjem dalo -čanin. (ispor. Zagrepčanin od Zagrebec.)

h) -janka u žen. etnicima: Cïšćānka, Čìtlučānka, Crnògorčānka, Drìnovčānka, Gòričānka, Gràčānka, Grùdānka, Ìmoćānka (i Ìmaćānka), Kòzičānka, Krstatičānka, Poljìčānka, Ričičānka, Svíbljānka, Vínjančānka

i) -ka dolazi također za žen. etnike i zastupljen je prilično: Dòbrānjka, Gràbōvka, Krivòdōljka, Mèdōvka, Pòstrānjka, Ràstōvka, Slìvānjka, Trìbīstōvka, Vîrka, Zàvojānka, Žûpka.

j) -jāk samo Ròšljāk (selo Roško Polje).

k) -ōjka: Žežèvōjka (selo Žeževica).

l) -ulja: Ròškulja (zaselak Roščići, Gr).

m) -uša je najplodniji tvorbeni morfem jer je udajom žena nazivana po svome prvom prezimenu. Danas je to manje. Svejedno je svršuje li prezime na -ović (-ević), -ić ili na koji drugi završetak. Ovako je npr.: Anìćuša, Babìćuša, Borìćuša, Bulìćuša, Bùluša, Katìćuša od prez. Anić, Babić, Borić, Buličić, Bulović, Katić, zatim Bèkuša, Bošnjàkuša, Čelànuša, Raòsuša od Bekavac, Bošnjak, Čelan, Raos, Jednako i od „pravih" prezimena, kao npr., Màtkuša, Petrìčuša, Ujèvuša i dr.

V. SINTAKSA

REČENICA

193. S u b j e k t. — a) Ako nije poznat subjekt ili se naslućuje, upotrebljuje se bezlična rečenična konstrukcija kao: ùbilo ga u pútu; pòplašilo ga je nöći kàsno; nèstaće, òstanē li òvde; ùjtilo ga priko grànicē; i dr.

b) Frekventna je upotreba ovakva logičkog subjekta: nâdē se ì cara nàd carom, a kàmo nêće mâjstora nàd mājstorom (Vg); ïmā ì krčmāra nàd krčmāron (Lo); dòšlo cûrā ì momākā na dèrnek (Dr); kad je velik lêd, dòletī k nàmi nā polje dìvijī gùsākā ì patākā (Zm).

194. P r e d i k a t. — Veoma često se izostavlja predikat kada je potpuno određen ostalim riječima, npr.: jâ na vȓ'o, ôn s vȓ'a (St); kad mî ù kuću, ùdarī jákā kȉša (Gl); čîn kàmēn ù jamu, izlètišē gölubovi (Žu); mî òkolo, vî po srídi, pâ šta bùdē (Tr); tî tàmo, jâ âmo i grêdu nà rame (Či). Ovakvih primjera čuje se mnogo. Izostavljanje predikata čini, svakako, rečenicu gipkijom i živahnijom. U bržem govoru ili opisivanju predikat se češće ispušta.

KONGRUENCIJA

195. a) Ovdašnja se kongruencija malo razlikuje od one u knjiž. jeziku, ali opstoje stanovite posebnosti. Među izrazitije domaće osobine spada, svakako, prijelaz ž. roda u muški u množini. Tako će žene za se reći: mî smo rádili; tugòvala si, ali nì mī nísmo bîli vèseli; prȍstr̄li smo pòstelju i öprāli sùđa; vî ste čúvali gòveda, mî smo žêli. Ova je pojava svagdje rasprostranjena i dosta zastupljena. Stekao se utisak da ženski svijet, kada govori za se, to ostaje samo u jednini, inače u množini je česta nesigurnost u pitanju roda.

b) Imenice kao kukavica, siledžija, skitnica, vucalica i dr. u jd. su ž. roda, u mn. su muškog i ženskog npr.: övē kùkavice òstavili nèuzorānu njîvu; nòćešnjē se síldžije ràspivali kȏ jörgāni; skítnice se prâli na bunáru; mïslili su sèockē vúcalice dà ćemo jī prímit na kònak. Isto tako: övē kùkavice òstavile su . . .

c) Imenica dica u mn. može biti i m. roda ako se odnosi na mušku djecu. Tako se kaže: dìca su mi pùno ràdišni i mȉli; šta spòminjēš dȉcu, òni su ùmr̄li.

Isto vrijedi i za im. brâća.

d) Posuđenica šijor ili šjor (< tal. -ven sior) ne deklinira se kada dolazi kao apozicija, te je: zóvni šìjor-Pëtra; ìšā san sa šìjor-Pëtron. Ovako ukočena stoji i pred ženskim imenom kao: šijor Ana, šijor Mila.

e) Djelomično su izjednačene im. svit i narod, tj. svit znači isto što i narod, npr.: svît ga vŏlī; svît gònī dùvān na vágu; dŏbrī svîtu, pomòzi.

f) Kada prid. svaki stoji uz redni broj, obično je u s. rodu, pa je npr.: ïdē svȁkō drùgī dân k óvcon; ïzabrān je svȁkō pêtī čòvik.

g) Predikat uz dva subjekta katkad se govori u jednini, ali je tada rečenica u obrnutom redu. Kaže se: zàvadijo se brât i strīc; vŏlī se dïd i ùnuk; nè slāžē se ù ralu vô ì konj.

h) Brojevi dvoje, troje četvero i dr. slažu se uglavnom s množinom kao: njî su dvŏje jĕdnāki; àko se nâs trŏje ne zàvadīmo, dogòdiće se čùdo; ùz vās čĕtvero mŏre jŏš jèdno žívit.

i) Uz oba podjednako stoji jednina i množina: ŏba vesèla; ŏba su čòvika zàbūnjena, ili: ŏba vĕseli; ŏba su čòvika zàbūnjeni.

j) Muški i srednji rod dolazi u istoj mjeri uz brojeve dva, tri, četri, npr.: dvâ brâta su dòbri; trî rãla su slŏmljeni; čètri máčka su bîli, ili: dvâ brâta su dòbra, trî rãla su slŏmljena; čètri máčka su bíla.

SINTAKSA VRSTA RIJEČI

196. I m e n i c e. — Upotreba jednine nekih imenica uključuje se u množinu, najčešće ako su to manji predmeti. Primjerice su to im.: daska, grožđe, krumpir, kupus, limun, naranča, trišnja, višnja, zob, zrno i dr. Obično se reče: stïgla dàska; prìspilo grŏžđe; ròdijo kùmpīr; pròmrzā kùpus; i dr.

U manjoj mjeri uz prid. sam dolaze iskupni predmeti kao što su jama, jezero, kiša, lupež, snig, vrime. Npr.: óvde ti je sâmā jãma (tj. mnogo jama, Kr); oko Ìmackōga je sâmō jèzero (= više jezera, Gr); u njìjovu je sèlu âmī lúpež (Kp) i dr.

197. Z a m j e n i c e. — a) Enklitički oblici mi, ti, te, se dolaze namjesto meni, tebi, tebe, sebe uz glag. prilog sadašnji, npr.: nèstadošē trâžēć mi duvána; nŏsēć ti vŏdu, pùno dàngubīmo; cȓkošē glĕdajuć me; čĕšūć se, zȁtrovā je rànu.[219]

α) Obični su enkl. oblici u akuz. jd. iza prijedloga, pa je: ná me, ú te, pó se, prȉdā te, zâ nj, pô nj i dr.

β) Kad se enkl. ga odnosi na im. s. roda i to da je u vezi s kakvim pridjevom, obično pridjev stoji u akuzativu, npr.: kad san dòšā kȓmetu, nàšā san ga zdràvo i dòbro; díte je bŏlesno, àli ga nè valjā dȓžat tŏplo i zàtvoreno.

b) Dosta se često upotrebljuju udvojeni enkl. oblici u dat. i akuz. pretežno u zapadnijim predjelima. Govori se: blȁgo ti ti je; dòbro ti vān je; níje ti ga dugòvit, zatim u poštapalici: dûšo si ga mòja. Ovdje nije se-

[219] Ovakav odnos postoji u dalmatinskih pisaca 18. stoljeća (T. Maretić: Jezik dalmatinskih pisaca XVIII stoljeća, 207).

mantičko udvajanje već ima emotivno značenje ili isticanje i naglasivanje nečega.

α) U primjerima kao: níje ga dȍbar; bȉjo ga je dobar i dr. izražava se ironija i ruganje.

c) Zam. svoj se gotovo poklapa s upotrebom u knjiž. jeziku; manja su odstupanja u 1. i 2. jd. pa je moguće čuti: čûvān mòjū kȕću; vȍlīš tvòju žènu; ïmāmo nâše kȍkoši, ali samo; ôn ïmā svòju krâvu; dâće svȅ svòje zà dicu. U značenju izdvajanja stoji njegov u 3. jd., pa je: nèk ôn dáde njègove pàre; pòšā ôn po njègovo.

d) Ako se odnosna zamjenica odnosi na imenicu m. roda koja označuje što neživo, obično zam. u akuz. ima negativan oblik[220], npr.: donèsi màšklin kȍjegā je kòvāč zànadijo; kàkāv je râst kògā trâžīš; jȍš ne náde klȉn kȍjegā je jûčēr izgùbijo; kúpila sam zvónce kàkvōga sam žèlila.

α) Zam. koje stoji umjesto ko, npr.: kȍjē su tvòji ròditelji? (St, Lo, Kl); ili u značenju koja: kȍjē su väša gòveda? (Gr, Gu, Br, Im, Ar i drugdje slično).

β) Često dolazi do zamjene koji sa što. Tako je: víno što stòjī òtvoreno brźo ìzvitrī; dòlazē cȕre što su bȋle na dèrneku.

δ) Zamjenicama koji i šta na početku rečenice iskazuje se uskličnost, divljenje i preziranje. Govori se: kȍjī mòmak, nêmā ga ne dolèko! — štà je gȍvēda prȍšlo na pàzār! — kȍjī ljûdi pròpadošē od šûšicē! — štà vān je svȅ naskrádalo u ràtu! — kȍjī je ȍnō čòvik, nè bi mu pòvirijo ni četri šȉške.

c) Umjesto izricaja: ni za što, ni u što i sl. govori se jedino: zà ništo, ù ništo i dr.

α) Zamjenicu niki često zamjenjuje broj jedan, npr.: dóde u jèdnu nèdilju (Plj); jèdan dân san bȉjo na pazáru i pròdado pêt ovácā (Vp).

198) P r i d j e v i. — a) Neki pridjevi odred. oblika često zamjenjuju imenicu, pa npr.: stari — stara, dragi — draga — drago, mili — mila — milo označuju starca i staricu, draga čovjeka, ženu i dijete i dr.

α) Komparativi veći i viši[221] poprimili su značenje jedan od drugoga, pa se govori: vȉši san òd njegā; ùzmi vȉšū pòlugu; zà tō je potrȍšijo vȅćē vrȉmena nègo smo mȉslili.

β) Ponekad genitivni oblik pridjeva stoji mjesto akuzativa kad se označuje što neživo, npr.: àko bi bírā òd onā dvâ stúpa, vòlijo bi vȉšē gôrnjēga nègo dônjēga (Ps); razdríši nâjpr̀vō ȍvī snȍp, ȕndā drȕgōga, pâ trȅćēga! (Ri); kúpi sînu kàput, ali ȍvogā mȍdrōga! (Kp).

b) Česte je upotrebe prid. isti u usporedbi, uglavnom dolazi umjesto vez. ko, i stoji ispred imenica, zamjenica i pridjeva, npr.: Màričīn je brȁt ìstī lúpež (Im); bȉćete vî ìstē mȁčkare kad unèsete nȍvū módu ù naše sèlo (Br); čînī mi se da su ìstī budàlasti dòčīn pȍčmū rasprédat o pùlitiki (Lk); i mòja je šènica dòbra, ìstā je njìjova (So).

199. B r o j e v i. — a) Brojevi dva, tri, četri . . . — i brojevne imenice dvojica, trojica četverica . . . obično dolaze uz gen. mn. zamjenica ja,

[220] Skoro je jednako i u djelima dalmatinskih pisaca 18. stoljeća (T. Maretić, isto djelo, 207).

[221] Ovakva je zamjena provedena u Makarskom ljetopisu (Grada 47, 306).

ti, on, Najčešće se čuje: nâz dvòjica slûžīmo vôjsku; zâjdno ste kòpāli vâs trî; njî čètri ìgrajū nà kārte; uspéla se njî dvòjica nä dūb; njî se tròjica zàrekli; òstali smo nâs četvèrica. Rijetko se čuje kao: mi dvoje, vi troje, mi dvojica.

α) Svagdje je: dvoje dice, troje janjaca, četvero pilića, dvoje ždribadi, dvoje svita. Govori se jednako dva konja i dvoje konja, tri magarca i troje magaradi, dva mulca i dvoje muladi.

β) Samo je ovakva konstrukcija za izricanje datuma: nä šēst trĕćēga, na dvàjez dèvētōga, na jedànēst ôsmōga i dr.

γ) U im. stotina, hiljada, petina, šestina i dr. obično stoji akuzativni oblik umjesto nominativa, npr.: èvo jī pètinu óvde (Md); trètinu jī nàpāsā ù brdu (Dr); stötina ljúdī mu nè bi tō prikŕčilo (Cd).

200. G l a g o l i. — a) Uz prid. radni povratnih glagola uvijek stoji je, npr.: oženijo se je, on se je maknijo i dr. Oblik je prianjao uz briga i dobro u izricajima: brîgā j ti je, dòbro j ti je kao ostatak od: briga je tebi, dobro je tebi.

b) Glag. razgovarat se djelomično gubi povratnost te se pored, npr, mî smo se razgovárali, tî si se razgovárā i dr. često čuje i: mi smo razgovarali, ja sam razgovara . . .

201. P r i l o z i. — a) Prilog amo dođe mjesto ovde, npr.: âmo nān primàkni rúčak; óvde nān donèsi . . . ; pùno nās je óvde . . .

b) Osim za stanja, pril. di služi u pitanjima i za kretanje za sva tri vremenska odnosa, pa je: dî îdēš?, dî si bîjo? dî ćeš sùtro krénit? Zatim dolazi u značenju kako i zašto, npr.: di jâ ne dóđo! — dî ćemo zabòravit nāšu mùku! — dì bi tî bîjo tàki da nè bi pròšā drügī rázred?

α) Digod dolazi u vremenskoj službi. Govori se: dóđi dìgot k nämi! — dìgod ùzmi àlāt ù rūku!

c) Kako ne postoji prilog kamo, to kud(a) ili kudan označuje smjer kretanja kao i di (v. ispred), npr.: kùdā ćeš îć? — ù brdo (Pd); kùdān su pösli? — pösli su u Ìmackī (Bi). — Samo kud zamjenjuje upitnu česticu zašto. Kaže se: kùd si tô učìnijo? (Gl); kud nêće kùpit šûšanj kad ga îmā kolik öćeš (Ci).

d) U znač. upitne zamjenice dolazi priloška čestica čudo, kao: čùdo nísi bîjo na prózoru? — čùdo te néma k nämi? Zavisno o kontekstu, iste rečenice mogu biti i usklične: čùdo nísi bîjo na prózoru! — čùdo te néma k nämi!

e) Prilog oko dolazi u začenju zbog, npr.: zàvadili se mônci okò curē (Kr); dîd ì baba prâvdajū se oko ùnučādi (So).

f) Pored prija jednako se upotrebljuje i prvō (i pŕvō): dì ćeš sùtro prvō pôć? (Sl); kùd ćemo prvō ù kuću! (Zg).

g) Ulavnom se čuju ktetički prilozi umjesto pridjeva. Rečeno je: i rèkla mi na nèmačkī kàko mògu kúpit (So); žívī po èrcegovačkī náčin (Žu); ösovā ga pò splickī (Ar).

202. P r i j e d l o z i. — a) Često prijedlog ispri(d) ima šire značenje, tj. u ime, npr.: jâ ću govórit isprì cīlōga sèla (Go); na píru je òna isprìd svī sestárā (Ba); vâz dvâ ćete zàpivat isprì svī nâs (Do). — Dođe također

namjesto od i među u rečenici sa superlativom: ìspri svî krâvā mòja je nâjačā; ùčitelj je ïspri svî sëljāna nâjkŕšnijī.

b) S gen. onih imenica koje označuju rad ili službu iza stoji mjesto nakon, npr.: izà škōlē svráti ù ovćinu; razgovárali ste dügo iza pòsla. S ovakvim im. znači udaljivanje od te službe ili pak njezinu zabranu[222], što pokazuju primjeri: òstaćemo iza kòpānjā; nèka òstanē iza vójskē bàren jèdnu gödinu.

c) Prijedlog izvan zamjenjuje vez. jedino i već, npr.: pïvā bi ôn ìzvan dà mu se štö trëvilo (Lo); ìzvan da bi bíla büra, ìstraćemo vòle nà njivu.

d) Opća je pojava upotrebe kod umjesto k. Kaže se: svrátijo se kòd brata; kòd njizī smo navrátili i pîli vína. Šira je služba u značenju iako imam, npr.: glàdujē kod svòja čètri sîna; kòt svōga lîpōg zanáta ôdā gô ï bōs jêr je naràdiša (Ri).

e) Zanimljiva je služba prijedl. na. Općenito se čuje, npr.: ù kući je njïšī čètvero i svï su na pláći; prösli san mïsēc bïjo na dòbrōj zäradi. To će biti analogija prema raširenoj upotrebi dotičnog prijedloga, kao: bïjo sam nà mukam; nêmān nïšta na porúči.

f) Uz glag. nemati i ne biti dolazi prijedl. nad s genitivom, te je: nêmā vína nad rogòzničkā vína (Ra); nàd njizī níje görī žénā (Lk).

g) Umjesto prijedloga o stoji od:

α) s akuzativom: ùdarijo glávōn öd zemlju; oslònijo se od bagùlīnu; öpro se òd malēn.

β) s objektnim lokativom: gòvōrī òd njiman; òd vami smo pûno mïslili; znâš li ïšta òt Kačiću?

γ) i u ovakvim odnosima: čovik od službe, svi od zakona, zatim: nàpravijo nâćve od jèdan mëtar (Cr). Svakako je na ovo djelovao i talijanski jezik.

h) Jednako je zanimljiva služba prijedl. po u primjerima kao: krâva dòbra po mlíko; po svòje stârē dâne dòčekā san svākē mükē (Kl). — Zbog postepenosti radnje iza po dolazi za, npr.: nâjprïja je dòšla bäbica, po zà njōn döktūr (Gu); vòzila su köla, po zà kolīn su bíla dìca (Vi).

i) Umjesto u dolazi pod u izricajima kao što su: uzet pod kiriju, dat pod zakup i dr.

j) I pri nije rijedak. Obično se kaže: slâbo san pri pàri; níje bïjo pri zdràvōj paméti; òstalo díte prì sisi kad je òtac ümro.

k) Prijedlog priko najčešće zamjenjuje značenje prijedl. o uz glag. čitati, čuti, govoriti, misliti, pisati, pjevati, vikati i dr. Npr.: ništa se na sástānku govórilo i prikò njī (Gr); prikò togā san dügo razgovárā (Pz); štà je növa priko pülitikē? (Sv); ò tomū je písalo prikò novīnā (Ps).

l) Pored genitiva prijedl. protiv dolazi i s dativom, nrp.: svākī bi pût rëkā štògod prötiv njëmu; nêmā nïšta prötiv vāšōj dïci (Zm).

α) Pored namjernoga i upitnog značenja često ima potvrdno-uskličnu vrijednost, kao: Mälešan li je, bõže! — Kolìkō li nās je bílo na ùkopu! — Zlà li si, đävā te prìkinijo!

---

[222] Isto je značenje utvrdio Milas u mostarskom govoru (Današnji mostarski dijalekat, 79).

m) U instr. s dolazi skoro u svakom primjeru, osobito u instrumentalu sredstva, kao: öčeprljā ga s nötkon; ùdarijo se s mašklínon pò pālcu; àrmār je dòtrā s kölīn. Uz s (sa) govori se i su, npr.: sù čīn örēš? (Kp); urádićeš tô sù trī čòvika (Gg). Govori se i: s ovi kraj, a oni kraj analogno prema: s ovu stranu.

α) Raširena je služba prijedloga su u uzročnom značenju kada zamjenjuje zbog čega. Tako je: š čègā si tô nàpravijo? — s tèbe mi je svākā nèzgoda; sà svekra san mórala osèlit; s vâs san dòšā tàkō bŕzo.

u) Prijedl. spram(a) i novoprimljeni prema idu i s instr. uz rašireniju dativnu upotrebu, npr.: stòjī sprema zmìjōn (Ar); nàrēstā mālī spram ćāćōn (Sl); okrénijo se prema mènōn (Rt); prîtī rúkōn prema njímen (So).

o) Općenita je služba prijedl. u s gen., kao: u Gruda, u Crnogoraca, u tetaka, u Drinovaca, u prvoga konšije i dr. Čest je s akuz. u vremenskoj službi: dȉgā se u zàlaz sûnca (Bi); u zàlaz sûnca dòtrā gòveda (Pg); kȍ se zá se brȉgā ù mladōst, dòbro mu je ù starōst (Pj.).

p) Neobična je upotreba prijedl. za s akuzativom, npr.: dŕžī ga za dòbra drûga (Md), štȁ je za čòvika? (tj. kakav je čovjek, St); svȉ smo ga dŕžāli za poštenjáka (Go). Bit će to prema izricaju kao: drži ga za budalu.

200. V e z n i c i. — a) Umjesto što, zašto čuje se jer, npr.: jêr si to učìnijo? (Lo); jêr nísi išā ù škōlu? (Md). Obično se ovakva upotreba čuje među starijim svijetom. Raširenije je pak njegovo značenje umjesto vez. iako, pa je: jêr si ga pròdā, štȍ nísi sačúvā jàspre? (Sl); jêr su vòlili pòpit, zàšto su ràzbili bòcūn ?(Lk).

b) U priličnoj se mjeri ispušta vez. li: Jes vȉdijo mòje ôvce? — Jesi bȉjo u dućánu? — Jesmo ti svȉtovali kàko vàljā? — Jesu òne òtišle pȍ vodu?

c) Umjesto a kamo li dođe vez. a s česticom ne, npr.: nè može répon vŕnit, a nè da nösī trávu (Rš); a nȅ da vȍlī kògā kad i sebe mŕzī (Zm); ùōvće ne sìdī kàko je bölesan, anè dà rādī (Lo).

d) Često uz vez. ako i, iako stoji dopuna sve, pa se čuje: svȅ àko i nísi, rȅćē ti da jèsi; svȅ i àko ȉmāš, ne kàzūj svòje pòsle.

e) Vez. e da nije rijedak, ali mnogo češće dolazi samo e kao usklična i potvrdna čestica, npr.: je li tàkō? — ȅ, pa níje! ili: ȅ, tàkō je! — Jèste li ù kući svȉ? — ȅ, jèsmo!

f) Veznici ko i ko kad često znače: puno, mnogo, veoma mnogo, sigurno, i njihova je upotreba raširena po svoj Imotskoj krajini i Bekiji. Primjeri: kô jákō mònče, ùmīrī pàripa dog bi trȅpnijo ökom (Gd); kô kad nās kònšije strâšno mŕzē, bȉ nās pȍpīli u kápi ròsē (Cr); pòlazimō ù Cistu, kô ka ćemo nâć drùžinu zà kārtānje (Bi); Ánka, kô zâ stvȍr, nè more, pòdnīt svȅkra ni diveróvā (Br); kô zlà zíma bíla, níje se pȍšta prímila vȉšē òd misēca (Pj).

α) Na početku izjavnih, niječnih i suprotnih rečenica stoji vez. ko uz ali u svrhu pojačanja, isticanja izjave, potvrde, odricanja, čuđenja i naročito ironičnosti, npr.: kô àli mi ròdijāk níje ùljudan i pòštēn (Sl); kô ali néću bȉ dȍbar zìdār (Ma); kô àli vȉšnje nísu ròdile pa ne mògu tròšit (Ra); štà me brȉga, kô àli ću bȉt ùčitelj (Rš); kô àli se zá me ȉko stídī (Do).

Padeži

204. N o m i n a t i v. — Kao predikat dolazi uz glag. ostati, postati, stvoriti se, učiniti se, npr.: òna ôstā udòvica (Či); nāša Màrija pôstā ùčiteljica (Gd); kòbila se stvòrī mâčka (Plj); krâva mi se ûčinī crna (JPj). Rjeđe uz ove glag. dođe instrumental.

205. G e n i t i v. — a) Genitiv stoji uz ove glagole koji inače imaju objekt u akuzativu:

čuvati: čûvā glávē; čûvāj pr̂stā; čûvāj kùćē ì kućīšća (Pd); ôn je čúvā svòjī kòstijū o tèreta (Ra);

(po)gledati: dòšā si sīgūrno glèdat svâtā? (Lo); níje kòriz glèdat njìjova dòbra (Do); pògledā san ovácā (Žu);

pitati: pítaću tvòjē sèstrē nèka mi nīšta ne zàtājī (TLk); pîtāj zàtō ljúdī i žénā (Lo); pítā san tètākā, svè su mi rèkle (Gr);

prati: prála san gûćā ì košūljā (St); pràću ti bīljācā, sùkanācā i svègā sùknena (Kr);

razumjeti: razùmijo san tvòjī prijatélja (Vp); razùmiću jâ bàbē ì dida (Ru);

skupljati: ènо ga skûpljā pròsūta sîna ì ditelinē (Ar); skûpljā pò njivi grâ i jèčima (Ra);

slušati: slȕšā ôn svòjī stàrijī i nè grīšī (Gu); slȕšān ûjnu ì ujācā (Kl); ȕvīk san slȕšā ćâćē ì materē (Bi);

tražiti: ôvī mòmak svàkū ù boga vèčēr trâžī cûrā (Ba); jùčēr su nāši trážili žètalīcā ù Lokvičićīn (Ci);

vidjeti: dà san vîdijo tvòjī kokòšijū, pòtrā bi jī ì šćetē (Pb); jèsi l' vîdijo mòjī ovácā pò ōgredi? (Lk);

zvati: zòvi brâćē ì unūkā pa nek òni īstinu kâžū (Za); kad je zvâ kumóvā, nè tili se òzvat (Cd);

žaliti: žàlīn svòjē ćèri i sinóvā (Ra); gòveda ôn žàlī, nè žalī kùćnē čèljādi (Ru); žàliće čòvik žènē u pòslu kat pòsla nè budē (Im).

b) Nisu rijetke ni ovakve konstrukcije umjesto akuzativa[223]: svê nèdiljē pàdala kīša (Ri); níje bílo jákē vrućīnē svègā līta (Gu); cîlōga se râta níje màknijo òt kućē (Im).

c) Pored izricaja: jê mu brîga čuje se češće i: jê mu brîgē; jê nān brîgē i dr. Jednako i: mùkē ti je ôvō, šālē ti je tô i dr.

d) Prijedlog ne dolazi u komparativu uz nego i ijedan, npr.: bòljī nego ijèdan brâćē (Lo); gòvōrī lāšnjē i līšpē nego ijèdan ùčitēljā (St).

206. D a t i v. — Običniji su primjeri kao: svî trȍje sèbi kòpātē (Pz); ùči dòbro, sèbi vàtāš krûv (Ci). Manje se čuje izricaj sa za se, npr.: zá se râdīte.

207. A k u z a t i v. — a) Uz uobičajni akuz. iljadu, polovicu i stotinu govori se još: gnjidicu, godinu, litru, kilu, mrvicu, oku i zericu, npr.:

[223] U Makarskom ljetopisu piše: „Svega ovoga miseca nije natopilo, izvan što je još na 10. istoga" (Grada 47, 299).

zà kapu mu zäpēlo gnjîdicu pävučinē (Pl); kad je ìzašlo gödinu dánā, vrátijo se kùći (Ra), zóvnijo lîtru vína da cùre pîjū (Tr); na stòlu stòjī kìlu cùkra (Sl); èvo na sìniji mřvicu púrē pà jē ìzidi (Ps); na rùkon mu òku plîsa (Zm); štà ga stòjī zèricu kumpírā! (Sv).

b) Uz negativne prijelazne glag. stoji akuz. objekta jednako kao i genitiv. Kaže se npr.: nema kùćē ili nema kùću, ne voli cūrē ili ne voli cūru i dr.

c) Uz obamrli akuzativ prijedlog s (sa) dolazi umjesto instrumentala s imenicama što označuju mjere. Takve su: bocun, búka, cenat, čanjak, čaša, iljada, kilo, kilometar, korak, kvarat, kvarta, litar, metar, oka, pedalj, pijat, prst, pola, politar, polovica, pregršće, stotina, šaka i sl. Npr.: z bùkaru vína opíla bi se ĩ nājkrùpnijā ljùdina (Zm); nêće se nìšta pòstić s polòvicu snágē (Pz); èvo nās na pazáru sà stotinu ovácā (Sl); nísi mögla bît sìta s pìjat mànistrē (Do); dòčekaću svàte s lîtar ràkijē (Tr).

d) Prijedlog s (sa) čuje se s akuzativom uz imenicu strana i njezinu istoznačnu primljenicu banda (iz tal. jezika), i to samo u slučajevima kada su one združene s kakvom popratnom riječju, najčešće s nekim zamjenicama i brojevima. Ima više potvrda: prislòni dâsku s övū strânu zîda (Ci); ìzvījā se pîsma s önū bându gája (Os); s jèdnu strânu natòravišē jèčim, z drügū strânu kokùruz (So); nîkla mûrva s gôrnjū strânu gòmilē (Vi); prídi mi s övū bându (Kr).

208. Instrumental. — a) Dobro je sačuvan instr. predikata kad označuje prolazno vremensko stanje. Npr.: dok je bíla cūrōn, üvīk je pìvala, a òtka pöstā mlâdōn nèvistōn, nîkad jē se nè čujē (Zm); òtkad je udóvcon, pùno vîšē glèdā dîcu (Do); níje vîšē òdbörnīkon, već râdī pèron (Či); dòvejo jē mládōn i jàdnōn (Lo).

b) Instr. načina izražen je logon, npr.: ako zàlegnē lôgon, têško tèbi (Cr).

c) Prijedlog s (sa) dolazi više negoli u knjiž. jeziku osobito pred predmetom: ùdarī ga s kócon po kòstiman! (Rš); pováli se, ako möreš, sà ralon i vòlīn (Dr); bübnijo z glávōn ù dūb (Ri).

209. Lokativ. — a) Između prijedl. po i iza u vrem. značenju osjeća se manja stilska razlika, npr.: po vèčeri, po rúčku, po ùskrsu i dr. znači nešto kasnije, a iza vèčeri, iza rúčka, iza ùskrsa znači gotovo odmah nakon što je prvi posao dogotovljen.

b) Neobična je upotreba prijedl. po u slučajevima kao: urádijo je tô sâm pò sebi (tj. po vlastitom nahođenju i umijeću (Md); zàklaću ôvcu i jîšću je sâm pò sebi (Lo); svòju je kùću sagrádijo pò sebi (Plj).

SINTAKSA GLAGOLA

Infinitiv

210. a) U imotsko-bekijskome govoru infinitiv je dobro očuvan i vrlo je funkcionalan u službi dopune glagolima, imenicama i pridjevima, ili je subjekt u rečenici. Njime često počinje rečenica kao npr.: pôć na sílo nè može svàk (Md); ulètit ù kuću níje dòspijo, prîja je posŕnujo (Ma); ùdarat glávōn ö zīd níje vàjdē (Rt); govórit ò tomū níje ûvīk bäš làko (Dr);

ùmislit se ú se mȍre sàmo budàla (Do); ìmat dànas àvuto tô ti je pȕno vrídno jer se š njímen gùbē glâve svȁkī dân (Kr). Stavljanjem infinitiva na početak rečenice naglasuje se ono što on označuje.

α) U većoj mjeri dolazi konstrukcija dvaju inf. i pretežno u sredini ili na kraju rečenice: ôn nêće vòlit čût ȍvū vîst (Lo); móraće tît òtīć pò snoplja (Rš); têško mu dôć vîdit stȁru mȁtēr, jê mi ga čòvik (Lo). Veoma rijetko stoje na početku, kao: zapòčēt sádit kumpíre bȉjo bi vȅć vȁkāt (Vd).

b) Umjesto infinitiva govori se rijetko i veznik da + prezent, npr.: polèti da vîdīš štȁ râdē; mȍgla san da jōj kâžen; pôću dà vān zàpivān jèdnu jùnāčkū ùz gusle. Češća je upotreba uz niječne glagole: ne mògu da lètīn; níje pòšā da donèse dȓvā; nêćemo smît da ȍdēmo nà plēs i dr.

Ovakva zamjena infinitiva (dakanje) nešto je manja od srednje učestalosti i ravnomjerno se upotrebljuje gotovo svagdje osim na sjeveroistočnom predjelu (Aržano, Dobranje) gdje je osjetno slabija.

c) Neke se imenice dopunjuju infinitivom, ali za razliku od knjiž. jezika ovdje inf. ne podnosi zamjenicu iza sebe. Nije moguće čuti primjere kao: čast mi je pozvati vas; imam dužnost otpratiti ga. U ovakvim slučajevima zam. stoji pred. infinitivom: čast mi je vâs pozvat; imam dužnost njègā otpratit. Osim toga, s im. čast i dužnost rjedi su izricaji. Češći su s im. divota, grijota, miloća, način, nepravda, običaj, prilika i dr., npr. divòta ga pògledat; grijòta je tô i pòmislit; milòća mi ùzēt is tvòjē rúkē.

d) Prilično je frekventan inf. u upitnim rečenicama s riječju zašto i svagdje se sreta[224], npr.: zȁšto slȁt s pȍštōn i trȍšit pàre kȁ ćeš za dvá dnī tȁmo îć (Zg); zȁšto víkat kad mȍre i pȍmalo govórit (Ma); níje mi làko razùmit zȁšto se ȍdmā podílit (Tr); zȁšto mi čînit ìnād kad nísan nîšta krîv (Ar).

e) Infinitiv umjesto futura prilično se nalazi u nar. pjesmi i priči, nije rijedak ni u ovdanjem govoru; tî su ljûdi tàkī: svì u pòtribi skòčit za jèdnōga i pòmoć kolikō mògū (Kl); jâ i pròpast ako trîbā, ali se néću pokòrit tôj šȕgi od čòvika (Plj); kȍnj priválit ali ne priválit, mȏrāš zà njīn (Lo).

f) Imperativ se često zamjenjuje infinitivom, obično u bržem govoru ili kada se želi naglasiti dotična radnja, npr.: nȅ víkat!, brzo rádit!, òrat ȍdmā! žȅt!

g) Ispred inf. koji dolazi kao dio predikata stoji katkad i prijedl. za, kao: néma ništa za pròdat; zà njizī pòplašit môrā se sàkrīt; dòšā je za ùmrīt i dr. Koliko god se smatralo da je ovo posljedica utjecaja romanskih jezika, ovdje prvenstveno talijanskoga, izgleda da se razvilo na domaćem tlu ili je tome pogodovala upotreba prijedloga za koji mnogo dolazi s infinitivom kao prvi dio složenice (zaudarati, zamrijeti, zapiti i dr.).

Prezent

211. a) Od svih vremena najčešće se upotrebljuje prezent, bilo to u pravoj sadašnjosti (indikativ) ili pak umjesto prošlih radnja, odnosno futura (relativ). U sintaktičkoj se službi slaže skoro u cijelosti s knjiž. jezikom. I s obzirom na ovo vrijedno je napomenuti jedno trajno značenje svršenog

[224] Ovakvu službu infinitiva Maretić smatra germanizmom (Gram. i stil. § 623).

oblika pom. glag. biti. Npr.: ka bùdēn cùra, òću se kôčit pa nek drùgî cŕknū (Lk); jöš san mälešan, a kad bùdēn vèlik, bĭću lòvac ko i mōj ćāća (Sl); ka bùdēmo ù Splitu, svà ćē mi dìca îć u gìmnāziju ili tëkničkū škôlu (Vp); kad bùdnēte u dućánu, zàdršte se i dòbro ràzgledājte štà ĭmā zà nās! (Za).

Navedeni primjeri jasno svjedoče trajnost radnje koju sadrži prez buden. I to trajanje nije ograničeno ničim. Ako se može govoriti o nekoj „ograničenosti", onda je ona uključena u usporednu radnju, radnju druge rečenice.[225]

b) U potpunosti stoji prez. svršenih glag. umjesto futura u vremenskim i pogodbenim rečenicama, npr.: dok se mäknēš, svè će pròpast (Ba); àko ga mälo täknēš, ríknuće ko jèlin (Vd); kûpīš li ù srīdu na pazáru kàkve lîpe cìpale, dügo će te díte pântit (Pd); kat pöčmēte zídat, ne prikìdīvājte dö mrāka: (Ci).

c) Prezent nesvršenih glagola označuje budućnost u glavnim rečenicama. Tako je npr.: jäbuka ti nè valī zà tō nī sutro nì prikòjsutro (Ci); àko övō svè nè uzmēš na pròliće, tvòje ne pròpadā ni do bòžića (Ps); štà ćete vî möć nàpravit da mî nè otkrijēmo (Ra); nĭko nēće dòznat ili bùdnē dòbro ili zlö (Vg).

Ovakva služba prezenta nije rijetka i čuje se posvuda.

d) Vrlo je čest prezent u pripovijedanju prošlih događaja (povijesni), pa se prošlost i ne osjeća takvom, osobito ne dalkeom, npr.: ùlazē àvustrījskī dëndāri u sèlo, mî se dìca krîjēmo izà kūćā i pò pojatam, jêr smo jī se pūno plāšili (Plj); síčemo mî do pódnē, nēmā žénā s rúčkon i jâ pòsmislīn: dògādā se štògo zlà ù kući pa pòletīn ödmā u sèlo i vîdīn níje ništa (Žu).

U ovakvim slučajevima svejedno je kada se radnja dogodila, u bližoj ili daljoj prošlosti. Jednako se ožive i događaji koji su se desili davno: dok san bĭjo dìteton, pripovídā mi je pòkōnjī dĭd štô pútā; bîjū se ljúdi mëdū se ìz gōrnjī ì dōnjī sêlā radi önō mälo múšē, mîrē bandúri, a òni ündā zâjdno nàsīrnū na bandúre i jèdnōga ûbijū (Pj).

e) Nije rijedak povijesni prezent u uzročnim i pogodbenim rečenicama, npr.: làko razvèselīmo svàkogā jer nĭgdi nìko níje tûžan (Pj); ako ćāća nè stisnī vráta i ne prìmaknē stòlac, nävālī nèsrća (Gr); àko vān dòbro i zàpivāmo, üvīk se ljûtīte (Pz); da ne pòklopīn mlíko, mögla bi û nj ì žaba ûć (Vi).

α) Nešto manje dode prez. u dopunskim rečenicama, ali nije bez potvrde: râdē î daljē mŕšavu zèmlju màkar jīn pròpadnē cîlī trûd (Kp); màkar kìša pädā, mî se ne zàgrćēmo (Im).

f) Namjesto glag. nemat čuje se u 3. jd. prez. i nije, npr.: níje ga únde; níje srĭćē; níje dŕveta ù kući; níje dòbra i dr.

Imperfekt

212. a) Unatoč bujnijem životu narodne epske pjesme i gusala upotreba imperfekta puno je smanjena i stalno je u opadanju. U guslarskoj ga

[225] Jednako je značenje prez. budem u Pivi i Drobnjaku (J. Vuković: Govor Pive i Drobnjaka, 85—86).

pjesmi potiskuje perfekt, u govoru aorist kao najdinamičnije prošlo vrijeme. Ponajviše imperfekat dolazi u upitnom značenju, mnogo manje u kazivanju prošlih događaja i takva služba nosi sobom jako izraženo emocionalno-stilističko značenje. Na prvome mjestu ironičnost, zatim porugu, obezvređivanje i šalu namijenjenu onome kome je govor upućen ili posredstvom sugovornika nekomu ili nečemu, što je uključeno u kontekst. Na primjer: Kòpā li tî jùčēr, mônče? — Bìće da vî òdište stäji po drva? — Pripívašē li kàko njëmu cüre kad je dòšā s lêvē? U navedenim slučajevima govorniku je poznato da ove radnje nisu izvršene ili ako jesu, izvedene su rđavo pa se ruga subjektu ili objektu, a sugovornik je pasivan: Jâ glèdāše prïjučēr vèlike svàte, mladòženja bïjā mlâd ko kâp, tèk navŕšijo šezdèsētū (Tr). — Ïmāšte li Mârkovu pîlu i sìkiru? — Pàmetnu prîču tèbi kàzīvāše (Žu). Dakako, ovdje je najodlučniji kontekst, potom ostali govorni i negovorni elementi koji kao cjelina određuju stupanj ironije, ruganja i ostalih značenja. Moguća su ovakva pitanja i kazivanja i u obziljnom tonu, ali su veoma rijetka ako se izuzme imperfekt pom. glagola biti koji je nešto češći.

b) Imperfekt je malo zastupljen u pripovijedanju događaja ili zbivanja iz prošlosti.[226] Evo stanovitih potvrda: ôn râdīše i sä mâsno jïdē (So); čēsto mu gòvōrīše brät, ali ga níje tïjo slüšat (Pj); jâ gônjā vòle pò njivi i po gòri (Ar); čîta tî sväkakvī lîbārā (Zg).

c) Imperfektom se izriče sadašnjost, ali je u tome pretežno sveden na glagole: biti, imati, misliti, morati, raditi, trebati, velim, zvati. Na primjer: kàko ti bïjā ïme (Lo); ïmāše ù njegā növācā, nèka ti dáde (Plj); Ánka je kŕšna cüra pa mïslīšmo dà jē üzmē môj brät (Plj); trîbāše jâ ìspeć üšćipke a nêmā cükra (Do); štä vèlīše Ìvan (Tr); kàko ti se zváše nèvista (Go);?

Spomenuti i slični izricaji potpuno su udomaćeni u imotsko-bekijskom govoru, donekle i okamenjeni.

Aorist

213. a) Ovdje je aorist u vrlo čestoj upotrebi, pa je stoga razumljivo što je i njegova sintaktička vrijednost raznolika. Kako dolazi umjesto imperfekta i perfekta, nema nikakvih ograničenja prema bližoj i daljoj prošlosti. Bolje rečeno, aorist stoji usporedno s radnjama dva vremena. Npr.: dávno jâ njëmu vráti dûg pâ čègā se sïtijo nàkon tolìkō gödīnā (Tr); kat Švábo ùdarī nà Bosnu, bîlo mi je šéz godīnā (Lo); pobrášmo mu krüšku i nïka se nè doznā kò je (Im). Namjesto aoristne radnje ovdje bi mogao svagdje biti perfekt. Naravno, govornik iznosi vlastite doživljaje i njemu je sve to blizu kao da se desilo u neposrednoj prošlosti. Bit će da se zbog toga i ne razlikuju „dvije" prošlosti, bliža i daleka.

b) Kazuje li se događaj čut od drugoga, naznačuje se određenim izricajima, npr.: nèstade vína ù bačvi, rèče prvī dïd, kad mî otvòrišmo čēp, ônō sàmo cúrī gùstīš (Žu); pövūče se vòda s pölja dösta ràno, vèlī, i mî zàsijašmo kokùruz (Ru); skòčī zêc, kâžē, i ïzgubī se među kàmēnjīn (Lk). Umetanjem ovih riječca želi se postići utisak izravnoga govora. Time se služe i ovdašnji pripovjedači narodnih priča, osobito u dijalozima.

[226] Ovdašnji je prezentski imperfekt u velikoj mjeri jednak onome u Pivi i Drobnjaku, samo ovdje nije onoliko raširen (J. Vuković: Govor Pive i Drobnjaka, 88).

c) U aoristnoj službi obilno je zastupljena neposredna prošlost, osobito ako to traži govorno tempo, kao: donèso ti, ẽvo, čèkić i nè vidīž ga(Bi); kòpa jâ tẽbi dànaz do pódnē, vȉdiću òćeš mi tô vrátit (Go); dok mu ùjutro tî kövā mòtiku, ôn ti ötesā grêdu i möžete öba bȉd zȁdovōljna (Gr).

U pripovjedačkom stilu mjesto 3. mn. čuje se ponekad 3. jd. kao npr.: kat svȁ čẽljād lèže i tvȑdo zȁspā, mî se dȉgošmo i lȁgano vânka (Ma); čîn tẽlāc pödojī krȁvu, ìstrašmo gòveda u dòlac (Ar).

Razlog je ovakvoj upotrebi u doživljenosti radnje u prošlosti i frekventnosti aorista, osobito njegova 3. jd.

d) U pogodbenim rečenicama aorist dolazi u potencijalnom značenju namjesto imperfekta ili perfekta, npr.: da òdošmo, nè bi se pòkajali (So); da mi ćäća rẽče, jâ jē dovèdo pa nèka se gòvōrī sväšta (Gd); da jâ nẽ privatī vrȉću, pròpade svẽ (Sl).

e) Osim označivanja radnja u prošlosti aoristom se često iskazuje budućnost. To je futurski aorist.

Odnos futurskog aorista prema futuru sličan je odnosu pravog aorista prema perfektu i imperfektu. Najčešće se njime označuje neposredna budućnost, tj. vrijeme vezano za trenutak govora govornog lica, npr.: jâ òdo, tî òstani; mî tô ödmā sȉgūrno uzéšmo, a tî čini štò ćeš (Vd); vȉdićete, jâ se sȁd upúti u vìnogrâd i kògā tȁmo nâdēn, jȁdan ti je (Kl). Govornik je u položaju početka vršenja radnje, za nj je ovakav aorist u tom pogledu isto što i futur, odnosno više negoli futur, jer je posve siguran da će je izvršiti pa je već smatra gotovom.

α) Dalja, posredna budućnost, odreduje se vremenskim prilozima, npr.: na pròliće svȉ òdošmo ù Cȑnū Gòru, u sèlu će mȁlo kö i òstat (Vd); zà godinu ti dánā jâ zavȑši zànāt i ödmā ću se zapòslit (Pl); nà zīmu se jâ vráti kȕći màkar némā tröška (So); nà jesēn ne òdo ù škōlu u Ìmoskī (Pj). Bez obzira na posrednu budućnost, govornik je čvrsto uvjeren da će to izvršiti pa također radnju drži kao već prošlu.

Perfekt

214. a) Osim punog perfekta (glag. biti + prid. radni) čest je krnji perfekt u značenju punog perfekta ili stoji umjesto aorista. Njime se izkazuje radnja što se dogodila u daljoj ili neposrednoj prošlosti u odnosu na govorno lice, te je takva radnja prava prošlost i u samostalnu značenju. Njegovo je sintaktičko značenje šire, odnosi se na javljanje ili priopćivanje, uzvičnost, čuđenje i pripovijedanje.

Evo nekih primjera: nèstalo vòla ì· kravẽ; zapálijo grôm kȕću; mȁtēr se naljútila pùno; písā brȁt ìz Bosnē; pâ Mȃrko na ìspitu; jȕtrōs júnac pōbigā. I u ovim se rečenicama prvenstveno saopćuju događaji, ali one nemaju svrhu običnog kazivanja s obzirom na njihovu važnost za govornika. Tonski registar je osjetno povišen ili pak vrlo visok, te je prema visini tona odmjerena i važnost vijesti da bi se stvorio dublji utisak u slušatelja, kao što je čuđenje, zaprepaštenje. Najkraće rečeno, izricaj je saopćen u obliku uzvika. Ovakav perfekt može doći na svako mjesto u rečenici i obično je naglašeniji na početku, ali nije rijedak primjer naglašenosti u sredini ili na kraju. Na početku je naglašen u: nestalo vola i krave i pa Marko na ispitu; intenzitet

uzvišenosti opada i niži je ton, npr.: mater se naljutila puno, a najslabiji; jutros junac pobiga. Nije u svakoj rečenici naglasak na njemu, već može biti na bilo kojoj riječi, ali je krnji perfekt nazočan i čini se da rečenica, tj. sam perfekt ne gubi na svojoj vrijednosti. Tako je u: zapalijo grom u kuću i pisa brat iz Bosne — naglašen objekt, tj. kuću i mjesna oznaka iz Bosne.

b) Veoma je čest u pripovijedanju, npr.: dȍšli mî na sílo, svȅ se cȕre dȋgle i òdmakle od komína, pa mî ȍdmā zàsili (Rg); kad ôn dòšā, jâ ȍdmā ubrázdijo, a kàko je bíla vrućìna, zaobàdali se vòli i slòmili rãlo (Ri); lóvci gònili i gònili vûka svȅ do Bìjākovē (Kr); díte prìplakalo cîlī dân do pòdnē i nȅ dâlo mi míra (Pd). Neosporno je kako je krnji perfekt u pripovijedanju ili pripovjedački krnji perfekt po živahnosti i ritmu radnje vrlo bliz aoristu ili gotovo jednak. I glavnim razlogom njegove učestale upotrebe bit će baš težnja za bržim rečeničnim tempom u određenoj situaciji. Vremenska stiska, u kojoj se nalazi govorno lice, kao evnetualni uzročnik njegove upotrebe, poslije je isključena. Razlozi su unutrašnje naravi i situacijski, tj. brzina odvijanja tijeka radnje.

Pluskvamperfekt

215. a) Kako je imperfekt sveden na usku upotrebu i uglavnom se drži u posebnom odnosu (upitni oblik), pluskvamperfekt nesvršenih i svršenih glagola s imperfektom pomoćnoga glag. biti čuje se rijetko i više u upitnom značenju. Tako je npr.: bȉjā li tî pòšā na pàzār (Bi); rèci prȁvo: bȉše li jâ kȍpā dok su prolàzili svȁti? (Gu). Pitanja kao što je prvo u potpunosti su razumljiva u govornom kontekstu i nije u izgovoru potrebno nikakvo dodatno objašnjenje, u drugima je jasno da su u određenom odnosu prema ostalim radnjama u prošlosti.

b) Malo kad se čuju rečenice kao: jùčēr jâ bȉjā kŕčijo dȍ pri mrāk (Vd); ili: tî bȉjā zapisívā svȁkì tòvar grȍžđa! (Ru), ali su česti s oblikom biše. Govori se: ôn bȉše dolètijo na kònju da nan jâvī tû vîst (St); tî bȉše prìtēgā snȍp pa úže pȕklo (Ar). Kako odavle proizlazi, s oblikom bija (za sva tri lica jednine) dolaze nesvršeni i svršeni glagoli, uz biše samo svršeni. Ovakva pluskvamperfektivna radnja ne može stajati prije neke prošle radnje: obično dolazi u izjavnim rečenicama gdje je samo pluskvamperfekt, npr.: lâni smo bȉli kúpili vòla (Go); bȉli ste dòbro pȍnīli (Ma); Pȅtar bȉše zȁbasā ìdūć prȉko brda (Do).

c) Oblik s perfektom dolazi jednako u upitnom i pravom obliku i uvijek u vezi s drugim prošlim radnjama, ali je ovdje kristaliziran medusobni odnos pluskvamperfekta i drugih prošlih radnja. Na primjer: jèsu li bȉli dȍpr̄li do mejáša ka je pódnē zazvònilo? (Kp); jè li bȉjo pȕšćā tórbu ìz rukū čîn te ȍpazī? (Sl); jèsmo li bíli kȍpāli ȍnī dân kat si gònijo krȁvu prodávat? (Ra). Upitnost je, dakako, ovisna o govornoj situaciji i kontekstu: promjenom tona i rečeničnog naglaska prelazi u uskličnost ili potvrdu.

Bez upitne čestice li (u normalnom obliku) dolazi u slikovitom pripovijedanju: bȉlo se díte nȁgēlo nàt kacu i pȁlo u kùpus (Vd); cȕre su bíle rúčale pȍda dūbon, u ládu, pâ se pȍslīn ràspivale dȍk jī níje pòplašila žȁba (Br), ili govorno lice meće rečenicu u usta drugoga: bȉli su se ȍpīli — rèkošē — i sȍvāli svȁkogā (Rš). Rekoše, kažu, zatim govore, čuje se itd. pot-

puno je bezlično, te ovo što se iskazuje nije vezano za govornika. Ukoliko su iz izricaje kažu, vele i dr. označena imena ili lične zamjenice, ništa se ne mijenja u značenju, npr.: bíle ste se dügo prâvdale — kâžē jîn Pëtar — ali se níste bíle pöčupāle zä kosu (Rt).

f) U pripovijedanju je češći pluskvamperfekt s krnjim perfektom nego s potpunim iz istih svrha radi kojih se upotrebljuje takav perfekt, tj. ekonomičnosti govora i stilska živahnosti. Tako je: ćāća bȉjo dòšā, a niko ù kući (Lo); grãblje bíle pòlomljene i tàkō òstale u zaborávu (Do); cílō jütro bíli òrali sä dvä júnca (Gr).

Futur

216. a) Samo se niječni oblik futura I izriče s vez. da + prezent, kao: neće da radi, neće da se private posla, neću o tome da imam briga i dr. Stvarno ovakav futur znači izražavanje negativne želje, tj. ne želi da radi, ne žele da se prihvate posla itd. Nigdje se ne čuju primjeri: mi ćemo da sijemo; on će da misli i dr.

b) Bez izuzetka dolazi prezent svršenih glagola namjesto futura u vremenskim i odnosnim rečenicama u kojih se radnja vrši prije glavne rečenice. Npr.: dok stïgnēš, zapáli svíću (Pl); kad njî ùgledāš, zóvni nās (Gd); ko büdē döbar, dòbiće bombúnā (Ci); ù kojegā se nâdē növācā u džèpu, mögło bi se nâ nj pòsūmljāt (Tr).

Ako dolaze nesvršeni glag. u ovakvim rečenicama, onda stoji futur II, npr.: dog büdēte okopávali löze, čûvājte mlàdice (Go); kad bùdnēmo dòbro ïgrāli nögomēt, göstovaćemo u Ìmackömu (Gu).

α) Uz odnosne zam. složene s riječcom god ponekad se čuje futur mjesto prezenta, npr.: učìni mi što ću te göd zamòlit (Cr); káži nān štò ćemo te göd zapítat (Rg); što ću göd učìnit, níje me brïga (Zm). Najčešće ovdje stoji prezent, kao: što god ti kažen, prišuti, ili: napiši što god mi govori i dr.

β) U pogodbenim rečenicama izriče se budućnost i s vez. ako, npr.: àko ću prâvo govorit, tàkō je bílo (Ps); àko ću slãbo rádit, bõljē je da nîkāko nè rādīn (Zg); àko ćemo se nàpit dòbra vína, ìdēmo u gostijónu (Kr); àko će bìt Marìjān tãmo, jâ ùndā néću (Ba).

Ovakva je upotreba općenita.

c) Uz sve prošle radnje osim aorista dolazi krnji futur: spávā je dà će dví üre (Im); bîli smo brâli gröžđe dà ćemo pó dāna kad ùdarī kïša (Ri); bȉjā ôn ù škōli dà će pó godinē (Bi). Normalno bi bilo: biće dvi ure itd.

d) Relativni futur u prošlosti dolazi često u pripovijedanju događaja: gãzīmo mî bŕzo ka će me ôn odjedánput zapítat (Tr); mòja žèna njôj: srámi se! — òna će ti mòjōj: stídi se! (Či); nèstalo vòdē ka tû će nôć ùdarit kïša (St). Ovakav perfektivni futur najviše se čuje u odmjerenu i slikovitu izlaganju.

e) Posebno dođe futur s glag. imati u indikativnome i načinskom značenju, npr.: ïmāmo sûtro sïjat bâr (Lɔ); ïmāte napòjit gòveda pa ùndā àjte u dùćān (Kp); ïmā bît Ìlija će u Mòstār (Cd); ïmāš prãtit sèstru ù Split

nà škōle (Bi). Njegova je upotreba jednako učestala po cijelom prostranstvu ovdašnjega govora. Dakako, najjasnije se razabire iz konteksta kada označuje indikativnost, kada modalnost.

Futur II

217. a) Značajno je za ovaj futur da ne označuje nikakvu buduću radnju (niti predbuduću), već najviše dolazi u načinskom značenju. Kao takav stoji u pogodbenim rečenicama: ako bùdēmo išli u Ìmackī, tî prìčūvāj nàšu kùću (Ri); bùdēš li ùčila dòbro, kúpićemo ti picikle (Lk); kad bùdēte navŕšili dvádesētū gòdinu, àjte mônci ù vōjsku (Žu).

Vidljivo je u ovim primjerima kako nije u pitanju budućnost: svaki oblik ima potpuno modalno značenje. U ovim slučajevima govornik je uvjeren u izvršenje radnje izrečene futurom drugim.

b) Futurom II zamjenjuje se prez. nesvršenih i učetalih glag.: ako bùdēš ōrā, uzòraćeš sèbi (Sv); ka bùdēte priskakívali pòtok, pògledājte jè li dùbōk (Ma); pošàlji dòpisnicu, bùdēš li rádijo (Gd).

c) Futur II svršenih i nesvršenih glagola dolazi u pogodbenim rečenicama. Ovakva je upotreba vrlo česta, kao: ako ôn tô nè budē posádijo, neka jâ nísan čòvik (Pj); ako tî ïkad bùdēš žívijo u Mostáru, klàdiću se po što göd öćeš (Tr); bùdēte li mi ùlazili ù grožde, jâ ću tô dòznat (Gr); ako bùdē ïmā lòvāčkū pūšku, vïdijo bi jē kö nà njemu (Ci); ako bùdēn tàkō kázā jùčēr, ödnjo me sâ dâvā! (Md).

d) U nesigurnu odgovoru futur II stoji u nezavisnoj rečenici uz konstrukciju s da ne, npr.: - dï je tvôj Ìvan? - da nè budē òtiša ù vrtā òplît kàpulu (Vg); što još néma svâtā? - da jin se ne budē pokvárilo àvuto (Dr).

e) Umjesto prid. radnog dolazi češće infinitiv, npr.: ako bùdēš čúvat mòtōr, dùgo će te slúžit (Dr); bùdēte li ò sebi vòdit računa, nēćete ùpast u nèzgodu (Pz); òstā bi jâ ù kući, bùdē li me ìmat kö zamínit (Ma).

f) Iz svega proizlazi da ovome obliku nikako ne odgovara naziv futur II. Prema nazivima kondicional prošil i sadašnji mogao bi se oslovljivati kondicional budući, bez obzira tvori li se od svršenih ili nesvršenih glagola.

Imperativ

218. a) Raspon ovdašnjeg imperativa kreće se od zapovijedanja do želje i molbe, što se iskazuje govornim tonom, mimikom i pokretima, zatim udvajanjem s pomoću imperativa glag. dati i poći i dodavanjem čestica.

Česta je konstrukcija dvaju imperativa kako bi jače bila istaknuta imperativna radnja, kao npr.: daj baci, daj čuj, daj kopajte, daj maknite se, dajmo uklonimo se; pođi donesi, pođi čitaj, pođite otključajte, pođimo pitajmo. Oblik daj stoji, dakle, i za množinu, pođi samo ispred jednine. U istom odnosu dolazi imperativ glag. uzeti, npr.: uzmi radi, ali nije tako čest. Ublaživanje zapovijedi u ovakvom imperat. postiže se duljenjem naglašenog sloga i snizivanjem visine tona od uobičajene. U zasebnom je značenju niječni imperativ, npr.: daj ne dođi, dajmo ne pogledajmo, daj ne poslušaj, dajte ne razdilite se i dr. Njime se izriče prijetnja ili pogodba i ovi primjeri

zapravo znače prijetnju u pogodbi, tj. ne dođeš li, slabo ćeš proći; ako ne pogledamo, imat ćemo neprilika i dr.

b) U priličnoj je upotrebi povijesni imperativ i najčešće je udvojen u nesvršenih i svršenih glagola kada se želi istaći slikovitost i trajnost radnje, kao npr.: razgòvārāj òni, razgòvārāj i nè vidē da pȍkīpī mlíko (Br); polèti cȕra, polèti u dòlac i brzo ȉstrā vòla ì šćetē (Gd); rádi mî, rádi do pódnē kad žèna dȍnese obȉlat rúčak (Sv); ka tô ûgledā, stȁde víkat, pa víči, víči pô ûrē (Lo); da se sàkrijēmo, mî se zavláči, zavláči u pèćinu (Plj). I ovdje se veća duljina trajanja radnje postiže duljim izgovaranjem naglašenih slogova.

c) Uz redukciju nastavka osnovni se slog pokraćuje u glag. bižat, mucat, pucat, trčat, npr.: mäčka ȕvatī mìša i š njîn bȉž, bȉž ù pojatu (Ra); òna ništa mȕc, mȕc i jâ jē nísam razùmila (Ba); jâ díte pȕc, pȕc po rùčicam i zȁspā ȍdmā (Či); kònj tr̄č, tr̄č priko vlákē dok nè privālī sàmār (K). U glag. drljat, grljat, trljat i vikat gubi se nast. -aj: òna pò njivi dr̄lja, dr̄lja i zà čas näčupā trávē (Lk); ȕzē bòcūn i gr̄lja, gr̄lja i nè ostade nî kāp (Bi); nàkitila se i mòkrīn nògon tr̄lja, tr̄lja po čitavu tàvanu (Gl); jèdno se pȍdiže nȁ noge pâ vr̄lja, vr̄lja i dȍvūče se dò kućē (Gu).

U oba glag. tipa susreću se i oblici ' naglaska kao u nereduciranom obliku, npr.: bìž, bìž ò zla da ga ne donèseš ù kuću (Pl); kúma dr̄lja, dr̄lja sr̄pon ko da nēće (Dr). U istim uvjetima osnovni slog se dulji i skraćuje u glag. ajde, gonit, nosit, odit i vodit, kao: mî âjd, âjd pa u gosti(j)ónu (Pg); vî pr̄dā se gòveda pâ gôn, gôn š njîma ù ogredu (Ps); ùbijo zmìju i nôs, nôs š njôn ù jamu (Ar); dȉgā se i ôd, ôd râvno ù loze (Kl); ȕzē ga zȁ rūku, pâ vôd, vôd u dùćān (Sl). U bržem tempu na mjestu ^ stoji " nagl.: mî prȕžili kȍrāk i ȁjd, ȁjd pâ stȉgli na vríme (Ci); natòvarijo kònja i gȍn, gȍn ù mlīnicu (Lo).

d) Najstroža zapovijed, zabrana ili prijetnja izriču se perfektom uz vez. da: obično se u takvim konstrukcijama upotrijebe i priloške oznake kojima se određuje radnja. Npr.: Da si ȍdmā òtišā kȕći! — Da si rȁno ùjutro nà njivi! — Da smo svȉ sprêmni večères krénit nà pūt! — Da si ùzejo knjȉgu ù rūku i da si čítā! — Bȁš sàdā da si se dȉgā! U dotičnim slučajevima nema nikakva ublaživanja, imperativnost je određena i stroga. Međutim, u sličnim primjerima ovakav oblik perfekta umjesto imperfekta prelazi preko blage zapovijedi u željni način: dà smo pȍnīli ȍvū trávu, mȍre jē kȍ òdnīt (Plj); da si kúpijo kàvē, ȅvo mrâka (Vg); da ste napísali písmo, sȕtra nēćete ìmat kȁd (Br); da je, bòna, zà(j)itila vòdē, u čèmū ću prȁt sùda (Pl.).

e) Imperativ trebanja u prošlosti (ispred kojeg češće stoji čestica ne) tvori se od prid. radnoga pom. glag. biti, aorista ili imperfekta i infinitiva dotičnoga glagola: nè bijo lèžat prikò lita, sȁd bi ȉmā svòju pàru (Ar); nè bīli sìdit do pónoći, rȁno bi se jȕtrōs dȉgli (Do); bȉjo mȕčat, nȉko te nè bi kréćā (Zg); nè bī pôć pò zlu pútu, bȉjo bi dànas ù drugōn kòlu (Žu); nè bȉše se zalićat ù gāj z gòvedīn (Vd); bȉjā òdit pò malo da ne pòsr̄nēš bȉjāšte, vrâže, vòdit svôj pòsā, nè bi nās ùvatijo jȁd (Gr).

α) Također ovakav imperativ dolazi s prid. radnim i ostalih glagola: ìšā kòpat k' ì mī, ȉmā bi nȁdnicu (St); mȉslijo poštèno rádit, òstā bi dȉ si i dòsa bȉjo (Ma); na vríme dȍnijo màšklīn, nè bi ćāća víkā ná te (Gd); ne polívā lȍze u nèvakat, nàšā bi grȍžđa (Ru).

Ovakvi su primjeri bliski pogodbenim irealnim rečenicama; po svoj prilici, ovaj imperativ sadrži u sebi moranje i trebanje.[227]

f) Potencijalni imperativ dolazi uz veznike ako, da, kad i makar s pridjevom radnim: àko bi ùmro ŏd glāda, nè bi ti dâ kòmāt krŭva (Pg); nè dān àko bi oslípijo (Ri); néću ga kréćat da bi jâ pròpā (Pg); ne mògu se dĭgnit dâ bi me prĭbijo žĭva (Rš); rûčāj s mènōn kad bi jâ òstā glâdan (Sl); òstaću óvde màkar bi me ŏdnīli sĭlōn (Lk); màkar bi mi svāšta rēkli, nè bi se dâ (Lo).

Naravno, i ovo je imperativ koji uz potencijalnost nosi u sebi moranje i trebanje.

g) Zanimljiva je konstrukcija imperativa s da neka, npr.: rèci da nèka dôdē (Gr); brȁći san kázā da nèka se žênē (Gr); govórijo san ti da nèka ga pŭšćī u míru (Vp).

Ovakvim se izricajima nešto ublažuje zapovijedanje.

Odavde je da neka prešlo i u prezent, te se jednako govori: rèko li ti da nèka ga prikòpāš (Gl); mìslili smo da nèka pôdemo s vâmi (Ra).

h) Veoma je učestao stari optativni imperativ u primjerima kao: Nòsi vāz dȁvā! — Pomòzi ti, bŏže! — Dódi jèdan òd vās âmo! — Uzmi kògod mòtiku!

Želja i molba glavno su njegovo značenje, ali povišenjem tona ono prelazi u potpunu zapovijed.

Kondicional

219. a) U ovome govoru opstoje oba kondicionala, sadašnji i prošli. U odnosu na prvi, ovaj drugi dolazi u upotrebi dosta rjeđe. Kondicionalom sadašnjim izražava se mogućnost i želja, te kako prošli sadrži samo mogućnost, sadašnji je u velikoj mjeri preuzeo njegovu funkciju.

b) Umjesto kond. sadašnjeg katkada se govori kombinirani kond. sadašnji s imperativom (habitual). Tako je: kad bi nàdošlo lĭto, ôn bi po pòdnē lěži, a ŭvečēr bi istrávā gòveda po ládu (Md); àko je pȁdala kĭša, mî bi mu rèci da ćemo ù kući mlátit kokùruz, ali nè bi, već smo ĭgrāli tř̆ljē (Kp).

Njime se oživljuje radnja i donekle se ubrzava govorno tempo, pa je stoga najčešći u pripovijedanju.

c) Moranje u prošlosti, izvršena pogodbena radnja kazuje se izricajima kao: ne bijo vikat! — ne bili sić šumu! — bili kupit na vrime! — bijo dračit! i dr. Premda nisu rijetki ovakvi oblici, ipak dolaze samo u 2. jd. i mn., ali se prenose i na ostala lica ako se doda lič. zamjenica: bĭjo ôn òtīć ŏdmā! — bîli mî svézat ôvcu, pâ jē nè bi trážili (Ar).

d) Prilično je frekventan kondicional koji stoji na mjestu futura I, npr.: ĕto mĕne sŭtra ù vaš konšiluk tàmān dà bi me nèstalo (So); da bi pȁdala kàmēnja ĭz vedra nĕba, pòmoćemo ti do pódne žĕt (Kl); jâ ću ròdici ù svate da bi vî svĭ òstali kòt kućē (Dr).

[227] Vukovićev ovakav odnos naziva oblik trebanja u prošlosti ili jednom vrstom irealnog potencijala u prošlosti. Time donekle ispravlja Maretićevu tvrdnju (Govor Pive i Drobnjaka, 99).

Izričući ovo, govorno lice je u potpunosti sigurno da će ta radnja biti izvršena.

Glagolski pridjevi

220. Pridjev radni. — a) Služi za tvorbu složenih oblika, ali vrlo često dolazi u samostalnoj službi, ponajviše atributskoj. U bezličnoj upotrebi svaki glagol može dobiti česticu se, npr.: rádilo se dân ī nōć; ônē se gödinē dösta kĭrijālo; naobláčilo se, kĭša će; uzajmljívalo se i dr.

b) Druga je važna služba predikativna, kao: procvitale jabuke, pukla civ, uzavrijo mast, udala se cura. Običniji je ovakav poredak riječi u rečenici, medutim nije rijedak ni obrnut, ali uglavnom u uskličnoj službi. Rečenice: jabuke procvitale! — civ pukla! itd., najčešće znače saopćivanje koje iznenađuje jednoga ili oba sugovornika. Uskličnost gubi na intenzitetu ako iza saopćenja dolazi objašnjenje: jâbuke prȍcvitāle, trîba jī pŕskat.

220. Pridjev trpni. — I on dolazi u atributskoj i predikatskoj službi, čini se, manje od prid. radnog. Zanimljiva je njegova sintaktička vrijednost kao složenoga pasivnog oblika. Tako složen stoji uz:

α) futur: bĭćeš bìjēn, òstanēš li tàkī; nè budēte li se čúvali, òstaćete òkradeni.

β) imperativ: nè budi ti zapòviđeno; nè budi bìjēn ka mȍš brès togār bĭt; nè budi vān rečèno; nè budimo ùplašeni.

γ) kao optativ: ràzapēt bĭjo kô Ī̆sus, àko òću krîvo (Zg); pröklēt bĭjo.

δ) kondicional: nísu se tĭli pomàknit s mìsta da nè bi bîli òsūmljičeni (Pg); da nè bi bĭjo prìvarēn òd njī, svè je ĭzračunā prĭja (Tr).

ANU BiH АНУ БиХ

VI. STILISTIKA

221) U sažetu obliku bit će iznesena većina važnijih stilističkih osobina imotsko-bekijskoga govora, koji u ovom pogledu pruža dovoljno primjera. Dakako, u obzir dolaze sva govorna i negovorna sredstva.

222) N a g l a s a k. — a) Deminutivi muških imena koji su ovdje — usput rečeno — prilično rijetki, naglašeni su kao: Jȁkica, Mȁrkica, Mȁtica, Pȅrica i dr. Kada se prema takvu licu iznosi neraspoloženje u smislu ironičnosti, jeporacije, obezvređenja, nedoraslosti i sl., onda naglasak prelazi na srednji slog, te je Jakìca, Markìca, Matìca, Perìca.

b) Prelaženje brzog (˝) naglaska u uzlazni (ˊ) na dvosložnim imenicama ženskog roda stvara deminutivne hipokoristike, npr.: cúra, kráva, kúća, nóga, rúpa, skrínja i dr. stoje prema cùra, krȁva itd. koje sadrže normalno značenje.

c) Duži naglasci, jednako uzlazni i silazni, pogodni su za izražavanje čuđenja ili želje za uvećanjem s pomoću mijenjanja kratkih naglasaka u jednoj vrsti riječi, konkretno u pridjevima. U takvim se rečenicama obično pridjevi udvajaju, npr.: stâr, stâr je ôn pûno (: stȁr), i: stára je, stára njègova bȁba (: stàra); njȉjōv je dûb vélik, vélik (: vèlik). U određenom obliku bit će dôbrī, dôbrī nȁš ûjac, pântićemo ga; òrasi su bȋli vȇlikī, vêlikī.

d) Ista je promjena zahvatila i neke standardne izraze svakodnevne upotrebe. Tako u indiferentnom raspoloženju rečenica glasi: môj brȁte, svȅ je tô pròpalo, ali se u afektivnom stanju čuje kao: mój bráte, sve je . . . , ili: môj bráte, sve je . . .

U prvome, od ova dva slučaja, iskazani su nešto osjetnije čuđenje i tugaljivost zbog te propasti, uzlaznom intonacijom bráte želi se stvoriti dublji utisak na sugovornika i time, donekle, stvar dramatizirati. Ili pak u primjeru: sûnce móje, dódi mȁteri (: sûnce mòje, . . .) mati je ucviljena boleščću svoga djeteta, ili se desilo što strašno pa neobičnim duljenjem (móje) daje oduška svojoj boli, približujući ton plaču.

e) Česta kletva ili poštapalica: bȍga mi, bȍga ti i sl. čuje se kao bóga mi, bóga ti, npr.: bóga mi, níje tâ, ili: sȅstro, bóga ti, pùšći me u míru! Ovako se sugovornik uvjeruje u protivno od onoga što isti tvrdi (prvom rečenicom) ili blago zapovijeda (drugom). Ova poštapalica sadrži i ovakvu funkciju, npr.: zȃjā san Mȃrku nȍvācā! Dok govornik izgovara, ako ga sugovornik sumnjičavo gleda ili šuti nakon toga, prvi će izgovoriti: jèsan, bóga mi.

Naglašeni prezent pomoćnoga glagola biti često služi za izricanje potvrda i divljenja. Npr.: jè li bȉjo? — jé, jé!, odnosno: jé, jé, dòbro je postúpijo, ili: jésan, bráte, dâ san ti svè.

Ovako produljeni naglasci gotovo su dvaput duži negoli su obično. Na izrazito duljenje navodi afektivni moment. Sugovorniku se tako nastoji unijeti duboko u psihu izrečena misao.

f) U ovome govoru nikada naglasak — rečeno je — ne stoji na kraju višesložne riječi, ali se ipak čuje na uzvicima: ararā, tamȁn i ujȕj, npr.: ararā, mojè! tamȁn je dòbro! ujȕj, tùdā!. Prvim se povraćaju ovce,drugim otjeruju kokoši, taman je općenit. Češće se čuje samo: ararā!, ujȕj! Zadržavanjem naglaska na zadnjem slogu postiže se veća prodornost i jače djelovanje na živine, treći je čisto afektacione i emfatičke naravi.

g) Radi uzvičnosti stoji brzi (") naglasak na zadnjem i srednjem slogu u imperativu nekih složenih glagola kao: ispȅc kàvu! prinȅz bȁčvu! užȅžmo vȁtru! Pored uzvičnosti kao najvažnijeg razloga ovomu je uzrok i apokopa.

Brzi (") naglasak na kraju utječe na pojačavanje zapovijedi.

h) Svaki samoglasnik, osim r, može biti i uzvik, samostalan ili udvojen. Neka za primjer posluži a u slučaju: à, dòšā si! â, dòšā si! Prvim se iskazuje jače čuđenje ili iznenađenje, drugi može sadržavati podrugivanje, prijekor i prezir, zatim i slabije čuđenje. Udvojeni, npr.: ȁā, dòšā si! i: aȁ, dòšā si! — donekle mijenjaju značenje, pa ȁā nosi u sebi jaču ironiju, katkada i sarkazam, nasladu i ruganje, aȁ pored iznenađenja ima prijetnju ili kakvo obračunavanje, govorno ili fizičko.

223. Rečenični naglasak. — a) Osim spomenutih primjera (v. prethodnu tač. b), riječi ne mijenjaju naglasak zbog rečenične intonacije, već ga neke mogu jedino gubiti te stvarno ostaju kao prislonjenice, premda inače nisu bez naglaska. To je zbog intonacione siline koja je usredotočena na jednu određenu riječ, pa jednu ili više riječi ispred spaja s njome u istu naglasnu cjelinu poput sraslica. Na primer: radȍvōg nèmōj víkat! (= radi ovog); svogjúru pomòzi dòbro! / = svog Juru); probúdi jē akmojaspâvā! (= ako moja spava); polèti štomožbȓžē! (= što možeš brže) U posljednja dva slučaja, gdje su po tri riječi skupa, prve dvije se izgovaraju u ravnoj liniji i slogovi su nešto kraći nego obično, tek na naglašenoj riječi izbija ekspiratornost, pa se intonacija podiže.

b) U vezi s rečeničnim naglaskom stoji u priličnoj mjeri gubljenje duljine sloga u dvosložnih imenica muš. roda na -ić, kao: nosić, nožić, stolić i dr. Kada se kazuje u afektivnosti, ostaje duljina, npr.: ditetu se zavrnijo nòsīć; ostavijo svoj nòžīć; pomakni tamo stòlīć! Ukoliko nema emocionalno-afektivnih razloga u govornikovu raspoloženju i odnosu prema subjektu, tada se obično duži samoglasnik pokraćuje: otari mu nòsić, slinav je! izgubijo si nòžić; zanečistila san stòlić, moran ga prat.

c) Pri naglasivanju jedne riječi u rečenici ili skupa riječi često se osim podizanja tona i produljenja naglaska govorno lice služi i stankom među slogovima. Npr.: da san joj svoju šaravitu tór-bu; dovejo san sa sebon pà-sa vu-či-já-ka da nas ujde; da znaš kakav Šȉ-mić bijo ajduk, svi ga se Tûr-ci bȍ-jā-li.

Usporavanjem izgovora, odnosno prekidanjem riječi posebno se skreće pažnja na značenje takva objekta ili onoga što je s njime u dodiru

224. Morfološke razlike. — One se uglavnom svode na vokativ jednine imenica muškoga i ženskog roda koji ima nastavak -e: brate, čoviče, Danice, stopanjice, suče i dr. Ali u tepanju, afektiranju, molbi ili blagoj zapovijedi ostaje vokativ bez nastavka, pa se npr. čuje: dragi moj čòvik, uzmi mi to; budi mi dobra, Dànica moja! kršna naša stòpanjica, svarila si dobar ručak za težake; čini mi se, drûg súdac, to nije pravedno. Prvim se primjerom ističe dječakova valjanost (rjede odrasla čovjeka) i umilnim tonom nuka se na poslušnost, slično je u drugome i trećem. Izbjegavajući zaoštrivanje, u posljednjem primjeru govorno lice tonom povrijeđenosti upozoruje suca na počinjenu nepravdu.

225. Sintaktički odnosi. — a) Afektivno izražavanje želje, zabrane i zapovijedi čini se veznikom da uz kondicional, npr.: dà bite mi vrátili kònja, nè bi vān to nîkad zabòravijo; dà bimo mu mî pònīli sà sebōn pârā; dà bimo mu nè došli na ùkop kad ümre, bílo bi svìmīn njègovīn pūno žâ (Ru).

b) Kombinaciju usklika i zabrane iskazuje veznik da s perfektom. Poznati su standardni izricaji: da te níje dävā ödnjo! da vas níje žälōst zalètila! — što s perfektom: što te níje güda izila kat si bījo koli mīš (So), što nísi ümro prīja nego si tùdā nògōn pūntā! (Sv), što te nísu ùbili u ràtu (Pl).

226. Struktura složenih rečenica i poštapalica. — a) U pripovijedanju se stilska dinamičnost postiže u apozitivnim rečenicama umetanjem objasnidbene veze atributne i rečenične naravi. Tako npr.: òna īmā čètri sīna, čètri prâvā isána, kòjī su díka i pònos cîlōmu sèlu! (Cr); pòšle zäjedno dvî cüre, bíle su pūno mlâde i lîpe, i īšle nâ noge cîlī dân dok su dòšle u Mòstār (Tr).

Pripovjedačka ekspresivnost i slikovitost postiže se ovakvim primjerima: čîn jâ, dâde mi se pògledat, ùgleda díte na zídu, ödmā san polètijo i dīgā ga da se nè pribijē (Tr); mî u sèlo, vèliko sèlo ko kàkva vároš, brzo se nàmirišmo na gostijónu (Kr).

b) Ubrzanje rečeničnog tempa i težnja da se prepričavanje stavi u usta licu koje je izreklo dotičnu misao čini se češćim umetanjem prezentom kaže ji veli. Negdje to prelazi u manir, pa takva poštapalica upravo čestoćom kida osnovnu misao jedne rečenice ili pasusa. Npr.: kâžē, bījo je döli i srījo, kâžē, dvâ čòvika i nà njimon dùvān (So); ôn, kâže, da níje bījo zâ, vèć, vèlī, ùvīk je slūšā ròditelje; pôće ù lōv, kâže, pa će se svrátit ù mlin, kâžē, i píta kā može dòtrat (Sl).

c) U prijatnom razgovoru (i prepričavanju) nisu rijetke ni duže poštapalice kao: brate si ga moj i dušo si ga moja. Npr.: òdošmo mî u dîva, dûšo si ga mòja, nàkō prī mrāk i nísmo pöčēle jöš sīć kad lùgār k màmi (Md); brâte si ga môj, štà san mögā učìni drügō, već ìzbignit da se nè pobijēmo š njīman (Br).

227. Tvorbeni obrasci. — a) Stilistička se tvorba očituje kao posljedica izrazite afektivnosti, nagovaranja, težnje za umanjivanjem ili uvećanjem prave veličine ili vrijednosti čega.

b) U gramatičkoj tvorbi riječi deminutiv nemaju grožđe, jaje, kruv, meso i mlijeko, ali dobivaju morfem -ica i prelaze u ženski rod. Dok mati

hrani dijete, govori mu odmila, tepa ili moli da pojede obrok, npr.: uzmi, milo, koje zrno gròždicē; evo ti malo jàjicē, progucaj samo malo (Kp); izidi samo malo krûvicē, zlato materino, pa ćeš brzo rest (Kr); kupijo ćaća lipe mèsicē, svarila ti je majka (Bi); napi se kap mlikicē, srce drago moje (Sr). Ako se dijete i dalje nećka ili odbija, ovako mu se tepa i nutka ga se dokle god pojede.

c) Stvarno, neki augmentativi imaju dva stupnja pejorativnog značenja. Prvi se tvori sufiksom -ina: bàdnjina, jàbučina, kònjina, nàrāńčina, pànjina, òskorūšina, tòrbina, drugi s -etina: badnjètina, jabučètina, konjètina, narančètina, panjètina, oskorušètina, torbètina. U odnosu prema prvome daleko je veća pejorativnost drugoga. U stanovitu smislu u njoj postoji i neko gadenje prema tim predmetima.

d) Često se umanji stvarna vrijednost gospodarskih dobara. Kaže se: barijoce vina, čančić pure, čatrnjica, dupčić, gnjojarić, kućica, vočić, vrićica grma i dr. Ovo biimoglo biti iz uvjerenja kako nije dobro označiti nešto što bi bilo veliko ili se tome diviti, odnosno čuditi; nije sretno ako se zna broj ili količina pokretnih dobara, uvijek je bolje reći manje.

228. Rječnik i semantika. — a) U nekim riječima augmentativ ne znači samo uvećanu stvar ili biće već ujedno i pejoraciju koja je nekad prvotnija. Tako armarina, glavnina, kupusina, mašklinina, repina, veralina, volina i dr. označuju velike stvari i pejorative.

b) Budući da je više cijenjeno muško dijete nego žensko, pa kad se žensko rodi, katkada se kaže: ròdilo mi se díte. Time se izbjegava kazati: žensko. Kada muško dode na svijet, otac će ponosno izjaviti: ròdijo mi se sîn!

c) U afektaciono-potcjenjivačkom ili umanjenom značenju dolaze zamjenički prilozi ono, ovo, to pred genitivom, npr.: čuvan o teška posla ono svoje žene; dotra san ovo telaci na prodaju; oblačin to dice.

d) Značenje nekih imenica pojačava se njihovim pridjevima kao: lopov lopovski, lupež lupeški, privarant privaranski, pas pasiji, vrag vražiji i dr.

e) Posebna su rasprava nazivi biljaka, životinja i pojedinih njihovih organa u prenosenom značenju. Služba riječi u prenesenom značenju zaista je velika, kao primjerice: muči, pãsu jedan! veli se živahnu djetetu; zid se savijo na láktu, tj. tamo gdje je polukružna oblika; slomijo se kònj od gusala (trokutasto drvce); kamen prigoni na mèdvidīn, tj. na grubim kolima; napejo mi se čir na lístu live noge; ovce pasu po lèbru povr bunara; oće nan se dva jârca za armadure, tj. drveni držači pri gradnji kuće.

229. Deminucija. — a) Uz deminutivne imenice često stoje pridjevi koji pojačavaju umanjivanje imeničkog značenja. Govori se: mala curica, mala kućica, malešna čatrnjica, malešna pojatica, sitno zrnce, sitna mrvica. Osim što se ovakvim atributima donekle umanjuje značenje, više dolazi do izražaja potvrda toga stanja i emotivno raspoloženje prema dotičnom predmetu ili biću. U tome i jest glavna vrijednost, ove, naoko, nelogične pojave u govoru.

Drugima se pridjevima potvrđuje značenje imenice bez obzira je li deminutiv ili nije, kao: jedna kukavica, bidna sirota, onda standardna izreka:

stara baba, star did. Kada se još više ističe starost, reče se: stari starac, stara starica, ili se ponovi imenica: on je starac, starac; baba Mila je već starica, starica.

b) Imenice drob, jezik, nos i zub izgovaraju se dróba, jéza, nósa, zúba prilikom umiljivanja djetetu. Npr.: boli li te dróba, dušo? — isplazi jézu da vidim je li pobilila; na nósi mu krastica, triba je čingod namazat; budi mirna dok ti vadimo zúbu. Ako su ovakvi izricaji namijenjeni odraslijoj ili odrasloj osobi (što nije rijetko), onda je to ironiziranje, ruganje.

230. N e l o g i č n o s t. — Ovdje se iznose opće nelogičnosti koje se govore po sijelom području. i osjećaju se kao obične. Evo takvih primjera: sìdili su i bèsidili cîlī dân do pódnē; bîli smo na nògam svù nōć do zòrē; okolíšili smo njîvu zîdon sȁ dvī strâne.

Dakle: cili dan i sva noć ne uključuju cjelinu u svoje značenje već dio te cjeline; okolišiti se ovdje može također djelomično.

231. N e g l a s o v n a i z r a ž a j n a s r e d̨ s t v a. — U njih spadaju pokreti tijela ili pojedinih organa (gesti) i mimika. Ovakva izražajna sredstva nisu odijeljena od govora, već su njegov popratni ili sastavni dio. Njima se, dakako, postiže, ekspresivnost i ekonomičnost izraza, te su tako veoma važna komponenta dopune glasovnom izražavanju. U svakom slučaju, afektivnost ostaje njihova osnova podloga uz emotivnost kao važan činilac pokretačke naravi neglasovnoga govora. Bit će navedeni konvencionalni gesti i mimički pokreti koji su ovdje dosta funkcionalni.

a) Stavljanje palca između kažiprsta i srednjaka u stisnutoj šaci znači davanje „bajama", tj. nečega što je bez ikakve vrijednosti. Uz to se obično kaže: evo ti! ili: na!

b) Iz južne Italije preneseni su „rozi" i označuju veću uvredu negoli „bajam". Savije se srednji prst i domali, kažiprst i mali ostaju izpruženi i ruka se okrene prema osobi (ili njih više) kojoj su namijenjeni. Obično se ruka povlači i ispruža nekoliko puta, kako bi učinak bio jači, i češće se popraćuje uzvicima: dr, dr, evo ti! Time se iskazuje prezir i osrednja uvreda. Ipak težina uvrede ovisi o ostalim popratnim riječima, odnosno kontekstu.

c) Odmjeriti „od šake do lakta", iako je, u stvari, obratan postupak, čini veliku uvredu onome na koga se odnosi. U stupnjevanju gestovnih uvreda ovo je najveća i gotovo uvijek je popraćena vikom i psovkama. Postiže se tako da se pod lakat jedne ruke (obično desne) stavi šaka druge i usmjeri pojedincu ili skupu. Ili se pak metne šaka ili pleska podno mišice pa se onda učini prijegib tom rukom. U prvom se primjeru ruka ispruži, u drugom savije za oko četvrtinu kruga, odnosno učini se „bosanski grb". Smisao je isti u oba slučaja.

d) Brzo i kratko mahanje pleskom ili šakom, upravo resko, ima smisao jače prijetnje kao da se kaže: išibat ću te; prebit ću vas.

e) Kad se pleskom, najčešće olabavljenom, maše od sebe, time se otjeruje što ili koga, a kad se to čini prema sebi, tada se doziva ili vabi koga.

f) Negacija se kazuje kretanjem desnog kažiprsta u pravcu lijevo-desno i okrenutog uvis.

g) Sam kažiprst ispružen čini „ćok", tj. nešto blaže negoli „bajam". Ali se njime u istom položaju tjera iz kuće ili s njive uz uzvike: ajde odovlen! gubi se! i sl. Njime se također u ponižavajućem tonu zove k sebi odmjerenim amo-tamo, samo je tada šaka okrenuta prema gore i prst se previja u smjeru prsa govorne osobe.

h) Umjesto: kunem se da je to pravedno ili istinito, obično se podignu uvis tri prsta: palac, kažiprst i srednjak.

i) Standardnim pokretima lica lijevo-desno iskazuje se negacija, klimanjem gore-dolje potvrđuje se nešto.

j) Duboko čuđenje izriče se micanjem glave u većem luku od jednog ramena prema drugomu. Isto se čini i hvatanjem obiju ruku za kosu iznad učiju i polaganijim kretanjem ili pak potpunim mirovanjem.

k) Udariti se pleskom po čelu označuje kajanje zbog učinjenog djela, prevare ili prekoravanja sama sebe (rijetko drugoga). Uz to se i doda: di mi je pamet bila! ili: luda mene!

l) Kada se tvrdi da je tko slabe pameti, na rečenicu: on je . . . napravi se kažiprstom krug ispod svoga čela. Jednako značenje ima i mahanje pleskom lijevo-desno okrenutoj prema gore kao da će se sklopiti ruke.

m) Pokazati komu jezik ili oponašati blejanje (glasno) izraz je ruganja ili ljućenja.

n) Ruganje ili prkos čini se zviždanjem, osobito kao uzvrat nečije riječi ili pak dok govori da bi se izgubile, zaglušile govornikove riječi.

o) Dosta su brojni gesti i mimika kojima se prikazuju ili karikiraju, najčešće u oponašanju, tjelesna i duševna svojstva (uglavnom nedostaci, manje vrline). U njima pretežno učestvuje čitavo tijelo, ili pak u sklopu cjeline naglašeni pojedini organi. Veoma su zastupljeni pokreti lica.

Razmotre li se sva neglasovna izražajna sredstva, upada u oči njihovo preveliko deprecijativno značenje. Ovo je donekle i stoga što Imotska krajina i Bekija ipak pripadaju mediteranskoj oblasti i mentalitetu u kojih je rugalaštvo veoma istaknuto i očituje se na različite načine. Navedeno je kako je čitav kraj usmjeren prema gradovima na jadranskoj obali i lako poprima novotarije što dolaze iz njih i preko njih. A jedna od tih je i obilnost rugalačkih izraza. Naravno, postojali su i opstoje samonikli ovakvi izrazi, ali su mediteranskim (iz Italije) utjecajem naveliko povećani.

Ovamo bi valjalo pridodati nadimke pa bi slika bila cjelovita, ali su oni poseban studij, te zbog opširnosti ne mogu ovdje naći mjesta premda se stanovitim osobinama uklapaju u stilistiku.

Dakako, deprecijativni izrazi mogu se u potpunosti razumjeti u kontekstu: u ljutnji, prkosu, svađi, prijetnji, ruganju, obezvređivanju, ironiziranju i dr.

ANU BiH АНУ БиХ

VII. PRIMJERI IMOTSKO-BEKIJSKOGA GOVORA

BÃBA I BÒSANSKÎ PÀŠA

Ù stārā vrimèna bîjo ù Bosni jèdan pàša, ali pûno bîjo pògan dâ ga se bŏjālo mâlō ì velikō; kŕšćani ga mŕzili, Tûrci ga nísu vòlili. Svâk je mòlijo bŏga dà bi ga ŏdnjo dâva što prĭja da nárot pòčinē u míru. Sàmo ga blagosívala nĭkā babètina i glâsno bi rĕkla:

„Požívijo ga drâgī bôg jŏž dûgo.“ Rādi tŏgā svî mŕzili stârū kàko mŏže vàkō govórit ka je svìmīn pŏznāto da nĭkad níje bîlo gŏrēga pàšē. Njê níje bíla brĭga zârā tŏgā. Dŏšlo tô brzo i pàši do ùšijū. A kàko ì nēće: svî ga mŕzū, sàmo jèdno ga vŏlī. Ŭndā pàša vŕcon bâbinōj kŭći i náde jē sìdī nà pragu.

„Bŏgati, bâko, čŭjo san šta gòvōrē drŭgī da me tî blagòsīvljēš i mòliš bŏga zá me ì još òstālē svĭtujēš nek i jòni tô čĭnū. Razùmijo bi te dă san ti kàkvo dòbro učìnijo, à me se čĭnī dà te êvo dòsad nísan prĭja vĭdijo.“

Nê smēte se bâba pa mu kâzā:

„Prìsvītlī pàša, prâvo ću ti rĕć kô da se ispòvīdān. Znàla san tvôga dĭda ì ćaću. Dĭd je bĭjo goròpadan čovìk, àli se š nîn mŏglo ìzāć nà krāj ka mu se dáde lípa rîč i štògo ìz rúkē. Štà bi ti ò ćaći kázala, znâš ga ì tī dòbro. Bĭjo je gŏrī òt svakē zvîri, prâvī rázbōjnīk. Dòšā, brate, gŏrī òd gorēga. Ēto smo ì· tebe dòčekali: pàšujēš vîšē gŏdīnā, a za národ zlŏ ì naopāko; nĭkad övōga zlà i nèvoljē. A štà i kàko bi bîlo dà, nè dāj bŏže, tvôj sîn stâne za pàšu nàmisto tĕbe. Nòsili bi svî lánac ŏko vrāta kô gòveda nà jaslon. Pâ zâšto nè bi ŭndā zá te mòlila bŏga?

Ka tô zàčū pàša, zâmislī se i òde kŭći. Bîše se i posdídijo.

Djevojka od 18 godina, Svib

BOSÀNAC NÀ SMOKVI

Dŏšā kûm Bosanác ù kūma Dalmatínca tàkō o Pètrovu dánu da provède kŏjī dân u gòstiman. Dòčekā ga kàurin prì kućōn i kŭmovi se pòzdravišē i ižljúbišē, ŭndār se pítaju zà zdrāvlje pa kàko kŭćnā čĕljād, mârva i stánje. Bílo svĕ dòbro i vĕseli ûdū ù kuću i dòšljāk mâlo zâložī. Ŭndā su òbašli drŭgē pŏznātē kònšije, razgovárali š njîman i ùspūt gŭcnili pò kojū čàšu cr̂nōgā. Ŭtō pâla ì nōć. Bosánca ùgrijalo víno, níje mu bĭjo vîčan, pa

odvézā jèzik ù svī šèsnēst, rèkli bi, da pròstīte, ko kàkva babètina. Vríme òdmīčē, Bosáncu se nè idē lèć. Jòž bi sìdijo ì predikā, ali domàćin ĩđē ù pòstelju jêr je nôć krátka. Ù nikā se döba opròstišē i kûma lègošē.

Ùjutro se göst probúdijo téškē glávē i pokàsnijē. Sä mîslī domàćin käko će ga razvèdrit i počàstit käd mu pâde nä pamēt da ga povède u vìnogrād. Sväkā kô šäka, ali nísu bäš säzdrijāle smökve pètrōvke, sväkā ko šäka, a òne, znâte, nísu tàkō slätke kô kāsnē. Ka dódošē nà misto, ìmadū štä vîdit: kîpću cábla od vèlika plöda. Vîdićete i mórale su. Posádijo gospòdār kràj svakē smökvē pö dvī tîkve i dîgā ji uzà drvo. Göri tîkve nàrēsle vřlo vèlike i svë vîsē bäš kô bronzíni o kòmaštram. Kad övō svë vîdijo, polebédijo se Bosánac ĩ uspējo se nà nājvećū smökvu, a gäzda òblazī drügē vöćke i dìgdi ìzidē po jèdnu ali dvî. Múdro se čûvā da mu mlíko ì smokāvā nc òpālī gübice.

A štö činī göst? Zàsijo medu gränam ì ujtijo se nâjkrùpnijē tîkvē pâ kûsāj, kûsāj. Käko je bîjo mámūran òt sinošnjēg píća, dòbro mu döšla tîkva: nàkō ròsna i ládna ìzjutra dòbro ga ládila ìznūtra.

Kad je gäzda òbašā svë što je tríbā — bîće se zädrža nèpunu ûru — vrâtī se g Bosáncu i vèlī mu:

„Kûme, kolikō jī tî pòjide? On ti će òzgār: „Još ìmām dvá-trī zälogāja òd onē nâjvîšē pâ sam gòtōv".

Ali Dalmatínac ödmā razùmide kûma pâ mu ödvratī: „Mìslijo sam jē ùtrgat svômu màgaretu, a kä si jē tī ìzijo, bíla ti u blagòsovu, njëmu ću nâć jèdnu drügū.

Čovjek od 32 godine, Grude

ŽÈNA O ČÒVIKA ČÌNĪ BUDÀLU

Jèdan bi čòvik klëpnujo žènu čëšćē jèr je bíla pògana jèzika i ûvik bi ništa žvànjila. Nè spāvā òna, već smîšljā kàko bi mu se osvétila. Žèni níje tríba pûno kad ìmā dâvla ùzā se. Ìmāli su òrat sùtra dân nà njivi pòri kûćē. Ù zoru se òna dîgla kò dā će namírit vòle, ali òkrēnē na pòtok i nàvatā pùnu kòvu rîbē. Bîle rîbe krûpne. Mëtnula kòvu ù bušak nà njivi. Ù kući se nàpravila kö da je svë u rédu i ka je svànulo, öboje dódoše na pòsā. Mûž örē, òna zà njīn sâdī kumpíre u brázdu. I do pódnē bîlo svë nírno: òna se oko čòvika lägodila, lîpo razgovárala da büde böljē völjē. Odmòrišē se izà užinē pa jöpē na pòsā. Ùndā žèna, da ôn nè vidī, mëtnula rîbu u tràvërsu medù pilje. Örē čòvik, örē, òna zà njīn pâ spüštī u brázdu rîbu. Kad ôn okrénujo vòle i nätrāg, vîdī rîbu u brázdi ì jöknū. Mâšī se zà ribu, glëdā je dòbro i vîknū žèni:

„Žëno, bögami, ëvo rîba u brázdi! Vîdi jē!"

Döletī òna kâ da zà ništa në znā pâ jē öpīpa i š njöm ötkolēn je jē ìzvadila.

Ù drugöj brázdi jöpē rîba. Stā se čòvik čüdit kàko tô da nàlazī rîbe u brázdi. Žèna mu dokàzujē da su mögle dôć ù kiši kô drždenjácù štö jöj ôn i pòvirujē, dävā ga lûda ödnjo. Dö mräka je nàšā râvno dëset rîbā. Bìće ù njiman svìmīn bîlo pé kîlā mêsa. Kàko rîba níje za dîžānje, ödlūčī ôn nèka jē žèna svù sprâvī za vèčëru i zôvne kòmšije dà ji pòčastī.

Prî mrāk, ka su dõšli kũći, òde čòvik po sèlu zvât ljûde na vèčaru, žèna će sprâvljat rĩbu. Dõk se ôn zádržā, urédila ònā svẽ, âli jẽ sàkrila zá se. Ôn se òt kućẽ dò kućẽ, o čòvika do čòvika válijo nà sva ústa kàko je u brázdam lòvijo rĩbu. Svì mĩslili da je cèdijo s pâmēti, âli su põtājno ù sebi zaključívali: níje vâžno dĩ je rĩba ùlovljena, glâvno je dâ je na stòlu. Skũpī se njẽmu ù kuću pé-šēst ljúdī ĩ dvī-trî žène na vèčaru. Zàsili oko stòla i razgovárajū, čẽkajū íće, âli ga nêmā. Od jedánpūt vîknū ôn žèni:

„Štâ čẽkāš, Mâre, donèsi vèčaru da svît nè čekā!“

Òna njẽmu: „Kàkvu vèčaru, bĩjo bôk s tẽbõn.“

„Pâ rĩbu štò san jẽ ulòvijo u brázdam sâdẽć kumpíre!“, vîknī òštrijẽ.

„'mĩsusovõ ti bîlo, kò je vĩdijo rĩbu u brázdi. Tî si izgùbijo pâmēt, a nísi jẽ ni ránijẽ ìmā. Rĩbu dànas nísi čũjo ni vidijo. Dà ti se níje klápilo kâ si zadrímā izà užinẽ?“

Čòvik nà tõ skõčī dâ će jõj dâ plẽsku štõ ga ismìjāvā pri tolìkīn národon. Ljûdi se dĩgošẽ i ùvatišẽ ga zâ rũku, ùndā kô ò strā zâvīkā:

„Vézite ga, ljûdi, polúdijo 'e. Nè dājte mu pòbignut!“

Jèdna kònšĩnka dõdā úže što je ò klinu vĩsilo, òstālī ga poválište nà tle ĩ nâjprĩja spũtišẽ nõge, da se ne kopŕcā i nè mlātī š njĩman, ùndā mu zavézaše rûke nâopāko. Vîčẽ čòvik što jâčẽ mõže da níje lûd, da njĩzī žèna vārā, âli mu nĩko nè virujẽ. Tŕzā se nè bi li se oslobòdijo kònapa, ali nè može ni màkac. Òd mukẽ ì jada ùdarila mu pĩna na ústa. Sâd žèna ì tõ ĩskoristī pâ reče:

„Ô, ljûdi, kàko níje lûd kad mu ùdarā pĩna na ústa ! Vézite ga jõš čvŕšćẽ!“

Nà tõ ga jõš bõlje pritégošẽ. Vĩdī čòvik zlòvidovānje i pomírijo se sa sudbìnon i kô da je põčẽjo drímat. Do pónoći se kònšije razádošẽ jèdan po jèdan, òstanū sâmi njî dvõje. Čòvik bi jẽ mòlijo da ga òdrīši, âli ga stîd. Òna bi tô sáma učìnila dâ ga se ne bòjī.

Ũndār se pògodẽ: òna će ga odríšit, ôn je nêće kréćat. Tàko ĩ bī.

Põslīn tõgār jẽ níje vîšẽ bĩjo, bõjā se da mu štõ ne ùčinī, òna slõbodno labŕcala jèzikon i prítila mu da će ga stŕpat ù lūdū kũću. Ĩ daljẽ ôn žívijo u stràu, òna u míru.

Čovjek od 69 godina, Krivodol

MÀLEŠNĀ VÍLA

Žívili krâj i kràjica srĩtno ì zadovõjno. Ìmali su jèdnõga sîna. Kâd je mâli vẽć nàrēstā, sàkupišẽ se svĩ poznaníci ì prijeteji pa pròslavišẽ njègovo õšīšānō kúnstvo. A kàkvi su bîli dvóri njègova ćāćẽ ì materẽ! Svè sjâ od srèbra, zlâta ì drāgī kàmēnjā. Bîlo se smráćilo kad mladàrija na àvliji põće ìgrat kõlo. Cũre kô zlâtnẽ jũbuke skâćū làko kô vĩverice i prîko oka poglédajū krájeva sîna. Mònćiću tô níje mĩrsko. Ìgralo se ì pivalo dò kasno. Svâk sĩt i pìjan, vîsejo ì zadovõjan.

Jedánpūt, dóde vrîme dâ se pôdẽ svòjõj kũći i dvôr se õćistī o tolìkõga svîta. Mâlōmu se níje dâlo ìć lígat pâ pò misećini kô dân òde màlo u šẽtnju blízu kũćẽ. Tìjo svũkud nàokolo, ćìstā ârja ga mâmī nèka ĩdẽ dājẽ. I tàkō je ìšā nàprīd ùz brdo. Kâd zâkorācī nà vr brdášca, ùkāzā mu se mà-

lešnā víla kàko stòjiī u trávi, obućèna ù nājlišpē âjine. Pùštala pletènice nìs kosti, na glávi jōj sjâjnā krùna, sjàjnijā òd ićegā na svítu. Bíla jâdna pûno malèšna i pò tomū jē zvâli màlešnā víla. Ù njōj níje bĭjo pêdaj i ròguša. Ûgledā jē mlàdīć i stâde, ùndāk mu mâlā bŕzo prŏgovōrī:

„Lîpī môj, dŏšla bi ì jā na tvòje vèsēje, àli kŏ je smĭjo kà san pûno malèšna, vèć se tèbi óvde pòklanjān ì jūbīn tvòju rûku nà vōj mĭsećini.“

Mâlōmu tô nè bī nènādno, ŭvatī jē za rùćicu, a òna ŏdmā nèstade kò dā jē níje nì bīlo. Kàko 'ē ćvŕsto stĭskā za rùćicu, ù njegār ŏstā rukàvićica u rúci. Kàko je sìtna, níje mŏgā ú nju túrit nì svōj mâlī pŕst. Zàpivali ì drugī pívci pà se ôn vrâtī kŭći, ne kazívajūći nìkomu nìšta. Rukàvicicu je dŕžā ù nidrīn dà jē nè bi izgùbijo.

Sutrò dān je ùvīk mìslijo nà vīlu i jèdvo ćèkā vèćēr da jòpē ŏdē na brdášce. Ka dòbro sumráćilo, ŭpūtī se nà brīg. Ùspējo se bŕzo i ràzgledā po vŕtlu, àli nĭgdi nĭkōg. Nè znâ štà bi tê se sĭtī rukàvićicē i ĭzvadī jē ìz nidārā i pŏjūbī jē. Ù tā se mâ stvŏrī prìd njīn víla. Òd radosti níje znâ štà bi; stêglo ga ù grlu i nè može ŏdmā progovórit. Šĕtkali malénkōst trávōn po vŕvu a òna jòpē od milìnē réste òt svakōga kŏrāka. Ôn tô bŕzo òsitijo pâ ga popùšćalo i pòćēli razgovárat o svèmū ì svaćemū. Ûndā mu pâde nà ūm dâ jōj dáde njézinu mâlū rukàvićicu, àli jōj pòstala malèšna pâ mu jē z blâgosovon vrâtī zà uspomenu. Njê ùndār nēstā.

Tàko se vídali zà deve većèrijū i òna svàkū vèćēr, dòg bi šćtali, rêsla kô iz vòdē. Tû vèćēr bíla spràm njīn. Níje vĭšē mĭslila dódit jêr jōj níje trĭbovalo. Mònće je mòlilo i kúmilo nèka jŏž dòlazī pà da će jē vìnćat zá se. Òna mu kâzā da ŏće pôć zâ nj, àli da nìkad nè smì ni pŏmislit nà drugō žênsko òsin njē. Ûndār ôn klèće prīdā nju ì obetā jōj dà će od žènskī sàmo ná nju mìslit. Bŕzo su pŏslīn tŏgā písali napovídānje i vìnćali se u krájevìn dvórīn.

Nàkon dêve gŏdīnā ŭmrī krâj i kràjica pà njĭzī dvòje mlâdī zàpade krŭna i prístōje. Sà su nòsili ukòpat stârōgā ì stārū. U sprovódu bíla jèdna žènskā crnjelī kósā i vìžlavī òćiju pâ ćèšćē poglédala mlâdōgā krája. Kà se vrâćali s ùkopa ì jōn bi njû dìgo pògledā. I štà će se dogòdit: prâvā kràjica sà svakīn pòglēdon ùlazila ú se ĭ kad blízu kŭćē, njê svê nèstalo. Mlâdī udòvac ŏdmā svrâtī sĕbi crnjelòkosu. Níje òna bíla dòbra kô pŕvā, vèć ùvīk zanovétala i jútila se na ćòvika, sòvala ga ì svašta mu ćinila. Zàtō jē krâj pŏtrā dèvētī dân.

Jòpē pŏćē ìzlazit nà brīg nè bi li se jávila màlešnā víla, àli òd njē nìka glâsa ćŭt. Tàkō je òstarijo ì umro sâm.

Žena od 31 godinu, Grabovac

NASRÁDIN

Òstā Nasrádin bèz novācā ĭ bez ránē, ù pojeti nèstalo pĭćē. Mórā ù što krénit. Bĭjo mu nâjblĭžī dùćān jèdnōga bògata trgōvca. Sprêmā se Nasrádin po dánu: ùzējo pílu ì limicu. Kad bî ŭvečēr, òde pri dùćān i stânē pot pònistru. Kàko je bĭjo mâlešan, dŏvālja kâmēn ĭ nā nj se ùspenjē pâ pŏčmē pîlat gòžda, jèdno po jèdno. Dŏk se ôn zàbavijo pìlajūć, nânīđe strâža ĭ jer je čŭla škrĭpu, vîknū Nasrádinu:

— Štà tō râdīš?

— Êvo gùslīn!, òštrijē òdvrātī Nasrádin pâ će jīn jöš: — Pùšćite me u míru, dȉžite se svôga pòsla!

Ūndā jèdan òt strāžē ùpītā:

— Kad gùslīš, zàšto ti se nè čujū gùsle?

— Čūćē se sùtra!

Sùtra dân se prònijo glâs da je pòkradēn dùćān. Nīko níje pomíšljā na Nasrádina òsin strâžē, a njȉzī jòpēt bîlo stîd kázat.

Dječak od 13 godina, Slivno

Ù CRNŌJ GÒRI

Kazíva ću vān štà mi se dogòdilo ka san bȉjo ù Crnōj Gòri na rádu. Bílo nās je desétak nāšizī i sèla s mènōn. Grádila se centrála Rijéka Crnójevića. Zàrada níje bíla lòša, râd ösridnjī i rána nè mere bȉd bölja nègo je. Kat prímišmo prvū pláću, nè dade nān dâvā miròvat, već mî zádi čēšće u gostijónu. Níje nīko bȉjo pijanica, vèć, što se rèkne, nàkō nà čašu crnōga īli pívē. Poslužívala únden jèdna cūra, jédra kö drînj i mláda kô kâp. Činī ti se ka bi pròlazila, svē se zèmlja pòd njōn trése. Uvīg bi se zasmíjala kad bi doníla štà si narúčijo. Zàpala svàkōmu òd nās zà oko, àli se ni jèdan nè smī nàtrat. Prōšla su i trí misēca, àli svē ko prvī dân. Jâ svē pròmīšljān: bȉ li, nè bi li. Odlúčijo san, pa neg dâvā nösī. Jèdnu se vèčer ja zādržā mālo dügljē i dȉžīn se blízu šänka. Otríbili se gösti i jâ njózi ništa dobáci, a òna nì pēt, nì šēst, ùzē bòcūn pívē i râvno ú me. Òna jöž zàvīkā: „Nàpadā me!“ Skòčišē Crnògōrci pâ ná me. Ìmā njî tròjica, svàkī· je krùpnijī òd mene. Dȉžīn se jâ ćóšē, pa ka san vȉdijo da ću slābo prôć', očéni jâ nòžicu o stòla pâ prvōga pò ramenu štò san gö mögā. Klönū ôn nà pod. Drügōga dòvati po rúci i prìbi mu jē, trēćī ùteče.

Radi tögā san ì jâ pòbigā òtālēn jöš ìstē nòći da me nè bi ùbili Crnògōrci. Ūndā san rēkā sâm sèbi: „Okáni se crnògorskī žènskī. Òne ćē te nà zlo nàvest.“ Òdundār svàkōj cūri drugovàčijē prìlazīn.

Momak od 24 godine, Vir

LÈTRIKA U SÈLU

Odávno se pöčēlo govóri da će ù nās ùvest lètriku. Jâ san prvā bíla zà tō. Govórilo se, govórilo i prìstalo kat s pròlića počēšē ïznova ò tomū prédat. Obavístili svàkū kūću da ìž njē dôdē u nèdiju na sástanak ù škōlu po jèdna dúša ìs kućē. Znâ se da ću jâ jêr koja žèna nêmā čòvika, òna je i žèna i čòvik. Skùpili se mî ù škōlī i svàk je zà tō kô z dúšōn ù rāj. Dòšla i dvá-trī ìz ovćinē. Nísmo se dügo mūčili prikò togār: òće li mo lètriku. Svī kō jèdan jedìncēt bîli smo zà tō. Slòžili smo se da svàk pòsoban zā rād òdrādī šēz dánā bādavād, àli ka su nā rēd dösli nôvci, nikomur bîlo krîvo, nikomur prāvo, àli se ì tū složišmo. Mēne zàpalo dât četrdèsēt iljādā. I níje mi bîlo làko, àli san primùčala i pòmalo skùpila. Prōtivili su se önī ù kojizī je bȉjo pūnijī džēp, a jâ se nísan tîla dât pa nek se vȉdī štà möže udòvica. Käšnjē su òdbōrnīci tàkizīn ljúdiman govòrili: „Srámite se! Kad möže udòvica, möžete ì vī!“

Kad je strúja prvī pût užežèna, mòje se jànje pčklo na rážnju. Mīslīn: ka je svè bîlo, nèka jöž bùdē ì tō. Völīn da se pripòvīda kàko je udòvica bíla jùnāk ka se uvòdila strúja. Nīkī se ùndakērca nććkali, a dànas nèstanē li strújē sàmo pó ūrē, vîčū i neòbično jīn brèž njē. Zabòravijo se trûd ì muka i kât kö napòmēnē kàko se uvòdila lētrika, mēni sīce zaìgrā.

Žena od 30 godina, Cista Velika

ANU BiH АНУ БиХ

DIE MUNDART VON IMOTSKA KRAJINA UND BEKIJA

ZUSAMMENFASSUNG

Imotska krajina ist ein Gebiet am östlichen Rand Mitteldalmatiens, Bekija liegt im westlichen Teil von Herzegowina, beide grenzen aneinander. In diesem Bereich leben heute mehr als 70.000 Einwohner. Alle sind der Nationalität nach Kroaten, nur in zwei Dörfern in der Nähe von Imotski leben Montenegriner. Die Bevölkerung ist jüngerer Herkunft, größtenteils wanderte sie ein aus Bosnien und dem übrigen Teil von Herzegowina, vom 16. bis zum 18. Jh. zur Zeit der türkischen Herrcshaft, da die Urbewohner in der Mehrzahl die Behausungen aufgaben wegen häufiger Kriege in diesen Gegenden.

In der Studie „Die Mundart von Imotska krajina und Bekija" wurde die Mundart beider Regionen global bearbeitet. In ihr sind folgende Kapitel: Einleitung, Phonetik, Morphologie, Wortbildung, Syntax, Stilistik, Beispiele der Mundart, Wortschatz.

Die Mundart von Imotska krajina und Bekija ist vollkommen einheitlich: auf dem gesamten Gebiet wird die neuštokavische Mundart mit ikawischer Aussprache gesprochen; mit Hinsicht auf Akzentuierung, auf phonetische, morphologische und syntaktische Eigentümlichkeiten gehört sie zu den Mundarten des herzegowischen Typus. In der Phonetik, Morplogie und Syntax findet man gewisse Eigenschaften der čakavischen Mundart; diese Tatsache legt den Schluß nahe, daß diese Gegend vor der türkischen Okkupation der čakavischen Mundart angehörte.

In dieser Mundart besteht ein Vierakzentsystem, so wie in der serbokroatischen Schriftsprache (˝ ˋ ˆ ´), weiter ist gut erhalten die Länge oder Kwantität der Vokale nach betonter Silbe. Die Silbenkwantität ist häufiger als in der Schriftsprache.

Die Mundart hat nur 28 Phoneme. Das Phonem h ist schon seit langem verschwunden, man spricht grâ, prâ, ïtar, òdit, in anderen Fällen steht an seiner Stelle *j*, k oder *v:* njijõv, siròmaj, õćūk, oràknjača, dȕv, mùva. Das Phonem f wurde nie in diese Mundart aufgenommen, an seiner Stelle steht *p* oder *v:* prâtar, Pìlip, Vráno, ùvānje. Sonst ist diese Mundart reich an Schnalzlauten, hier sind zehn bescrieben, aber es gibt noch einige.

Die Deklination bewahrt natürlich alle sieben Kasus, nur die Suffixmorpheme einiger Fälle unterscheiden sich von denselben in der Schrift-

sprache. Der alte Nominativ Pluralis blieb erhalten in den Bezeichnungen der Toponyme: Dòbranje, Dòbrīnče, Rášćane, der alte Genitiv Pluralis blieb nur bei den Maßeinheiten bàrilo, dân, dînār, dùkat, gödina, kìlo, lîtar, nèdilja, Ebenfalls die Formen der ehemaligen Länge in den Substantiven cȓr, gȍst, mrâv, nȍkat, plèće, pȓst, ûvo, vráta, zûb, das heißt: crvijū, gòstijū usw. Die Genitivform der i-stämmigen Substantive drängte sich auch anderen Substantiven auf, wie z. B.: brâv, čâvā, čòvik, glàvnja, jäspra, mȉsto, nòga, òbrūč, ȍglāv, pâr, rêd, rúka, sûd, ùra, tîr (italienisch tiro, Schuß), zȓno, žûlj und andere, also brávī, čávlī, ljúdī usw. Ganz ausgeglichen sind der Dativ, der Lokativ, der Instrumental, in ihren suffihmorphemen sind auch Uberbleibsel aus der Urgeschichte sichtbar, so in den Beispielen: kônjma, ljúdma, zùbma, dann kùćam, mâjkam, planìnam, Bosáncīn, gȓlīn, ljúdīn, mástīn, njȉvan, radòstīn, zarobljeníštvīn, wo am Ende -n anstatt -m steht. In einigen Fällen wird noch das Morphem -an/-on angeschlossen: bȓdiman, dániman, pȓstiman, dȓviman, dávliman, gòstiman, nògiman, rùkiman, ùšiman, vrátiman, zùbiman. Bei den Substantiven der a-Stämme -am > on: kùćon, rugòbon, žènon.

Bei den Adjektiven werden die unbestimmte und die bestimmte Form genau unterschieden: dȍbar — dȍbrī, dòbra — dȍbrōg(a), dòbru — dȍbrōm(u); die possesiven Adjektive werden nach der Substantivdeklination dekliniert: brȁtōv — brȁtova — brȁtovu.

Die Wortbildung ist vollständig: alle Suffixmorpheme der Substantiv- und Adjektivbildung sind verzeichnet. Natürlich sind nicht alle Morpheme im gleichen Ausnaß fruchtbar: die einen sind sehr fruchtbar, die anderen weniger. Für die Substantivbildung wurden 272 Morpheme registriert, für die Adjektivbildung 63. Die Verbalbildung wurde mit Rücksicht auf die Einschaltung des Infixes vor dem Infinitivmorphem -it behandelt, so z. B. -aš: zavilášit; -elj: krevéljit se, prkèljit; — kar: prčkárit, trčkárit; -ol: räkolit; -olj: migòljit, vàvoljit -or: ròmorit, vŕporit se, und andere. Am Ende dieses Kapitels wurden Morpheme zur Bildung von einheimischen Volksnamen angegeben.

Wenn das Subjekt unbekannt ist, so wird häufig die unpersönliche Satzkonstruktion gebraucht, z. B. ùbilo ga u pútu (es tötete ihn auf dem Weg), pòplašilo ga je nȍći kȁsno (es verscheuchte ihn spät nachts). Das Prädikat wird oft ausgelassen, wenn es mittels anderer Worte bestimmt wird, und das verleiht der Sprache große Expressivkraft.

In der Kongruenz ist die Mundart von Imotski-Bekija ziemlich ausgeglichen mit der Schriftsprache, es muß jedoch der Übergang des wiblichen Geschlichts in das männliche in der Mehrzahl erwähnt werden. So sagen die Frauen für sich: mî smo rádili; tugòvala si, ali nì mī nísmo bîli vèseli. Die Einzahl einiger Substantive wird auch als Mehrzahl gebraucht. Das sind: dàska, grȍžde, trȅšnja, zȏb usw.

Einige Adjektive in der bestimmten Form ersetzen oft das Substantiv, z. B.: stârī, mȉlī, drâgī, vȅselī, dèbelī, cȓnī, vìsokī, jâkī.

Verschiedenartig ist die Funktion des Anverbs. So steht das Adverb âmo ansatt óvde, das Adverb dȉ (wohin) kommt auch anstatt kamo und kùdā für Bewegung, dìgod (woimmer) steht auch in temporaler Funktion, das Adverb oko (um) steht anstatt radi (wegen) usw.

Der Genitiv steht neben mehreren Verben, die regelmäßig ein Akkusativ-objekt haben. Gut erhalten ist der Instrumental des Prädikats, wenn es einen vergänglichen Zeitzustand bezeichnet.

In dieser Nundart ist sehr funktional der Infinitiv als Ergänzung neben Verben, Substantiven und Adjektiven, aber auch als Satzsubjekt; in größerem Ausmaß erscheint die Konstruktion des verdoppelten Infinitivs, meistens in der Mitte oder am Ende des Satzes. Anstatt des Infinitivs spricht man auch das Bindewort da mit dem Präsems. Dieser Wechsel kommt etwas weniger als mittelmäßig verbreitet vor. Von den vergangenen Zeiten ist am häufigsten das Perfekt, es folgt gleich der Aorist, dann das Imperfekt und das Plusquamperfekt. Das Imperfekt wird in der interrogativen Bedeutung gebraucht, viel weniger in der Benennung vergangener Ereignisse, und diese Funktion enthält eine ausdrucksvollere stilistische Bedeutung. Das zweite Futur bezeichnet keine zakünftige Handlung, sondern steht meistens als Bezeichnung der Art und Weise. Der Infinitivumfaßt eine weite Spanne: von Befehl bis zum Wunsch und zur Bitte; der historische Imperativ ist meistens verdoppelt, ween Bildlichkeit und Dauer der Handlung hervorgehoben werden.

Aus in der Stilistik blieb nichts unbeashtet: beurteilt wurde der stilistische Wert des Wortakzentes, der Satzintonation, der syntaktischer Beziehungen, der Suffixmorpheme, des Wortschatzes, der Semantik, der Deminutivbildung, weiter Unlogik und außerlautliche Ausdrucksmitte (Mimik, Gestikulation usw.)

Der Wortschatz ist ziemlich umfangreich: es wurden einheimische Wörter verzeichnet, die in der Schriftsprache überhaupt nicht vorkommen, dann Wörter aus der italienischen und aus der deutschen Sprache, Jedes Wort erscheint im Satzzusammenhang. Die Turzismen wuden hier nicht besprochen, da sie in der Mundart von Imotska krajina und Bekija sehr häufig sind.

Das ist die erste Studie dieser Mundart. Bisher wurde kein einziger Artikel oder eine Abhandlung aus der Feder eines anderen Linguisten über die Eigenschaften dieser Mundart veröffentlicht, sie wurde nur nebenbei erwähnt in den Studien über die štokavische Mundart.

POPIS KRATICA

GJPD — Glasnik jugoslovenskog profesorskog društva, Beograd
GSAN — Glas Srpske akademije nauka i umetnosti, Beograd
Glasnik SAN — Glasnik Srpske akademije nauka i umetnosti, Beograd
Godišnjak ZSVS — Godišnjak Zadužbine Sare i Vase Stojanovića, Beograd
IZb — Ivšićev Zbornik, Zagreb
JF — Južnoslovenski filolog, Beograd
HDZb — Hrvatski dijalektološki zbornik, Zagreb
NE — Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka, Zagreb
NVj — Nastavni vjesnik, Zagreb
RJAZU — Radovi Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru, Zadar
SDZb — Srpski dijalektološki zbornik, Beograd
SL — Suvremena lingvistika, Zagreb

SZb — Senjski zbornik, Zagreb
ŠVj — Školski vjesnik, Sarajevo
ZbAB — Zbornik u čast Aleksandra Belića, Beograd
ZbFF — Zbornik Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Zagreb
ZbFL — Zbornik za filologiju i lingvistiku, Novi Sad
ZbIHN — Zbornik Instituta za historijske nauke u Zadru, Zadar

KRATICE NASELJA

Ar = Aržano
Ba = Batin
Bi = Biorine
Br = Broćno
Cd = Cerovi Doci
Ci = Cista
Cr = Crnogorci
Či = Čitluk
Do = Dobranje
Dr = Drinovci
Gl = Glavina
Go = Gorica
Gr = Grabovac
Gd = Gradac
Gu = Grude
Im = Imotski
Kp = Kozička Poljica
Kl = Krivodol
Kr = Krstatice
Lk = Lokvičići
Lo = Lovreć
Ma = Mamići
Md = Medov Dolac
Os = Osoje
Pd = Podbablje
Pj = Podosoje
Pz = Podzavelim
Plj = Poljica
Ps = Posušje
Pl = Proložac
Pg = Proložac Gornji
Ra = Rastovac
Rt = Rastovača
Rš = Rašćane
Rg = Rašćane Gornje
Ri = Ričice
Ru = Runović
Sl = Slivno
So = Sovići
St = Studenci
Sv = Svib
Tr = Tribistovo
Vd = Vinjani Donji
Vg = Vinjani Gornji
Vp = Vinjani (Posuški)
Vi = Vir
Za = Zagorje
Zg = Zagvozd
Zm = Zmijavci
Žu = Župa
BG = Bekija Gornja
BD = Bekija Donja

ANU BiH АНУ БиХ

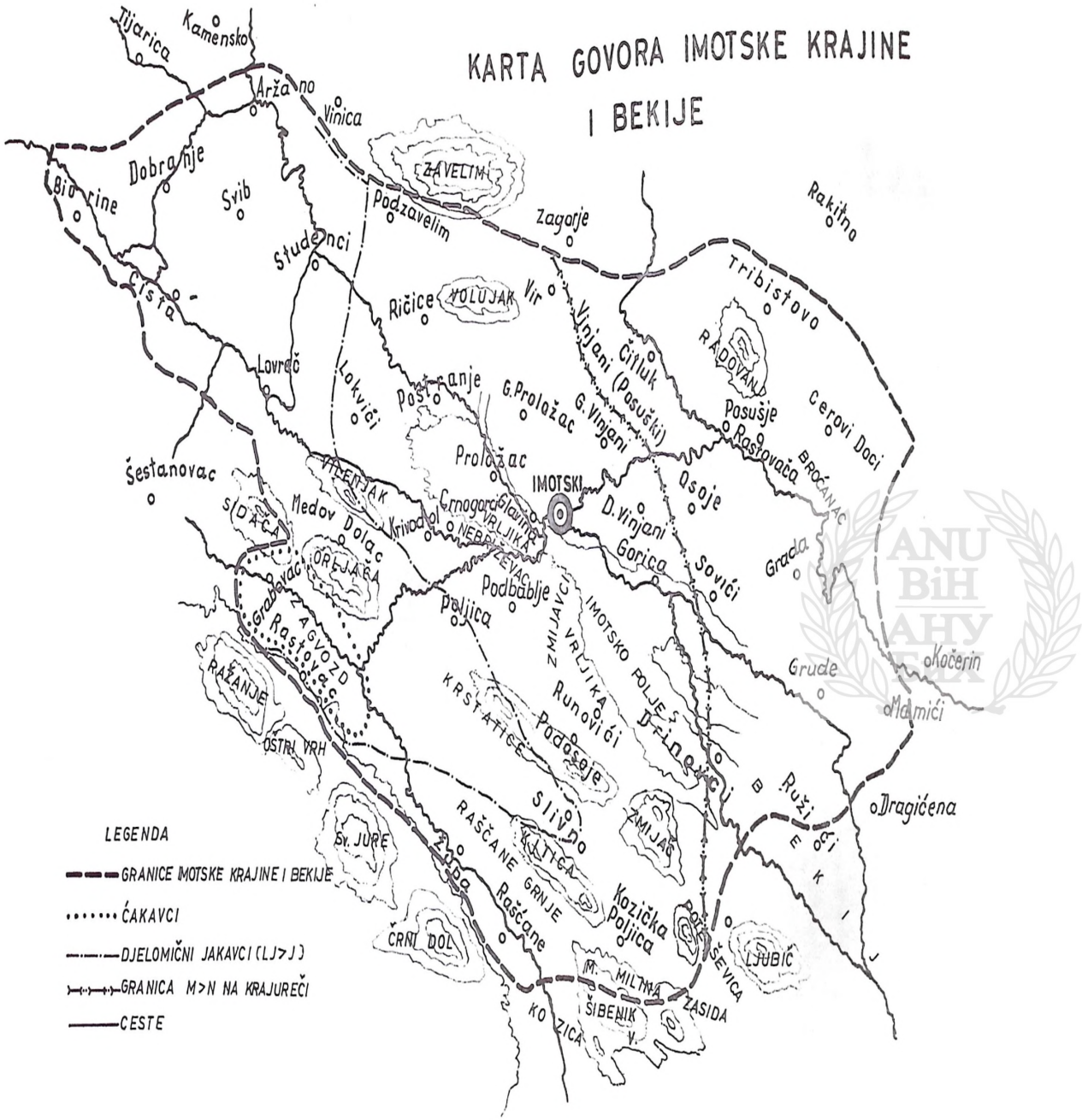
GLAVNA LITERATURA

Babić, Stjepan: Suksalna tvorba pridjeva, Rad 334, 1966.
Belić, Aleksandar: O srpskim ili hrvatskim dijalektima, GSAN LXXVII, 1908.
— — Zamětki po čakavskimъ govoramъ, Petrograd, 1909.
— — Akcenatske studije I, Beograd, 1914.
— — Čakavsko zi-si, JF I, 1914.
— — O čakavskoj osnovnoj akcentuaciji, GSAN CLXVIII, 1925.
— — Čakavski dijalekat, NE I, 1925.
— — Kajkavski dijalekat, NE II, 1927.
— — Štokavski dijalekat, NE IV, 1929.
— — Istorija srpskohrvatskog jezika, Beograd, 1960—1962.
Boerio, Giuseppe: Dizionario del Dialeto veneziano, Venezia, 1856.
Brabec, Ivan: Govor Tuzle i okolice (Disertacija), 1955.
Brozović, Dalibor: Govor u dolini rijeke Fojnice (Disertacija), 1965.
— — O strukturalnim i genetskim kriterijima u klasifikaciji hrvatskosrpskih dijalekata, ZbFL 3, 1960.
— — Tri razdoblja u razvitku naše dijalektologije, Zadar, 1960 (Poseban otisak).
— — O jednom problemu naše historijske dijalektologije, ZbFF 3—4, 1962.
— — O rekonstrukciji predmigracionog mozaika hrvatskohrvskih dijalekata, Filologija 4, 1963.
— — O aktualnim znanstvenim i nastavnim problemima hrvatskosrpske dijalektologije, osobito u klasifikaciji dijalekata, Jezik 2, 1963—1964.

— — O problemu ijekavskošćakavskog (istočnobosanskog) dijalekta, HDZb 2, 1966.
Budmani, Pero: Dubrovački dijalekat, kako se sada govori, Rad LXV, 1883.
Cronia, Arturo: Grada o božavskom narječju, JF VII, 1927—1928.
Daničić, Đuro: Oblici srpskoga ili hrvatskoga jezika, Zagreb, 1872.
— — Osnove srpskoga ili hrvatskoga jezika, Beograd, 1876.
Finka, Božidar: Dugootočki čakavski govori (Disertacija), 1958.
— — Pristup dijalektološkoj stilistici, SL I, 1962.
Georgijević, Svetozar: Jat (ě) u govoru Ličkog Polja, JF XIX, 1951—1952.
Hamm, Josip: Štokavština Donje Podravine, Rad 275, 1949.
— — Čakavski imperfekt, IZb, Zagreb, 1963.
Hamm, J., Hraste, M., Guberina, P.: Govor otoka Suska, HDZb 1, 1956.
Hraste, Mate: Čakavski dijalekat ostrva Hvara, JF XIV, 1937.
— — Osobine govora ostrva Visa, ZbAB II, 1937.
— — Čakavski dijalekat ostrva Brača, SDZb X, 1938.
— — Osobine govora otoka Šolte, Čiova, Drvenika i susjedne obale, Rad 279, 1948.
— — O štokavskim govorima na Hvaru i Graču, ZbFF, 1951.
— — Osobine suvremene rapske akcentuacije, ZbIHN I, 1955.
— — O kanovačkom akcentu u Hrvatskoj, Filologija I, 1957.
— — Dvoakcenatski sistem u hrvatskom ili srpskom jeziku, ZbFL I, 1957.
— — Osnovna akcentuacija Biograda na moru i njegove okolice, Filologija II, 1959.
— — Govori jugozapadne Istre, Zagreb, 1964.
— — O govoru Zadra i okolice, ZADAR — zbornik, Zadar, 1964.
Ivanišević, Frano: POLJICA narodni život i običaji, Zagreb, 1903.
Iveković, F. i Broz, Ivan: Rječnik hrvatskoga jezika, Zagreb, 1901.
Ivić, Pavle: O govorima Banata, JF XVIII, 1949—1950.
— — Dijalektologija, Novi Sad, 1956.
— — Dijalektologija, Novi Sad, 1956.
— — Die serbokroatische Dialekte. Ihre Struktur und Entwicklung, 'S. Gravenhage, 1958.
Ivšić, Stjepan: Šaptinovačko narječje, Rad 1968, 1907.
— — Prilog za slavenski akcent, Rad 187, 1911.
— — Današnji posavski govor, Rad 196. i 197, 1913.
— — Iz naše akcentuacije i dijalektološke problematike, ZbFF, 1951.
— — Neki primjeri s afrikatom mjesto tjesnačnog konsonanta, Jezik 3, Zagreb, 1956.
Jakić-Cestarić, Vesna: Refleks jata na sjeverodalmatinskim otocima, RJAZU 3, 1957.
Jurišić, Blaž: Govor otoka Vrgade, NVj XLV, 1936/57. i XLVI 1937/38.
— — Rječnik govora otoka Vrgade, JAZU, Zagreb, 1966.
Kanaet, Tvrtko: Podveležje i Podvelešci, Sarajevo, 1955.
Kosor, Marko: Dva trojezična rječnika nepoznata auktora 18. stoljeća, Rad 334, 1964.
Kušar, Marcel: Rapski dijalekat, Rad 118, 1894.
Lastavica, Bogdan: Korenički govor, NVj XIV, 1906.
Makarski ljetopis, Starine 47.
Małecki Mieczysław: O podjeli krčkih govora, Filologija IV, 1963.
Maretić, Tomo: Jezik dalmatinskih pisaca XVIII stoljeća, Rad 209, 211, 1915—1916.
— — Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskog jezika, Zagreb, 1931.
Marković, Svetozar: Jezik Ivana Ančića, SDZb XIII, Beograd, 1958.
Maštrović, Ljubomir: Ninski govor, RJAZU, 1955.
Milas, Matej: Današnji trpanjski dijalekat, Rad 103, 1891.
— — Današnji mostarski dijalekat, Rad 153, 1903.
Milčetić, Ivan: Čakavština Kvarnerskih otoka, Rad 121, 1895.
Miletić, Branko: Crmnički govor; SDZb IX, 1940.
Minović, Milivoje: Uvod u nauku o jeziku, Sarajevo ,1968.
Moguš, Milan: Današnji senjski govor, SZb 2, 1966.
Moskovljević, Miloš: Akcenti pocerskog govora, JF VII, 1927.
— — Dijalektološka karta Vojvodine, GJPD 11—12, 1938.
— — Govor ostrva Korčule, SDZb XI, 1960.
Nikolić, Berislav: O govoru Srema, JF XX, 1953—1954.
Pavić, Armin: Studije o hrvatskom akcentu, Rad 59, 1881.
Pavlović, Milivoj: Ispitivanje ikavskih dijalekata u Bosni i Hercegovini, Glasnik SAN IV—2, 1952.
Peco, Asim: Govor sela Bune, Novi Sad, 1957 (Poseban otisak).
— — Govor istočne Hercegovine, SDZb XIV, 1964.
Popović, Ivan: Geschichte der serbokroatischen Sprache, Wiesbaden, 1960.

Pravopisni rječnik, Zagreb, 1960.
Rešetar, Milan: Der štokavische Dialekt, Kaiserliche Akademie der Wissenschaften, Schriften der Balkankomission, Linguistische Abteilung, VIII, Wien 1907.
— — Najstarija dubrovačka proza, SAN, Beograd, 1952.
Ribarić, Josip: Razmještaj južnoslovenskih dijalekata na poluotoku Istri, SDZb IX, 1940.
Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, JAZU, Zagreb
Ružičić, Gojko: Akcenatski sistem pljevaljskog govora, SDZb III, 1927.
— — Glavnije osobine nekih ikavskih govora Zapadne Bosne, Godišnjak ZSVS I, Beograd, 1934.
Sadnik, Linda: Slavische Akzentuation I, Vorhistorische Zeit, Wiesbaden, 1959.
Sekulić, Ante: Govor bačkih Bunjevaca, Sombor, 1947.
Skok, Petar: Novi prilozi proučavanju govora žumberačkih čakavaca, HDZb 1., 1956.
Sladojević Č., Petar: O osnovnim vremenskim kategorijama upotrebe glagolskih oblika u srpskohrvatskome jeziku, Beograd, 1966.
Stang S., Christian: Slavonic Accentuation, Oslo, 1967.
Stevanović, Mihailo: Istočnocrnogorski dijalekat, JF XII, 1933.
— — Sistem akcentuacije u piperskom govoru, SDZb X, 1940.
— — Đakovački govor, SDZb XI, 1950.
— — Ispitivanje pojava i osobina narodnih govora Crne Gore, Glasnik SAN III-2, 1951.
— — Funkcije i značenja glagolskih vremena, SAN, Posebna izdanja, knjiga CDXXII, Odeljenje literature i jezika, knjiga 20, Beograd, 1967.
Stojanov, F.: Prilozi poznavanju narodnog govora u Tijesnome, JF XVI, 1937.
Stojićević, Aleksandar: Značenje aorista i imperfekta u srpskohrvatskom jeziku ,SAZU, Ljubljana, 1951.
Stojković, Marijan: Akcenat glagolskih imenica, Rad 308, 1956.
Strohal, Rudolf: Dijalekti u Bosni i Hercegovini, NVj XXXII, 1924.
— — Hrvatski dijalekti u Dalmaciji, NVj XXXII, 1924.
— — Još nekoliko riječi o bosansko-hercegovačkim narječjima, NVj XXXII, 1925.
Škaljić, Abdulah: Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku, Sarajevo, 1965.
Šurmin, Đuro, Osobine današnjega srajevskog govora, Rad 121, 1895.
Tomljenović, Grgur: Bunjevački dijalekat zaleđa senjskoga, NVj XIX, 1911.
Ujević, Ante: Imotska krajina, Split, 1953.
Vego, Marko: Bekija kroz vjekove, Sarajevo, 1964.
Vidov, Božidar: Gramatika ikavsko-štokavskoga ïgovora molizanskih Hrvata u srednjoj Italiji, Grottaferrata, 1968.
Vuković, Jovan: Govor Pive i Drobnjaka, JF XVII, 1938—1939.
— — Akcenat govora Pive i Drobnjaka, SDZb X, 1940.
— — Karakteristične osobine mostarskog govora, GJPD 11—12, 1937.
— — Govorne osobine Imljana, Sarajevo, 1961 (Poseban otisak)
— — Rekfelski međujezičkih dodira u fonetskim osobinama bosanskohercegovačkih govora, Sarajevo, 1963.
— — Sintaksa glagola, Sarajevo, 1967.
Vušović, Danilo: Dialekat istočne Hercegovine, SDZb III, 1927.
Žuljić, Mijo: Današnji vareški dijalekat, ŠVJ XV, 1908.

ANU BiH АНУ БиХ

KARTA GOVORA IMOTSKE KRAJINE
I BEKIJE
Tijarica
Kamensko
Arža no
Vinica
Dobranje
Biorine
Svib
ZAVELTIM
Podzavelim
Zagorje
Rakitno
Studenci
Lista
Ričice
VOLUJAK
Vir
Vinjani (Posuški)
Tribistovo
RADOVAN
Čitluk
Lovreč
Lokvići
Postranje
G.Proložac
G.Vinjani
Posušje
Cerovi Doci
Rastovača
BROĆANAC
Proložac
Šestanovac
IMOTSKI
D.Vinjani
Osoje
ARENJAK
Crnogorci
Glavina
VRLJIKA
NEBRIZEVAC
Medov Dolac
SLOĆA
Vrinovci
Gorica
Sovići
Grada
ORLJAČA
Grabovac
Podbablje
ZMIJAVCI
IMOTSKO POLJE
Grude
Kočerin
Mamići
Rastovača
ZAGVOZD
poljica
VRLJIKA
RAŽANJE
KRSTATICE
Runovići
Podgoje
Ostri vrh
Dragićena
Slivno
RUŽIĆI
BEKIJE
Sv. JURE
RAŠĆANE GRNJE
KLITIĆA
ZMIJAC
Kozička poljica
Rašćane
ČRNI DOL
ŠEVICA
LJUBIĆ
M. MILINA
ŠIBENIK
ZASIDA
KOZICA
LEGENDA
GRANICE IMOTSKE KRAJINE I BEKIJE
ĆAKAVCI
DJELOMIČNI JAKAVCI (LJ>J)
GRANICA M>N NA KRAJUREČI
CESTE

ANU
BiH
АНУ
БиХ

ANU
BiH
АНУ
БиХ